

NAZ. CENTR.
R. BIBLIOTECA
VITT. EMAN. II
203
4 G
7
ROMA

C. PLINII

EPISTOLAE

ET

PANEGYRICVS.

C. PLINII CAECILII

SECVNDI

EPISTOLARVM

LIBRI DECEM

ET

PANEGYRICVS

CVM NOTIS VARIORVM

VOLVMEN POSTERIVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXVIII.

C. PLINII CAECILII

SECVNDI

EPISTOLARVM

LIBER OCTAVVS *

I.

Ex itineris aestu lectorem suum Encolpium in morbum incidisse, sollicite significat.

C. PLINIVS SEPTICIO ** SVO S.

Iter commode explicui, excepto quod quidam ex
meis adversam valetudinem fervescentibus aestibus
contraxerunt. Encolpius quidem lector, ille seria 2
nostra, ille deliciae, exasperatis faucibus pulvere,
sanguinem reiecit. Quam triste hoc ipsi, quam acer-
bum mihi, si is, cui omnis ex studiis gratia, inhabilis

* Hunc librum non habent MSS. Palat. Voss. Helmst. Arnz. Oxon. Pariss. qui omnes superiori libro nonum subiiciunt, eumque eo volumini finem imponunt. Abfuit etiam a Neustelteri Codd. E Cortianis unus Med. habet. Habuit et Aldi Codex antiquissimus, cui Medic. in plerisque assentitur. *L.*

** *Septicio*, cui hoc epistolarum volumen dedicatum. *L.*

2. *Encolpius .... lector.* Forte hoc ipsum nomen ab hero accepit, cuius ἐν κόλπῳ *in sinu* esset, qui non *seria* modo domini esset, sed etiam *deliciae*. G. Vid quae ad Epist. I, 2, 2, notata sunt. Caeterum hoc nomen non rarum fuisse vel incognitum veteribus, Wagnerus in dissert. ad Plin. ep. I, 2, scripta ex Petronio et Ael. Lamprid. Vit. Severi, cap. XVII, docuit. *E.*

— *Si is, cui*, etc. Desidero hic humanitatem tuam, Secunde. Ergo En-

studiis fuerit! Quis deinde libellos meos sic leget?
3 sic amabit? quem aures meae sic sequentur? Sed dii laetiora promittunt. Stetit sanguis, resedit dolor. Praeterea continens ipse, nos solliciti, medici diligentes. Ad hoc salubritas caeli, secessus, quies, tantum salutis quantum otii, pollicentur. Vale.

colpii tui omnis perit gratia, quod, exasperatis faucibus, libellos tuos legere non potest? *S.* — *Aures sic sequentur*. Vt apud Quintil. II, 5, 4: *scripta oculis sequi*. Illud hoc loco magis placet quam *audiam*. L.

3. *Ad hoc*. Malim *ad haec*. Perpetua horum confusio. *S.*

II.

Vindemiae emptoribus, quod fructus spem fefellerat, remisisse de pretio, et inde laudem consequutum esse nuntiat.

C. PLINIVS CALVISIO * SVO S.

Alii in praedia sua proficiscuntur, ut locupletiores revertantur: ego, ut pauperior. Vendideram vindemias certatim negotiatoribus ementibus: invitabat
2 pretium, et quod tunc, et quod fore videbatur. Spes fefellit: erat expeditum omnibus remittere aequaliter, sed non satis aequum. Mihi autem egregium inprimis videtur, ut foris, ita domi, ut in magnis, ita in parvis, ut in alienis, ita in suis, agitare iustitiam:
3 nam si paria peccata, pares etiam laudes. Itaque omnibus quidem, ne quis mihi non donatus abiret,

II. * *Calvisio*. Vid. II, ep. 20. *L.*

1. *Vindemias*. Verissime Catanaeus: « vitium fructus, ius demendi uvas a meis vineis. » Postulat id et latinitatis Plinianae et rei ipsius ratio. Sic apud nos ipsi arborum fructus, cerasa, etc. negotiatoribus venduntur. *S.*

2. *Agitare iustitiam*, eam exercere, ut *agitare imperium* et alia. *L.*

— *Si paria peccata*. Ad Stoicorum illam sententiam respicit, defensam Ciceroni Parad. II, et derisam pro Murena, c. 29. Hoc vult, Ex parva re recte administrata aeque magna laus debetur auctori *G*.

3. *Ne quis mihi*, etc. Expressit et

partem octavam pretii, quo quis emerat, concessi: deinde iis, qui amplissimas summas emptionibus occupaverant, separatim consului: nam et me magis iuverant, et maius ipsi fecerant damnum. Igitur iis, 4
qui pluris, quam decem millibus emerant, ad illam communem et quasi publicam octavam, addidi decimam eius summae, quae decem millia excesserat. Vereor, ne parum expresserim; apertius calculos 5
ostendam. Si qui forte quindecim millibus emerant, hi et quindecim millium octavam, et quinque millium decimam tulerunt. Praeter ea, quum reputarem, 6
quosdam ex debito aliquantum, quosdam aliquid, quosdam nihil reposuisse, nequaquam verum arbitrabar, quos non aequasset fides solutionis, hos benignitate remissionis aequari. Rursus ergo iis, 7
qui solverant, eius, quod solverant, decimam remisi: per hoc enim aptissime et in praeteritum singulis, pro cuiusque merito, gratia referri, et in futurum omnes quum ad emendum, tum etiam ad solvendum allici videbantur. Magno mihi seu ratio haec, seu facilitas 8
stetit: sed fuit tanti: nam regione tota et novitas remissionis et forma laudatur. Ex ipsis etiam, quos non una, ut dicitur, pertica, sed distincte gradatimque tractavi, quanto quis melior et probior, tanto mihi

hic Virgilium: vid. Aen. V, 305. *S.* — Solenne est hoc sensu *abire*; mox §. 8 *obligatior abiit*; sic et *discedere*. *L.* — *Occupaverant.* « *Occupare* eleganter dicitur de pecunia, quae aut sub usuris collocatur, aut pro qua metallifodinae, agri, etc. emuntur, ut aliquid lucri et reditus habeamus, Clav. Cic. *S.*

6. *Reposuisse*. Solvisse. Seneca, de Benef. IV, 32: *Ego quid cui debeam scio, aliis post longam diem repono, aliis in antecessum*, etc. *S.* — *Nequaquam verum*. Iam advocarunt viri docti Horatianum illud epist. I, 7, ext. *Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est*. Reliqua damus in Lexicis. *G.* — *Verum* dici aequum et iustum multi et hoc loco monuerunt et ad alios auctores, ut Davis. ad Cic. Acad. II, 6; Prisc. XVIII. *L.*

8. *Pertica* eadem, quae decempeda,

obligatior abiit, expertus non esse apud me, Εν δὲ ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς, ἠδὲ καὶ ἐσθλός.

metiendi instrumentum. *L.* — *Abit.* Praestat Cortii et Gierigii *abiit.* S. — Εν δὲ ἰῇ τιμῇ; in eodem honore et malus et bonus. Ex Il. ι, 319. Studio scribi curavi Εν δὲ ἰῇ, non Εν δ' ἰῇ. Recte enim monuerunt Barnesius et Clarkius ι in ἰῇ corripi. *G.* Aut scripsit Plinius, aut debuit scribere κακὸν, ἐσθλόν. *S.*

III.

Laetatur, placuisse librum suum, quem miserat, et de oratione, quam missurus erat, idem vel maius speret. Lubricum hoc argumentum satis modeste et urbane tractavit.

C. PLINIVS SPARSO * SVO S.

Librum, quem novissime tibi misi, ex omnibus meis
vel maxime placere significas. Est eadem opinio cu-
2 iusdam eruditissimi. Quo magis adducor, ut neutrum
falli putem; quia non est credibile utrumque falli,
et quia tantum blandior mihi. Volo enim, proxima
quaeque absolutissima videri: et ideo iam nunc contra
istum librum faveo orationi, quam nuper in publicum
dedi: communicaturus tecum, ut primum diligentem
3 tabellarium invenero. Erexi exspectationem tuam,
quam vereor, ne destituat oratio in manus sumpta.
Interim tamen tanquam placituram (et fortasse placebit) exspecta. Vale.

III. * Ad *Sparsum* etiam IV, epist. 5 scripta. *L.*

1. *Proxima.* Recentissima. *E.* — *Contra istum librum,* etc. Neglecto iam illo, quia non est proximus et recentissimus, *faveo orationi* recentiori et quam novissime scripsi. *E.* — *Tabellarii* multi negligentes et tardi erant. *L.*

3. *Exspecta.* Cum cupiditate et praecepto quasi amore, quae adiuncta esse solet exspectationi notio. *G.*

IV.

Bellum Dacicum scripturo stimulos addit, et de flectendis barbaris nominibus consilium dat.

C. PLINIVS CANINIO * SVO S.

Optime facis, quod bellum Dacicum scribere paras:
nam quae tam recens, tam copiosa, tam lata, quae
denique tam poëtica, et (quanquam in verissimis
rebus) tam fabulosa materia? Dices immissa terris 2
nova flumina, novos pontes fluminibus iniectos, insessa
castris montium abrupta, pulsum regia, pulsum etiam
vita, regem nihil desperantem. Super haec, actos bis
triumphos: quorum alter ex invicta gente primus,
alter novissimus fuit. Vna, sed maxima, difficultas, 3
quod haec aequare dicendo, arduum, immensum,
etiam tuo ingenio, quanquam altissime adsurgat et
amplissimis operibus increscat. Nonnullus et in illo
labor, ut barbara et fera nomina, in primis regis
ipsius, graecis versibus non resultent. Sed nihil est, 4
quod non arte curaque, si non potest vinci, mitige-

IV. * De *Caninio* poëta comensi, vid. Argum, I, ep. 3. *L.*

1. *Dacicum. Daci* terram, quae Transilvania hodie vocatur, incolebant. *L.*

2. *Immissa.... flumina.* Primum a Decebalo, qui averso Sargelia flumine, sub ipso alveo thesauros absconderat, flumenque deinde reduxerat: deinde a Traiano, qui eruendi caussa similem operam impendit: quod tradit ex Dionis lib. LVIII Xiphilinus, qui ibidem de ponte Traiani ita commemorat, ut admirabile opus fuisse intelligamus. ne de loco quidem eius satis hodie constare, doleamus. Quidquid de his rebus scitur, a solo fere Xiphilino, at quo homine? petendum esse, constat: tanto maior iactura in Caninii historia facta est. *G.* — *Regiae* prioris Sarmizegethusae rudera hodie ostendit vicus Varhely: posterior ad *Sargetiam* (hodie *Syul*) fluvium sita erat, haud longe a saltu Volkan. Hanc Dacorum proceres, rebus diffisi, ipsi incenderunt. *L.*

3. *Versibus non resultent.* Non patiuntur se in versus redigi, sed repugnent metro. De tali difficultate querelas poëtarum hic collegit Cortius. Addi possunt tria lepida Martialis epigrammata in Earinum IX, 12, 13.

tur. Praeterea, si datur Homero, et mollia vocabula
et graeca ad lenitatem versus contrahere, extendere,
inflectere, cur tibi similis audentia, praesertim non
5 delicata, sed necessaria, negetur? Proinde iure va-
tum, invocatis diis, et inter deos ipso, cuius res,
opera, consilia dicturus es, immitte rudentes, pande
vela, ac, si quando alias, toto ingenio vehere. Cur
6 enim non ego quoque poëtice cum poëta? Illud iam
nunc paciscor: prima quaeque ut absolveris, mitte,
immo etiam, antequam absolvas; sic ut erunt recentia,
7 et rudia, et adhuc similia nascentibus. Respondebis,
non posse perinde carptim, ut contexta, perinde
inchoata placere, ut effecta. Scio. Itaque et a me
aestimabuntur ut coepta, spectabuntur ut membra,

43 et 44. Nomen regis Δεκέβαλος scribitur a Graecis: *Diurpaneus* est Orosio VII, 10. *G.*

4. *Delicata.* Αὐθαδίᾳ quadam et sine alia caussa, quam quod sic placeat, suscepta. Sic passim *delicias* poni, ubi *capricium* nominant Galli Italique, alias observamus. *G.*

5. *Ipso, cuius res..... dicturus es.* Traianum in partes vocare iubet, ut Virgilius Augustum, Valerius Flaccus Vespasianum, alii alios invocant. Illud *dictaturus es*, quod habent quidam codices, est a barbaro seculo, ubi *dictare* solum est auctorum. *G.* — *Immitte rudentes*, quibus vela intenduntur, tanquam nervos navis atque tendines, quibus ea moveatur: quod nunc transfert ad scribendi quaedam initia. *G.* — Virgil. Aen. VIII, 707 sq. *Ipsa videbatur ventis regina vocatis Vela dare, et laxos iam iamque immittere funes*; propiusque ad nostrum locum X, 229, *velis immitte rudentes*, quo Secundum, Virgiliana toties exprimentem, respexisse puto. *S.*

7. *Carptim, ut contexta.* Illud *carptim* semper mihi videbatur concinnitatem huius loci tollere, in quo et seq. *inchoata* et *effecta* sibi recte respondent. Laudabam igitur, quum viderem in aliis libris *carpta* lectum fuisse. (Est haec Barthii coniectura, nullius illa libri auctoritate nitens. *S.*) Sed quum altius inspecto loco animadverterem in composito verbo *contexta* τὸ *con* contrariam τῷ *carptim* notionem habere, putabam ipsum Plinium ita sententiam cogitasse, ut *carptim texta*, *contextis* opponeret, deinde vero brevitatis gratia illud prius *texta* omitteret. *E.* Hae sunt argutiae, omninoque vanus timor, ne quid nostra lectio concinnati orationis officiat. Similis metus locum Livianum videtur depravasse, lib. XXVIII, cap. 25, 10: *Edictum subinde propositum, ut ad stipendium petendum convenirent Carthaginem; seu carptim partes, seu universi mallent.* I. Fr. Gronovius malit *per partes*. Immo *partes*, ni fallor, inducendum. *S.*

extremamque limam tuam opperientur in scrinio no-
stro. Patere hoc me super cetera habere amoris tui
pignus, ut ea quoque norim, quae nosse neminem
velles. In summa, potero fortasse scripta tua magis 8
probare, laudare, quanto illa tardius cautiusque;
sed ipsum te magis amabo, magisque laudabo, quanto
celerius et incautius miseris. Vale.

—*Opperientur in scrinio nostro*. Quomodo limam adhibere Caninius poterat carmini latenti in scrinio Plinii? *E*. Inepta quaestio. Secundus petit exemplum carminis, quod se in scrinio suo servaturum nec cum quoquam communicaturum promittit, donec Caninius extremam ei limam adhibuerit. *S*.

— *Quae nosse neminem velles*. Scilicet carmina nondum absoluta, sed inchoata et imperfecta. Hinc mox dicit, se magis amaturum Caninium, si *celerius et incautius miserit*, hoc enim ipsum illud pignus amoris est; certe est documentum fidei et amicitiae. *E*.

8. *Quanto illa tardius cautiusque*. Nam quo tardius mittebat, eo diligentius emendata erant. *E*.

V.

Macrinum uxoris sanctissimae obitu gravissimum vulnus accepisse, dolet: breviter et vere ad ingenium humanum.

C. PLINIVS GEMINIO SVO S.

Grave vulnus Macrinus noster accepit: amisit uxo-
rem singularis exempli, etiam si olim fuisset: vixit
cum hac triginta novem annis, sine iurgio, sine of-
fensa. Quam illa reverentiam marito suo praestitit,
quum ipsa summam mereretur! Quot quantasque vir-
tutes, ex diversis aetatibus sumptas, collegit et
miscuit! Habet quidem Macrinus grande solatium, 2
quod tantum bonum tam diu tenuit: sed hoc magis

V. 1. Cortius cum Medic. *Genuno* inscripsit. — De *Marino* dictum ad II, ep. 7. *L*.

— *Ex diversis aetatibus*. Sicut de Salinatore dixit VI, 26, 1, *puer simplicitate, comitate iuvenis, senex gravitate*, observavit post Buchnerum Cellarius. *G*.

exacerbatur, quod amisit: nam fruendis voluptatibus
3 crescit carendi dolor. Ero ergo suspensus pro homine amicissimo, dum admittere avocamenta, et cicatricem pati possit; quam nihil aeque ac necessitas ipsa, et dies longa, et satietas doloris inducit. Vale.

3. *Ero ergo suspensus.* Hoc est, inquietus, sollicitus, ut quae a filo suspensa, vel non tota basi incumbentia facile moventur. *G.* — *Avocamenta*, solatia, quae mentem a dolore avocant. *L.* — *Cicatricem pati.* Quod non possunt, qui refricant subinde vulnera sua, et recordatione iacturae, quam fecerunt, dolorem renovant atque instaurant. *G.*

VI.

Adulatorium senatusconsultum de Pallante liberto Claudii perstringit indignabundus.

C. PLINIVS MONTANO SVO S.

Cognovisse iam ex epistola mea debes, adnotasse me nuper monimentum Pallantis sub hac inscriptione: HVIC SENATVS, OB FIDEM PIETATEMQVE ERGA PATRONOS, ORNAMENTA PRAETORIA DECREVIT ET SESTERTIVM CENTIES
2 QVINQVAGIES, CVIVS HONORE CONTENTVS FVIT. Postea mihi visum est pretium curae, ipsum SC. quaerere. Inveni tam copiosum et effusum, ut ille superbissimus titulus, modicus atque etiam demissus videretur. Conferant se, non dico illi veteres Africani, Achaici, Numantini, sed hi proximi Marii, Syllae, Pompeii

VI. 1. *Ex epistola mea.* Superiori libro XXIX. *G.*

2. *Pretium curae.* Al. *operae pretium*, quae solennis locutio, nostraeque, ἅπαξ illi, opinor, λεγομένη, praeferenda. *S.*

— *Conferant se.* Cortiana, sed invito Cortio: *Conferant se, misceantque*, quod nollem a Gierigio revocatum. Adscripsit verbo *conferant* glossator, qui non cogitaret, *conferre* hic esse comparare, non, adiungere, miscere. *S.* — *Africani*, *Achaici.* Synecdoche nota ad posteriores modo pertinet. Notum enim Scipiones Africanos esse duo, unum L. Mummium Achaicum, et iuniorem Scipionem eumdem Numantinum. *G.*

(nolo progredi longius); infra Pallantis laudes iacebunt. Vrbanos, qui illa censuerunt, putem, an mi- 3
seros? Dicerem urbanos, si senatum deceret urbanitas. Miseros ergo? Sed nemo tam miser est, ut ad illa cogatur. Ambitio ergo, et procedendi libido? Sed quis adeo demens, ut per suum, per publicum dedecus procedere velit in ea civitate, in qua hic esset usus florentissimae dignitatis, ut primus in senatu laudare Pallantem posset? Mitto, quod Pallanti 4
servo praetoria ornamenta offeruntur; quippe offeruntur a servis: mitto, quod censent, NON EXHORTANDVM MODO, VERVM ETIAM COMPELLENDVM AD VSVM AVREORVM ANNVLORVM; erat enim contra maiestatem senatus, si ferreis praetorius uteretur. Levia haec et 5
transeunda; illa memoranda, quod NOMINE PALLANTIS SENATVS, (nec expiata postea curia est?) PALLANTIS NOMINE SENATVS GRATIAS AGIT CAESARI, QVOD ET IPSE CVM SVMMO HONORE MENTIONEM EIVS PROSEQVVTVS ESSET, ET SENATVI FACVLTATEM FECISSET TESTANDI ERGA EVM BENEVOLENTIAM SVAM. Quid enim senatui pulchrius, quam 6

3. *Vrbanos.* Qui vanitatem liberti hominis verborum magnificorum inaniis per iocum pascere ita voluerint. *G.* — *Si senatum deceret urbanitas.* Nam gravitas decet adeoque severitas. *S.* — *Vt ad illa cogatur.* Cortius et Gierigius, deleta praepositione, *ut illa cogatur.* Bene. Secundus II, 20, 11: *Ille tamen istud tanquam morituram coëgit.* Vid. interpr. ad Liv. IV, 26, 10. *S.* — *Esset.* Subaudi; si eo usque ascendere (*procedere*) ambitioso contingeret. Bene ergo *velit* habet. *S.* — *Primus.* Vt consul designatus. Haec florentissima dignitas. *S.*

4. *Omitto.* Cortius: *Mitto.* Verissime; nam sequitur *mitto.* Epanaphoras tales Plinius adamat. *S.* — *Quippe offeruntur a servis.* Perdunt dignitatem suam ornamenta praetoria eo ipso, quod a servis offeruntur, hoc est, abiectis ad humillimam adulationem hominibus: et hanc ob caussam nimis invidenda non sunt, aut nimis mira in Pallante. Sic etiam in proximo membro caussam subiicit, cur minus admirandum videatur. *G.*

5. *Nec expiata postea curia est.* Parenthesis acerrima, qua foedissimam adulationem detestatur, quae profanaverit adeo curiam, ut expianda fuerit. *G.*

ut erga Pallantem satis gratus videretur? Additur,
VT PALLAS, CVI SE OMNES PRO VIRILI PARTE OBLIGATOS
FATENTVR, SINGVLARIS FIDEI, SINGVLARIS INDVSTRIAE FRV-
CTVM MERITISSIMO FERAT. Prolatos imperii fines, red-
7 ditos exercitus reipublicae credas. Adstruitur his,
QVVM SENATVI POPVLOQVE ROMANO LIBERALITATIS GRATIOR
REPRAESENTARI NVLLA MATERIA POSSET, QVAM SI ABSTINEN-
TISSIMI FIDELISSIMIQVE CVSTODIS PRINCIPALIVM OPVM FA-
CVLTATES ADIVVARE CONTIGISSET. Hoc tunc votum se-
natus; hoc praecipuum gaudium populi; haec libe-
ralitatis materia gratissima, si Pallantis facultates
adiuvare publicarum opum egestione contingeret.
8 Iam quae sequuntur, VOLVISSE QVIDEM SENATVM CENSERE,
DANDVM EX AERARIO SESTERTIVM CENTIES QVINQVAGIES; ET
QVANTO AB EIVSMODI CVPIDITATIBVS REMOTIOR EIVS ANIMVS
ESSET, TANTO IMPENSIVS PETERE A PVBLICO PARENTE, VT
9 EVM COMPELLERET AD CEDENDVM SENATVI. Id vero deerat,
ut cum Pallante auctoritate publica ageretur: Pallas
rogaretur, ut senatui cederet: ut illi superbissimae
abstinentiae Caesar ipse patronus advocaretur, ne

6. *Cui... fatentur.* Gierigius cum Cortio pro parte ipsius SCti habet. Accedo. *S.* — *Pro virili parte.* Cicero Philipp. XIII, 4, pag. 1647 Ern. *Tum me eius beneficio plus quam pro virili parte obligatum puto.* Ernestius in Clave: « *Virilis pars*, ne errent tirones, ut vulgo fit; est cuiuscumque rei communis pluribus, sive bonae et laetae, sive tristis et molestae, pars ea, quae unicuique ex eorum numero debetur aequaliter. » *S.* — *Fidei.* Cortius ἀρχαϊκῶς *fide*. Vid. Voss. de Analog. lib. II, c. XIX, pag. 770. *S.*

8. *Iam quae sequuntur.* Est interrogatio. *S.* — *Centies quinquagies.* Vid. ad VII. 29, 2. *G.*

9. *Pallas.* Malim *ut Pallas.* Vltima syllaba verbi praegressi hanc particulam videtur elisisse. Quod si quem *ut* toties repetitum offendat, scribat per me licet: *ut Pallas rogaretur, senatui cederet.* S. — *Caesar ipse patronus advocaretur.* Veram puto Aldi lectionem, si interpunctione adiuvetur: *Caesar ipse, patronus ipse, advocaretur.* Cogitandum de patrono, non rei, sed liberti. Vid. infra XI. Al. *Caesar ipse advocatus esset*, quod placuit Cortio et Gierig. Hac in lect. cur *patronus ipse* exciderit, monere non attinet. *Advocatus esset* glossema videtur nostri *advocaretur*, S.

sestertium centies quinquagies sperneret. Sprevit
quod solum potuit, tantis opibus publice oblatis:
arrogantius fecit, quam si accepisset. Senatus tamen 10
id quoque, similis querenti, laudibus tulit, his quidem
verbis: SED QVVM PRINCEPS OPTIMVS, PARENSQVE
PVBLICVS ROGATVS A PALLANTE, EAM PARTEM SENTENTIAE,
QVAE PERTINEBAT AD DANDVM EI EX AERARIO CENTIES
QVINQVAGIES SESTERTIVM, REMITTI VOLVISSET; TESTARI
SENATVM, ET SE LIBENTER AC MERITO HANC SVMMAM INTER
RELIQVOS HONORES, OB FIDEM DILIGENTIAMQVE PALLANTIS,
DECERNERE COEPISSE; VOLVNTATI TAMEN PRINCIPIS SVI, CVI
IN NVLLA RE FAS PVTARET REPVGNARE, IN HAC QVOQVE RE
OBSEQVI. Imaginare Pallantem velut intercedentem 11
senatus consulto, moderantemque honores suos, et
sestertium centies quinquagies, ut nimium, recusantem,
quum praetoria ornamenta, tamquam minus,
recepisset. Imaginare Caesarem, liberti precibus, vel
potius imperio, coram senatu obtemperantem. Imperat
enim libertus patrono, quem in senatu rogat.
Imaginare senatum, usquequaque testantem, merito 12
libenterque se hanc summam, inter reliquos honores,
Pallanti coepisse decernere; et perseveraturum fuisse
se, nisi obsequeretur principis voluntati, cui non

— *Sprevit quod* etc. Verissime Cortius cum Gierigio e libris bonae notae: *Sprevit: quod solum potuit, tantis opibus publice oblatis, arrogantius facere, quam si accepisset.* Nostra lectio sensu apto caret. *S*

10. *Laudibus tulit.* Non contra dicam vulgari intellectui, laudibus extulit: sed nec incongruum videbatur sumere id verbum ex formula rationum, ubi *ferre* est *acceptum ferre*, adscribere, imputare. Imputavit, adscripsit laudibus Pallantis, quod sprevit tantas opes. Nec est, quod obiicias, id esse *acceptum referre*: hac enim aetate et Plinio nostro *ferre acceptum* in usu fuisse, constat. *G.* — *Et se.... coepisse.* An scribendum: *etsi.... coepisset?* Mox praestat Cortii lectio: *Pallanti decernere coepisse.* S.

11. *Imperat libertus.* Hoc vult, non minus esse impudentem libertum, qui in senatu rogare patronum audeat, quam qui domi imperet: qui rogare possit in senatu, eum posse domi imperare. *G.* — Gierig. putat ex mente Plinii *rogare in senatu* esse idem quod imperare. *L.*

esset fas in ulla re repugnare. Ita, ne sestertium centies quinquagies Pallas ex aerario referret, verecundia ipsius, obsequio senatus opus fuit? in hoc praecipue non obsequuturi, si in ulla re putasset fas esse non
13 obsequi. Finem existimas? Mane dum, et maiora accipe. VTIQVE, QVVM SIT VTILE, PRINCIPIS BENIGNITATEM PROMPTISSIMAM AD LAVDEM PRAEMIAQVE MERENTIVM ILLVSTRARI VBIQVE, ET MAXIME IIS LOCIS, QVIBVS INCITARI AD IMITATIONEM PRAEPOSITI, RERVM EIVS CVRAE POSSENT, ET PALLANTIS SPECTATISSIMA FIDES, ATQVE INNOCENTIA EXEMPLO PROVOCARE STVDIVM TAM HONESTAE AEMVLATIONIS POSSET, EA QVAE IIII CALEND. FEBRVARIAS, QVAE PROXIMAE FVISSENT, IN AMPLISSIMO ORDINE OPTIMVS PRINCEPS RECITASSET, SENATVSQVE CONSVLTA DE HIS REBVS FACTA IN AES INCIDERENTVR, IIQVE AES FIGERETVR AD STATVAM LORICA-
14 TAM DIVI IVLII. Parum visum tantorum dedecorum esse curiam testem: delectus est celeberrimus locus, quo legenda praesentibus, legenda futuris proderentur. Placuit aere signari omnes honores fastidiosissimi mancipii: quosque repudiasset, quosque, quantum ad decernentes pertinet, gessisset. Incisa et insculpta sunt publicis aeternisque monimentis praetoria ornamenta Pallantis; sic quasi foedera antiqua; sic quasi sacrae
15 leges. Tanta principis, tanta senatus, tanta Pallantis ipsius...., quid dicam, nescio; ut vellent in oculis

13. *Vtique.* Explicat Catanaeus *praescriptum.* Immo est *et ut.* Solemnis huius particulae usus in SCtis. *S.* — *Ad statuam loricatam.* De qua maior Plinius XXXIV, 5, seu 10: *Graeca res est nihil velare* (in statuis). *At contra Romana ac militaris, thoracas addere. Caesar quidem Dictator loricatam sibi dicari in foro suo passus est.* G.

14. *Quantum ad decern.* Per senatum enim non stetit, quo minus gereret praeturam is, cui praetoria ornamenta decernere non erubuerat. *G.*

— *Praetoria.* Cortius et Gierigius: *praetoria ornamenta Pallantis.* Bene. *S.* — *Foedera...,leges.* Qualium ex aere tabularum plures, certe earum fragmenta aetatem tulere, quae apud Brissonium de formulis, et passim relata sunt. Nobilissimorum unum est senatusconsultum de Bacchanalibus, Gronoviano Ciceroni additum, et ac-

omnium figi, Pallas insolentiam suam, patientiam Caesar, humilitatem senatus. Nec puduit rationem turpitudini obtendere: egregiam quidem pulchramque rationem, VT EXEMPLO PALLANTIS PRAEMIORVM AD STVDIVM AEMVLATIONIS CETERI PROVOCARENTVR. Ea ho- 16
norum vilitas erat, illorum etiam, quos Pallas non dedignabatur. Inveniebantur tamen honesto loco nati, qui peterent cuperentque, quod dari liberto, promitti servis videbant. Quam iuvat, quod in tempora 17
illa non incidi, quorum sic me, tanquam illis vixerim, pudet! Non dubito, similiter affici te. Scio, quam sit tibi vivus et ingenuus animus: ideoque facilius est, ut me, quanquam indignatione quibusdam in

curatius descriptum a doctissimo Aegyptio, qui commentario erudito illud illustravit. *G.*

15. *Quid dicam, nescio.* Abrumpit orationem desperatione inveniendi nomina actionis huius indignitatem, stultitiamque exprimentia. Poterat forte *dementiam* ponere, *stuporem*, *insaniam*, vel Graeca, quae Casaubonus suspicatus est, ἀβελτηρίαν, ἀπόνοιαν. G. — *Patientia* hoc sensu etiam occurrit Pan. XXII, 2. *L.*

16. *Quos Pallas non dedignabatur.* Illi sunt maiores honores, quos non dedignatur Pallas, qui ceteros fastidiose reiicit. Vilescunt autem hi quoque vel ea ipsa re, quod cadunt in mancipium. Mediceus Codex ita, ut iam Casaubonus coniecerat, *quos Pallas non se dignabatur*: quae arguta sane est sententia. Nempe alii *dignantur se honore*, id est, dignos se illo putant. At fastidiosus Pallas *honorem* de pluribus unum *dignatur se*, ornamenta praetoria digna putat, quibus aliquid a se splendoris accedat. Illud centies et quinquagies sestertium *non dignatur se*, infra se suamque dignitatem collocat. Caeterum ea vilitas hoc senatusconsulto ostenditur honorum, vel quos recepit Pallas, vel quos sprevit, ut etiam *servis promittantur*. Qui enim servus est, fieri libertus potest; at liberto ista dantur etc. *G.*

17. *Vivus et ingenuus.* *Vivus* est *vividus*, acer, qui facile moveatur ad indignationem; *ingenuus*, simplex, qui non dissimulet illam indignationem. Pro *vivus* quidam habent *verus*, quod et ipsum huc convenire puto, ut significet *severum*, et serio agentem quae agit. *G.* — *Vt me, quamquam.* Illud *me* primo refertur ad *extulerim*, *quamquam me extulerim*; deinde ad *credas*, *credas me parum doluisse*. Nempe dedimus lectionem manuscriptorum: vulgo illud totum *quamquam... extulerim* parenthesi includunt, et *indignationem* legunt pro *indignatione*. Caeterum de duplici illa verbi unius relatione vid. quos laudat Cortius ad Nostri III, 7, 4. Quaedam nos quoque ad Varr. R. R. II, 1, 4, et in Lex. Rust. sub verbis *Duplex* et *Vt*, add. mox VIII, 10, 2. *G.*

locis fortasse ultra epistolae modum extulerim, parum doluisse, quam nimis, credas. Vale.

VII.

A Tacito rogatus, ut librum suum tanquam magister corrigeret, ita promittit, quod is petierat, ut hyperbato titulum deprecetur.

C. PLINIVS TACITO SVO S.

Neque ut magistro magister, neque ut discipulo discipulus (sic enim scribis), sed ut discipulo magister (nam tu magister, ego contra; atque ideo tu in scholam revocas, ego adhuc Saturnalia extendo), librum

2 misisti. Num potui longius hyperbaton facere, atque hoc ipso probare, eum me esse, qui non modo magister tuus, sed ne discipulus quidem debeam dici? Sumam tamen personam magistri, exseramque in librum tuum ius, quod dedisti; eo liberius, quod nihil

1. *In scholam revocas.* Apposite huc adscripsit Cellarius Martial. V extr. *Iam tristis nucibus puer relictis Clamoso* revocatur *a magistro... Saturnalia transiere tota.* *Extendere* amant pueri, id est, continuare longius *Saturnalia*, *revocantur* a magistro. Plinius otiosum se fuisse significat per occasionem Saturnalium, interpellatum a Tacito. *G.*

2. *Num potui longius hyperbaton.* Studio igitur *hyperbaton* commisit, hoc est, longiore parenthesi constructionis grammaticae ordinem egressus est. *G.* Vid. I. C. Th. Ernestii Lexic. Techn. Gr. Rhet. voce *ὑπερβατόν*. *S.* — *Non modo magister.* Solenne esse *non* post *non modo* omittere, quoties nova sequatur negatio, ut hic *ne quidem*, pervulgatum hodie est, et in bona Lexica relatum. Sed attentione dignus, quem hic Cortius profert, locus Ciceronis de Senect. XVI: *Ad quem fruendum non modo retardat, verum etiam invitat atque allectat senectus.* Sic nempe legi docet hunc locum in veterrimis membranis Nonii II, 68, et IV, 232: et video ita etiam dedisse utroque loco Mercerum. Sed apud ipsum Ciceronem non minus quam in aliis Nonii editionibus omnes, quod sciam, *non* interserunt. Vtri libri sint sinceriores, non temere dixerim: nisi quod nolim tam aperte vitiari canonem tot exemplis firmatum de non omittenda negatione post *non tantum*, nisi ubi nova negatio sequatur. *G.*

— *Quo nihil.* *Quod nihil* MS. Medic. *G.* — Verum hoc; legereturque in textu Cortianae, si operae Cortio

ex meis interim missurus sum tibi, in quo te ulciscaris. Vale.

obtemperassent. *S.* — *In quo te ulciscaris.* Et me forte calumniantem vicissim calumnieris. Suavissimus iocus. *G.*

VIII.

Clitumni fontis et fluvii naturam mirabilem perscribit. Quae observaverat, ea facunde verbisque delectis narravit.

C. PLINIVS ROMANO * SVO S.

Vidistine aliquando Clitumnum fontem? Si nondum (et puto nondum: alioqui narrasses mihi), vide; quem ego (poenitet tarditatis) proxime vidi. Modicus 2
collis assurgit, antiqua cupressu nemorosus et opacus. Hunc subter fons exit, et exprimitur pluribus venis, sed imparibus; eluctatusque facit gurgitem, qui lato gremio patescit purus et vitreus, ut numerare iactas stipes et relucentes calculos possis. Inde non loci 3
devexitate, sed ipsa sui copia et quasi pondere impellitur. Fons adhuc, et iam amplissimum flumen atque etiam navium patiens; quas, obvias quoque et contrario nisu in diversa tendentes, transmittit et perfert:

VIII. * *Romano*, vel *Voconio*, I, ep. 5; vel *Firmo*, I, ep. 19. *L.*

1. *Clitumnum.* Cui ita assignat locum suum Cellarius, in Vmbria, cis Apenninum, inter Spoletium et Hispellum, qui Tiniae amni ad Mevaniam mistus, in Tiberim cum illo perfertur. *Ad visendum nemus flumenque Clitumni Mevaniam procedit* Calig. apud Suet. c. XLIII, et Honor. Claudian. XXVIII, 506. Add. viri docti ad Virgil. Georg. II, 146, et Broukh. ad Prop. II, 15, 25. *G.*

2. *Exprimitur.* Quasi in machina hydraulica, vi urgentis columnae liquidi. *G.* — *Eluctatusque facit* etc. Vera haec lectio, quidquid contra dicat Cortius. *Eluctatus*, scil. venarum angustias, respicit praegressum *exprimitur*. *Gurges*, idem quod lacus: ποιητικῶς, ut pleraque huius epistolae. *S.* — *Iactas stipes.* Parvulos nummos, quos ut diis aliis, ita fluminibus quoque iactari consuevisse Seneca docet Quaest. nat. IV, 2, de his, quas *Nili venas* vocari ait, *In haec ora stipem sacerdotes... iaciunt.* Laudaverat hunc etiam locum Cellarius. G.

adeo validus, ut illa, qua properat ipse, quamquam per solum planum, remis non adiuvetur; idem aeger-
4 rime remis contisque superetur adversus. Iucundum utrumque per iocum ludumque fluitantibus, ut flexerint cursum, laborem otio, otium labore variare. Ripae fraxino multa, multa populo vestiuntur: quas perspicuus amnis, velut mersas, viridi imagine adnumerat. Rigor aquae certaverit nivibus; nec color
5 cedit. Adiacet templum, priscum et religiosum. Stat Clitumnus ipse, amictus ornatusque praetexta. Praesens numen, atque etiam fatidicum, indicant sortes. Sparsa sunt circa sacella complura, totidemque dei.

3. *Illa, qua... adiuvetur.* Illa via, qua ipse fluvius properat, verbo, secundus fluvius non adiuvatur remis: quamquam per solum planum, ubi non ita incitatus esse potest cursus, quam ubi per declivia fertur, nisi magna vis insequentis aquae praecedentem alveo suo coërcitam urgeat. Hinc illud alterum consequitur, ut cum adverso tanto vehementius luctandum sit. Sequimur autem hic iidem libri Medicei; et illud obiter observamus, lacunam decem epistolarum, quae ab hoc ipso loco incipit, ac de qua ex Erasmo Fabric. B. L. T. II, p. 764, iam in Aldina editione, ann. 1508, 8, ex illo antiquissimo libro, quem ad Plinii aetatem accedere putabat, expletam; ac legi quoque in Mediceo Codice, quem eundem ab Aldo usurpatum suspicari possis. *G.*

4. *Velut mersas.* Vt cacumina et caelum, remotiora nempe ab oculo spectatoris, infra in profundo mersa videantur: illa *adnumerat* indicatur, quot stant in ripa arbores, totidem in fluvio, tanquam in speculo videri. *G.*

— *Nec color cedit.* Aquas limpidissimas indicat, quales Martial. VII, 27 (31), *niveas* dixit. Nil amplius. *S.*

5. *Stat Clitumnus. Iovem Clitumnum* etiam coli, docet Vibius Sequester. Dubitat an idem sit, quem hic laudat Plinius, Broukh. ad Propert. II, 16, 25. Possit tamen aliquis, rem ita se habere, vel inde suspicari, quod *stat Clitumnus*, qui Iovis et caelestium deorum habitus est, quum iacentes, et nixi cubitu, vel attollentes ex undis suis caput, alias pingantur fluvii. Inspice v. c. Rhenum apud Gronov. ad Melam pag. 247. Si quis quaerere accuratius ea de re velit, illi Pausanias praesertim percurrendus erit, videndusque Aelianus H. V. II, 33, qui locus classicus est. De fluviis in nummis, tauriformibus praesertim et cornutis, Spanhem. diss. VII, p. 394 sq. Add. id. ad Callim. H. in Del. 110, pag. 113. *G.*

— *Totidemque dei. Simulacra* hinc magnis auctoribus eiecit Cortius. Sermo est de aliorum quoque deorum cultu. Ita sequitur, suum cuique *nomen* fuisse, quod parum ad simulacra plura unius Clitumni convenit. *G.* — *Dei.* Hanc formam satis tuentur Vos-

Sua cuique veneratio, suum nomen: quibusdam vero etiam fontes. Nam praeter illum, quasi parentem caeterorum, sunt minores capite discreti; sed flumini miscentur, quod ponte transmittitur. Is terminus 6
sacri profanique. In superiore parte navigare tantum, infra etiam natare concessum. Balineum Hispellates, quibus illum locum divus Augustus dono dedit, publice praebent, praebent et hospitium: nec desunt villae, quae sequutae fluminis amoenitatem, margini insistunt. In summa, nihil erit, ex quo non capias 7
voluptatem: nam studebis quoque, et leges multa multorum omnibus columnis, omnibus parietibus inscripta, quibus fons ille deusque celebratur. Plura laudabis, nonnulla ridebis; quamquam tu vero, quae tua humanitas, nulla ridebis. Vale.

sius de Analog. lib. II, cap. 6, p. 685, et Aeg. Forcellinus. Gierigius ex libro Mediceo usitatiorem dii adscivit. *S.*

6. *Navigare... natare.* In plane sacris ne navigare quidem licet. Vide Nostrum VIII, 20, 5. Verum magis etiam sacra profanatur aqua nudo corpore, et pudendis quoque partibus contacta, quod egregie hic illustrat Cellarius advocato Tacito XIV, 22, 7, ubi de Nerone, qui *fontem aquae Marciae ad urbem deductae, nando incesserat. Videbatur*, inquit, *potus sacros et cerimoniam loci corpore toto polluisse.* Satis apparet, quorsum illa spectaverit fontium religio; ad puritatem aquae et salubritatem servandam nimirum. *G.*

— *Hispellum*, colonia Umbriae cis Apenninum. *L.*

7. *Quamquam tu vero.* Acervatio similis illi III, 8, 4: *Quare ego vero.* G.

IX.

Negotia amicorum praefert studiis.

C. PLINIVS VRSO • SVO S.

Olim non librum in manus, non stilum sumpsi. Olim nescio, quid sit otium, quid quies, quid denique illud iners quidem, iucundum tamen, nihil agere,

IX. *De *Vrso*, lib. IV, ep. 9. *L.*

1. *Olim.* Iamdiu est, quod. Plinius

nihil esse: adeo multa me negotia amicorum nec se-
2 cedere nec studere patiuntur. Nulla enim studia tanti sunt, ut amicitiae officium deseratur: quod religiosissime custodiendum, studia ipsa praecipiunt. Vale.

I, 11, 1: *Olim nullas epistolas mittis.* S. — *Nihil esse.* Non praetorem, non advocatum, non iudicem, non salutatorem, non convivam etc. *G.*

X.

Abortum uxorem fecisse, cum spe foecunditatis significat.

C. PLINIVS FABATO PROSOCERO SVO S.

Quo magis cupis ex nobis pronepotes videre, hoc tristior audies, neptem tuam abortum fecisse, dum se praegnantem esse puellariter nescit, ac per hoc quaedam custodienda praegnantibus omittit, facit omittenda. Quem errorem magnis documentis expia-
2 vit, in summum periculum adducta. Igitur, ut necesse est, graviter accipias senectutem tuam quasi paratis posteris destitutam; sic debes agere diis gratias, quod ita tibi in praesentia pronepotes negaverint, ut servarint neptem, illos reddituri, quorum nobis spem certiorem haec ipsa, quamquam parum prospere

X. 1. *Magnis documentis.* Sic restituit e libris Cortius. Nec ausim tamen alterum *detrimentis* plane damnare. *Detrimentum* sine dubio fuit abortus, sive ipsius matris valetudinem species, sive spem familiae. Sed ipsum nempe *detrimentum* idem *documentum* fuit. *G.* — *Documenta* hic ne vertas, *heilsame Lehren*, sed, *Leiden, die zur Warnung dienen*, quibus quidni error expiari possit? Sic *exempla* de poenis, quae pro exemplo sunt. Idem tenendum de Graeco παράδειγμα. Altera lectio, *detrimentis*, non incommoda illa, si sensum species, pro glossemate habenda. *S.*

2. *Vt necesse est.* Etiam hic locus est inter eos, ubi una vox duplicem personam sustinere videtur, quod de ipsa hac *ut* aliquoties observavimus in Lexico rustico. Redi ad VIII, 6, 17. Quamquam hic potest etiam coniunctio *ut* ad particulam hic in apodosi positam referri; altera *ut* post *necesse est* solemni ellipsi omissa esse. *G.* — Posterior ratio hic unice valet, atque humani quid passus est vir eximius, quum de priore cogitaret. Caeterum

explorata, foecunditas facit. Iisdem nunc ego te, 3
quibus ipsum me, hortor, moneo, confirmo: neque enim ardentius tu pronepotes, quam ego liberos cupio: quibus videor a meo tuoque latere pronum ad honores iter, et audita latius nomina, et non subitas imagines relicturus. Nascantur modo, et hunc nostrum dolorem gaudio mutent. Vale.

sensus: ut tibi dolendum est, senectutem tuam quasi paratis posteris destitutam esse. *S.*

3. *Meo tuoque latere.* Paterno et materno. *E.* — *Audita latius... imagines.* Haec in hoc loco ita sunt selecta et splendida, ut mihi videantur ex aliquo scriptore vel poeta nobis incognito huc translata. Nisi forte dicamus Plinium, quum haec scriberet, ita anima commotum fuisse spe futurorum liberorum, ut quasi ποιητικῶς scriberet. Caeterum *non subitas imagines* dixit, non recentem aut novitiam nobilitatem, nec subito in gentem illatam, adeoque vetustam et plures imagines numerantem. *E.* — Calpurniam duxerat A. C. 98, aetat. 36. *L.*

XI.

Soceri sorori eadem narrat.

C. PLINIVS HISPVLLAE * SVAE S.

Quum affectum tuum erga fratris filiam cogito, etiam materna indulgentia molliorem, intelligo prius tibi, quod est posterius, nuntiandum, ut praesumpta laetitia sollicitudini locum non relinquat. Quamquam vereor, ne post gratulationem quoque in metum redeas; atque ita gaudeas periculo liberatam, ut simul,
quod periclitata sit, perhorrescas. Iam hilaris, iam 2
sibi, iam mihi reddita, incipit refici, transmissumque

XI. * De *Hispulla* vid. I, epist. 12, 9; III, epist. 3; IV, epist. 19. *L.*

2. *Discrimen... remetiri.* Discrimen et vim morbi imaginemur, ut subitum aliquem in profunda descensum vel delapsum. Qui se ex gravi morbo recipit, ille quotidie quidem melius habet, sed ipsa tamen tarditate, qua ad plenae valetudinis statum redit, discit, quantum fuerit discrimen, quam vehemens morbus: ut qui de praecipitio quodam vel de scalis prae-

discrimen convalescendo remetiri. Fuit alioqui in summo discrimine (impune dixisse liceat), fuit nulla sua culpa, aetatis aliqua. Inde abortus, et ignorati
3 uteri triste experimentum. Proinde, etsi non contigit tibi desiderium fratris amissi aut nepote eius aut nepte solari, memento tamen, dilatum magis istud, quam negatum, quum salva sit, ex qua sperari potest. Simul excusa patri tuo casum, cui paratior apud feminas venia est. Vale.

cipiti lapsu decidit, *remetiendo* paullatim viam eandem, et per gradus ascendendo, demum intelligit, quam alte deciderit, quod aestimare tum per terrorem non poterat. *G.* — Recte Gesnerus; qui adnotare et hoc poterat, difficiliorem et argutiorem dicendi formam esse, ut declararetur, feminam *gradatim et sensim convalescere*. Alii suffecissent illa: *incipit refici*. Plinius autem raro sine acumine quodam sententiam relinquit. *E.* — De praecipitio, de scalis non cogitaverim. Immo discrimen illud simpliciter cum via comparatus a valetudine deflectente, est quasi sanitatis divortium, quod convalescens remetitur, donec in pristinum statum restitutus sit. *S.*

(*Impune dixisse liceat*). Haec verba simpliciter refero ad illud, quod initio promittit, se valde de periculo tum demum nuntiare, quum illud iam praeteriisse indicasset. *Impune* itaque puto esse, sine tuo, Hispulla, terrore: iam enim audire potes de morbo gravissimo, quum scias superatum. Quod volunt Barthius et Cellarius ad Deos referri: quorum iram metuat, si ipsis potius imputet uxoris periculum, quam illius imprudentiae: nescio, quam firmum sit. Aliquando etiam putabam esse εὐφημισμὸν, quo, post nuntiatum finem periculi, novum deprecetur. Sed primum maxime placet. *G.*

3. *Cui paratior apud feminas venia.* Facilius tali errori a puellari ignoratione profecto ignoscunt feminae, similium sibi consciae, quam viri, quam avus praesertim, cuius nupera et nondum deposita consuetudo, minores etiam neptis errores castigandi, cuius vehemens pronepotem videndi cupiditas, commotiorem illum hac in re potest reddere. Itaque deprecatricem apud avum parat uxori suae amitam. *G.*

XII.

Capitonem auditurus, eius laudem praedicat.

C. PLINIVS MINVTIANO • SVO S.

Hunc solum diem excuso. Recitaturus est Titinius
Capito; quem ego audire, nescio magis debeam, an
cupiam. Vir est optimus, et inter praecipua seculi
ornamenta numerandus: colit studia, studiosos amat,
fovet, provehit, multorumque, qui aliqua componunt,
portus, sinus, praemium; omnium exemplum; ipsa-
rum denique literarum iam senescentium reductor ac
reformator. Domum suam recitantibus praebet: audi- 2
toria, non apud se tantum, benignitate mira frequen-
tat; mihi certe, si modo in urbe est, defuit nunquam.
Porro, tanto turpius gratiam non referre, quanto
honestior caussa referendae. An, si litibus tererer, 3
obstrictum esse me crederem obeunti vadimonia mea;
nunc, quia mihi omne negotium, omnis in studiis
cura, minus obligor tanta sedulitate celebranti, in
quo obligari ego, ne dicam solo, certe maxime pos-
sum? Quod si illi nullam vicem, nulla quasi mutua 4

XII. • Vide ad l. III, epist. 9. *L.*

1. *Titinii Capitonis* laudes habes etiam I, ep. 17. *L.*

— *Multorumque*. Aldus: *multorum*, quod nollem Cortius sprevisset. *S.* — *Praemium*. Exspectes *gremium*. Cicero pro M. Coelio XXIV, pag. 1231 ed. Ernest. *cum Q. Metellus abstraheretur e sinu gremioque patriae.* S.

2. *Porro*. Autem. Vid. I, 8, 10; I, 24, 4. *S.*

3. *Obeunti vadimonia*. Vehementer placuit, quod Mediceus omittit praepositionem, qua oneratur vulgo hic locus, *obeunti ad vadimonia mea.* G. — Cortius: » Alterum *(obeunti ad v. m.)* vix latinum est. » Confidentius Gierigius: ».Nemo autem dixit *obire ad vad.* » Tamen Livius X, 25, 14, ne *ad omnia simul obire unus non possit.* Neque offendit illa altera lectio Forcellinum, eximie callentem latinitatis, qui explicat: discurrenti, et assistenti mihi, dum mea vadimonia exsequor. *S.* — *Vadimonium* nunc ipsa dies, qua praesentia in iudicio et postulata est et promissa. *L.*

officia deberem, solicitarer tamen vel ingenio hominis pulcherrimo et maximo, et in summa severitate dulcissimo, vel honestate materiae. Scribit exitus illustrium virorum, in iis quorumdam mihi carissimorum.
3 Videor ergo fungi pio munere, quorumque exsequias celebrare non licuit, horum quasi funebribus laudationibus, seris quidem, sed tanto magis veris, interesse. Vale.

4. *Exitus illustrium virorum.* Quos ille ut coluerit, narrat Noster etiam I, 17, 3. *G.*

— *Tanto magis veris.* Quia tunc nec adulatio, nec studium partium laudantem a veritate declinat. *E.*

XIII.

Felicem praedicat, quod docto patre utatur.

C. PLINIVS GENIALI SVO.

Probo, quod libellos meos cum patre legisti. Pertinet ad profectum tuum, a disertissimo viro discere, quid laudandum, quid reprehendendum; simul ita institui, ut verum dicere assuescas. Vides, quem sequi, cuius
2 debeas implere vestigia. O te beatum! cui contigit vivum, atque idem optimum et coniunctissimum exemplar: qui denique eum potissimum imitandum

XIII. * *Geniali.* Adolescentuli huius multa in his epistolis, praeter hic I. mentio fit. *L.*

2. *Vivum. .exemplar.* Nimis pulchra haec Gronovii emendatio, recepta a Cellario, quam ut expungere eam, et reponere cum Cortio illud dilutum nimis *unum* possim. Quoties *unum* intendendi sive augendi vim habet, adiunctum sibi proxime habet adiectivum, cuius ita vis augetur. Hic proxime sequitur *atque idem.* Igitur si quis me cogat retinere *unum*, certe ita disponam verba, *cui contigit unum optimum, atque idem coniunctissimum exemplar.* Sed praestat, tria epitheta habere hoc exemplar, ut sit (a) *vivum*, adeoque praesens, efficax; (b) *optimum*, quod imitandum esset, etiamsi esset mortuum aut alienum; (c) *coniunctissimum*, cuius penitius inspiciendi, consulendi, exprimendi quotidiana facultas. *G.*
— *Qui denique... voluit.* Vim et sen-

habes, cui natura esse te simillimum voluit. Vale.

sum huius sententiae non satis assequor. Si *simillimus* patri est, quorsum et quatenus eum imitetur? nam alterum imitamur, ut similes ei fiamus. Si simillimum eum vultu tantum et ore voluit, quid hoc ad imitationem attinet? Videtur mihi Plinius eam sententiam apposuisse, ut rotundius et concinnius epistola finiret. Habet enim aliquem lusum e repugnantibus, qui tamen sensum non adiuvat, sed minuit. *E.* — Acerba sane criminatio, si quid arguaris concinnitatis caussa scripsisse, quod sensum non adiuvet, sed impediat. Quidni vero haec intelligamus sic? qui, ut paucis me expediam, potissimum eum, ut perfectissimum exemplar, imitari debea, quem ipsa tibi natura esprimendum dedit, cum eo te nasci voluerit. Pater filio natura coninnctissimum exemplar, non item semper optimum. *S.*

XIV.

Quaestionem senatoriam explicandam proponit. Antiquitatis romanae studiosis accepta esse debent, quae hic de variis Romanorum rebus traduntur. Atque illa etiam mores Plinii commendant docentque, religiosum eum fuisse in custodiendis omnibus muneris sui officiis.

C. PLINIVS ARISTONI SVO S.

Quum sis peritissimus et privati iuris et publici, cuius pars senatorium est, cupio ex te potissimum audire, erraverim in senatu proxime, necne: non ut in praeteritum, (serum enim) verum ut in futurum, si quid simile inciderit, erudiar. Dices, *Cur quaeris, quod nosse debebas?* Priorum temporum servitus, ut 2
aliarum optimarum artium, sic etiam iuris senatorii oblivionem quamdam et ignorationem induxit. Quotus 3

XIV. 2. *Quod nosse debebas.* Neque hic dubitavi Gronovianam coniecturam vulgato *debeas* anteponere. Pauci nimis sunt MSti, et nimis durum, hoc est, minime Plinianum *debeas*. G.

— *Priorum temporum servitus.* Nunquam excidisse debet lectori Plinii, scripsisse eum, post Domitiani furores, recreata Nervae et Traiani beneficio republica. Quid tum iuvabat discere iura, quibus uti non liceret, ne ad hæc quidem, ut ea tibi cognita esse significares? *G.*

enim quisque tam patiens, ut velit discere, quod in usu non sit habiturus? Adde, quod difficile est tenere, quae acceperis, nisi exerceas. Itaque reducta libertas rudes nos et imperitos deprehendit: cuius dulcedine accensi cogimur quaedam facere ante, quam nosse. Erat autem antiquitus institutum, ut
4 a maioribus natu, non auribus modo, verum etiam oculis disceremus, quae facienda mox ipsi, ac per vices quasdam tradenda minoribus haberemus. Inde
5 adolescentuli statim castrensibus stipendiis imbuebantur, ut imperare, parendo, duces agere, dum sequuntur, assuescerent: inde honores petituri assistebant curiae foribus, et consilii publici spectatores ante, quam consortes erant. Suus cuique parens pro
6 magistro, aut cui parens non erat, maximus quisque et vetustissimus pro parente. Quae potestas referentibus, quod censentibus ius, quae vis magistratibus, quae ceteris libertas; ubi cedendum, ubi resistendum; quod silentii tempus, quis dicendi modus, quae di-

3. *Deprehendit.* Ipsum hoc verbum habet eam vim, ut oppressum inopinato, et captum notet. Saepe ita Fabius meus, sed proprie, et unde intelligi metaphora possit, Instit. Or. XII, 2, 11: *Parva quaedam animalia, in angustiis mobilia, campo deprehenduntur.* Add. mox VIII, 17, 4. *G.*

6. *Quis dicendi modus.* Quamdiu dicere fas esset? an liceret, ut mora iniiciatur negotio, et differatur, quod iam impediri non potest, *diem dicendo eximere?* Locus ea de re classicus est, Gell. IV, 10: *C. Caesar consul M. Catonem sententiam rogavit. Cato rem, quam consulebatur, quoniam non e republica videbatur, perfici nolebat. Eius rei gratia ducendae, longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem. Erat enim ius senatori* (en partem iuris senatorii!) *ut sententiam rogatus, diceret ante quidquid vellet aliae rei, et quoad vellet.* Vid. Gron. Obss. I, 22, et add. supra VI, 5, 1, et VI, 19, 3; infra IX, 13, 9. *G.* — *Distinctio pugnantium sententiarum.* Recte explicat Catanaeus de *dividenda*, ut alias loquuntur, *sententia*, ubi ex parte amplectimur alterius sententiam, ex alia parte eam refutamus. Elegantissime Sen. ep. 21: *Quod in senatu fieri solet, faciendum in philosophia quoque esse existimo. Quum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum dividere sententiam, et sequor.* Laudavit hoc loco et totam rem explicavit Brisson. de Form. II, 59, pag. 168; Conr. Conf. mox §. 15. *G.*

stinctio pugnantium sententiarum, quae exsecutio
prioribus aliquid addentium, omnem denique sena-
torium morem, quod fidelissimum praecipiendi genus,
exemplis docebantur. At nos iuvenes fuimus quidem 7
in castris; sed quum suspecta virtus, inertia in pretio;
quum ducibus auctoritas nulla, nulla militibus vere-
cundia, nusquam imperium, nusquam obsequium,
omnia soluta, turbata, atque etiam in contrarium versa,
postremo obliviscenda magis, quam tenenda. Iidem 8
prospeximus curiam trepidam et elinguem, quum di-
cere quod velles periculosum; quod nolles, miserum
esset. Quid tunc disci potuit? quid didicisse iuvit? quum 9
senatus aut ad otium summum, aut ad summum nefas
vocaretur; et modo ludibrio, modo dolori retentus,
nunquam seria, tristia saepe censeret. Eadem mala
iam senatores, iam participes malorum, multos per
annos vidimus, tulimusque: quibus ingenia nostra in
posterum quoque hebetata, fracta, contusa sunt.
Breve tempus (nam tanto brevius omne, quanto fe- 10
licius tempus) quo libet scire, quid simus; libet
exercere, quod sumus. Quo iustius peto, primum, ut
errori (si quis est error) tribuas veniam; deinde,

Add. Gesneri ad I. A. Ernest. epistola. — *Exsecutio.* Nempe *exsequi* est persequi ad finem: qui addit aliquid superiori sententiae, illam sequitur ultra, quam auctor ipse. *G.*

8. *Prospeximus curiam. Assistentes nempe in curiae foribus*, quod dixeral §. 5. *G.*

— *Ludibrio .... dolori.* Senatus retinebatur *ludibrio*, quum consuleretur vel de nugis, vel de quibus iam statuisset princeps: *dolori*, quum crudelitati vel superbiae principis serviendum esset, decernendis innocentium suppliciis, ubi *seria*, et ex animi sententia, *censere* nemo vir bonus potuit, nisi praesentissimum ultro periculum vellet sibi arcessere. Prius illud graphice depingit Iuvenalis maiore parte satirae quartae, ubi de ingenti Rhombo convocatur et consulitur sanctior quidam senatus. *G.*

10. *Scire, quid simus.* Quae iura habeamus ut senatores, ut magistratus. Vid. § 6. Nimirum antiqua tenenda est lectio e Mediceo etiam libro firmata, prae Buchneriana coniectura, quam receperat Cellarius, *scire, quod scimus.* G.

medearis scientia tua, cui semper fuit curae, sic iura
publica, ut privata; sic antiqua, ut recentia; sic
11 rara, ut assidua, tractare. Atque ego arbitror illis
etiam, quibus plurimarum rerum agitatio frequens
nihil esse ignotum patiebatur, genus quaestionis,
quod affero ad te, aut non satis tritum, aut etiam
inexpertum fuisse. Hoc et ego excusatior, si forte sum
lapsus, et tu dignior laude, si potes id quoque do-
12 cere, quod in obscuro est, an didiceris. Referebatur
de libertis Afranii Dextri consulis, incertum sua an
suorum manu, scelere an obsequio, perempti. Hos
alius, (*Quis*? Ego; sed nihil refert) post quaestionem
supplicio liberandos, alius in insulam relegandos,
alius morte puniendos arbitrabatur. Quarum senten-
tiarum tanta diversitas erat, ut non possent esse, nisi
13 singulae. Quid enim commune habet, occidere et re-
legare? Non hercule magis, quam relegare et absol-
vere: quanquam propior aliquanto est sententiae rele-
gantis, quae absolverit, quam quae occiderit: utraque
enim ex illis vitam relinquit, haec adimit: quum inte-
rim et qui morte puniebant, et qui relegabant, una se-
debant, et temporaria simulatione concordiae discor-

11. *An didiceris*. Hoc est, an inciderit tua aetate talis species, ut discendi sub exemplo fuerit occasio. *G.* — Nempe *discere* caussa proprie dicitur patronus a cliente, qui eam *docere* aeque proprie dicitur. *E.* — Vera haec, sed ab hoc loco aliena, quem Gesnerus bene interpretatur. *S.*

12. *Afranii Dextri Cos.* In Almeloveenianis fastis refertur ad ann. Vrb. Con. 850, post C. N. 98, ex Kal. Octob. De historia non puto aliunde constare. *G.*

— *Hos alius (Quis? Ego;).* Primo simpliciter narrare incipit alicuius sententiam: deinde fingit, amicum interrogare, *Quis* est ille alius? Huic poterat respondere *Ego;* nimirum, se fuisse ipsum in hac sententia. Sed sustinet se; quum nihil ad rem faciat. Ex his, quae sequuntur, apparet, omnino Plinium in ea fuisse sententia, servos esse absolvendos. *G.* — Id iam nunc apparet, non demum ex sequentibus. *S.*

13. *Absolverit .... occiderit.* Immo *absolvit .... occidit:* sicque Cortius cum Gierigio. *S.* — *Vna sedebant.* Nempe in hoc conveniebant, quod utrique dicerent servos esse punien-

diam differebant. Ego postulabam, ut tribus sententiis 14
constaret suus numerus, nec se brevibus induciis duae
iungerent. Exigebam ergo, ut, qui capitali supplicio
afficiendos putabant, discederent a relegante, nec
interim contra absolventes mox dissensuri congrega-
rentur, quia parvulum referret, an idem displiceret,
quibus non idem placuisset. Illud etiam mihi permi- 15
rum videbatur, eum quidem, qui libertos relegandos,
servos supplicio afficiendos censuisset, coactum esse
dividere sententiam; hunc autem, qui libertos morte
multaret, cum relegante numerari. Nam si oportuisset
dividi sententiam unius, quia res duas comprehendebat,
non reperiebam, quemadmodum posset iungi sententia
duorum tam diversa censentium. Atque adeo permitte 16
mihi, sic apud te tanquam ibi; sic peracta re, tan-
quam adhuc integra, rationem iudicii mei reddere:
quaeque tunc carptim, multis obstrepentibus, dixi,
per otium iungere. Fingamus tres omnino iudices in 17
hanc caussam datos esse: horum uni placuisse, perire
libertos; alteri, relegari; tertio, absolvi: utrumne
sententiae duae, collatis viribus, novissimam peri-
ment? an separatim unaquaeque tantumdem, quan-
tum altera, valebit? nec magis poterit eum secunda
prima connecti, quam secunda cum tertia? Igitur 18
in senatu quoque numerari, tanquam contrariae,
debent, quae tanquam diversae dicuntur. Quod si
unus atque idem et perdendos censeret et relegandos,
num ex sententia unius et perire possent et relegari?

dos; dissidebant de genere poenae. Sed sic temporaria illa concordia superabant mitem illam absolventium sententiam. *G.*

15. *Dividere sententiam*. Redi ad ea, quae §. 6, hac de re diximus. *G.*

16. *Carptim ... dixi*. *Carptim* proprie ad ea pertinet animalia, quae non uno perpetuo quodam tenore atque tractu vescuntur, sed nunc hic, nunc illic *carpunt* aliquid; sive decerpunt. Hinc *carptim* dicit, qui propter crebras interpellationes non potest contexere iustam orationem, sed

num denique omnino una sententia putaretur, quae tam diversa coniungeret? Quemadmodum igitur, quum alter puniendos, alter censeat relegandos, videri potest una sententia, quae dicitur a duobus, quae non videretur una, si ab uno diceretur? Quid? lex non aperte docet, dirimi debere sententias occidentis et relegantis, quum ita discessionem fieri iubet: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM; QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM PARTEM ITE, QVA SENTITIS. Examina singula verba et expende: QVI HAEC CENSETIS, hoc est, qui relegandos putatis, IN HANC PARTEM, id est, in
20 eam, in qua sedet, qui censuit relegandos. Ex quo manifestum est, non posse in eadem parte remanere eos, qui interficiendos arbitrantur. QVI ALIA OMNIA: animadvertis, ut non contenta lex dicere ALIA, addiderit OMNIA. Num ergo dubium est, alia omnia sentire eos, qui occidunt, quam qui relegant? IN ILLAM PARTEM ITE, QVA SENTITIS: nonne videtur ipsa lex eos, qui dissentiunt, in contrariam partem vocare, cogere, impellere? non consul etiam, ubi quisque remanere, quo transgredi debeat, non tantum solennibus verbis,
21 sed manu gestuque demonstrat? At enim futurum est, ut, si dividantur sententiae interficientis et relegantis, praevaleat illa, quae absolvit. Quid istud ad

nunc hanc, nunc aliam sententiam breviter profert. *G.* — Confer ad lib. IV, epist. 7. *L.*

19. *Qua sentitis.* In quam inclinatis vestra sententia. *G.*

— *Qui haec censetis.* Opinor scribendum: *Qui haec sentitis. Censetis* interpretamentum videtur. *S.*

20. *Alia omnia.* Nempe *alia omnia* ex mente Plinii non significat hic plane diversa, omnibus partibus alia; sed ulla vel quaecumque alia, quocumque modo diversa. *G.*

21. *At enim futurum.* Huius obiectionis haec vis est, iniquum esse, quum plures sint longe, qui puniendos putent reos, licet diverso modo, quam qui absolvendos; tamen horum sententiam ideo praevalere, quia illis in genere poenae non conveniat, absolvique adeo reos maioris partis sententia damnatos. Respondet Plinius, Illud iam non curandum esse censentibus, etc.

censentes? quos certe non decet omnibus artibus, omni ratione pugnare, ne fiat, quod est mitius. Oportet tamen eos, qui puniunt, et qui relegant, absolventibus primum, mox inter se comparari. Scilicet ut in spectaculis quibusdam sors aliquem seponit ac servat, qui cum victore contendat: sic in senatu sunt aliqua prima, sunt secunda certamina; et ex duabus sententiis eam, quae superior exierit, tertia exspectat. Quid, quod, prima sententia comprobata, caeterae 22
perimuntur? Qua ergo ratione potest esse [non]

— *Oportet tamen*, etc. Nova obiectio. Sic *tamen* orditur obiectionem VII, 17, 5. *S.* — *Qui puniunt.* Nihil opus est hic glossa, quam quidam interserunt, *morte:* etiam § 19, iam ita absolute posuerat *punire* noster, pro *interficere*. G. — Praeterea docet Cort. *poenam* in iure de summo supplicio dici. *L.*

— *In spectaculis.* Disertissime et plurimis verbis hoc non tam descripsit, quam actione velut quadam proposuit Lucianus in Hermotimo p. 536 sqq. Nempe si numero impari, v. g. novem, sint gladiatores, sortes coniiciuntur binae earumdem literarum, duae A, duae B, etc. Comparantur et committuntur duo, quibus eadem litera exiit. Sed restat una sors, quae parem non habet, ut hic, si ordinem elementorum secuti essent praesides ludi. *E.* — Cui haec solitaria litera evenit, hic ἔφεδρος est, hic *sedet* interim, et exspectat victorem aliquem, quicum deinde, integer cum fesso aliquantum, sed forti et victoria alacri, congreditur. Non usus est Luciano Lipsius Sat. II, 14, quem laudant ad Plinium viri docti: alioqui accuratius ἔφεδρον Plutarchi interpretatus esset; quem *subsessorem* potius, quam *subdititium*, aut *supposititium* vocavimus in nostra Luciani interpretatione, quae quum maxime Wetsteniana prela exercet. *Hermes supposititius* apud Martial. V, 25, dicitur respectu fatigati gladiatoris, in cuius locum succedit: sed ἔφεδρος Graecorum ἐφεδρεύει, in insidiis quasi collocatus imminet victori. *G.*

22. *Prima sententia.* Planiora essent haec, si ponamus fuisse in veteri libro, *una*, unde *ima* ortum sit, et deinde *Ima* ex quo aliquis *prima* fecerit. Certe hic intellectus est, *una* sententia probata, ceteras perimi, et non valere. Sed tamen recepta lectio etiam hanc sententiam habere potest. *G.* — Nihil mihi videor obscuritatis in vulgata lectione reperire. Prima sententia in nostra specie (ad hanc enim solam Plinius respicit), est absolventis: qua comprobata, ceterae, altera relegantis, morte multantis altera, non possunt non perimi. Nulla igitur hic, quam adversarius urget, ἐφεδρεία: satisque commode, si quid video, Plinius hanc alteram obiectionem refellit. *S.*

— *Qua ergo ratione.* Locus forte inter difficillimos Plinii, et destitutus ab interpretibus. Si licet cum Genevensi editione Catanaei negationem, quam ideo inclusimus, omittere, salva

unus atque idem locus sententiarum. quarum nul-
23 lus est postea? Planius repetam. Nisi, dicente sen-
tentiam eo, qui relegat, illi, qui puniunt capite,
initio statim in alia discedunt, frustra postea dis-
24 sentient ab eo, cui paullo ante consenserint. Sed
quid ego similis docenti, quum discere velim, an
sententias dividi, an iri in singulas, oportuerit?
Obtinui quidem, quod postulabam: nihilominus tamen
quaero, an postulare debuerim, an abstinere. Quem-
admodum obtinui? Is, qui ultimum supplicium
sumendum esse censebat, nescio, an iure, certe
aequitate postulationis meae victus, omissa sententia
sua, accessit releganti: veritus scilicet, ne, si divi-
derentur sententiae (quod alioqui fore videbatur),
ea, quae absolvendos esse censebat, numero prae-
valeret. Etenim longe plures in hac una, quam in

res erit, haec nempe sententia: Quomodo possunt stare interim sententiae morte multantes et coniungi cum relegantibus, ad superandas absolventes, quarum paullo post, comparatione cum relegantibus facta, nullus locus erit? cur valeant contra absolventes, non valeant contra relegantes? Si post non valent, neque prius debent valere: si prius, etiam post. *G.* — Negatio nata ex compendio non intellecto adverbii *nunc*. *Nunc postea* sibi opponuntur. Saepe ita peccatum a librariis. Vid. Drakenb. ad Liv. IX, 7, 5. *S.*

24. *An sententias dividi, an iri.* Cave putes haec esse membra disiuncta: ἢ *an*, per anaphoran posita, non aliam vim habet, quam si ita dedisset Plinius, *An sententias dividi, ET iri in singulos oportuerit*. Hoc enim est dividere sententias, si non in duas coniunctim itur, sed in singulas. Malebat Cortius pro posteriori *an* legi *ac*: quod eodem redit. *G.*

— *Quemadmodum obtinui?* Capitalis emendatio e Mediceo libro prolata a Cortio. Reliqui: *An postulare debuerim, an abstinere, quemadmodum abstinuit is, qui ultimum ...... censebat. Nescio an iure*, etc. Quae ab editoribus ita informata puto, quum semel pro *obtinui* irrepsisset *abstinuit*. Plinianum est ita interrogare, et sibi respondere, vid. III, 9, 2: VI, 2, 4; VI, 23, 4; VI, 29, 4 sq.; IX, 47, 2, vel proponere quaedam deinde repetenda, ut mox VIII, 48, 6, ut IX, 46, 4, etc. Mediceus liber etiam verba *an abstinere* omittit. Servavimus ea, quum quod sensum non incommodum habere possunt; subaudire enim licet, *abstinere a postulando*: tum quod inde potest intelligi, unde illud *abstinui* pro *obtinui* irrepserit. *G.*

duabus singulis, erant. Tum illi quoque, qui auctoritate eius trahebantur, transeunte illo, destituti, reliquerunt sententiam ab ipso auctore desertam, secutique sunt quasi transfugam, quem ducem sequebantur. Sic ex tribus sententiis duae factae; tenuitque ex duabus altera, tertia expulsa, quae quum ambas non posset, elegit, ab utra vinceretur. Vale.

XV.

Non habenti quod legat in vincis, legendos mittit libros.

C. PLINIVS IVNIORI * SVO S.

Oneravi te tot pariter missis voluminibus. Sed oneravi primum, quia exegeras; deinde, quia scripseras tam graciles istic vindemias esse, ut plane scirem tibi vacaturum (quod vulgo dicitur) librum legere. Eadem 2
ex meis agellis nuntiantur. Igitur mihi quoque licebit scribere, quae legas, sit modo, unde chartae emi possint: quae si scabrae bibulaeve sint, aut non scribendum, aut necessario, quidquid scripserimus boni malive, delebimus. Vale.

XV. * Intellige *Terentius iunior*, de cuius modestia et otio l. VII, ep. 25. *L.*

1. *Quod vulgo dicitur.* Proverbium igitur tum inter scholasticos homines usitatum fuisse debet, de gracili vindemia, ex ambiguitate verbi *legere* tractum, nempe tale: Librum una ferendum esse in vindemiam, ut, si uvae non sint, sit tamen liber qui *legi* possit. *G.*

2. *Delebimus.* Etiam hic lusus in verbo est: qui in bibula ac spongiosa nimis et scabra charta scribit, ille diffluentibus literis delere potius et lituras facere quam scribere videtur. *G.* — Immo, ait Gierig. auctor in bibulis vult aut non scribere, aut, si tentaverit, scripta mox delere, ut adeo bonis chartis deficientibus nihil novorum librorum ab eo exspectandum sit. *L.*

XVI.

De morbis et morte servorum queritur, additis solatiis. Is autem sensus tanto magis animum eius commendat, quanto duriores Romani plerique fere omnes erant in tractandis servis.

C. PLINIVS PATERNO • SVO S.

Confecerunt me infirmitates meorum, mortes etiam, et quidem iuvenum. Solatia duo, nequaquam paria tanto dolori, solatia tamen: unum, facilitas manumittendi (videor enim non omnino immaturos perdidisse, quos iam liberos perdidi); alterum, quod permitto servis quoque quasi testamenta facere, eaque,
2 ut legitima, custodio. Mandant rogantque, quod visum: pareo ut iussus. Dividunt, donant, relinquunt, duntaxat intra domum: nam servis respublica quae-
3 dam et quasi civitas domus est. Sed quamquam his solatiis acquiescam, debilitor et frangor eadem illa humanitate, quae me, ut hoc ipsum permitterem, induxit. Non ideo tamen velim durior fieri. Nec ignoro, alios huiusmodi casus nihil amplius vocare, quam

XVI. • *Paterni* huius iudicio auctor aliquando servos emerat. I, ep. 21. *L.*

1. *Iam liberos.* Propediem manumittendos, qua re non modo damnum minuitur; sed illa humanissima exoritur consolatio, vicem illis pro suis meritis redditam. *G.* — Immo, iam manumissos. Facilis autem manumissio, tali fortasse occasione oblata, qualis supra VII, 32, memoratur. *S.* — *Quam permitto.* Cortius et Gierigius *quod permitto.* Bene. *S.* — *Testamenta* legitima facere ius romanum servo non permittebat. *L.*

2. *Pareo ut iussus. Dividunt.* Etiam hic locus Mediceo libro sanitatem debet. Alii, *pareo ocius. Suis dividunt.* S. — *Quasi civitas.* Quum alias caput non habeat servus, nec ullam civilis iuris communionem, ac proinde nec facere testamentum, nec percipere ex alio testamento quidquam, quod suum sit, possit, quum ipse sit domini. *G.*

3. *Alios....damnum.* Quum moritur servus, illud modo computant, quanti fuerit, quanti emi alius aeque bonus possit; amicitiae, et ex consuetudine suavitatis, rationem nullam habent. Tangit autem Catonem maiorem, *Sapientem* dictum, cuius

damnum; eoque sibi magnos homines et sapientes
videri. Qui an magni sapientesque sint, nescio: ho-
mines non sunt. Hominis est enim affici dolore, sen- 4
tire, resistere tamen, et solatia admittere; non, solatiis
non egere. Verum de his plura fortasse, quam debui, 5
sed pauciora, quam volui. Est enim quaedam etiam
dolendi voluptas: praesertim si in amici sinu defleas,
apud quem lacrimis tuis vel laus sit parata, vel venia.
Vale.

erga servos vetulos vel morbosos inhumanitas, quam etiam in libello de re rustica, cap. 2, testatam reliquit, tum ab aliis, tum a Plutarcho praesertim, reprehenditur. Vid. pag. 333 Bryani, ubi non τὸ ἄγαν ἀγεννὲς, sed τὸ ἄγαν ἀτενὲς, non *humilitatem* et *ignaviam*, sed *austeritatem severitatemque* nimiam obiici Catoni, alias observavimus. *G.*

5. *Dolendi voluptas.* Pulchre huc advocarunt illud Ovid. Trist. IV, III, 37: *est quaedam flere voluptas: Expletur lacrymis egeriturque dolor.* G.

XVII.

Exundationem Tiberis et Anienis narrat, rogans ut sibi nuntietur, si quid simile in aliis praediis accidisset.

C. PLINIVS MACRINO * SVO S.

Num istic quoque immite et turbidum caelum? Hic
assiduae tempestates, et crebra diluvia. Tiberis alveum
excessit, et demissioribus ripis alte superfunditur.
Quamquam fossa, quam providentissimus imperator 2
fecit, exhaustus, premit valles, innatat campis; qua-
que planum solum, pro solo cernitur. Inde, quae
solet flumina accipere, et permista devehere, velut

XVII. * De *Macrino* vid. ad II, ep. 7. Cellarius intel. *Minucium Macrinum*, de quo I, ep. 14, 5. *L*

1. *Demissior* erat ripa Tiberis sinistra; altior contra dextra versus Etruriam; vid. ad Hor. Od. I, 11, 13.

2. *Quamquam.... exhaustus.* Continuanda, opinor, antecedentibus. *S.* — *Providentissimus* ille *imperator* fuit Nerva, vel Traianus. *L.*

obvius retro cogit; atque ita alienis aquis operit agros,
3 quos ipse non tangit. Anio, delicatissimus amnium, ideoque adiacentibus villis velut invitatus retentusque, magná ex parte nemora, quibus inumbratur, fregit et rapuit: subruit montes, et decidentium mole pluribus locis clausus, dum amissum iter quaerit, impulit
4 tecta, ac se super ruinas evexit atque extulit. Viderunt hi, quos excelsioribus terris illa tempestas non deprehendit, alibi divitum apparatus, et gravem supellectilem, alibi instrumenta ruris; ibi boves, aratra, rectores, hic soluta et libera armenta; atque inter haec arborum truncos, aut villarum trabes [at-
5 que culmina] varie lateque fluitantia. Ac ne illa quidem loca malo vacaverunt, ad quae non ascendit amnis. Nam pro amne imber assiduus, et deiecti nubibus turbines: proruta opera, quibus pretiosa rura

— *Retro cogit*. Aeque elegans est, quod ex Mediceo dedit Cortius, *sistere cogit*. Sic paullo post habet, *se super ruinas eiecit*, pro aliorum *evexit*. Haec talia sunt, ut, quod praeferam, non inveniam, ac proinde ex interdicto *uti possidetis*, interim agere statuerim. *G*.

3. *Anio......extulit*. Sunt haec omnia, et plurima alia in hac epistola, elaboratiora et splendidiora, quam exspectes. Omnis epistola est chriae quam epistolae similior; et si ex nulla alia pateret, Plinium has epistolas de industria et *εἰς κτῆμα* scripsisse, profecto ex hac intelligeretur. Caeterum quum Plinius Anienem *delicatissimum* amnium dixit, virtutes tales cogitasse putandus est, quae eum amnem accolis, vel invisentibus iucundissimum, amoenissimum facerent, ut liquoris puritatem, cursus tranquillitatem eam, quae exundationis pericula excludit, et quae similia sunt. *E*.—*Delicatissimus*. Choaspes *delicatam* vehere *aquam* dicitur Quint. Curtio V, 11, 9. Acumen in hoc, sed sophista illud dignum, quod amnis tam delicatus, ut adiacentes eum villae invitent et retineant, nunc nemora, quibus inumbretur, fregerit, montes subruerit, etc. *S*.

4. *Tempestas non deprehendit*. *Deprehendere* esse opprimere, tanquam in decipula, ante observatum ad VIII, 14, 3. Quosdam *excelsioribus locis*, hoc est, propter id ipsum, quod excelsioribus in locis versarentur, non oppressit tempestas. Hi observare aliorum strages et narrare possunt. Servanda nempe omnibus modis est negativa particula, quam male omittit liber Mediceus, etiam in voce *qui* pro *quos* posita vitiosus. *G*. — *Atque culmina*. Absunt a quibusdam codicibus haec verba *G*.

5. *Ad quae*. Med. omittit *ad*. *L*.

cinguntur: quassata atque etiam decussa monimenta.
Multi eiusmodi casibus debilitati, obruti, obtriti, et
aucta luctibus damna. Ne quid simile istic, pro men- 6
sura periculi, vereor: teque rogo, si nihil tale est,
quam maturissime solicitudini meae consulas: sed et,
si tale, id quoque nunties. Nam parvulum differt,
patiaris adversa, an exspectes: nisi quod tamen est
dolendi modus, non est timendi. Doleas enim, quan-
tum scias accidisse; timeas, quantum possit accidere.
Vale.

— *Opera, quibus pretiosa.* Aggeres, quibus arbores impositae, maceriae, sepes, de quibus rustici mei, v. g. Varro I, 14. Volebam aliquando transpositis verbis duobus *pretiosa* iungere cum *operibus:* sed quo pretiosiora sunt rura, tanto plus in septa eorum impendi verisimile est. *G.* — *Monimenta.* Non sepulcrorum modo, sed alia etiam publica opera. Videtur Plinius cogitasse secundam oden Horatii, ubi Tiberis it *deiectum monimenta regis*, etc. *G.*

— *Luctibus.* Ob debilitatos, obrutos, obtritos. *S.*

6. *Pro mensura periculi.* Intelligit, puto, analogiam et proportionem quamdam. Si hic circa Anienis ac Tiberis confluentes, hoc est, in Latio, tanta diluvia, quanta *istic*, ubi tu es, Macrine; locis humilioribus, diluvio magis alias obnoxiis, etc., forte in Transpadanis, ad Larium lacum, ubi praedia habuisse nostrum constat. *G.* — *Nisi quod tamen. Tantum* quidam; sed nostrum magis Plinianum. *L.*

XVIII.

Domitium Tullum laudat, qui moribus caetera non probatissimis, testamentum fecerat honestissimum, posthabitis captatoribus, et scriptis unice, quos pietas iubebat. Valet haec epistola ad illustrandos illorum temporum mores.

C. PLINIVS RVFINO * SVO S.

Falsum est nimirum, quod creditur vulgo, testamenta
hominum speculum esse morum, quum Domitius
Tullus longe melior apparuerit morte, quam vita.
2 Nam, quum se captandum praebuisset, reliquit filiam
heredem, quae illi cum fratre communis, quia genitam
fratre adoptaverat. Prosequutus est nepotes plurimis
iucundissimisque legatis; prosequutus etiam
pronepotem. In summa, omnia pietate plenissima; ac
3 tanto magis, quoniam inexspectata sunt. Ergo varii
tota civitate sermones: alii fictum, ingratum, immemorem
loquuntur, seque ipsos, dum insectantur illum,
turpissimis confessionibus produnt, ut qui de
patre, avo, proavo, quasi de orbo, querantur: alii

XVIII. * Forte *Trebonius Rufinus* intel. de quo IV, ep. 22, t. *L.*

2. *Se captandum praebuisset.* Admisisset blanditias, munera, obsequia, heredipetarum, quibus in testamentum illius irrepere conabantur. Fecit itaque Domitius, quod Coranus ille apud Horatium Sat. II, 5, 55 sq., quod senes plures in Luciani Dialogis mortuorum, verbo, *corvos delusit hiantes.* G.

— *Ac tanto magis...... sunt.* His ego non offendor, nec Gesnerus, opinor, offensus est. Domitii pietas tanto magis placebat adeoque maior videbatur, quoniam testamentum tam pium nemo exspectaverat. *S.*

3. *Vt qui de patre.* Speciem habuissent querelae delusorum captatorum, si *orbus* decessisset, sine liberis, sine pignore, Tullus: sic enim aequum erat, eum gratias ultimo iudicio referre bene de se meritis aliis. Sed quod queruntur de *patre* filiae, *avo* nepotum, *proavo* pronepotis, qui § 2 commemorati sunt, in eum produnt se, etc. Nimirum recepimus sine ulla mutatione Mediceam lectionem, ut plane huic loco aptam. Vulgatum adhuc *qui de illo uti de patre, avo, proavo, quasi orbi querantur.* Quae si lectio locum habere debeat, tum *orbi* fuerint, inaudita, quantum constat, significatione, non qui liberis carent, sed

contra hoc ipsum laudibus ferunt, quod sit frustratus
improbas spes hominum; quos sic decipere, pro mo-
ribus temporum, prudentia est. Addunt etiam, non
fuisse ei liberum, alio testamento mori; neque enim
reliquisse opes filiae, sed reddidisse, quibus auctus
per filiam fuerat. Nam Curtilius Mancia, perosus ge- 4
nerum suum Domitium Lucanum (frater est Tulli)
sub ea conditione filiam eius, neptem suam, instituerat
heredem, si esset manu patris emissa. Emiserat pater,
adoptaverat patruus: atque ita circumscripto testa-
mento, consors frater in patris potestatem emancipa-
tam filiam adoptionis fraude revocaverat, et quidem
cum opibus amplissimis. Fuit alioqui fratribus illis 5
quasi fato datum, ut divites fierent invitissimis, a
quibus facti sunt. Quin etiam Domitius Afer, qui illos
in nomen assumpsit, reliquit testamentum ante octo
et decem annos nuncupatum, adeoque postea impro-
batum sibi, ut patris eorum bona proscribenda cura-
verit. Mira illius asperitas, mira felicitas horum: il- 6

exheredatati: quem intellectum Buchnerus quidem sibi invenisse videtur supra V, 1, 3. Sed nihil impedit, quin sententia cogit, ut et ibi solemnis significatio obtineat; et iam contra dixit ad eum ipsum locum Gronovius. *G.*

4. *Curtilius Mancia*, exercitus in Germania legatus sub Nerone. — *Frater est Tulli*. Cortius ex Mediceo: *frater is Tulli*. Plinianum hoc. Recepit et Gierigius. *S.*

— *Circumscripto testamento*. Commento quodam, quod iuris speciem habet, eluso et frustrato. Illa circumscriptio in eo inest, quod filiam fratris, emancipari iussam, ut frui posset testamento avi sui, adoptat frater is, qui *consors* esset fratris emancipantis, hoc est, in communione bonorum indivisa cum illo viveret: hunc enim esse *consortem*, ICti docent, et Burmann. ad Vell. I, 10. Igitur quod ad ipsum rediturum erat, de bonis filiae non emancipatae, illud iam redibat, postquam emancipata quidem, sed eadem adoptata a fratre consorte erat. *G.*

5. *Domitius Afer*. Profuit hic locus nobis ad interpretandum non nimis facilem locum Quintiliani VI, 3, 92, ubi putamus huius testamenti mentionem fieri. *G.* — *Domitius Afer*, idem qui II, ep. 14, 10, occurrit. Quoquo modo inclarescere et ditescere cupiens, sub Tiberio plures accusavit. Obiit sub Nerone ann. Ch. 60. *L.*

lius asperitas, qui numero civium excidit, quem socium etiam in liberis habuit; felicitas horum, quibus
7 successit in locum patris, qui patrem abstulerat. Sed haec quoque hereditas Afri, ut reliqua cum fratre quaesita, transmittenda erant filiae fratris, a quo Tullus ex asse heres institutus, praelatusque filiae fuerat, ut conciliaretur. Quo laudabilius testamentum est, quod pietas, fides, pudor scripsit: in quo denique omnibus adfinitatibus, pro cuiusque officio,
8 gratia relata est; relata et uxori. Accepit amoenissimas villas, accepit magnam pecuniam uxor optima et patientissima: ac tanto melius de viro merita, quanto magis est reprehensa, quod nupsit. Nam mulier natalibus clara, moribus proba, aetate declivis, diu vidua, mater olim, parum decore sequuta matrimonium videbatur divitis senis, ita perditi morbo, ut esse taedio posset uxori, quam iuvenis sanusque du-
9 xisset. Quippe omnibus membris extortus et fractus tantas opes solis oculis obibat: ac ne in lectulo quidem, nisi ab aliis, movebatur. Quin etiam (foedum miserandumque dictu) dentes lavandos fricandosque praebebat. Auditum est frequenter ab ipso, quum quereretur de contumeliis debilitatis suae, *se digitos*
10 *servorum suorum quotidie lingere*. Vivebat tamen, et

6. *Socium in liberis.* Cuius ipse filios adoptasset, ut §. 2, *filiam, quae illi cum fratre communis.* G.

7. *Vt conciliaretur.* Vt filiae suae propitium redderet fratrem suum, a quo illi insidiae metuendae erant, si si ipsa heres esset; illum ipsum heredem praeterita filia instituit, futurum arbitratus, quod accidit, ut nec vivus insidiaretur suae ex fratre nepti, cuius iam bona nemine contra dicente haberet; et curaret, quum liberos ex se natos non haberet, ut certe post mortem suam rediret ad illam hereditas. G.

10. *Et vivere volebat.* Non praetulit ἀποκαρτέρησιν, quod honestum nomen quaesitae per inediam mortis ab iis, qui dolores morborum vel curationis perferre nollent. His, quae ad Quintil. VIII, 5, 23, dicimus, add. Tertull. Apol. cap. 46. Notum in primis exemplum Attici Corneliani, et Corelli Rufi apud nostrum I, 2. Cum Maecenate Tullum bene comparat Buchnerus, cuius versiculos retulit

vivere volebat sustentante maxime uxore; quae culpam inchoati matrimonii in gloriam perseverantia verterat. Habes omnes fabulas urbis. Iam sunt vena- 11
les tabulae Tulli: exspectatur auctio. Fuit enim tam copiosus, ut amplissimos hortos eodem, quo emerat, die instruxerit plurimis et antiquissimis statuis. Tantum illi pulcherrimorum operum in horreis, quae negligebantur. Invicem tu, si quid istic epistola dignum, ne gravare scribere. Nam quum aures homi- 12
num novitate laetentur, tum ad rationem vitae exemplis erudimur. Vale.

Seneca ep. 101: *Debilem facito manu, Debilem pede, coxa: Tuber adstrue gibberum, Lubricos quate dentes. Vita dum superest, bene est. Hanc mihi, vel acuta Si sedeam cruce, sustine.* G.

11. *Iam sunt venales tabulae Tulli.* Argutior adeoque Secundi ingenio dignior lectio Medicei libri, quam Cortius adscivit: Habes *omnes fabulas urbis: nam sunt omnes fabulae Tullus.* S.

12. *Laetentur.* Cortius *lactantur.* Vid. ad VII, 8, 3. *S.*

XIX.

Infirmitate et mortibus suorum turbatus, solatium in literis quaerit, et librum emendandum mittit.

C. PLINIUS MAXIMO * SUO S.

Et gaudium mihi et solatium in literis; nihilque tam laetum, quod his laetius; nihil tam triste, quod non per has sit minus triste. Itaque et infirmitate uxoris, et meorum periculo, quorumdam vero etiam morte turbatus, ad unicum doloris levamentum studia confugio; quae praestant, ut adversa magis intelligam, sed patientius feram. Est autem mihi moris, quod sum 2

XIX. * De *Maximo* vid. ad II, ep. 14. *L.*

1. *Nihilque tam laetum...minus triste.* Repetit sententiam antecedentem, sed gravius: *summum* gaudium, *summum* solatium est in iis. *L.*

daturus in manus hominum, ante amicorum iudicio examinare, in primis tuo. Proinde, si quando, nunc intende libro, quem cum hac epistola accipies; quia vereor, ne ipse, ut tristis, parum intenderim. Imperare enim dolori, ut scriberem, potui; ut vacuo animo laetoque, non potui. Porro, ut ex studiis gaudium, sic studia hilaritate proveniunt. Vale.

XX.

Miranda lacus Vadimonis.

C. PLINIVS GALLO * SVO S.

Ad quae noscenda iter ingredi, transmittere mare
solemus, ea sub oculis posita negligimus; seu quia ita
natura comparatum, ut proximorum incuriosi, longinqua
sectemur; seu quod omnium rerum cupido
languescit, quum facilis occasio est; seu quod differimus
tanquam saepè visuri, quod datur videre, quoties
2 velis cernere. Quacumque de caussa, permulta in urbe
nostra, iuxtaque urbem, non oculis modo, sed ne
auribus quidem novimus: quae si tulisset Achaia,
Aegyptus, Asia, aliave quaelibet miraculorum ferax
commendatrixque terra, audita, perlecta, lustrata
3 haberemus. Ipse certe nuper, quod nec audieram ante,
nec videram, audivi pariter et vidi. Exegerat prosocer
meus, ut Amerina praedia sua inspicerem. Haec perambulanti
mihi ostenditur subiacens lacus, nomine
Vadimonis; simul quaedam incredibilia narrantur:

XX. * Gallo etiam Laurentinum suum descripsit II, ep. 17. *L.*

2. *Achaia.* Sensu Romanorum dicta. Vid. infra ep. 24, 2. *S.* — *Lustrataque.* Bene Cortius ex Mediceo *lustrata.* S.

3. *Amerina praedia.* Monet Cellarius, ea non tam ab *Ameria* urbe dicta, quae transTiberim in extrema Vmbria fuit, quam a *castello Amerino* cis flumen in Etruria, inter confluentem Naris et Falerios, etc. *G.*

—*Vadimonis.* Pronuntiationis caussa notandum a Polybio II, 20, Ὀάδμονα

perveni ad ipsum. Lacus est in similitudinem iacentis 4
rotae circumscriptus, et undique aequalis: nullus sinus, obliquitas nulla, omnia dimensa, paria, et quasi artificis manu, cavata et excisa. Color caeruleo albidior; viridior et pressior sulphuris: odor saporque medicatus: vis, qua fracta solidantur. Spatium modicum, quod tamen sentiat ventos, et fluctibus intumescat.
Nulla in hoc navis (sacer enim est), sed innatant 5
insulae herbidae, omnes arundine et iunco tectae, quaeque alia foecundior palus, ipsaque illa extremitas lacus effert. Sua cuique figura, ut modus: cunctis margo derasus, quia frequenter vel litori vel sibi illisae terunt teruntúrque. Par omnibus altitudo; par levitas: quippe in speciem carinae humili radice descendunt. Haec ab omni latere perspicitur: eadem 6

λίμνην vocari, quem laudavit hic et in geographia Cellarius, ut et Livium IX, 39; Florum I, 13; Senecam Quaest. nat. III, 25, qui unius modo natantis in eo insulae mentionem facit, tum Plinium maiorem II, 95, qui sylvam natantem in eo memorat: ad quem locum Harduinus *lago di Bassanello* hodie vocari refert. *G.*

4. *Viridior et pressior sulphuris.* Intelligo, *colore.* Nempe intermedium quemdam habet colorem aqua huius lacus et mixtum, quem *caeruleum*, qui solemnis aquae color est, dicere non possis; est enim *albidior* pallidiorque. Inclinat ad flavum, sed *sulphuris* colore est *viridior* et *pressior*, hoc est, obscurior, et plus ex nigro trahens, quo ipso ad caeruleum aliquantum vergit, quippe qui flavo mixtus dat viridem. Nempe sequimur lectionem Mediceam, et antiquarum editionum. Vulgata lectio, *viridiore pressior* debetur coniecturae Barthii. Praeterea ita distinguunt, *viridiore pressior: sulphuris odor, saporque medicatus: vis, qua fracta.* In qua lectione primo incommodum est, quod comparativus comparativo comparatur, *viridiore pressior*, quod vix intelligo: deinde, nisi *odor saporque* coniungatur, ni *que*, ad sapor adiecta, male respondet reliquae verborum continuationi: posuisset sane Plinius, *sulphuris odor, sapor medicatus, vis, qua fracta*, etc. *G.*

5. *Sacer enim est.* Vide supra VIII, 8, 6. *G.*

— *Figura, ut modus.* Figura pariter et magnitudine, hic enim *modus* est, differunt. Nolim tamen damnare *motus*, quod ad natatum illum et fluctuationem referri potest. *G.* — *Motus* est Lectii coniectura, probata Casaubono. Vnice verum *modus.* *S.*

— *Humili radice.* Quae *alte* non descendit. Nam *humile*, etiam *alto*, in quantum *profundum* notat, opponi, Columella ostendit, quum IV, 1, 6, *humilem positionem* vitis, quam cam-

aqua pariter suspensa et mersa. Interdum iunctae copulataeque et continenti similes sunt; interdum discordantibus ventis digeruntur: nonnunquam desti-
7 tutae, tranquillitate, singulae fluitant. Saepe minores maioribus, velut cymbulae onerariis, adhaerescunt; saepe inter se maiores minoresque quasi cursum certamenque desumunt; rursus omnes in eumdem locum appulsae, qua steterunt, promovent terram, et modo hac, modo illac, lacum reddunt auferuntque; ac tum demum, quum medium tenuere, non contrahunt.
8 Constat, pecora herbas sequuta, sic in insulas, ut in extremam ripam, procedere solere, nec prius intelligere mobile solum, quam litore abrepta, quasi illata et imposita, circumfusum undique lacum paveant; mox quo tulerit ventus egressa, non magis se descen-
9 disse sentire, quam senserint ascendisse. Idem lacus in flumen egeritur: quod ubi se paullisper oculis dedit,

dem *suspensam* vocat, altae opponit, quod in Indice nostro declaravimus. *G.*

6. *Eadem aqua..... mersa.* Genuina haec lectio, cui oraculi Medicei effatum praeferri non debebat. Sensus: radix ita mersa est aqua, ut tamen simul (eadem aqua) suspensa sit. Errat Cortius de radice alia suspensa, alia mersa cogitans. *S.*

— *Destitutae. Destitutae* a ventis nimirum, *tranquillitate*, quum tranquillitas est: itaque incidendum curavi post utrumque verbum, ne quis iungat. *G.*

7. *Cursum certamenque.* Ἐν διὰ δυοῖν: cursus certamen. *S.* — *Promovent terram.* Producunt et continuant terram continentem, quum litori lacus adhaerent. Tum et *lacum auferunt.* Eumdem autem *reddunt*, quum a litore recedunt, ut in eorum locum aqua cedat. Etiam in hac epistola Plinius non modo describendi veritatem, sed et artem sectatur. Locus sequens de pecoribus in insulas delatis ex litore, in verbis et sententiis exquisitiores, quam pro narratione tali; flores et colores habet. In his talibus locis tirones immorandi sunt, (tironibus immorandum est,) ut discant artem et argutias et acumina noscere, et a recta ratione et simplici dictione distinguere. *E.* — *Non contrahunt.* In quacumque parte litoris adhaerescant insulae, illa parte minui videtur lacus, produci et promoveri continens. Itaque tum lacus videtur maximus, quum versus centrum illius coactae insulae, ripas in circuitu relinquunt liberas. Intempestive igitur negationem quidam omittendam censuere. *G*

8. *Pavent.* Cortius et Gierigius e

specu mergitur, alteque conditum meat: ac, si quid,
ante quam subduceretur, accepit, servat et profert.
Haec tibi scripsi, quia nec minus ignota, quam mihi, 10
nec minus grata credebam. Nam te quoque, ut me,
nihil aeque ac naturae opera delectant. Vale.

Mediceo *paveant*. Bene. Sic mox *senserint*. S. —Cf. Liv. XXI, 28, de Hannibalis ad Rhodanum elephantis. *L.*

10. *Nihil.... delectant*. Notanda constructio, verbi numero ad *opera* non ad *nihil* relato. *S.*

XXI.

Graviora se studia distinguere lusibus, exemplo recitati poëmatum libri ostendit.

C. PLINIVS ARRIANO * SVO S.

Vt in vita, sic in studiis pulcherrimum et humanis-
simum existimo, severitatem comitatemque miscere, ne
illa in tristitiam, haec in petulantiam procedat. Qua ra- 2
tione ductus, graviora opera lusibus iocisque distinguo.
Ad hos proferendos et tempus et locum opportunissi-
mum elegi; utque iam nunc adsuescerent et ab otiosis
et in triclinio audiri, Iulio mense, quo maxime lites
interquiescunt, positis ante lectos cathedris, amicos
collocavi. Forte accidit, ut eo die mane in advocatio- 3
nem subitam rogârer: quod mihi caussam praeloquendi

XXI. * *Arriani* consilio solebat auctor in studiis uti. I, ep. 2. *L.*

2. *Lites interquiescunt*. Adscribemus et nos locum Statii sylv. IV, 4, 39: *Certe iam Latiae non miscent iurgia leges, Et pacem piger annus habet, messesque reversae Dimisere forum.*

Sunt tituli tum Pandectarum tum Codicis de Feriis. Quod paullo post de *advocatione subita* dicit, extraordinarium quiddam fuit, et morae impatiens. *G.*—*Positis ante lectos cathedris*. Nempe *cathedra* hic est pulpitum, quo ante lectum posito commodius scribere aliquid vel legere quis possit. Ita accipit Propertius IV, 5, 37: *...posita tu scribe cathedra Quidlibet*. *G.* — Conf. ep. II, 17, 21. *E.* — Nimirum ea cathedrarum constructio erat, ut simul et sedis et pulpiti vice fungerentur. Nunc a Plinio tantum considendi caussa adhibitae sunt. *S.*

3. *Caussam praeloquendi*. Vbi? in iudicione, an apud audituros recitantem? Puto posterius. Parum enim decora in foro; illa esset deprecatio.

dedit. Sum enim deprecatus, ne quis ut irreverentem operis argueret, quod recitaturus, quamquam et amicis, et paucis, idem iterum amicis, foro et negotiis non abstinuissem. Addidi, hunc ordinem me et in scribendo sequi, ut necessitates voluptatibus, seria iucundis anteferrem, ac primum amicis, tum mihi scriberem.
4 Liber fuit et opusculis variis et metris. Ita solemus, qui ingenio parum fidimus, satietatis periculum fugere. Recitavi biduo: hoc assensus audientium exegit: et tamen ut alii transeunt quaedam, imputantque, quod transeant; sic ego nihil praetereo, atque etiam non praeterire me, testor. Lego enim omnia, ut omnia
5 emendem. Quod contingere non potest electa recitantibus. At illud modestius, et fortasse reverentius: sed hoc simplicius et amantius; amat enim, qui se sic amari putat, ut taedium non pertimescat. Alioqui quid praestant sodales, si conveniunt voluptatis suae caussa? Delicatus ac similis ignoto est, qui amici librum bonum
6 mavult audire, quam facere. Non dubito, cupere te, pro caetera mei caritate, quam maturissime legere hunc adhuc musteum librum. Leges, sed retractatum; quae caussa recitandi fuit; et tamen non nulla iam ex eo nosti. Haec vel emendata postea, vel (quod interdum longiore mora solet) deteriora facta, quasi

Sed apud privatos amicos, quibus tanquam musicum epulum praebetur a recitatore, videtur excusationem res mereri, si quis voce iam in foro obtusa, imparatus, et quasi obiter, atque adeo *irreverenter* ad recitandum accedat, quum exquisita omnia et studiose parata exspectent amici. *G.*

— *Idem iterum.* Vehementer probo coniecturam Barthii, *idem interim.* Multo sane commodius ita legeremus. *G.*

4. *Imputare* ista aetate frequentatum est pro, in meritis numerare, pro beneficio habere, quo alterum tibi obliges. *L.*

5. *Delicatus ac similis ignoto. Delicatus est*, qui suae tantum voluptati servit, nihil facere ad alterius commodum vult. *Similis ignoto*, contrarius sodali vel amico. Mox ad *facere* intellig. bonum librum, emendando, consulendo. *E.*

6. *Longiore mora.* Ipsa *mora* quo-

nova rursus, et rescripta cognosces. Nam, plerisque mutatis, ea quoque mutata videntur, quae manent. Vale.

modo fieri deteriora queant, non intelligebam: sed referebam ad illam nimiam emendandi calumniam, et κακιζοτεχνίαν, qua quidam diu nimis limando, et corrigendo, scripta sua perdunt et gratiam iis omnem delent: de qua dicimus ad Quintil. VIII pr. 31, et X, 4, 115. *G* — Rectissime Gesnerus. Est igitur nunc *longior mora*, quum scripto emendando et limando diutius *immoramur*. E. — *Rescripta*. Eodem hic sensu *rescribere*, quo ad V, ep. VIII, 7. *L*.

XXII.

Reprehendit quosdam, qui dare veniam, nisi sibi nesciunt.

C. PLINIVS GEMINIO * SVO S.

Nostine hos, qui omnium libidinum servi sic aliorum vitiis irascuntur, quasi invideant, et gravissime puniunt, quos maxime imitantur? quum eos etiam, qui non indigent clementia ullius, nihil magis quam lenitas deceat. Atqui ego optimum et emendatissimum exi- 2
stimo, qui caeteris ita ignoscit, tanquam ipse quotidie peccet; ita peccatis abstinet, tanquam nemini ignoscat. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc in omni vitae genere teneamus, ut nobis implacabiles simus; exorabiles istis etiam, qui dare veniam, nisi sibi, nesciunt; mandemusque memoriae, quod vir mitissimus, et ob hoc quoque maximus, Thrasea, crebro dicere solebat: *Qui vitia odit, homines odit.* Fortasse

XXII. * De *Gemini* dictum ad VII, ep. 1. *L*.

2. *Atqui*. Sic e coniectura Gruteri legitur. Omnes libri *atque*; quod bonum. *S*.

3. *Qui vitia odit*. Ita nempe ut nulli ignoscat, cum vitioso nemine commune quidquam sibi esse velit, etc. Quum enim nusquam non vitii aliquid sit, metus est, ne plane non aula, sed vita exeundum sit ei, qui vitia omnia ita reformidet. *G*. — Optimus homo qui minimis urgetur vitiis. Horat. I, sat. 3, 69. *L*.

4 quaeris, quo commotus haec scribam. Quidam nuper ... Sed melius coram; quamquam ne tunc quidem. Vereor enim, ne id, quod improbo, insectari, carpere, referre, huic, quod quum maxime praecipimus, repugnet. Quisquis ille, qualiscumque, sileatur; quem insignire, exempli nonnihil; non insignire, humanitatis plurimum refert. Vale.

4. *Exempli refert.* Sic IX, ep. XIII, 25, *interest exempli.* De quo vid. Schwarz. ad Paneg. XL, 5, *nihil referre iniquitatis.* L.

XXIII.

Obitus Aviti, cum laude ingenii morumque.

C. PLINIVS MARCELLINO * SVO S.

Omnia mihi studia, omnes curas, omnia avocamenta exemit, excussit, eripuit dolor, quem ex morte Iunii
2 Aviti gravissimum cepi. Latum clavum in domo mea induerat: suffragio meo adiutus in petendis honoribus fuerat: ad hoc, ita me diligebat, ita verebatur, ut me
3 formatore morum, me quasi magistro uteretur. Rarum hoc adolescentibus nostris: nam quotusquisque vel aetati alterius, vel auctoritati, ut minor, cedit? Statim sapiunt, statim sciunt omnia: neminem verentur, imitantur neminem, atque ipsi sibi exempla sunt. Sed non Avitus: cuius haec praecipua prudentia, quod alios prudentiores arbitrabatur; haec praecipua eru-
4 ditio, quod discere volebat. Semper ille aut de studiis aliquid, aut de officiis vitae consulebat: semper ita recedebat, ut melior factus; et erat factus vel eo,

XXIII. * De *Marcellino* vid. ad V, ep. 16. *L.*

3. *Rarum hoc adolescentibus nostris.* Praestat lectio Medicei libri: *Rarum hoc in adolescentibus nostris.* S.— Rarius et inter nostros hodie. *L.*

quod audierat, vel quod omnino quaesierat. Quod ille 5
obsequium Serviano, exactissimo viro, praestitit! quem legatum tribunus ita et intellexit, et cepit, ut ex Germania in Pannoniam transeuntem, non ut commilito, sed ut comes assectatorque sequeretur. Qua industria, qua modestia quaestor consulibus suis (et plures habuit) non minus iucundus et gratus, quam usui fuit! Quo discursu, qua vigilantia, hanc ipsam aedilitatem, cui praereptus est, petiit! Quod vel maxime dolorem meum exulcerat. Obversantur oculis 6
cassi labores, et infructuosae preces, et honor quem meruit tantum. Redit animo ille latus clavus in penatibus meis sumptus; redeunt illa prima, illa postrema suffragia mea, illi sermones, illae consultationes. Af- 7
ficior adolescentia ipsius, afficior necessitudinum casu. Erat illi grandis natu parens; erat uxor, quam ante annum virginem acceperat: erat filia, quam paullo ante sustulerat. Tot spes, tot gaudia dies unus in diversa convertit. Modo designatus aedilis, recens ma- 8
ritus, recens pater, intactum honorem, orbam matrem, viduam uxorem, filiam pupillam, ignaramque patris,

5. De *Serviano* vid. ad III, ep. 17. *L.* — *Exactissimo.* Diligentissimo, accuratissimo, adeoque submoroso, cui non facile esset probari. Quo magis laudandus Avitus, quod tali viro tale obsequium praestitit. Fallitur Gierigius, consummatissimum interpretans. *S.* — *Et intellexit, et cepit.* Posterius verbum ita omnino interpretandum videtur, ut aliquid a priore diversum significet, hoc nempe, devinxit sibi humanitate sua Servianum, ut Cornelianus Alcibiades Pharnabazum *sua cepit humanitate* VII, 9, 3. *G.* — Add. Gesneri ad I. A. Ernest. epistola. — Nempe *intelligere* aliquem est, eius mores, affectus, studia et voluntatem nosse, iisque rebus se in agendo et dicendo accommodare. Hoc qui potest, is alterum necessario *capit*, eum sibi devincit, ei carus est. *E.* — Formulam *dolorem exulcerat* illustravit Gier. ad I, ep. 12, 4. *L.*

7. *Necessitudinum casu.* Calamitate et dolore, quo eius necessarii, quos mox nominat, pater (immo mater. *S.*), uxor, filia, adfecti (adfectae) sunt. *E.*

— *Uxor.... acceperat.* Vid. I, 16, 6. Graeci uno verbo: κουριδίη ἄλοχος. *S.*

8. *Ignaramque patris.* Inserunt alii

reliquit. Accedit lacrimis meis, quod absens, et impendentis mali nescius, pariter aegrum, pariter decessisse, cognovi, ne gravissimo dolori timore consuesce-
9 rem. In tantis tormentis eram, quum scriberem haec, scriberem sola. Neque enim nunc aliud aut cogitare, aut loqui possum. Vale.

et ipse Mediceus liber *ignaram avi*, quod potest facere ad calamitatem puellae huius augendam, cui in avo praesidium, qui alias patris mortui vices solet subire. *G.*

XXIV.

Maximum, ad Achaiam ordinandam missum, admonet, ut antiquitatis reverentia humaniter civitates tractet.

C. PLINIVS MAXIMO SVO S.

Amor in te meus cogit, non ut praecipiam (neque enim praeceptore eges), admoneam tamen, ut, quae
2 scis, teneas et observes, aut scias melius. Cogita, te missum in provinciam Achaiam, illam veram et meram Graeciam, in qua primum humanitas, literae, etiam fruges inventae esse creduntur; missum ad ordinandum statum liberarum civitatum, id est, ad homines maxime homines, ad liberos maxime liberos, qui ius

XXIV. Secundum, quum hanc epistolam scriberet, celebratissimam illam Tullii ad Quintum fratrem (I, 1,) in animo habuisse, iam vidit Catanaeus. *S.*

2. *Provinciam Achaiam.* Latius patere Achaiae nomen, et cum tota Peloponneso Atticam etiam et vicinas insulas complecti, hic quoque observarunt viri docti. *G.* — Caeterum cum hoc loco utiliter conferri possunt, quae Cicero in nobili ad Quintum fratrem ep. lib. I, 1, simillima scribit. *E.*—Erat *vera* Graecia, quia ibi Athenae et Sparta, quarum civitatum res gestae maximam historiae graecae partem conficiunt. *L.*— *Homines maxime homines.* *Homines maxime homines* sunt ad humanitatem literis et consuetudine exculti; *liberi maxime liberi*, qui naturalem libertatem contra vim externam Persarum et Macedonum internamque tyrannorum strenue legibus et armis tuiti sunt. Nempe sic

a natura datum virtute, meritis, amicitia, foedere
denique, et religione tenuerunt. Reverere conditores 3
deos, nomina deorum: reverere gloriam veterem, et
hanc ipsam senectutem, quae in homine venerabilis,
in urbibus sacra est. Sit apud te honor antiquitati,
sit ingentibus factis, sit fabulis quoque. Nihil ex cu-
iusquam dignitate, nihil ex libertate, nihil etiam ex
iactatione decerpseris. Habe ante oculos, hanc esse 4
terram, quae nobis miserit iura, quae leges non victa
acceperit, sed petentibus dederit; Athenas esse,
quas adeas; Lacedaemonem esse quam regas: quibus
reliquam umbram, et residuum libertatis nomen eri-
pere, durum, ferum, barbarumque est. Vides a me- 5
dicis, quamquam in adversa valetudine nihil servi
ac liberi differant, mollius tamen liberos clemen-
tiusque tractari. Recordare, quid quaeque civitas
fuerit; non ut despicias, quod esse desierit. Absit
superbia, asperitas. Nec timueris contemtum. An 6
contemnitur, qui imperium, qui fasces habet, nisi
qui humilis, et sordidus, et qui se primus ipse con-
temnit? Male vim suam potestas aliorum contumeliis
experitur: male terrore veneratio adquiritur; longe-

elegantissime Mediceus liber. Repetitio vocis *maxime* fecit, ut ea semel cum proximis aliquot verbis omitteretur. *G.*

3. *Nomina deorum.* Quae urbes ipsae praeferunt, ut *Athenae τῆς Ἀθηνᾶς*, sive Palladis, ut *Apolloniae, Heracleae*, etc. quae in tot aris, sub tot statuis, monumentisque leguntur. Sequitur hic quoque Mediceam fidem *Numina deorum* plerique editi; quae quum a diis non differrent, *nomina heroum* voluit Gronovius. *G.*

— *Nihil.... ex iactatione.* Patere illos neptire, et magni putare suas antiquitates, suorum heroum vestigia, suos artifices. Cicero de tali re in Verr. IV, 56: *Nimium fortasse haec illi mirentur atque efferant. Esto. Veruntamen honestius est*, etc. *G.*

4. *Leges... dederit.* Respicit ad notam 12 Tabularum historiam, traditam a Livio III, 31 extr. Totum autem hunc locum de Graeciae Europeae laudibus et reverentia eodem fere modo tractat Cic. pro Flacco cap. XXVI. *G.* — Mediceus liber: *quae leges non victis, sed petentibus dederit*; quod iure placuit Cortio et Gierigio. Insignis haec laus eunomiae Graecorum. *S.*

que valentior amor ad obtinendum quod velis, quam
7 timor. Nam timor abit, si recedas; manet amor: ac
sicut ille in odium, hic in reverentiam vertitur. Te
vero etiam atque etiam (repetam enim) meminisse
oportet officii tui titulum, ac tibi ipsi interpretari,
quale quantumque sit ordinare statum liberarum civitatum.
Nam quid ordinatione civilius? quid libertate pretiosius? Porro quam turpe, si ordinatio ever-
8 sione, libertas servitute mutetur? Accedit, quod tibi
certamen est tecum: onerat te quaesturae tuae fama,
quam ex Bithynia optimam revexisti: onerat testimonium principis; onerat tribunatus, praetura, atque
9 haec ipsa legatio, quasi praemium, data. Quo magis
nitendum est, ne in longinqua provincia, quam suburbana; ne inter servientes, quam liberos; ne sorte,
quam iudicio missus; ne rudis et incognitus, quam exploratus probatusque, humanior, melior, peritior
fuisse videaris: quum sit alioqui, ut saepe audisti, saepe legisti, multo deformius amittere, quam non
adsequi laudem. Haec velim credas (quod initio dixi), scripsisse me admonentem, non praecipientem, quam-
10 quam praecipientem quoque. Quippe non vereor, in amore ne modum excesserim. Neque enim periculum est, ne sit nimium, quod esse maximum debet. Vale.

8. *Tibi certamen est tecum.* Curandum et annitendum tibi est, ut partam olim famam et opinionem virtutis tuearis et conserves. Iam ea cura habet aliquid molestiae, quia agendi libertatem quasi coërcet, ne quid agamus, quod cum vita ante acta pugnet. Hinc illa: *onerat te quaesturae tuae fama, onerat testimonium principis.* E.

9. *Suburbanae* provinciae dicebantur Romanis vicinae. *L.* — *Sorte* mittebantur quaestores, legati *iudicio* principis. *L.*

10. *Non vereor, in amore.* Si omnino peccatum a me sit, quod praecipere tibi ausus sum: at illud in eo fuerit peccatum, quod in amore modum excessi. Iam vero *modum* excedere in amore nemo potest. *G.*

LIBER NONVS

I.

Maximum hortatur, ut libros, contra Plantam vivum compositos, festinet edere, ne post mortem eius inchoasse videatur.

C. PLINIVS MAXIMO SVO S.

Saepe te monui, ut libros, quos vel pro te, vel in
Plantam, immo et pro te et in illum (ita enim materia
cogebat) composuisti, quam maturissime emitteres:
quod nunc praecipue, morte eius audita, et hortor,
et moneo. Quamvis enim legeris multis, legendosque 2
dederis, nolo tamen quemquam opinari, defuncto
demum inchoatos, quos incolumi eo peregisti. Salva
sit tibi constantiae fama. Erit autem, si notum aequis 3
iniquisque fuerit, non post inimici mortem scribendi
tibi natam esse fiduciam, sed iam paratam editionem
morte praeventam. Simul vitabis illud,

Οὐχ ὁσίη φθιμένοισιν.

Nam quod de vivente scriptum, de vivente recitatum 4
est, in defunctum quoque, tanquam viventem adhuc,
editur, si editur statim. Igitur, si quid aliud in ma-
nibus, interim differ: hoc perfice, quod nobis, qui 5

I. 1. Quis fuerit *Planta*, incertum: X, ep. 5, occurrit *Pompeius Planta*, Aegypti praefectus. Quidam corruperunt in *Platam*, *Palam*, etc. *L.*

3. Οὐχ ὁσίη. Ex Odiss. χ, 412: Οὐχ ὁσίη κταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάασθαι. Secutus sum Mediceum et optimos quosque libros cum Cortio. Ex memoria laudavit Plinius locum, et, ut solent in notis versibus, abrupte. *G.* — Non puto μνημονικὸν esse ἁμάρτημα: sed Plinius ἔπος illud consulto videtur inflexisse, ut ad rem suam faceret. *S.*

legimus olim, absolutum videtur. Sed iam videatur et tibi; cuius cunctationem nec res ipsa desiderat, et temporis ratio praecidit. Vale.

5. *Absolutum videtur.... et tibi.* Qui recitante te audivimus Anti-Plantam tuum, absolutum et perfectum iudicavimus. Itaque noli tu cunctari et calumniari tanquam imperfectum opus, diutius premendum, ac domi continendum, dum perpoliatur. *G.*
— *Desiderat.* Male Cortius *desideret.* Indicativus longe accommodatior consilio Plinii, Maximum omni ratione perpellentis, ut ne diutius cunctetur librum suum emittere. *S.* — *Temporis.* Genuinum hoc: *mortis* aliorum a glossatore profectum. *Temporis ratio* illa ipsa Plantae mors est. Sic saepe *res* et *tempus* iunguntur. *S.* — *Praecidere*, recusare, negare. *S.*

II.

Longas et crebras epistolas flagitanti, excusat se, quod materia deficiat.

C. PLINIVS SABINO * SVO S.

Facis iucunde, quod non solum plurimas epistolas meas, verum etiam longissimas, flagitas: in quibus parcior fui, partim quia tuas occupationes verebar, partim quia ipse multum distringebar, plerumque frigidis negotiis, quae simul et avocant animum et
2 comminuunt. Praeterea nec materia plura scribendi dabatur. Neque enim eadem nostra conditio, quae M. Tullii, ad cuius exemplum nos vocas. Illi enim et copiosissimum ingenium, et ingenio qua varietas
3 rerum, qua magnitudo, largissime suppetebat. Nos quam angustis terminis claudamur, etiam tacente me, perspicis: nisi forte volumus scholasticas tibi, atque, ut ita dicam, umbraticas literas mittere. Sed nihil minus aptum arbitramur, quum arma vestra, quum

II. * De *Sabino* vide infra epist. 18; IV, ep. 19, et VI, ep. 18. *L.*

1. *Comminuere*, aeque ac *frangere*, debilitandi notionem habet.

castra, quum denique cornua, tubas, sudorem, pulverem, soles cogitamus. Habes, ut puto, iustam excu- 5
sationem: quam tamen dubito, an tibi probari velim. Est enim summi amoris, negare veniam brevibus epistolis amicorum, quamvis scias illis constare rationem. Vale.

5. *An tibi probari velim.* Ut eam accipias, eaque contentus, in posterum non postules epistolas vel plures, vel longiores. *G.* — *Illis constare rationem.* Illos habere iustas caussas brevitatis aut silentii. Vide ad Paneg. XXXVIII, 4. *L.* — *Illis* Ernestius ad *amicorum* videtur retulisse. Immo referendum ad *epistolis*. *S.*

III.

Bonam mansuramque famam omnibus aliis rebus anteponit.

C. PLINIVS PAVLLINO * SVO S.

Alius alium, ego beatissimum existimo, qui bonae mansuraeque famae praesumtione perfruitur, certusque posteritatis cum futura gloria vivit. Ac mihi nisi praemium aeternitatis ante oculos, pingue illud altumque otium placeat. Etenim omnes homines ar- 2
bitror oportere aut immortalitatem suam aut mortalitatem cogitare: et illos quidem contendere, eniti; hos quiescere, remitti, nec brevem vitam caducis laboribus fatigare: ut video multos, misera simul et ingrata imagine industriae, ad vilitatem sui perve-

III. * De *Paullino* dictum ad II, ep. 2; V, ep. 19, X, ep. 105. *L.*

2. *Brevem vitam.... fatigare.* In hac vitae brevitate se defatigare et macerare laboribus inanibus. *E.* — *Imagine.... pervenire.* Praeclare interpretatur Gronovius: Stultis occupationibus, vana specie diligentiae, iactando sese, et in vanum laborando, hoc assequi, ut leviores et peiores habeantur, quam si quievissent: sibique ipsi exprobrent stultitiam, qui in rebus inanibus, qualem putant ipsi gloriam, ita elaborent. Nempe *vilitas sui* conscientiae bonae famae opposita est: qui sibi ipse vilis et contemtibilis videtur, quid de aliorum iudiciis exspectabit? *G.*

3 nire. Haec ego tecum, quae quotidie mecum, ut desinam mecum, si dissenties tu: quamquam non dissenties, ut qui semper clarum aliquid et immortale mediteris. Vale.

3. *Clarum.... mediteris.* Vtrumque e bonis libris apud Cortium: licet ille prius tantum receperit. Vulg. *praeclarum.... meditaris.* G. — *Mediteris* Cortio in nullo libro oblatum. Sed habent Brummeri excerpta; idque iure praetulit Gesnerus. Plinius V, 5, 4: » Qui vero posteros cogitant, et memoriam sui operibus extendunt, his nulla mors non repentina est, ut quae semper inchoatum aliquid abrumpat. » S.

IV.

Excusat orationem, quam mittit, tanquam in universitate longissimam, brevissimam in partibus.

C. PLINIVS MACRINO * SVO S.

Vererer, ne immodicam orationem putares, quam cum hac epistola accipies, nisi esset generis eius, ut saepe incipere, saepe desinere videatur. Nam singulis
2 criminibus singulae velut caussae continentur. Poteris ergo, undecunque inceperis, ubicunque desieris, quae deinceps sequentur, et quasi incipientia legere, et quasi cohaerentia; meque in universitate longissimum, brevissimum in partibus iudicare. Vale.

IV. * De *Macrino* vid. ad II, ep. 7; III, ep. 4; VII, ep. 6, 10. *L.*

1. *Immodicam orationem.* Eam forte, de qua supra, III, 9. *G.*

V.

Aequitate Tironis erga provinciales laetatur, monenti potius quam laudanti similis.

C. PLINIVS TIRONI SVO S.

Egregie facis (inquiro enim, et persevere) quod iustitiam tuam provincialibus multa humanitate commendas, cuius praecipua pars est, honestissimum quemque complecti, atque ita a minoribus amari, ut simul a principibus diligare. Plerique autem, dum 2
verentur, ne gratiae potentium nimium impertiri videantur, sinisteritatis atque etiam malignitatis famam consequuntur. A quo vitio tu longe recessisti, scio; 3
sed temperare mihi non possum, quo minus laudem, similis monenti, quod eum modum tenes, ut discrimina ordinum dignitatumque custodias: quae si confusa, turbata, permista sint, nihil est ipsa aequalitate inaequalius. Vale.

V.* *Tironi.* Vid VII. ep. 16. *L.*

1. *Et persevere.* Vehementer mihi, ut olim Thomasio Cellarioque, placet Boxhorniana lectio, quae in parenthesi includit haec verba: *inquiro enim, et persevere* intell. inquiro, ut in rem, quam scire mea magni interest. Alii (*inquiro enim et persevero*); alii, in quibus et Cortius (*inquiro enim*) *et persevera.* G.

2. *Impertiri gratiae*, gratificari potentibus, favere. *L.* — *Sinisteritas* dicitur de illo, qui paulo asperior est in alium: non ea est malignitas, sed imperitia morum et rusticitas. Similiter apud Graecos σκαιότης, de qua vide Harles. ad Demosth. de Corona, cap. 36: et apud nos, *un esprit gauche, des manières gauches; une gaucherie.* L.

3. *Longe recessisti.* Quin si totam epistolam inspicias, videtur subaccusare Tironem suum Plinius, quod in hanc partem aliquantum propendeat G. — *Sint.* Praestat Cortii et Gierigii *sunt*, librorum auctoritate, non ratione latinitatis, quae utrumque modum fert. *S.*

VI.

Ridet vanitatem Circensium ludorum, et illorum tempus studiis impendit.

C. PLINIVS CALVISIO* SVO S.

Omne hoc tempus inter pugillares ac libellos iucun-
dissima quiete transmisi. *Quemadmodum*, inquis, *in*
urbe potuisti? Circenses erant; quo genere spectaculi
ne levissime quidem teneor. Nihil novum, nihil va-
2 rium, nihil quod non semel spectasse sufficiat. Quo
magis miror, tot millia virorum tam pueriliter iden-
tidem cupere currentes equos, insistentes curribus
homines videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut
hominum arte traherentur, esset ratio non nulla:
nunc favent panno, pannum amant: et si in ipso
cursu, medioque certamine, hic color illuc, ille huc
transferatur; studium favorque transibit, et repente
agitatores illos, equos illos, quos procul noscitant,
quorum clamitant nomina, relinquent. Tanta gratia,
3 tanta auctoritas in una vilissima tunica! Mitto apud

VI. * De *Calvisio* vid. I, epist. 12, 12; II, ep. 20. *L.*

1. *Omne hoc tempus*, etc. Compara Senecam ep. 80 init. » Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam avocavit, etc. *S*

2. *Favent panno.* Cuius, id est, vestimenti diversis coloribus distinctae sunt factiones Circi, in *Venetam* seu caeruleam, *Prasinam* seu viridem, et *Russatam* seu rubram, atque *Albam*: de quibus locus classicus Cassiodori Var. III, 51. Add. Iac. Gothofr. ad lib. X, C. Theod. de equis curulibus. *G.* — *Tanta....tunica.* Post *tunica* comma ponendum: haec enim artissime cum sequentibus cohaerent. *S.*

3. *Mitto apud vulgus.* Hoc est, non reprehendo apud vulgus et plebem tantam gratiam in vilissima tunica esse: notum enim est vulgus rebus levissimis et humillimis delectari, quia nihil alti, nihil elati sentire didicit. Huic ergo *quosdam graves homines* opponit. Illa autem sententia, *quod vilius tunica est*, nescio quomodo mihi frigere videtur. Non enim satis promptum et aptum est, hominis pretium cum vestimenti pretio comparare: itaque et acumen, quod in hac comparatione inesse videtur, maiorem

vulgus, quod vilius tunica est; sed apud quosdam graves homines: quos ego quum recordor, in re inani, frigida, assidua, tam insatiabiliter desidere, capio aliquam voluptatem, quod hac voluptate non capiar. Ac per hos dies libentissime otium meum in literis colloco, quos alii otiosissimis occupationibus perdunt. Vale.

speciem quam veritatem habet. *E.* — *Vilius tunica* videtur dictum ad proverbium de contemtissimo homine, *vilior vitioso pomo* aut *cassa, nuce.* L. — *Assidua.* Malim *assidue.* Mox pro *capiar,* Cort. bene *capior.* S.

VII.

Villas suas ad Larium lacum, et in iis aedificationem describit.

C. PLINIVS ROMANO * SVO S.

Aedificare te scribis. Bene est: inveni patrocinium. Aedifico enim iam ratione, quia tecum. Nam hoc quoque non dissimile, quod ad mare tu, ego ad Larium lacum. Huius in litore plures villae meae, 2
sed duae ut maxime delectant, ita exercent. Altera imposita saxis, more Baiano, lacum prospicit: altera, aeque more Baiano, lacum tangit. Itaque illam, tra- 3
goediam; hanc, appellare comoediam soleo: illam, quod quasi cothurnis, hanc, quod quasi socculis su-

VII. * De *Romano* vid. ad III, ep. 13; IV, ep. 29; VI, ep. 15, 33. *L.*

1. *Ratione, quia tecum.* Nempe, tuum mihi exemplum pro ratione est. *G.* — Hoc idem *patrocinium* dixerat, hoc est, argumentum, quo suum aedificandi studium defendat, et excuset. *E.*

2. *More Baiano. Baiarum* enim amoenitas ita nota, ita celebrata omnibus, ut exemplum et nomen praeberent aliis. Nam, quod ait dives apud Horatium epist. I, 1, 83: *Nullus in orbe sinus Baiis praelucet amoenis.* G. — In eadem regione summis montium iugis villas suas imposuerant Marius, Pompeius et Caesar, quae, iudice Senec. ep. 51, castra potius, quam villae, esse videbantur. *L.*

4 stinetur. Sua utrique amoenitas, et utramque possi-
denti ipsa diversitate iucundior. Haec lacu propius,
illa latius utitur: haec unum sinum molli curvamine
amplectitur, illa editissimo dorso duos dirimit: illic
recta gestatio longo limite super litus extenditur,
hic spatiosissimo xysto leviter inflectitur: illa fluctus
non sentit, haec frangit: ex illa possis despicere pi-
scantes, ex hac ipse piscari, hamumque e cubiculo,
ac paene etiam lectulo, ut e navicula, iacere. Hae
mihi caussae utrique, quae desunt, adstruendi, ob
5 ea quae supersunt. Etsi quid ego rationem tibi?
apud quem pro ratione erit, idem facere. Vale.

4. *Sinum*. Gesneriana, negligentia operarum, *sinum*. S. — *Gestatio* Laurentina describitur II, ep. 17, 14. *L.* —*Lectulo*. Praepositio vix recte abest. —Itaque praefero lect. Cort. in libris bonae notae repertam: *hamumque de cubiculo, ac paene etiam de lectulo*. *S.*

VIII.

Laudatus ab Augurino, laudare eum veretur, et tamen laudat.

C. PLINIVS AVGVRINO * SVO S.

Si laudatus a te laudare te coepero, vereor, ne non tam proferre iudicium meum, quam referre gratiam videar. Sed, licet videar, omnia scripta tua pulcherrima existimo; maxime tamen illa, quae de nobis. Accidit hoc una eademque de caussa. Nam et tu, quae de amicis, optime scribis; et ego, quae de me, ut optima lego. Vale.

VIII. * *Augurino*. Qui ad hanc epistolam legendam accedit, respicere debet IV, ep. 27. *L.*

1. *Si.... videar*. Singula hic verba bene dimensa et appensa ad se referuntur, sibique opponuntur. *L.*

IX.

Fidem Colonis erga defunctum amicum laudat, praesertim quod dignus ille fuerat.

C. PLINIVS COLONI * SVO S.

Vnice probo, quod Pompeii Quinctiani morte tam
dolenter adficeris, ut amissi caritatem desiderio extendas;
non ut plerique, qui tantum viventes amant,
seu potius amare se simulant, ac ne simulant quidem,
nisi quos florentes vident. Nam miserorum, non secus
ac defunctorum, obliviscuntur. Sed tibi perennis
fides, tantaque in amore constantia, ut finiri, nisi
tua morte, non possit. Et, Hercule, is fuit Quin- 2
ctianus, quem diligi deceat exemplo ipsius. Felices
amabat, miseros tuebatur, desiderabat amissos. Iam
illi quanta probitas in ore! quanta in sermone cunctatio!
quam pari libra gravitas comitasque! quod
studium literarum! quod iudicium! qua pietate cum
dissimillimo patre vivebat! quam non obstabat illi,
quo minus vir optimus videretur, quod erat optimus
filius! Sed quid dolorem tuum exulcero? Quam- 3

IX. * *Coloni* non nisi has literas scripsit. *L.*

1. *Caritatem desiderio extendas.* Desiderium effectus, quin species vel pars caritatis: qui desiderat defunctum, ille se amare nondum desiisse ostendit, producitque adeo et *extendit caritatem.* G.

2. *Probitas in ore.* Pudor qui facile erubescat, et illum virtutis colorem ostendat. Eodem pertinet *cunctatio in sermone*, quam parit hinc verecundia, hinc λογισμός ille qui ὄκνον φέρει, ut supra IV, 7, 3. Impudentis et stupidi simul hominis est effutire, quidquid in buccam venerit. Itaque *pressa et decora cunctatio* laudatur etiam I, 22, 3. *G.* — *Cum dissimillimo patre.* Est *Afranius Quinctianus* inter C. Pisonis coniuratos apud Tac. A. XV, 49 extr. *Senatorii ordinis, mollitia corporis infamis; et a Nerone probroso carmine diffamatus.* Hunc esse Quinctiani hic laudati patrem, non immerito suspicatus iam est Catanaeus. *G.* — *Optimus filius.* Qui malum etiam patrem revereretur et defenderet. *G.*

quam sic amasti viventem, ut haec audire potius, quam de illo sileri velis: a me praesertim, cuius praedicatione putas vitam eius ornari, memoriam prorogari, ipsamque illam, qua est raptus, aetatem posse restitui. Vale.

3. *Ut haec audire potius.* Plerique libri, *ut hoc potius*, id est, ut exulcerari dolorem tuum potius laudibus defuncti commemorandi. Genuinum hoc: nostrum a glossatore profectum. *S.*

X.

Quod studiis et venationi non conveniat, illa sola in secessu tractari significat.

C. PLINIUS TACITO SUO S.

Cupio praeceptis tuis parere; sed aprorum tanta penuria est, ut Minervae et Dianae, quas ais pariter colendas, convenire non possit. Itaque Minervae tantum serviendum est; delicate tamen, ut in secessu,
2 et aestate. In via plane nonnulla leviora, statimque delenda, ea garrulitate, qua sermones in vehiculo seruntur, extendi. His quaedam addidi in villa, quum aliud non liberet. Itaque poëmata quiescunt, quae

X. 1. *Praeceptis tuis.* Quum tale quid praeceperit Tacito Plinius ipse supra I, 6 extr. hinc colligit Catanaeus, hanc esse Taciti, ad superiorem respondentis. Sed probabile non est, unam modo adoptatam alienam epistolam a Plinio. Quid prohibet a Tacito admonitum Plinium suorum ipsius praeceptorum, cui hic respondeat? Quid impedit, scholasticam esse, et exercitationis modo caussa scriptam, hanc pariter epistolam, et multas alias? Et ubinam in laudata epistola aliquid de eo, quod hic §. 2 dicitur, *inter nemora et lucos commodissime perfici poëmata*? G. — *Convenire non possit.* Eodem studio coli non possit utraque, Minerva et Diana. *E.*

2. *In via.* In qua serio studere solebat Nostri avunculus. Vid. III, 5. 15. *G.* — *Extendi.* Respirit hoc verbum uberem illam et luxuriantem scribendi rationem, quam *garrulitatem* etiam vocat. Sic Stat. Silv. V, 3, 22, *modos Arati extendere* est vel sim

tu inter nemora et lucos commodissime perfici putas. Oratiunculam unam et alteram retractavi; quamquam 3
id genus operis inamabile, inamoenum, magisque laboribus ruris, quam voluptatibus simile. Vale.

pliciter continuare, ut plures fiant versus Aratei, vel paraphrasi uberiore declarare. *G.* — *Perfici*, simpliciter fieri. *L.*

XI.

Materiam scribendi promittit rogatus, et sua scripta trans Alpes legi laetatur.

C. PLINIVS GEMINO SVO S.

Epistolam tuam iucundissimam recepi; eo maxime, quod aliquid ad te scribi volebas, quod libris inseri posset. Obveniet materia, vel haec ipsa quam monstras, vel potior alia. Sunt enim in hac offendicula nonnulla: circumfer oculos, et occurrent. Bibliopolas 2
Lugduni esse non putabam; ac tanto libentius ex literis tuis cognovi venditari libellos meos, quibus peregre manere gratiam, quam in urbe collegerint, delector. Incipio enim satis absolutum existimare, de quo tanta diversitate regionum discreta hominum iudicia consentiunt. Vale.

XI. 2. *Peregre manere gratiam.* Etiam apud exteros placere, et libenter legi. *E.* —Iam Tiberii tempore, Augustoduni (caput hoc erat Aeduorum) schola erat, in qua nobilissima Gallorum soboles liberalibus artibus operabatur. Tacit. Ann. III, 43. *L.*

—*Discreta hominum iudicia.* Debebat esse: *discretorum* tanto intervallo *hominum iudicia*. Sed quo magis oppositio exsisteret, Plinius ad ipsa iudicia retulit. Gierigius ait, *discreta iudicia* esse eorum, quorum alius non alium sequitur. Dubito, an ex mente Plinii. *L.*

XII.

Quaedam filiis remittenda, nec semper utendum severitate, exemplo monet.

C. PLINIVS IVNIORI * SVO S.

Castigabat quidam filium suum, quod paullo sumtuosius equos et canes emeret. Huic ego, iuvene digresso, « Heus tu, nunquamne fecisti, quod a patre corripi posset? Fecisti? dico. Non interdum facis, quod filius tuus, si repente pater ille, tu filius, pari gravitate reprehendat? Non omnes homines aliquo errore ducuntur? Non hic in illo sibi, in hoc alius,
2 indulget? » Haec tibi admonitus immodicae severitatis exemplo, pro amore mutuo, scripsi, ne quando tu quoque filium tuum acerbius duriusque tractares. Cogita et illum puerum esse, et te fuisse: atque ita hoc, quod es pater, utere, ut memineris, et hominem esse te, et hominis patrem. Vale.

XII. * *Iuniori* etiam VIII, epistola 15 scripta. *L.*

1. *Equos et canes.* Delicias iuventutis, quae *Gaudet equis, canibusque, et aprici gramine campi*, etc. Querelas patrum de filiorum ἱπποτροφίᾳ eleganter proponit in Nubium principio Aristophanes. *G.* — *Gravitas*, severitas. — *Error*, etiam de perversis hominum studiis dicitur. Cicero ad Attic. XII, 43, de cupiditate sua agrum emendi: « Ferendus tibi in hoc meus *error*: ferendus? immo vero adiuvandus. » — *Ducuntur*, tanquam captivi: infra ep. 17, 3, *capi et duci*. L.

XIII.

Quae circa Helvidii ultionem egerit, pertuleritque, ordine renarrat.

C. PLINIVS QVADRATO * SVO S.

Quanto studiosius intentiusque legisti libros, quos de Helvidii ultione composui, tanto impensius postulas, ut perscribam tibi, quaeque extra libros, quaeque circa libros, totum denique ordinem rei, cui per aetatem non interfuisti. Occiso Domitiano 2
statui mecum ac deliberavi, esse magnam pulchramque materiam insectandi nocentes, miseros vindicandi, se proferendi. Porro, inter multa scelera multorum, nullum atrocius videbatur, quam quod in senatu senator senatori, praetorius consulari, reo iudex, manus intulisset. Fuerat alioqui mihi cum Helvidio amicitia, quanta potuerat esse cum eo, qui metu temporum nomen ingens, paresque virtutes, secessu tegebat. Fuerat cum Arria et Fannia: quarum altera, 3
Helvidii noverca, altera, mater novercae. Sed non ita me iura privata, ut publicum fas, et indignitas facti, et exempli ratio, incitabat. Ac primis quidem

XIII. * De *Vmmidii Quadrati* genere moribusque nonnulla habet VII, ep. 24. *L.*

1. *De Helvidii ultione.* De quibus supra, VII, 30, 4. *G.* Hi libri multum probabantur amicis Plinii. *L.*

2. *Statui mecum ac deliberavi.* *Deliberare* saepe ita dicitur, ut sit decernere, statuere: ne putes, sic ordinanda hoc loco verba, *deliberavi ac mecum statui.* Cicero Verr. Act. II, 1, 1: *quod iste certe statuerat ac deliberaverat non adesse.* Ibid. III, 41: *sic habuisti statutum cum animo ac deliberatum, omnes .... reiicere.* S. — *Manus intulisset.* De eadem re Tacitus Agric. cap. 45: *Nostrae duxere Helvidium in carcerem manus*, sive ipsum manuum ministerium intelligatur, sive quod malunt ad eum locum cum Buchnero Boxhornius, delatoris accusatorisque susceptae partes ita notentur. *G.*

3. *Arria et Fannia.* De quibus III, 11, 3. Fannia noverca Helvidii, vel Helvidio, ut ait Cort. *L.*

diebus redditae libertatis pro se quisque inimicos
suos, dumtaxat minores, incondito turbidoque cla-
more postulaverant simul et oppresserant. Ego et
modestius et constantius arbitratus immanissimum
reum non communi temporum invidia, sed proprio
crimine urgere: quum iam satis ille primus impetus
defervisset, et languidior in dies ira ad iustitiam re-
disset, quamquam tum maxime tristis, amissa nuper
uxore, mitto ad Anteiam (nupta haec Helvidio fuerat);
rogo ut veniat, quia me recens adhuc luctus limine
5 contineret. Vt venit, «Destinatum est, inquam, mihi
maritum tuum non inultum pati. Nuntia Arriae et
Fanniae (ab exsilio enim redierant): consule te,
consule illas, an velitis adscribi facto, in quo ego
comite non egeo: sed non ita gloriae meae faverim,
ut vobis societatem eius invideam.» Perfert Anteia
6 mandata; nec illae morantur: opportune senatus
intra diem tertium. Omnia ego semper ad Corellium
retuli, quem providentissimum aetatis nostrae sapien-
tissimumque cognovi. In hoc tamen contentus consilio
meo fui, veritus, ne vetaret: erat enim cunctantior

4. *Redditae libertatis* nomine exprimebant Nervae tempus. *L.* — *Quisque . . . . postulaverant.* Hanc pronominis *quisque* cum plurali coustructionem copiose hic ex MSS. probat Cortius. *G.*

— *Defervisset.* Cortius ex Mediceo, *defremuisset*, quod ipsum quoque aptum huic rei esse, nemo negaverit. Sidonius, imitator Plinii ep. 9, 9, *donec gentium concitatarum procella defremeret. Fremere* de indignantium vocibus et anhelitu dici, notum est. *G.* Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola. — *Tum maxime.* Eandem vim habet, quam *quum maxime*: quod ostendit, laudante Corlio, Duker. ad Flor. II, 16, 3. *G.* — Priorem *uxorem* Plinius amisit a. 97. Solemnis mos lugentium apud Romanos *limine* se continere. *L.*

5. *Ab exsilio enim redierant.* Al. neglecta coniunctione, *ab exilio redierant.* Quod Cortius iure praetulit. Sic modo habuimus: *nupta haec Helvidio fuerat. S.* — *Adscribi facto.* Subscribenda accusatione, quam meditatur Plinius, a qua subscriptione pro accusatore ipso *subscriptor* nonnunquam dicitur. Subscripsisse feminas, indicat verbis, *nec illae morantur. G.* — *Societatem.* Melius Cortius ex Mediceo *societate.* Vid. Heusinger. ad I, 10, 12. *S.*

cautiorque. Sed non sustinui inducere in animum, quo
minus illi eodem die facturum me indicarem, quod
an facerem non deliberabam: expertus usu, de eo,
quod destinaveris, non esse consulendos, quibus
consultis obsequi debeas. Venio in senatum: ius di- 7
cendi peto: dico paullisper maximo adsensu. Vbi
coepi crimen attingere, reum destinare (adhuc tamen
sine nomine) undique mihi reclamari, alius « Sciamus,
qui sit, de quo extra ordinem referas; » alius, « Quis
est ante relationem reus? » alius, « Salvi simus, qui
supersumus. » Audio imperturbatus, interritus: tan- 8
tum susceptae rei honestas valet, tantumque ad fidu-
ciam vel metum differt, nolint homines, quod facias,
an non probent. Longum est omnia, quae tunc hinc
inde iactata sunt, recensere. Novissime consul: « Se- 9
cunde, sententiae loco dices, si quid volueris. —
Permiseris, inquam, quod usque adhuc omnibus per-
misisti. » Resido: aguntur alia. Interea me quidam 10
ex consularibus amicis secreto accuratoque sermone,
quasi nimis fortiter incauteque progressum, corripit,
revocat, monet, ut desistam. Adiecit etiam: « Nota-

7. *Ante relationem reus.* Antequam *delatum* sit *nomen* eius, eoque *recepto*, *relatum* de illo in senatu. *G.* — *Salvi simus.* Pauci supersumus de crudelitate superiorum principum, de vindictae libidine contra delatores, de qua ante §. 4. — Ex his paucis noli quemquam in crimen vocare. Miserantium haec vox. *S.*

8. *Iactata.* Al. *iacta.* Difficile est definire, utrum a Secundi manu profectum sit: magis tamen huc inclino, ut nostrum pro genuino habeam. Vid. omnino Drakemb. ad Liv. X, 37, 2. *S.*

9. *Sententiae loco.* Vid. quae diximus de hoc more ad VIII, 14, 6. *G.* — *Permiseris.* Non est rogandi vel postulandi vox, ut modo §. 7, *sciamus*; sed subirati, certe iure suo nitentis, quasi dicat: Nihil ita mihi beneficii tribueris, sed ad commune senatorum ius me revocas. *G.* — Verissime Gesnerus, cuius mentem Gierigius non videtur pervidisse. Neque enim *permiseris* referendum ad ius dicendi, quod extra ordinem Secundus petierat (vid. supra 7), sed ad ius censendi, de quo postea XIII, 18. Non ea spectat Plinius, quae dixerat, sed quae erat dicturus. *S.*

10. *Adiecit.* Alii *Adiicit*, quod praeferendum. *Adigit*, quod cod. Arnz. habet, indidem natum: nam est pro

bilem te futuris principibus fecisti. — Esto, inquam, dum malis. » Vix ille discesserat, rursus alter: « Quid audes? cur ruis? quibus te periculis obiicis? Quid praesentibus confidis, incertus futurorum? Lacessis hominem iam praefectum aerarii, et brevi consulem? praeterea qua gratia, quibus amicitiis fultum? » Nominat quemdam, qui tunc ad Orientem amplissimum exercitum, non sine magnis dubiisque rumoribus,

11 dum malis. » Vix ille discesserat, rursus alter: « Quid

12 obtinebat. Ad haec ego: « Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi: nec recuso, si ita casus tulerit, luere poenas ob honestissimum factum, dum

13 flagitiosissimum ulciscor. » Iam censendi tempus. Dicit Domitius Apollinaris, consul designatus; dicit Fabricius Veiento, Fabius Postumius, Vectius Proculus, collega Publicii Certi, de quo agebatur, uxoris autem meae, quam amiseram, vitricus: post hos Ammius Flaccus. Omnes Certum, nondum a me nominatum, ut nominatum, defendunt, crimenque quasi

14 in medio relictum defensione suscipiunt. Quae praeterea dixerint, non est necesse narrare; in libris habes. Sum enim cuncta ipsorum verbis persequutus.

15 Dicunt contra Avidius Quietus, Cornutus Tertullus.

adicit, hoc est, *adiicit*. *S.* — *Notabilem* vocatum esse qui in se saevi tyranni oculos verteret, et iram moveret dictum ad III, Ep. 14, 2. *G.* — Pro *te* Cort. habet *me* ex Catan. Med.

11. *Cur ruis?* Plerique libri, *quo ruis?* quod cum Cort. praeferam. *S.*

12. *Omnia praecepi*. Ex Aen. VI, 105, ubi, quemadmodum hic *praecepi*, non *percepi* habent optimi quique libri. *G.* — *Attulerit*. Malim e libro Vossiano *tulerit*. *S.*

13. De *Fabricio Veientone* vid. ad IV, ep. 22. *L.* — De *Apollinari* vid. ad II, ep. 9. *L.*

— *Crimenque . . . . . suscipiunt*. Eleganter. Secundus crimen in medio reliquerat, quod reum nondum nominasset: res adhuc anceps et dubia poterat videri, donec edito rei nomine certo constaret, cui a Plinio metuendum esset. Hoc quidquid supererat dubitationis, eximebant illi, qui Certum ut nominatum defenderent. Id scite dicitur, *crimen quasi in medio relictum defensione suscipere*. Ita qui rumoris antea incerti se auctorem profitetur, dici potest famam in medio positam suscepisse. *S.*

15. *Avidius Quietus*. Idem, puto,

Quietus: « Iniquissimum esse, querelas dolentium
excludi: ideoque Arriae et Fanniae ius querendi non
auferendum: nec interesse, cuius ordinis quis sit,
sed quam caussam habeat. » Cornutus: « Datum se a 16
consulibus tutorem Helvidii filiae, petentibus matre
eius et vitrico: nunc quoque non sustinere deserere
officii sui partes; in quo tamen, et suo dolori modum
imponere, et optimarum feminarum perferre mode-
stissimum adfectum: quas contentas esse, admonere
senatum Publicii Certi cruentae adulationis, et petere,
si poena flagitii manifestissimi remittatur, nota Certo
quasi censoria inuratur. » Tum Satrius Rufus medio 17
ambiguoque sermone: « Puto, inquit, iniuriam factam
Publicio Certo, si non absolvitur: nominatus est ab
amicis Arriae et Fanniae, nominatus ab amicis suis:
nec debemus solliciti esse: idem enim nos, qui bene
sentimus de homine, iudicaturi sumus: si innocens
est, sicuti et spero et malo, donec aliquid probetur,
credo, poteritis absolvere. » Haec illi, quo quisque 18
ordine citabantur. Venitur ad me: consurgo: utor
initio, quod in libro est: respondeo singulis. Mirum
qua intentione, quibus clamoribus omnia exceperint,
qui modo reclamabant. Tanta conversio vel negotii
dignitatem, vel proventum orationis, vel actoris con-
stantiam subsequuta est. Finio. Incipit respondere

de quo supra VI, 29, 1. *Cornutus* autem *Tertullus* collega fuit in consulatu Plinii: vid. Paneg. cap. XC, §. 3. *G.*

17. *Puto... iniuriam.* Mirum non est, si obscuritatis aliquid habeat haec oratio Satrii, quum ipse Secundus *ambiguam* appellet. Conabimur eam explicatiorem reddere. Quum nominatus sit Certus non quidem a Plinio (vid. §. 13), sed ab aliis tum amicis Arriae et Fanniae, adversariarum, tum suis; nec tamen probatum quidquam, iniuria illi sit, nisi absolvitur: haeret enim crimen non probatum. Ergo interim absolvendus videtur. Nec debemus nos senatores solliciti esse, ne semel absolutus, si forte nocens sit, deinde damnari non possit. Hoc enim si appareat, nos, qui bene de Certo sentimus, idem de illo iudicaturi sumus, quod ii, qui nocentem arbitrantur, etc. *G.*

Veiento: nemo patitur: obturbatur, obstrepitur; adeo quidem, ut diceret: « Rogo, Patres C. ne me cogatis implorare auxilium tribunorum. » Et statim Murena tribunus: « Permitto tibi, vir clarissime
20 Veiento, dicere. » Tunc quoque reclamatur. Inter moras consul, citatis nominibus et peracta discessione, mittit senatum: ac paene adhuc stantem tentantemque dicere Veientonem relinquit. Multum ille de hac (ita vocitabat) contumelia questus est homerico versu:

Ω γέρον, ἦ μάλα δή σε νέοι τείρουσι μαχηταί.

21 Non fere quisquam in senatu fuit, qui non me complecteretur, exoscularetur, certatimque laude cumularet, quod intermissum tamdiu morem in publicum consulendi, susceptis propriis simultatibus, reduxissem: quod denique senatum invidia liberassem, qua flagrabat apud ordines alios, quod severus in caeteros, senatoribus solis, dissimulatione quasi mutua, par-
22 ceret. Haec acta sunt absente Certo. Abfuit enim, seu tale aliquid suspicatus, sive, ut excusabatur, infirmus. Et relationem quidem de eo Caesar ad senatum non remisit: obtinui tamen, quod intende-
23 ram. Nam collega Certi consulatum, successorem Certus accepit: planeque factum est, quod dixeram in fine: « Reddat praemium sub optimo principe,

19. *Auxilium tribunorum.* Quorum vim meminimus comparatam esse ad suum cuique civium ius contra vim iniustam, magistratuum praesertim patriciorum, tuendum. *G.*

20. *Ω γέρον.* Iliad. Θ, 102, verba Diomedis, admonentis Nestorem, ut, quum senex ipse nimis prematur a iuvenibus, in suum, Diomedis, currum transeat. Indicat igitur Veiento, se antiquum senatorem in ordinem cogi a iunioribus. *G.*

21. *Exosculandi* mos frequens apud Romanos. *L.*

22. *Relationem .... ad senatum.* Non iussit rem denuo ad senatum referri, ut alias, verb. grat. IV, 9, 1, etc. *G.*

23. *Successorem Certus.* Praefectum aerarii, brevi consul, ut putabant homines: vid. §. 11. *G.*

quod a pessimo accepit. » Postea actionem meam, utcunque potui, recollegi: addidi multa. Accidit for- 24
tuitum (sed non tanquam fortuitum) quod, editis libris, Certus intra paucissimos dies implicitus morbo decessit. Audivi referentes, hanc imaginem menti 25
eius, hanc oculis oberrasse, tanquam videret me sibi cum ferro imminere. Verane haec, adfirmare non ausim: interest tamen exempli, ut vera videantur. Habes epistolam, si modum epistolae cogitas, libris, 26
quos legisti, non minorem. Sed imputabis tibi, qui contentus libris non fuisti. Vale.

24. *Non tanquam fortuitum.* Nemo facile pro fortuito habuit, sed caussam mortis Certi in Plinii actione inesse putarunt vulgo homines. Modestia quadam philosophica utitur Secundus. Non vult tribui sibi eventum, sed nec vehementer repugnat. Et nihil, profecto, impedit, quominus mortem Certo horror, ira, metus, acceleraverit: nihil ab ingenii humani rationibus alienum, si febris illi imminentem cum ferro inimicum obiecit. Sed haec eadem caussa est, cur fingi talia probabilius poterant. *G.*

26. *Modum epistolae.* Sic ex libris Cort. Bene. *Modum*, id est, proportionem. *G.* — *Cogitas. Cogites* habet Gierig. ex Medic. Ald. Gryph. lectionibus.

XIV.

Tacitum hortatur ad parandam scriptis immortalitatem.

C. PLINIVS TACITO SVO S.

Nec ipse tibi plaudis, et ego nihil magis ex fide, quam de te scribo. Posteris an aliqua cura nostri, nescio; nos certe meremur, ut sit aliqua, non dico ingenio (id enim superbum), sed studio, sed labore, et reverentia posterorum. Pergamus modo itinere instituto: quod ut paucos in lucem famamque pro-

XIV. *Sed studio*, etc. Malim, aut cum Cortio, *sed studio, et labore, et reverentia posterorum*, aut: *sed studio, sed labore, sed reverentia posterorum.* S. *Reverentia posterorum.* De quorum nimirum iudicio de nobis solliciti, et moderatius vivimus, et cura maiore scribimus. *G.*

— *Paucos .... multos.* Duos nobilitatis e literis et virtute gradus consti-

vexit, ita multos e tenebris et silentio protulit. Vale.

tuit. Prior, quem multi consequuntur, est, *ut e tenebris et silentio proferantur*, sciantque posteri, eos vixisse: alter et excelsior, sed qui paucis contingit, *ut provehantur in lucem et famam*, sintque non noti modo utcumque posteris, sed in illustri quasi fastigio positi. *G.*

XV.

Quid in villa agat.

C. PLINIVS FALCONI* SVO S

Refugeram in Tuscos, ut omnia ad arbitrium meum facerem; at hoc ne in Tuscis quidem: tam multis undique rusticorum libellis, et tam querulis, inquietor; quos aliquanto magis invitus, quam meos,
2 lego: nam et meos invitus. Retracto enim actiunculas quasdam; quod, post intercapedinem temporis, et
3 frigidum, et acerbum est. Rationes, quasi absente me, negliguntur. Interdum tamen equum conscendo, et patrem familiae hactenus ago, quod aliquam partem praediorum, sed pro gestatione, percurro. Tu consuetudinem serva, nobisque sic rusticis urbana acta perscribe. Vale.

XV.* De *Falcone*, vid. ad I, ep. 23. *L.*

2. *Frigidum et acerbum. Frigidum*, quum impetus ille et ardor, qui agentem aut mox ab actione scribentem prosequitur, iam resederit: *acerbum*, quum sua vineta caedere, eaque, quae inventionis calor commendaverat, condemnare cogatur. *G.*

— *Rationes.* Acceptorum et expensorum, quas villici curant. Has neque praesens inspicit Plinius libellis nimirum orationum suarum magis quam rationum intentus. *Ratiocinationes* quidam legunt, quos refutant libri optimi, et ipse Mediceus. *G.*

3. *Sed pro gestatione.* Hoc est, non eo consilio, ut patrem familias agam, ut, quid agant mei, inspiciam: sed movendi illa gestatione corporis, valetudinisque adeo, caussa. *G.*

XVI.

Non venari se propter vindemias, quamquam exiguas, posse, attamen versiculos pro musto devecturum significat.

C. PLINIVS MAMILIANO • SVO S.

Summam te voluptatem percepisse ex isto copiosis-
simo genere venandi non miror, quum historicorum
more scribas, numerum iniri non potuisse. Nobis
venari nec vacat, nec libet: vacat quia vindemiae in
manibus; non libet, quia exiguae. Devehemus tamen 2
pro novo musto novos versiculos, tibique iucundis-
sime exigenti, ut primum videbuntur defervisse, mit-
temus. Vale.

XVI. • *Mamiliano* scripta est epist. 25. *L.*

1. *Historicorum more.* Vbi praelium et cladem aliquam vel suorum vel hostium referunt. *G.*

2. *Devehemus . . . . . versiculos tibi, quos . . . mittemus* Melius Cortius ex libro Mediceo: *Devehemus . . . versiculos, tibique . . . mittemus.* Nostra lectio, ut vehementer languida, prae illa sordet. *S.* — *Defervisse.* Continuata eleganter metaphora; hoc notat, quum versiculi erunt semel iterumque retractati, emendati et illud musteum quasi hac turbidum, quod a primo calore scribendi traxere, deposuerint. *G.* — Pro *tibi, quos* ex Medic. *tibique.*

XVII.

Ferendos esse aliorum mores, ut isti nostros quoque ferant, acroamatum in conviviis exemplo monet.

C. PLINIVS GENITORI • SVO S.

Accepi tuas literas, quibus quereris, taedio tibi
fuisse quamvis lautissimam coenam, quia scurrae,
cinaedi, moriones mensis inerrabant. Vis tu remittere 2

XVII. • De *Genitore*, vid. III, ep. 3, 5. *L.*

2. *Vis tu remittere.* Admonendi formula. Sic Servius Sulpicius ad Cicer. fam. IV, 5, se alloquens, *Visne, tu te, Servi, cohibere*, etc. *G.*

aliquid ex rugis? Equidem nihil tale habeo, habentes tamen fero. Cur ergo non habeo? quia nequaquam me, ut inexspectatum festivumve delectat, si quid molle a cinaedo, petulans a scurra, stultum a morione
3 profertur. Non rationem, sed stomachum tibi narro. Atque adeo quam multos putas esse, quos aeque ea, quibus ego et tu capimur et ducimur, partim ut inepta, partim ut molestissima offendant? Quam multi, quum lector aut lyristes aut comoedus inductus est, calceos poscunt, aut non minore cum taedio recubant, quam tu ista (sic enim appellas) prodigia perpessus
4 es? Demus igitur alienis oblectationibus veniam, ut nostris impetremus. Vale.

—*Non rationem, sed stomachum.* Negat se virtutis aut sapientiae cuiusdam nomine, quae certa ratione agit omnia, imputari sibi velle, quod ab id genus oblectamentis abhorreat: sed *stomachum* esse, peculiarem et suum sensum atque iudicium, *gustum* hodie appellant omnes. Sic VI, 14, 2, dixerat, *stomachi mei haec natura est.* G.

3. *Calceos poscunt.* Vt abituri nimirum de coena, quemadmodum *soleas poscit* avunculus nostri supra VI, 16, 5, quum *gustasset iacens et studuisset*, iam vero *adscendere* vellet locum editum, etc. *Soleas* ille, quia extra urbem. Hic de urbanis sermo est, quorum *calceum* esse, ex VII, 3, 2, apparet. G. —*Prodigia.* Puto, e tribus generibus supra propositis, ad primum maxime *cinaedorum* respici, quorum detestabilis, et sexui illudens libido, non minus *prodigium* est, quam apud Romanos *hermaphroditus*, quod genus mari mergi expiandi prodigii caussa voluere. Liv. XXVII, 11, et XXXVII, it. XXXI, 12, etc. G.

XVIII.

Desideranti libellos suos promittit, sed per partes, ne memoriam turbet.

C. PLINIVS SABINO SVO S.

Qua intentione, quo studio, qua denique memoria,
legeris libellos meos, epistola tua ostendit. Ipse igitur
exhibes negotium tibi, qui elicis et invitas, ut quam-
plurima communicare tecum velim. Faciam; per par- 2
tes tamen, et quasi digesta, ne istam ipsam memoriam,
cui gratias ago, assiduitate et copia turbem, onera-
tamque, et quasi oppressam, cogam pluribus singula,
posterioribus priora dimittere. Vale.

XVIII. 2. *Cui gratias ago.* Genuina haec sunt. Pergratum Secundo fecerat Sabinus, qui tanta intentione, tanto studio, *tanta denique memoria* (id maxime placebat Plinio laudis avidissimo, edisci sua legentibus glorianti) illius libellos contrivisset. Debebatur igitur gratia a Plinio Sabini memoriae. *S.* — *Pluribus .... dimittere.* Posterius lecta urgent quasi et premunt memoriam, coguntque, ut posteriora teneat, priora dimittere. Imaginatur memoriam ut manum, ut vas, quae ultra certum finem oblata vel infusa capere, ac tenere capta, non possunt. Sed sunt scilicet Briarei quidam centimani, sunt Scaevolae, sunt dolia pertusa, sunt oceani. In verbo *dimittere* praeceptorem imitatus esse videri potest. Sic enim Fabius, XI, 2, 9: « Invenio apud Platonem, obstare memoriae usum literarum: videlicet quod illa, quae scriptis reposuimus, velut custodire desinimus, et ipsa securitate dimittimus. Vide Senecam, ep. 84, pag. 61. *G.*

XIX.

Verginium tuetur, quod factum suum sepulcro inscribi iusserit; et Frontinum laudat, qui monimentum sibi fieri vetuerat.

C. PLINIVS RVFONI * SVO S.

Significas, legisse te in quadam epistola mea, ius- 1
sisse Verginium Rufum inscribi sepulcro suo:

HIC SITVS EST RVFVS, PVLSO QVI VINDICE QVONDAM
IMPERIVM ADSERVIT NON SIBI, SED PATRIAE.

Reprehendis, quod iusserit; addis etiam, melius re-
ctiusque Frontinum, quod vetuerit omnino monimen-
tum sibi fieri; meque ad extremum, quid de utroque
2 sentiam, consulis. Vtrumque dilexi; miratus sum
magis, quem tu reprehendis, atque ita miratus, ut
non putarem satis unquam laudari posse, cuius nunc
3 mihi subeunda defensio est. Omnes ego, qui magnum
aliquod memorandumque fecerunt, non modo venia,
verum etiam laude dignissimos iudico, si immortali-
tatem, quam meruere, sectantur, victurique nominis
4 famam supremis etiam titulis prorogare nituntur. Nec
facile quemquam nisi Verginium invenio, cuius tanta
in praedicando verecundia, quanta gloria ex facto.
5 Ipse sum testis, familiariter ab eo dilectus probatus-

XIX. * *Rufonis* mentio praeter h. l. in his epp. fit nulla. Alii *Rusoni. Ruso* autem fuit adolescens quem Plinius valde amavit. Vid. VI, 23. Crematiis et Octaviis illud cognomen commune fuit. *L.*

1. *In quadam epistola mea.* Est VI, 10, ad quam etiam de ipso Verginii facto, quod hic celebratur, dictum est. *G.* — *Frontinum. Iulius Frontinus* intel. vid. IV, ep. 8, 3. *L.*

2. *Atque ita miratus.* Florentina lectio. Al. e libro Modii, *adeoque miratus. G.*

3. *Immortalitatem ... sectantur.* Ciceronem suum hic etiam sequitur Secundus, qui tum alias, tum luculenter in Archiana oratione hunc locum tractat, *optimum quemque laudis studio trahi.* Plura hac de re in praefatione ubi ostendimus, id ipsum Secundo harum epistolarum vel scribendarum vel edendarum consilium fuisse. *G.*

que, semel omnino, me audiente, provectum, ut de rebus suis hoc unum referret, ita secum aliquando Cluvium loquutum: «Scis, Vergini, quae historiae fides debeatur: proinde si quid in historiis meis legis aliter ac velles, rogo ignoscas.» Ad hoc sic illum: «Tune, Cluvi, ignoras, ideo me fecisse, quod feci, ut esset liberum vobis scribere, quae libuisset?»
Agedum, hunc ipsum Frontinum in hoc ipso, in quo 6
tibi parcior videtur et pressior, comparemus. Vetuit exstrui monimentum: sed quibus verbis? «Impensa monumenti supervacua est; memoria nostri durabit, si vita meruimus.» An restrictius arbitraris per orbem terrarum legendum dare, duraturam memoriam sui, quam uno in loco duobus versiculis signare, quod
feceris? Quamquam non habeo propositum illum re- 7

5. *M. Cluvius Rufus*, vir facundus pacisque artibus clarus, sub Nerone consulatu functus, a. Ch. 76, scripsit historiam sui temporis, quam Tacitus laudat. *L.* — *Velles.* Cortius et Gierigius, *velis.* Nil puto referre. — Mos malim cum Cortio, *Ad hoc ille.* *S.*

— *Tune, Cluvi.* Sic e Mediceo libro Cortius. *G.* — *Me fecisse, quod feci.* Me imperium adseruisse, non mihi, sed patriae. *S.*

6. *Parcior et pressior. Parcior* suae laudis, et *pressior* id est moderatior, non efferens se. *Pressum* enim luxurianti, superfluo, opponi, vel nostri Secundi usus, ex indice notus, satis docet. *G.*

— *Per orbem terrarum.* Hinc intelligimus, verba Frontini modo adscripta non in testamenti modo tabulis aut scripto privato posita, sed in librum in vulgus editum relata esse. Opponit enim Plinius haec duo, *per orbem terrarum legendum dare*, et, *uno in loco*, nempe in monimento sepulcri, *duobus versiculis signare,* G. — *Legendum.* Gesneriana *legendam*, negligentis, puto, operarum. *S.*

7. *Habeo propositum* aliquid faciendi, non abhorret a latinitate. Vid. Vorstius de lat. falso suspecta p. 306, quamquam Cic. potius dicit, *propositi mihi*, *propositum mihi est* de voluntate agendi. — Iuvat, vel animi caussa, Verginium etiam *ex collatione Naevii* poëtae defendere. Is enim inscribi sepulcro suo voluit haec: *Mortalis immortalis flere si foret fas, Flerent divae Camoenae Naevium poëtam. Itaque postquam est Orcino traditus thesauro, Obliti sunt Romae loquier Latina lingua.* Gellius N. A. I, 24. Nec multo modestior fuit Plautus. Ibid. — Frontinum vero cum Agesilao conferamus, qui, quum celeberrimae Graeciae civitates statuas ei ponere decrevissent, vetuit ullam sibi imaginem fieri vel pictam, vel fictam, vel ex ulla alia materia factam. *G.*

prehendendi, sed hunc tuendi: cuius quae potest apud te iustior esse defensio, quam ex collatione eius,
8 quem praetulisti? Meo quidem iudicio neuter culpandus, quorum uterque ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere, contendit: alter, dum expetit debitos titulos; alter, dum mavult videri contempsisse. Vale.

8. *Mavult videri contempsisse.* Fecit enim simile quiddam iis Philosophis, qui in libris suis de contemnenda gloria nomen suum adscribunt; aut, si inclementius agere lubeat, Diogeni, Platonis fastum fastu alio calcanti. — De his conf. ad Pan. LIV, 2, et LV, 9. *G*

XX.

Laetatur epistola, qua libros suos laudatos vidit; et de vindemiis nuntiat.

C. PLINIVS VENATORI SVO S.

Tua vero epistola tanto mihi iucundior fuit, quanto longior erat, praesertim quum de libellis meis tota loqueretur; quos tibi voluptati esse non miror, quum
2 omnia nostra perinde ac nos ames. Ipse quum maxime vindemias, graciles quidem, uberiores tamen quam exspectaveram, colligo; si colligere est, non unquam decerpere uvam, torculum invisere, gustare de lacu mustum, obrepere urbanis, qui nunc rusticis praesunt, meque notariis et lectoribus reliquerunt. Vale.

XXI.

Libertum in gratiam cum patrono reducere tentat.
(Adde epist. XXIV huius libri.)

C. PLINIVS SABINIANO SVO S.

Libertus tuus, cui succensere te dixeras, venit ad me, advolutusque pedibus meis, tanquam tuis, haesit. Flevit multum, multumque rogavit; multum etiam tacuit: in summa, fecit mihi fidem poenitentiae. Vere credo emendatum, quia deliquisse se sentit. Irasceris, 2
scio: et irasceris merito, id quoque scio: sed tunc praecipua mansuetudinis laus, quum irae caussa iustissima est. Amasti hominem, et, spero, amabis: 3
interim sufficit, ut exorari te sinas. Licebit rursus irasci, si meruerit: quod exoratus excusatius facies. Remitte aliquid adolescentiae ipsius, remitte lacrymis, remitte indulgentiae tuae, ne torseris illum, ne torseris etiam te. Torqueris enim, quum tam lenis irasceris. Vereor, ne videar non rogare, sed cogere, si 4
precibus eius meas iunxero. Iungam tamen tanto plenius et effusius, quanto ipsum acrius severiusque corripui, destricte minatus, nunquam me postea rogaturum. Hoc illi, quem terreri oportebat, tibi non

XXI. 3. *Torqueris enim, quum.* Quo quis natura lenior est et mansuetior, tanto ei ira gravior et nocentior ipsi solet esse. Hinc tritum illud, *patientia laesa fit furor.* Admirabiliter hic tractat et versat quasi amicum suum Plinius: eamque in eo virtutem laudat, qua quum maxime opus est. Huc pertinet, quod ait, *vereor ne videar non rogare, sed cogere.* Indicat enim et amici officium, atque in se voluntatem: et suam in rogando modestiam, qui ob id ipsum rogare dubitet, quod sciat sibi nihil negare amicum posse. G.

4. *Tibi non idem.* Potest omnino et ferri, et commode explicari, *tibi non idem*, nempe dico. Sed nec diffiteor, mihi etiam in mentem venisse, et non dubitaturum recipere, si in libro inveniam, illud, quod in Schaeffero improbat Cortius, *tibi non item.* G.

idem. Nam fortasse iterum rogabo, iterum impetrabo: sit modo tale, ut rogare me, ut praestare te deceat. Vale.

XXII.

Passieni aegritudine dolet, eiusque genus, mores et ingenium laudat.

C. PLINIVS SEVERO * SVO S.

Magna me solicitudine adfecit Passieni Paulli valetudo, et quidem plurimis iustissimisque de caussis. Vir est optimus, honestissimus, nostri amantissimus; praeterea in literis veteres aemulatur, exprimit, reddit: Propertium in primis, a quo genus ducit, vera soboles, eoque simillima illi, in quo ille praecipuus.
2 Si elegos eius in manum sumseris, leges opus tersum, molle, iucundum, et plane in Propertii domo scriptum. Nuper ad lyrica deflexit, in quibus ita Horatium, ut in illis illum alterum, effingit. Putes, si quid in studiis cognatio valet, et huius propinquum. Magna varietas, magna mobilitas. Amat, ut qui verissime; dolet, ut qui impatientissime; laudat, ut qui benignissime; ludit, ut qui facetissime: omnia denique

XXII. * De *Severo* vid. ad I, epist. 22. *L.*

4. *In quo ille praecipuus.* In eo genere simillimus est Propertio Passienus, in quo ille est praecipuus, nempe in elegia. *G.*

2. *Manum.* Cortius et Gierigius, *manus.* Sic solet Plinius. *S.*

— *Effingit. Putes.* Hanc lectionem, quam a Boxhornio Thomasioque accepit Cellarius, praefero ipsi Mediceae, *effingi putes: si quid in studiis cognatio valet; et huius propinquus.* Nam malo illud *effingit* absolute et simpliciter dici, *putes* autem adiungi ad illum lusum de *propinquo*; quam contra verbum *putes* adiici ad id, quod simpliciter verum est, excusationem nullam ad figuratum de *propinquo* sermonem apponi. *G.*

tanquam singula absolvit. Pro hoc ego amico, pro 3
hoc ingenio, non minus aeger animo, quam corpore ille, tandem illum, tandem me recepi. Gratulare mihi; gratulare etiam literis ipsis, quae ex periculo eius tantum discrimen adierunt, quantum ex salute gloriae consequentur. Vale.

XXIII.

Laetatur, doctorum nomine se in primis et Tacitum intelligi. Vanitas vanitatum plinianarum. Omnia in hac epistola vana sunt.

C. PLINIVS MAXIMO * SVO S.

Frequenter agenti mihi evenit, ut centumviri, quum diu se intra iudicum auctoritatem gravitatemque tenuissent, omnes repente quasi victi coactique consurgerent laudarentque. Frequenter e senatu famam, 2
qualem maxime optaveram, retuli: nunquam tamen maiorem cepi voluptatem, quam nuper ex sermone Cornelii Taciti. Narrabat, sedisse secum Circensibus

XXIII.* *Maximo.* II, ep. 14. *L.*

2. *Sedisse secum equitem Romanum.* Potuit hoc fieri, ut senatori Tacito adsideret eques. Nam licet in circo etiam sua senatui, sua equitibus loca adsignata essent Neronis instituto; potuit tamen senator, privata veste usus, sedere etiam ubi vellet: quod ex Dionis lib. LX, ad Tac. Ann. XV, 32 docet; nec hunc ipsum locum omittit Lipsius. Nimirum servanda nobis videtur recepta lectio, et probata Buchnero Cellarioque interpretatio Lipsii. Quod dedit ex Mediceo Cortius, *sedisse se cum quodam Circensibus proximis: hunc post*, etc. non reprehendo equidem, et potuisse ita dare Secundum, concesserim. Sed manet eadem difficultas, ad quam Lipsii observatione opus est; nisi putamus senatorem hic describi, qui sederit cum Tacito; eiqua alium senatorem, collegam prope suum, virum fama celeberrimum, facie fuisse ignotum. Nec video caussam, cur non potuerit sic interrogare eques Romanus, urbanus etiam et politus, doctusque homo, tacitum spectaculorum dies non admodum obeuntem, nec alias multum versantem in publico, in urbe, qualis et quanta tum erat Roma. Si plebeium facimus hunc

proximis equitem Romanum: hunc post varios eruditosque sermones requisisse, *Italicus es, an provincialis?* se respondisse, *Nosti me, et quidem ex studiis.*
3 Ad hoc illum, *Tacitus es, an Plinius?* Exprimere non possum, quam sit iucundum mihi, quod nomina nostra, quasi literarum propria, non hominum, literis redduntur; quod uterque nostrum his etiam ex studiis
4 notus, quibus aliter ignotus est. Accidit aliud ante pauculos dies simile. Recumbebat mecum vir egregius, Fabius Rufinus: super eum municeps ipsius, qui illo die primum in urbem venerat; cui Rufinus, demonstrans me, *Vides hunc?* Multa deinde de studiis no-
5 stris. Et ille, *Plinius est*, inquit. Verum fatebor, capio magnum laboris mei fructum. An, si Demosthenes iure laetatus est, quod illum anus Attica ita noscitavit, Οὗτός ἐστι Δημοσθένης; ego celebritate nominis mei

assessorem, tanto magis opus est Lipsiana animadversione. Equitem minimum suadet eruditio, et locus cum Tacito: senatorem negat ignorantia. Absurdi profecto nihil habet recepta vel lectio vel interpretatio. *G.*

3. *Nomina ..... literis redduntur. Reddere* alicui *nomen* suum apud avunculum Nostri frequentissime significat, nomine illum suum compellare. Non utar exemplis in re obvia. *Reddit ergo literis nomen Taciti et Plinii*, qui ita colligit, *Literatus est, ergo vel Tacitus, vel Plinius.* Ita poësi redditur nomen Homeri, vel Virgilii. Sic praeceptor Nostri Fabius X, 1, pag. 916, *Ut*, inquit, *Cicero iam non hominis, sed eloquentiae nomen habeatur*, hoc est, Ciceronis nomen reddatur eloquentiae. *G.* — *Aliter.* Cortius *alter*, perperam. Secundus loquitur de iis, qui utrumque ignorabant. Ideo eques ille: *Tacitus es, an Plinius? Aliter* et *ex studiis* sibi opponuntur. *S.*

5. *Noscitavit. Noscitare* est eorum, qui dubiam adhuc notitiam confirmare student, et certo cupiunt cognoscere. Hoc Plautinis praesertim exemplis Cistell. IV, 2, 14; Epid. IV, 1, 10; Mil. II, 6, 41 et Trin. IV, 2, 21, demonstramus in Thesauro, qui nos quum maxime exercitos habet linguae latinae. (Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola.) Igitur hic interrogationis notam adpono et vocem arbitror, certe Plinium intellexisse puto, interrogantis mulierculae, *Hiccine est ille Demosthenes?* Contigit huic etiam narratiunculae, quod multis aliis, ut varie pro cuiusque ingenio et referretur, et iudicaretur. Hic satis fuerit indicare loca Cic. Tusc. V, 36; Aelian. V. H. IX, 17; Schol. Pers. ad 1, 28. Nempe illud, *digito monstrari, et dicier HIC EST?* ab hac narratione ortum volunt: quod etiam Horatio placuit, Od. lib. IV, 3, v. 22. *G.*

gaudere non debeo? Ego vero et gaudeo, et gaudere
me dico. Neque enim vereor, ne iactantior videar; 6
quum de me aliorum iudicium, non meum, profero:
praesertim apud te, qui nec ullius invides laudibus,
et faves nostris. Vale.

XXIV.

Gratias agit, quod precibus pro liberto suis locum dederit.
(*Conf.* IX, *ep.* 21.)

C. PLINIVS SABINIANO SVO S.

Bene fecisti, quod libertum, aliquando tibi carum, reducentibus epistolis meis, in domum, in animum recepisti. Iuvabit hoc te: me certe iuvat; primum, quod te talem video, ut in ira regi possis; deinde quod tantum mihi tribuis, ut vel auctoritati meae pareas, vel precibus indulgeas: igitur et laudo et gratias ago. Simul in posterum moneo, ut te erroribus tuorum, etsi non fuerit qui deprecetur, placabilem praestes. Vale.

XXIV. *Te talem video.* Elegans est et plinianum, quod ex Mediceo dedit Cortius, *te tam tractabilem video.* Sed dubitavi recipere, quia longior haec phrasis interpretatio videtur nominis *talem*, apparetque adeo ratio, qui in libros bonos venerit; non item contra, qua re ductus aliquis *tam tractabilem* expunxerit, substitueritque *talem*. G.

XXV.

Ex castris sollicitatus de carminibus, missurum esse finito rerum actu, pollicetur.

(*Conf. ep.* 18, *et VII*, *ep.* 2.)

C. PLINIVS MAMILIANO SVO S.

Quereris de turba castrensium negotiorum, et, tanquam summo otio perfruare, lusus et ineptias nostras legis, amas, flagitas, meque ad similia condenda non
2 mediocriter incitas. Incipio enim ex hoc genere studiorum non solum oblectationem, verum etiam gloriam petere, post iudicium tuum, viri gravissimi,
3 eruditissimi, ac super ista verissimi. Nunc me rerum actus modice, sed tamen distringit: quo finito aliquid earumdem Camoenarum in istum benignissimum sinum mittam. Tu passerculis et columbulis nostris inter aquilas vestras dabis pennas, si tamen et sibi et tibi placebunt: si tantum sibi, continendos cavea nidove curabis. Vale.

XXV. 2. *Post iudicium... verissimi.* Haec appendicula et propter ordinem, qui periodi concinnitatem tollit, et propter sensum mihi semper aliquo modo frigere visa est. — Mox *rerum actus* negotia forensia, caussarum actiones dicit. *E.* — Appendicula illa, quam Ernestius dixit, tantum abest, ut frigeat, ut ad sensum maxime necessaria sit. *S.*

3. *Camoenas* cum poëtis dixit ipsa carmina. *L.*

— *Inter aquilas vestras.* In castris versatus Mamilianus, inter *aquilas* ergo et signa militaria. Plinius mittit inter carmina alia etiam ludicra quaedam, et *passeri* Catulliano, noto, quod hodieque legitur, carmini, atque *columbae* Stellae, aequalis fere Plinio poëtae (de qua Martial. I, 8, et VII, 13; Statiusque Silv. I, 2, 102), similia. Alioquin etiam lascivi passeres, columbae Veneri sacrae et venereae. Vid. Burm. ad Petron. cap. LXXXV, pag. 418. Potest quoque fieri, ut hos ipsos titulos quibusdam libellis, vel partibus eorum, dederit Plinius. *G.*

XXVI.

Veterum exemplo probat, oratorem sublimia interdum et fere praecipitia decere.

C. PLINIUS LUPERCO * SUO S.

Dixi de quodam oratore seculi nostri, recto quidem
et sano, sed parum grandi et ornato, ut opinor apte:
Nihil peccat, nisi quod nihil peccat. Debet enim ora- 2
tor erigi, attolli, interdum etiam effervescere, efferri,
ac saepe accedere ad praeceps. Nam plerumque altis
et excelsis adiacent abrupta: tutius per plana, sed
humilius et depressius iter: frequentior currentibus,
quam reptantibus. lapsus; sed his non labentibus
nulla, illis non nulla laus, etiamsi labantur. Nam ut 3
quasdam artes, ita eloquentiam nihil magis, quam
ancipitia commendant. Vides, qui per funem in summa
nituntur, quantos soleant excitare clamores,
quum iam iamque casuri videntur. Sunt enim maxime 4
mirabilia, quae maxime insperata, maxime periculosa,
utque Graeci magis exprimunt, παράβολα. Ideo nequaquam
par gubernatoris est virtus, quum placido et
quum turbato mari vehitur: tunc admirante nullo
illaudatus, inglorius subit portum; at quum stridunt
funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt, tunc
ille clarus et diis maris proximus. Cur haec? quia

XXVI * De *Luperco* vid. ad II, ep. 5. *L.*

3. *Nituntur*. Verum puto. Mediceus liber *nitantur*, quod Gierigius praetulit. *S.*

4. *Maxime periculosa.* Multa de his rhetores. Graeci non παράβολα modo vocant, ut hic etiam monet Secundus, sed παρακεκινδυνευμένα, τολμηρὰ, ἐπισφαλῆ, ἀκροσφαλῆ, κ. τ. λ. Multa Latini, praesertim Fabius, ad cuius II, 11, 3, Longini pluscula dedimus. Add. VIII, 2, 20; VIII, 6, 11; X, 1, 128. *Parabolos*, proiectae audaciae gladiatores, et bestiarum in amphitheatro confectores, illustravit hic ex Cassiodoro et aliunde Cellarius. *G.*

— *Diis maris.* Praeter Neptunum,

visus es mihi in scriptis meis adnotasse quaedam ut tumida, quae ego sublimia; ut improba, quae ego audentia; ut nimia, quae ego plena arbitrabar. Plurimum autem refert, reprehendenda adnotes, an
6 insignia. Omnis enim advertit, quod eminet et exstat; sed acri intentione diiudicandum est, immodicum sit an grande, altum an enorme. Atque ut Homerum potissimum attingam, quem tandem alterutram in partem potest fugere,

—— βράχε δ' εὐρεῖα χθὼν,
Ἀμφὶ δὲ σάλπιγξεν μέγας οὐρανός.

et

— ἠέρι δ' ἔγχος ἐκέκλιτο — —

Aeolumque, in primis Castori et Polluci, qui θεοὶ σωτῆρες ideo dicti, in inscriptione Phari aegyptiae; tum Palaemoni forte, seu Melicertae etc. *G.*

6. *Omuis enim.* Si retinere lubet scriptionem hanc librorum forte omnium, certe illud tenendum, quod iam Gronovius hic monuit esse accusativum pluralem. Constructio similis et significatio verbi *adverto* est I, 10, 5. Cortius reposuit *omnes* *G.*

— Βράχε δ'. Iliad. φ, 387, quem ipsum versum olim et recentiori aetate varia iudicia expertum videre licet ex Clarkii adnotatione, qui hanc versionem probasse videtur: *Remugiit lata tellus, Circumque clangorem reddidit magnum caelum.* G.

— Ἠέρι δ' ἔγχος. Il. ε, 356. Qua in re insit audacia et periculum huius formulae, non facile intelliget, si quis solam versionem consulet, quae etiam in clarkiana editione sic habet, *caligine hasta* Martis pugnam spectantis *erat abdita.* Sic enim nihil aliud, quam hoc intelligitur, Martem videri potuisse ipsum, hastam ipsius et equos videri non potuisse: *ἠέρι δ' ἔγχος ἐκέκλιτο καὶ ταχέ' ἵππω.* Et praeivit his interpretibus scholiorum minorum auctor. Verum non hoc dicit poëta, sed ait, *in aëre reclinatam fuisse hastam et equos:* ubi primum illud audacissimum, quod *in aëre reclinatam dieit hastam.* Vbi igitur? aut quid eam tanquam paries retinuit? Nempe aëria etiam erat hasta, aut fumo poëtico constans. Deinde et illud notat Eustathius, audacter eodem verbo hastam et equos comprehendi etc. Prius monuisse ad Plinium intelligendum opus erat. Plinii enim etiam hunc locum putamus, revocatum a Cortio, licet absit a plerisque editis. *G.* — Errat Gesnerus de hasta aëria fumoque poëtico cogitans. Melius Gierigius: » Immo hoc volebat Homerus: Hasta circumdata erat nube. Haec nubes et quasi paries videbatur; hinc audaci tropo dixit: hasta reclinata erat nubi. Hoc ipsum spectavit Plinius. » Caeterum cur locus hic in libris exciderit, caussa in propatulo est: duplex enim *et* fefellit

et totum illud,

> Ὡς δ᾽ ὅτε χείμαρῤοι ποταμοὶ κατ᾽ ὄρεσφι ῥέοντες,
> Ἐς μισγάγκειαν συμβάλλετον ὄβριμον ὕδωρ.

Sed opus est examine et libra, incredibilia sint haec
et immania, an magnifica et caelestia: nec nunc ego
me his similia aut dixisse aut posse dicere puto. Non
ita insanio: sed hoc intelligi volo, laxandos esse elo-
quentiae frenos, nec angustissimo gyro ingeniorum
impetus refringendos. At enim alia conditio oratorum, 8
alia poëtarum: quasi vero M. Tullius minus audeat.
Quamquam hunc omitto: neque enim ambigi puto.
Sed Demosthenes ipse ille, norma oratoris et regula,
num se cohibet et comprimit, quum dicit illa notis-
sima? Ἄνθρωποι μιαροὶ καὶ κόλακες καὶ ἀλάστορες. Et rur-
sus: Οὐ γὰρ λίθοις ἐτείχισα τὴν πόλιν, οὐδὲ πλίνθοις ἐγώ. Et
statim: Οὐκ ἐκ μὲν θαλάττης τὴν Εὔβοιαν προυβαλόμην ἐγὼ

oculos minus diligentes. *S.* — *Totum illud.* Il. δ, 452, in quibus τραχυφωνίαν μιμητικὴν τῶν πραγμάτων laudat Eustathius, et iam expenderat Dionysius Halic. περὶ συνθές. cap. XVI, apud quem ita vertitur: *Non secus hiberni summis de montibus amnes Permistas volvunt plenis convallibus undas.* G.

8. *Ipse, ille.* Melius: *ipse ille.* S.

— Ἄνθρωποι μιαροί. Circa hunc, et qui sequuntur in hac epistola locos Demosthenis eandem veniam rogo lectores, et impetraturum me confido, quam caeteri, qui in eo adhuc versati sunt. Fieri non potest, ut vim eorum, et id ipsum, propter quod laudavit illos Secundus, aliquis adsequatur, nisi Demosthenem paene totum, statum reipublicae, personas, et consilium omne orationum harum cognoverit. Istam disputationem vero non capiunt adnotationes, quales iam scribimus. Qui intelligere ista volunt, ii debent malle ipsum Demosthenem, quem tanto opere hic etiam commendat Secundus, cognoscere: alioqnin frustra illos iudicare de talibus doceas. Huc vel maximè pertinet illud sublimitatis magistri, §. 6: Ἡ τῶν λόγων κρίσις πολλῆς ἐστι πείρας τελευταῖον ἐπιγέννημα. G.

— Ἄνθρωποι... ἀλάστορες. Demosthenes pag. 324, 20 Reisk. *S.*

— Οὐ γὰρ... ἐγώ. Ibid. pag. 325, 22. *S.*

— Οὐκ ἐκ μὲν... δυνατόν. Varia hic miscentur librariorum, opinor, negligentia, non ipsius Plinii. Conf. Demosthenem, p. 325, 27; p. 326, 8. *S.*

πρὸ τῆς Αττικῆς; (ὅσον ἦν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ δυνατόν). Et alibi: *Εγὼ δὲ οἶμαι μὲν, ὦ ἄνδρες Αθηναῖοι, νὴ τοὺς*
9 *θεοὺς, ἐκεῖνον μεθύειν τῷ μεγέθει τῶν πεπραγμένων.* Iam quid audentius illo pulcherrimo ac longissimo excessu? *Νόσημα γάρ.* Quid haec, breviora superioribus, sed audacia paria? *Τότε ἐγὼ μὲν τῷ Πύθωνι θρασυνομένῳ καὶ πολλῷ ῥέοντι καθ' ὑμῶν.* Ex eadem nota: *Οταν δὲ ἐκ πλεονεξίας καὶ πονηρίας τὶς, ὥσπερ οὗτος, ἰσχύσῃ, ἡ πρώτη πρόφασις καὶ μικρὸν πταῖσμα ἅπαντα ἀνεχαίτισε καὶ διέλυσε.* Simile his: *Απεσχοινισμένος ἅπασι τοῖς ἐν τῇ πόλει δικαίοις, γνώσεσι τριῶν δικαστηρίων.* Et ibidem: *Σὺ τὸν εἰς ταῦτα ἔλεον προὔδωκας, Αριστόγειτον, μᾶλλον δὲ ἀνῄρηκας ὅλως μὴ δὴ, πρὸς οὓς αὐτὸς ἑάλωκας λιμένας, καὶ προσβολῶν ἐνέπλησας, πρὸς τούτους ὁρμίζου.* Et dixerat: *Δέδοικα, μὴ δόξητέ τισι τὸν ἀεὶ βουλόμενον εἶναι πονηρὸν τῶν ἐν τῇ πόλει παιδοτριβεῖν· ἀσθενὴς μὲν γάρ ἐστι πᾶς ὁ πονηρὸς καθ' ἑαυτόν.* Et deinceps: *Τούτῳ δ' οὐδένα ὁρῶ τῶν τόπων τούτων βάσιμον ὄντα, ἀλλὰ πάντα ἀπόκρημνα, φάραγγας, βάραθρα.* Nec satis: *Οὐδὲ γὰρ τοὺς προγόνους ὑπολαμβάνω τὰ δικαστήρια ταῦτα οἰκοδομῆσαι, ἵνα τοὺς τοιούτους ἐν αὐτοῖς μοσχεύητε, ἀλλὰ τοὐναντίον, ἵν' ἀνείργητε, καὶ κολάζητε, καὶ μηδεὶς ζηλοῖ, μηδ' ἐπιθυμῇ κακίας.* Adhuc: *Εἰ δὲ κάπηλός ἐστι πονηρίας, καὶ παλιγκάπηλος, καὶ μεταβολεύς.* Et mille talia; ut praeteream quae ab Aeschine *θαύματα*, non

— *Εγὼ δὲ... πεπραγμένων.* Demosth. p. 54, 8. *S.*

9. *Νόσημα γάρ.* Idem, pag. 424, 3. *S.*

— *Τότε ἐγὼ... ὑμῶν.* Idem, p. 272, 19. *S.*

— *Ex eadem nota.* Hoc est eiusdem generis, ut vinum primae aut alterius *notae* esse dicitur. *G.*

— *Οταν δὲ ἐκ... διέλυσε.* Idem, p. 20, 25. *S.*

— *Απεσχοινισμένος... δικαστηρίων.* Idem, pag. 778, 16. *S.*

— *Σὺ τὸν... ὁρμίζου.* Idem, pag. 795, 12, cum lectionis varietate, unde pliniana corrigenda. *S.*

— *Δέδοικα... καθ' ἑαυτόν.* Idem, pag. 774, 25. *S.*

— *Τούτῳ... βάραθρα.* Idem, p. 793, 4. *S.*

— *Οὐδὲ γάρ... κακίας.* Idem, p. 785, 2. *S.*

— *Εἰ δὲ... μεταβολεύς.* Idem, p. 784, 7. *S.*

— *Θαύματα, non ῥήματα.* Aeschines, pag. 557, Reisk. *S.*

ῥήματα, vocantur. In contrarium incidi. Dices, hunc
quoque ob ista culpari. Sed vide, quanto maior sit,
qui reprehenditur, ipso reprehendente; et maior ob
haec quoque. In aliis enim vis, in his granditas eius
elucet. Num autem Aeschines ipse iis, quae ab De- 11
mosthene carpebat, abstinuit? *Χρὴ γὰρ, ὦ ἄνδρες Ἀθη-
ναῖοι, τὸ αὐτὸ φθέγγεσθαι τὸν ῥήτορα καὶ τὸν νόμον· ὅταν
δ' ἑτέραν μὲν φωνὴν ἀφιῇ ὁ νόμος, ἑτέραν δὲ ὁ ῥήτωρ, τῷ τοῦ
νόμου δικαίῳ χρὴ διδόναι τὴν ψῆφον, οὐ τῇ τοῦ λέγοντος
ἀναισχυντίᾳ.* Alio loco: *Επειτα ἀναφαίνεται περὶ πάντων ἐν
τῷ ψηφίσματι πρὸς τῷ κλέμματι γράψας, τὰ πέντε τάλαντα
τοὺς πρέσβεις ἀξιῶν τοὺς Ὠρείτας μὴ ἡμῖν, ἀλλὰ Καλλίᾳ δι-
δόναι. Οτι δὲ ἀληθῆ λέγω, ἀφελὼν τὸν κόμπον, καὶ τὰς
τριήρεις, καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἐκ τοῦ ψηφίσματος, ἀνάγνωθι.*
Iterum alio: *Καὶ μὴ ἐᾶτε αὐτὸν εἰς τοὺς τοῦ παρανόμου
λόγους περιΐστασθαι.* Quod adeo probavit, ut repetat:
*Ἀλλὰ ἐγκαθήμενοι καὶ ἐνεδρεύοντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ εἰσελαύνετε
αὐτὸν εἰς τοὺς τοῦ παρανόμου λόγους, καὶ τὰς ἐκτροπὰς αὐτοῦ
τῶν λόγων ἐπιτηρεῖτε.* An illa custoditius pressiusque? 12
*Σὺ δὲ ἑλκοποιεῖς, καὶ μᾶλλόν σοι μέλει τῶν αὐθημέρων λόγων,
ἢ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως.* Altius illa: *Οὐκ ἀποπέμψεσθε
τὸν ἄνθρωπον ὡς κοινὴν τῶν Ἑλλήνων συμφορὰν, ἢ συλλα-
βόντες ὡς λῃστὴν τῶν πραγμάτων διὰ τῆς πολιτείας πλέοντα
τιμωρήσεσθε*, et alia. Exspecto, ut quaedam ex hac

10. *In contrarium.* Dum obiter Aeschinis dictum profero, qui θαύματα vocavit audaciora illa Demosthenis, quorum prolata adhuc sunt specimina; incidi in aliquid, quod contrarium est meae sententiae, quum hoc ipso verbo Aeschines reprehendendi caussa hoc nomine usus sit. *G.*

11. *Ab Demosthene.* Cortius nulla notata varietate lectionis, *in Demosthene*, idque verum puto. *S.*

— Χρὴ... ἀναισχυντίᾳ Aeschines, pag. 404. *S.*

— Επειτα... ἀνάγνωθι. Idem, pag. 492. *S.*

— Καὶ μὴ..... περιΐστασθαι. Idem, pag. 595. *S.*

— Ἀλλὰ... ἐπιτηρεῖτε. Idem, pag. 596. *S.*

12. Σὺ δὲ... τῆς πόλεως. Idem, pag. 599. *S.*

— Οὐκ.... τιμωρήσεσθε. Idem, pag. 614. *S.*

epistola, ut illud, *gubernacula gemunt*, et *diis maris proximus*, iisdem notis, quibus ea, de quibus scribo, confodias. Intelligo enim me, dum veniam prioribus peto, in illa ipsa, quae adnotaveras, incidisse. Sed confodias licet, dummodo iam nunc destines diem, quo et de illis et de his coram exigere possimus. Aut enim tu me timidum, aut ego te temerarium faciam. Vale.

13. *Gubernacula gemunt.* Vide supra §. 4. *G.*

— *Exigere possimus.* Peculiaris verbi notio, in qua non illam modo vim habet, a qua *examen* quasi *exagmen* dictum est; sed illam quoque, ubi est *ad finem agere*; perficere, qualis est in *exsequi*, *exaedificare* etc. Vid. VI, 12, 3, et de illa *examinis* significatione ad Quintil. VI, 5, 5, et Burmannum ad Ovidii Metamorph. I, 118. *G.*

XXVII.

Historiae reverentiam haberi, exemplo monstrat.

C. PLINIVS LATERANO * SVO S.

Quanta potestas, quanta dignitas, quanta maiestas, quantum denique numen sit historiae, quum frequenter alias, tum proxime sensi. Recitaverat quidam verissimum librum, partemque eius in alium diem reservaverat: ecce amici cuiusdam orantes obsecrantesque,
2 ne reliqua recitaret. Tantus audiendi quae fecerint, pudor, quibus nullus faciendi, quae audire erubescunt. Et ille quidem praestitit, quod rogabatur: sinebat fides. Liber tamen, ut factum ipsum, manet, manebit, legeturque semper, tanto magis, quia non statim. Incitantur enim homines ad agnoscenda, quae differuntur. Vale.

XXVII. * *Laterani* cognomen Claudiis, Plautiis, Sextiis commune. Multi *Paterno* inscribunt hanc epistolam, de quo ad I, epist. 21. *L.*

2. *Agnoscenda.* Excerpta Brummeri *cognoscenda*, quod malim. *S.*

XXVIII.

Tribus epistolis respondet: quartam, curiosius scriptam, accepisse se negat.

C. PLINIVS ROMANO * SVO S.

Post longum tempus epistolas tuas, sed tres pariter recepi, omnes elegantissimas, amantissimas, et quales a te venire, praesertim desideratas, oportebat: quarum una iniungis mihi iucundissimum ministerium, ut ad Plotinam, sanctissimam feminam, literae tuae perferantur. Eadem commendas Popilium Artemisium: 2
statim praestiti, quod petebat. Indicas etiam, modicas te vindemias collegisse. Communis haec mihi tecum, quamquam in diversissima parte terrarum, querela est. Altera epistola nuntias, multa te nunc dictare, 3
nunc scribere, quibus nos tibi repraesentes. Gratias ago: agerem magis, si me illa ipsa, quae scribis aut dictas, legere voluisses. Et erat aequum, ut te mea, ita me tua scripta cognoscere, etiamsi ad alium, quam ad me pertinerent. Polliceris in fine, quum 4
certius de vitae nostrae ordinatione aliquid audieris, futurum te fugitivum rei familiaris, statimque ad nos evolaturum, qui iam tibi compedes nectimus, quas

XXVIII. * *Voconius Romanus* intelligitur quem II, ep. 13 commendat. *L.*

1. *Plotinam sanctissimam feminam.* Hoc eam titulo mactat, non tantum propter augustum coniugium Traiani; sed propter mores, quos Paneg. LXXXIII, 5 sq. etiam laudat. *G.*

3. *Tibi repraesentes.* Non tantum, nobiscum tanquam cum praesentibus agas, inter studendum, recitandum de nobis cogites; sed maxime de nobis vel ad nos aliquid scribas, atque praesentem adeo animo tuo et cogitationi me habeas. Hoc postulant aperte ultima huius segmenti verba. *G.*

4. *Qui iam tibi... possis.* His verbis continetur responsum ad partem epistolae Virginii Romani. Scripserat ille, *se evolaturum* ad Plinium. Hic, se iam vincula ei et *compedes nectere*, hoc est, excogitare varias caussas, serias, iocosas, voluptates, negotia, quibus

5 perfringere nullo modo possis. Tertia epistola continebat, esse tibi redditam orationem pro Clario, eamque visam uberiorem, quam dicente me, audiente te, fuerit. Est uberior: multa enim postea inserui. Adiicis, alias te literas curiosius scriptas misisse: an acceperim, quaeris: non accepi, et accipere gestio. Proinde prima quaque occasione mitte, appositis quidem usuris, quas ego (num parcius possum?) centesimas computabo. Vale.

hospitem ita carum quam diutissime apud se retineat. *G.*

5. *Clario*, nonnulli, *C. Lanio*. Nihil scimus de hac oratione et de hoc homine. *L.*

— *Centesimas computabo.* Vsurae maximae, unus de centum in singulos menses, adeoque, ut nunc loquimur, *XII per centum:* sed non parcius potest aestimare Plinius damnum, quod facit ex dilatione iucunditatis speratae ex literis amici, itaque *computaturum*, hoc est, imputaturum et proinde exacturum se dicit usuras, quae maximae sunt inter legitimas. *G.*

XXIX.

Diffisus perfectioni in uno scribendi genere, se vario, merendae veniae caussa, exercet.

C. PLINIVS RVSTICO * SVO S.

Vt satius, unum aliquid insigniter, quam facere plurima mediocriter; ita plurima mediocriter, si non possis unum aliquid insigniter. Quod intuens ego, variis me studiorum generibus, nulli satis confisus,
2 experior. Proinde quum hoc vel illud leges, ita singulis veniam, ut non singulis, dabis. An caeteris

XXIX. * *Rustico.* Putant fuisse *Antistii Rustici* filium, quem Martial. in Cappodocia periisse narrat. Occurrunt et alii *Rustici*. *Fabium Rusticum*, eloquentissimum recentium historicum, laudat Tacit. Agr. 10. Sub Tiberio in senatu fuit *Iunius Rusticus*. Idem, Ann. V, 4. *L.*

2. *Vt non singulis.* Cortius: » Sic de uno opere iudicabis, ut repules non esse unicum, sed plura me scripsisse, ut vel propter numerum me

artibus excusatio in numero, literis durior lex, in quibus difficilior effectus est? Quid autem ego de venia quasi ingratus? Nam si ea facilitate haec proxima acceperis, qua priora, laus potius speranda, quam venia obsecranda est. Mihi tamen venia sufficit. Vale.

excusatum habeas, si singula non sint perfectissima. s S.
— *Excusatio in numero.* Vt, quanto plures delibavit, tanto minus in singulis ab eo exspectetur. Caeterum illud facile intelligitur, plures esse eius rei, de qua hic disputatur, gradus. (*a*) plurima insigniter; (*b*) unum vel pauca insigniter, multa mediocriter; (*c*) multa mediocriter, nihil insigniter; (*d*) unum insigniter, caetera ne mediocriter quidem: quamquam, si illud unum sit praeclarum quiddam, possis illi etiam priorem locum adsignare; (*e*) unum mediocriter, caetera ne mediocriter quidem etc. *G.* — Rectius cum Gierigio sic intelligas: An caeterarum artium peritis, si parum effecerunt, excusatio in numero operum, literalis durior lex? *S.* — *Haec* Cort. et Edit. Vet. expunxit. *G.*

XXX.

Quae vera liberalitas sit, docet.

C. PLINIVS GEMINIO SVO S.

Laudas mihi, et frequenter praesens, et nunc per epistolas, Nonium tuum, quod sit liberalis in quosdam: et ipse laudo, si tamen non in hos solos. Volo enim eum, qui sit vere liberalis, tribuere patriae, propinquis, adfinibus, amicis, sed amicis dico pauperibus: non ut isti, qui iis potissimum donant, qui

XXX. 1. *Nonium.* Quod *Liberalem* se *Nonium* legisse ait Catanaeus in monimentis Brixianorum, puto pertinere ad inscriptionem, quam *Brixiae* descriptam refert Gruterus pag. 828, 8, SILVIANAE FLORAE NONIVS LIBERALIS coniVGI. Est igitur proprium; quid si ex huius Nostri virtute ortum? *G.* — *In hos solos.* Sic coniecerat Casaubonus, sic Boxhornius dedit, et Cellarius. Alii *in nos solos.* Sunt etiam qui legant *sit tamen non* etc., facili

2 donare maxime possunt. Hos ego viscatis hamatisque muneribus non sua promere puto, sed aliena corripere. Sunt ingenio simili, qui quod huic donant, auferunt illi, famamque liberalitatis avaritia petunt. Primum est autem, suo esse contentum: deinde, quos praecipue scias indigere, sustentantem foventemque, orbe quodam societatis ambire. Quae cuncta si facit iste, usquequaque laudandus est: si unum aliquod, minus quidem, laudandus tamen. Tam rarum est etiam imperfectae liberalitatis exemplar. Ea invasit homines habendi cupido, ut possideri magis, quam possidere videantur. Vale.

errore librariorum, primam sequentis syllabae priori etiam adscribentium. *G.*

2. *Viscatis hamatisque.* Vid. Paneg. XLIII, 5. *G.*

4. *Possideri.* Non ipsi potestatem habere rerum suarum, sed in potestate aliena esse, atque adeo a cupiditate tuendae augendaeque rei familiaris teneri, ut ne *liberi* quidem, nedum *liberales* sint. Convenit huc Diogenis illud, ἔχω τὴν Λαΐδα, οὐκ ἔχομαι. Pluscula praebet Cortius ad Sallustii Iug. II, 3; ubi *animus* noster *agit atque habet cuncta, neque ipse habetur.* G.

XXXI.

Laudat illius librum, et laudatus in eo ipse, gratias agit.

C. PLINIVS SARDO SVO S.

Postquam a te recessi, non minus tecum, quam quum apud te, fui. Legi enim librum tuum, identidem repetens maxime (non enim mentiar) quae de me scripsisti: in quibus quidem percopiosus fuisti. Quam multa, quam varia, quam non eadem de eodem,
2 nec tamen diversa, dixisti? Laudem pariter et gratias agam? Neutrum satis possum, et, si possem, timerem,

XXXI. 2. *Ne arrogans esset.* Viderer enim tanquam rem laude dignam extollere secundum illud et benevolum tuum de me iudicium; idque ea

ne arrogans esset, ob ea laudare, ob quae gratias agerem. Vnum illud addam, omnia mihi tanto laudabiliora visa, quanto iucundiora; et tanto iucundiora, quanto laudabiliora erant. Vale.

ipse re probare, et agnoscere. Quae sequuntur, ita intelligo: Illud ipsum laudabile in libro tuo puto, quod ita iucunde potuisti scribere, ita suaviter laudare. Vicissim illud multum auxit iucunditatem, quam ex libro tuo percepi, quod gaudebam amicum ita in illo versatum, laudem ut mereretur Haec ingenii ludus. *G.*

XXXII.

Quid agat amicus, quaerit: et delicatum otium suum festive narrat.

C. PLINIVS TITIANO SVO S.

Quid agis? quid acturus es? Ipse vitam iucundissimam, id est otiosissimam, vivo. Quo fit, ut scribere longiores epistolas nolim, velim legere: illud, tanquam delicatus; hoc, tanquam otiosus. Nihil est enim aut pigrius delicatis, aut curiosius otiosis. Vale.

XXXII.* Forte *Cornelius Titianus* intelligitur, ad quem et I, 17. *L.*

1. *Quid agis?....* Voss. *Quid agis? an quo ago ruri ipse?* Eum secutus est Sichard. Sed Helmst. Edit. Vet. *Quid agis? quid agitur? sectantibus vitam.* Inde Cort. coni. *Quid agis? quid agitur? quid acturus es?* ut expressa haec sint e Cic. ad Div. XII, 18, 3: « Vt et quid tu agas, et quid agatur, scire possim, et etiam quid acturus sis. » — *Vitam vivo*, vita fruor. Contra vita qua quis non fruitur, vita non vitalis. — De *delicato* dictum ad supra VIII, epist. 21, 5. *L.*

XXXIII.

Mira de hipponensi delphino narrat.

C. PLINIVS CANINIO • SVO S.

Incidi in materiam veram, sed simillimam fictae, dignamque isto laetissimo, altissimo, planeque poëtico ingenio. Incidi autem, dum super coenam varia miracula hinc inde referuntur. Magna auctoris fides: tametsi quid poëtae cum fide? Is tamen auctor, cui
2 bene vel historiam scripturus credidisses. Est in Africa hipponensis colonia, mari proxima: adiacet ei navigabile stagnum, ex quo, in modum fluminis, aestuarium emergit, quod vice alterna, prout aestus aut repressit aut impulit, nunc infertur mari, nunc red-
3 ditur stagno. Omnis hic aetas piscandi, navigandi, atque etiam natandi studio tenetur: maxime pueri, quos otium ludusque solicitat. His gloria et virtus altissime provehi: victor ille, qui longissime, ut litus,
4 ita simul nantes, reliquit. Hoc certamine puer quidam, audentior caeteris, in ulteriora tendebat. Delphinus occurrit, et nunc sequi, nuuc circuire, po-

XXXIII.* De *Caninio* poëta v. I, ep. 3; VIII, ep. 4, 3. *L.*

1. *Isto*. Quod in te est. Plinius IV, 30, 1: *Attuli tibi ex patria mea pro munusculo quaestionem, altissima ista eruditione dignissimam*. Vbi vid. Gesner. et Heusinger. *S.* — *Poëtico ingenio*. Quod describit VIII, 4, pr. *G.* — *Magna auctoris fides*. Cur non nominat avunculum suum, qui narrat IX, 8, §. 8? ubi plures id genus delphini amatores hominum. Similis etiam, quam ex Apione narrat Gellius VII, 8. *G.*

2. *Hipponensis*. Duae huius nominis urbes in Africa, Hippo Regius, et, quae nunc intelligitur, Hippo Diarrhytus, cui ab aquarum irriguis cognomen. Hodie ruderum locus regno Tunetano adponitur. Sinum ibi fuisse, hipponensem dictum, tradit Mela I, 7, 7. *L.* — *Adiacet.... ex quo*. Cort. *Adiacet navigabile stagnum: ex hoc*, placet. Sic enim narratio vividior. *S.*

4. *Vlteriora*. Non stagni puto, sed maris; remotiora a litore, a terra. *S.*

stremo subire, deponere, iterum subire, trepidantemque perferre primum in altum: mox flectit ad
litus, redditque terrae et aequalibus. Serpit per co- 5
loniam fama: concurrere omnes, ipsum puerum tanquam miraculum adspicere, interrogare, audire, narrare. Postero die obsident litus, prospectant mare, et si quid est mari simile. Natant pueri: inter hos ille, sed cautius. Delphinus rursus ad tempus, rursus ad puerum venit. Fugit ille cum caeteris. Delphinus, quasi invitet, revocet, exsilit, mergitur, variosque
orbes implicitat expeditque. Hoc altero die, hoc tertio, 6
hoc pluribus, donec homines innutritos mari subiret timendi pudor. Accedunt, et adludunt, et appellant: tangunt etiam, pertrectantque praebentem. Crescit audacia experimento. Maxime puer, qui primus expertus est, adnatat natanti, insilit tergo; fertur referturque: agnosci se, amari putat, amat ipse: neuter timet, neuter timetur; huius fiducia, mansue-
tudo illius augetur. Nec non alii pueri dextra laeva- 7
que simul eunt hortantes monentesque. Ibat una (id quoque mirum) delphinus alius, tantum spectator et

5. *Si quid est mari simile.* Consueta figura *si quid* posuit pro relativo *quod* vel *quidquid*, non ipsum tantum mare, sed illud stagnum cum suo Euripo, quo mare inferri referrique modo dixit. *G.* — Vera videtur Cortii coniectura: *ecquid e mari simile.* S

— *Invitet, revocet.* Cortius et Gierigius *invitet et revocet.* Bene. *S.* — *Implicitat expeditque.* Hoc vult, non continuasse eundem motum circularem, sed quem primo fecisset orbem, illum converso corpore deinde remensum: ut canes, quum lasciviunt, aliaque animalia facere videmus. *G.*

6. *Appellant. Simonem* vocant. Maior Plin. IX, 8, §. 7. *Rostrum* delphinis *simum: qua de caussa nomen Simonis omnes miro modo agnoscunt, maluntque ita appellari.* Si quis severius agere cum viro erudito velit, possit ipsi tribuere hanc sententiam, quasi putasset, (*a*) conscios sibi esse delphinos illius conformationis rostri sui: (*b*) nosse, hanc conformationem nomine *Simonis* declarari: (*c*) illam sibi conformationem pulchram, et materiam laudis videri. Satis, credo, fuerit illis qualemcumque blanditiarum et plausus alieni sensum, ut equis, canibus, pavonibus aliisque animalibus tribuere. *G.*

comes. Nihil enim simile aut faciebat, aut patiebatur;
sed alterum illum ducebat, reducebat, ut puerum
8 caeteri pueri. Incredibile (tam verum tamen quam
priora) delphinum gestatorem collusoremque puero-
rum in terram quoque extrahi solitum, arenisque sic-
9 catum, ubi incaluisset, in mare revolvi. Constat Oc-
tavium Avitum, legatum proconsulis, in litus educto
religione prava superfudisse unguentum, cuius illum
novitatem odoremque in altum refugisse: nec nisi
post multos dies visum languidum et moestum; mox,
redditis viribus, priorem lasciviam et solita ministeria
10 repetisse. Confluebant ad spectaculum omnes magi-
stratus, quorum adventu et mora, modica res publica
novis sumptibus atterebatur. Postremo locus ipse
quietem suam secretumque perdebat. Placuit occulte
11 interfici, ad quod coibatur. Haec tu qua miseratione,
qua copia deflebis, ornabis, attolles! Quanquam non
est opus adfingas aliquid, aut adstruas: sufficit, ne
ea, quae sunt vera, minuantur. Vale.

8. *In terram.... extrahi*. Iam alias observavimus, quae ex Ovidii Ep. Herus ad Leand. 201 adferuntur, ut ostendatur, quam incredibilis haec sit narratio, *Quem postquam bibulis illisit fluctus arenis Vnda, simul miserum, vitaque deseruit*; ea partem somnii esse, non ad historiam animalis huius pertinere. Pluribus autem observatum apud Plin. mai. l. c. legendum, *Solent in terram erumpere incerta de caussa, nec* (non *et*) *statim tellure tacta moriuntur*. G.

9. *Octavium Avitum*. Maior Plinius Flavianum legatum proconsulis (immo proconsulem. *S.*) nominat: forte ambo una fuere. *G.* — *Superfudisse unguentum*. Quod honoris genus habebant animalibus, quae libera dimitterent, hirundinibus, equis, elephantis. Vide eruditissimam observationem Casauboni ad Sueton. Caes. 81, ubi nec huius delphini obliviscitur. *G.* — De illo honore hic non cogitandum, sed, ut ipse Plinius ait, religione motus Avitus, quod τοῦ θείου aliquid in delphino reperisse sibi videretur, eum unguento perfudit. Verissime Gesnerus in carmine: *Hoc in pisce deos sibi placaturus Avitus Naribus affundit croceos nardique liquores*. S.

10. *Modica res publica*. Reditus publici Hipponensium iam ante modici ac tenues: *res publica* hic dicitur ut *res familiaris*, ut *rem facere*. Qui vel ita interpungunt, ut *mora modica* iungantur, vel *resp.* scribunt, non videntur hanc sententiam spectasse, quae, nisi fallimur, unice vera est. *G*.

XXXIV.

Consulit, num versus, quos male legere dicatur, ipse pergat recitare, an liberto legendos tradat.

C. PLINIVS TRANQVILLO * SVO S.

Explica aestum meum. Audio me male legere, dumtaxat
versus: orationes enim commodius, sed tanto minus
versus. Cogito ergo, recitaturus familiaribus amicis,
experiri libertum meum. Hoc quoque familiare, quod
elegi, non bene, sed melius lecturum: si tamen non
fuerit perturbatus. Est enim tam novus lector, quam 2
ego poëta. Ipse nescio quid illo legente interim faciam,

XXXIV.* De *Suetonio Tranquillo*, vid. I, ep. 24, 1. *L.*

1. *Explica aestum meum*. Libera me sollicitudine, quae me facit incertum, quid faciam. Sic et *aestuare* dicitur. Vid. epist. I, 23, 3, et cf. Sallust. Catil. XXIII. Etiam *aestuare dubitatione* Cicero dixit Verr. Act. II, lib. 2, 30. *E.* — *Explicat aestum* alterius ille, qui dubitantem et inter duas sententias fluctuantem, ad aliam quasi revincit. Sed mihi videntur reprehendi posse diversi duo tropi ita iuncti. *L.* — *Cogito*, constitui; est enim non intellectus tantum sed et voluntatis vocabulum, notante Gierigio. *L.*

— *Libertum*. e *libertis* Plinii *lectores* commemorantur Zosimus et Encolpius. *L.*

— *Hoc quoque familiare*. Quem ad modum familiares modo amicos ad recitationem adhibeo, ita *hoc quoque familiaritatis iure mihi arrogo*, quod non mea voce, sed liberti uti decrevi. Elegi autem *non bene* ex omni parte lecturum (quam non vulgarem laudem fuisse, ex Cornelii Attico videas I, 3, et praeceptis Fabii XI, 3), sed melius tamen, quam possum ego, qui oratoriae actioni adsuetus, minus commode poëmata recito. Haec lectio antiqua male a quibusdam sic immutata est: *Hic quoque similiter, quem elegi, non bene; sed melius scio lecturum, si tamen non fuerit perturbatus.* Possit etiam in nostra lectione illud *scio* retineri, si parentheseos instar inter duo incisa coërceamus. *G.*

— *Tam novus.... quam* ego. Inde colligit Gierig. hanc epistolam scriptam fuisse, quo tempore poesin auctor tractare incipiebat: vid. VII, ep. 4, ubi studii sui poëtici historiam ordine enarrat. Ad primum igitur illud periculum, non nisi familiares amicos invitavit; mox crevit, ut fit, audacia. *L.*

sedeam defixus, et mutus, et similis otioso, an (ut quidam) quae pronuntiabit, murmure, oculis, manu prosequar. Sed puto, me non minus male saltare, quam legere. Iterum dicam, explica aestum meum, vereque rescribe, num sit melius, pessime legere, quam ista vel non facere, vel facere. Vale.

2. *An.... prosequar.* Cachinnos excitaret, si quis hodie scripta sua, dum recitarentur, sic prosequeretur. Sed olim auditores, qui et ipsi toto corpore sensa sua declarabant (ut notat Gier. hoc loco et ad VI, 17, 2), talibus non offendebantur. *L.* — *Murmure*, compressis labris pronuntians, quae ille clara voce. *L.*

3. *Male saltare.* Respicit ad illud *manu prosequar.* Nam illa manuum apta et ad argumenta accommodata gesticulatio, proprie saltatio est. Vid. Quintil. I, 11, 18, sq. I, 12, 14; XI, 3, 66, it. 89, etc. Notum est Ovidianum illud, *Si vox est, canta; si mollia brachia, salta:* et Iuven. V, 120: *Structorem.... Saltantem spectes, et cheironomonta volanti Cultello.* G. — Caussam esse notat Gierig. quia qui vulgo saltantes dicuntur in manibus movendis plurimum artis et elegantiae adhibebant, quod e monumentis apparet, in quibus saltatrices expressae. *L.*

— *Num sit melius.* Scripsisses ista, Secunde, Catoni alicui, triste responsum accepisses, et simile illi iudicio, quod de Aulo Albino tulit antiquus et archetypus Cato apud Gellium XI, 8: *Nae tu, inquit, Aule, nimium nugator es, quum maluisti culpam deprecari, quam culpa vacare*, etc. Sed nimirum Plinius familiariter deliberat cum familiarissimo, de re per se parva; sed vel ea ipsa caussa alicuius momenti, quod ad honorem studiorum pertineret. *G.*

XXXV.

Librum sibi missum, quum vacaverit, lecturum esse promittit: et ne diligentior amicus in retractatione sit, monet.

C. PLINIVS APPIO * SVO S.

Librum, quem misisti, recepi, et gratias ago: sum
tamen hoc tempore occupatissimus. Ideo nondum eum
legi, quum alioqui validissime cupiam: sed eam reve-
rentiam quum literis ipsis, tum scriptis tuis debeo,
ut sumere illa, nisi vacuo animo, irreligiosum putem.
Diligentiam tuam in retractandis operibus valde probo. 2
Est tamen aliquis modus, primum, quod nimia cura
deterit magis, quam emendat; deinde, quod nos a
recentioribus revocat, simulque nec absolvit priora,
et inchoare posteriora non patitur. Vale.

XXXV.* *Appio.* Alii *Oppio.* *L.*

1. *Librum.* Illum *librum* orationem fuisse putat Gierig. quia mox retractationis mentio fit, quae istis maxime operibus conveniebat. Et *liber* de oratione passim; vid. I, 2, 1. Iam vide quam urbane tarditatem suam in libro cognoscendo excusat. *L.* — *Irreligiosum*, quo violatur reverentia literis debita; notante Gierig. De reverentia *religio* dicitur et I, 17, 3. *L.*

2. *Est tamen aliquis modus.* Modum esse adhibendum in emendandis scriptis monet etiam V, 11, 3; ut notat Gierig. sicut illic est *atterere*, sic nunc *deterere*, depravare. Horat. I, 6, 12: *Laudes Caesaris culpa deterere ingenii.* *L.* — *Nimia cura deterit magis.* Quam *calumniam* et *cavillationem* atque κακιζοτεχνίαν saepe reprehendit Fab. Vid. Noster ad lib. X, 1, 115, item supra, lib. V, 11, 3. *G.*

XXXVI.

Quam vitae rationem et studiorum in secessu seu villa teneat, exponit.

(*Conf. III.* 5.)

C. PLINIVS FVSCO SVO S.

Quaeris, quemadmodum in Tuscis diem aestate disponam. Evigilo quum libuit, plerumque circa horam primam, saepe ante, tardius raro: clausae fenestrae manent: mire enim silentio et tenebris animus alitur.
2 Ab iis, quae avocant, abductus, et liber, et mihi relictus, non oculos animo, sed animum oculis sequor, qui eadem, quae mens, vident, quoties non vident alia. Cogito si quid in manibus, cogito ad verbum scribenti emendantique similis: nunc pauciora, nunc plura, ut vel difficile vel facile componi tenerive potuerunt. Notarium voco, et, die admisso, quae formaveram dicto: abit, rursusque revocatur, rursusque
3 remittitur. Vbi hora quarta vel quinta (neque enim

XXXVI.* *Fusco*, cui VII, epist. 9, rationem stili exercendi praescripsit. *L.*

1. Praedii in *Tuscis* descriptionem habet V, ep. 6. *L.*

— *Tenebris animus alitur.* Fabius X, 3, 25: *Lucubrantes silentium noctis, et clausum cubiculum, et lumen unum velut tectos maxime teneat.* Quem locum a correctione, quae non necessaria nobis videatur, tuemur. Caeterum de lecto studendi caussa etiam adhibito, supra VII, 27, 7. *G.* — Commode Buchnerus Graecorum εὐφρόνη hic comparat. Vid. H. Steph. Thes. L. Gr. Append. col. 991, sq. S.

2. *Cogito ad verbum.* « Est illa exercitatio cogitandi, totasque materias vel silentio (dum tamen quasi dicat intra se ipsum) persequendi, quae nullo non et tempore et loco, quando non aliud agimus, explicari potest, etc. Quintil. X, 7, 25. *G.*

— *Notarium.* Vid. ad III, 5, 15, quam nempe totam epistolam cum hac conferre utile fuerit, ut ad argumentum monuimus. *G.* — *Die admisso;* reclusis s. apertis fenestris, quae antea clausae erant. *E.*

certum dimensumque tempus), ut dies suasit, in xystum me vel cryptoporticum confero; reliqua meditor et dicto. Vehiculum adscendo: ibi quoque idem, quod ambulans aut iacens. Durat intentio, mutatione ipsa refecta: paullum redormio, dein ambulo, mox orationem graecam latinamve clare et intente, non tam vocis caussa, quam stomachi, lego: pariter tamen et illa firmatur. Iterum ambulo, ungor, exerceor, lavor. 4
Coenanti mihi, si cum uxore, vel paucis, liber legitur: post coenam, comoedi aut lyristes: mox cum meis ambulo, quorum in numero sunt eruditi. Ita variis sermonibus vespera extenditur, et, quanquam longissimus, dies cito conditur. Non nunquam ex hoc ordine 5
aliqua mutantur: nam si diu tacui, vel ambulavi, post somnum demum lectionemque, non vehiculo, sed (quod brevius, quia velocius) equo gestor. Interveniunt amici ex proximis oppidis, partemque diei ad se trahunt, interdumque lassato mihi opportuna interpellatione subveniunt. Venor aliquando; sed non sine 6
pugillaribus, ut, quamvis nihil ceperim, nonnihil re-

3. *Stomachi*. Barthius laudavit Celsum I, 8, in. *Si quis vero stomacho laborat, legere clare debet*. S.

4. *Comoedi*. Cortius *comoedus*. Quod praeferam. *S*. — *Quorum in numero sunt eruditi*. Propter hoc ipsum, quod quis eruditus est, meus est, in meorum numero est. *G*. — Equidem malim cum Gierigio de pueris literatis intelligere. *S*.

—*Dies... conditur*. Notissimum illud Virgilii: *saepe ego longos Cantando puerum memini me condere soles*. Quod Bentleius comparat cum Callimacheo, ἥλιον ἐν λέσχῃ κατεδύσαμεν, Epigr. II, 3, pag. 275, ed. Ernest. *S*.

5. *Tacui*. Al. *iacui*, quod iure praetulerunt Cortius et Gierigius. *S*. — *Quod brevius, quia velocius*. Hora gestationis impensa est alii rei. Ne plane a motu corporis recedat, aliud tempus sumitur decerpendum alii rei: ne longum nimis sit, in equo conficiuntur eadem spatia, quae alias in curru: totidem succussionibus movetur corpus, sed celerius se consequentibus. *G*.

6. *Venor aliquando; sed non sine pugillaribus*. Vid. lib. I, epist. 6. *G*. *Apros tres... cepi... Ad retia sedebam: erant in proximo, non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares. Meditabar aliquid enotabamque, ut si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem.*

feram. Datur et colonis, ut videtur ipsis, non satis temporis, quorum mihi agrestes querelae literas nostras et isthaec urbana opera commendant. Vale.

— *Isthaec.* Praestat plerorumque librorum *haec.* Romae haec epistola videtur scripta. *S.* — *Commendant.* Querelae rusticorum, quales habes IX, 15, faciunt, ut taedium me capiat ruris, ac tanto lubentius vel literis me abdam, vel redeam in Vrbem. *G.*

XXXVII.

Excusat se, quod propter praediorum locationem Calendis Ianuariis Paullino, consulatum inituro, non possit adesse.

C. PLINIVS PAVLLINO SVO S.

Nec tuae naturae est, translaticia haec et quasi publica officia a familiaribus amicis contra ipsorum commodum exigere: et ego te constantius amo, quam ut verear, ne aliter ac velim accipias, nisi te Calendis statim consulem videro: praesertim quum me necessitas locandorum praediorum plures annos ordinatura
2 detineat; in qua mihi nova consilia sumenda sunt. Nam priore lustro, quanquam post magnas remissiones,

XXXVII.* De *Valerio Paullino* ad II, ep. 2 dictum. *L.*

1. *Translaticia... publica.* Huc praesertim pertinent Petroniana ista cap. 113: *nec Giton me tralaticia propinatione dignum iudicabat*; et cap. 114: *praeteriens aliquis tralaticia humanitate lapidabit* eiecta naufragio corpora. *Publica* officia dicuntur, ut *publica verba* Ovid. Ar. I, 144, quibus in primis etiam congressionibus utimur, a quibus initium notitiae oritur. *G.* — Opponuntur hic *publica* officia *familiaribus* amicis. Venia danda *familiari* amico, si quod *publicum* officium negligat. *S.* — *Ordinatura.* Hoc vult: Locatio, quam nunc facio, non ad unum modo annum pertinet, sed ad plures, ad lustrum. Rationem enim censoris et publicani secuti etiam in locationibus privati, quod satis multis iurisconsultorum veterum locis comprobare pronum est. Igitur lex locationis, quam lustri initio constituebant, valebat in plures annos, quo consideratius diligentiusque cogitanda primum, deinde scribenda erat. *G.*

reliqua creverunt: inde plerisque nulla iam cura mi-
nuendi aeris alieni, quod desperant posse persolvi;
rapiunt etiam, consumuntque, quod natum est, ut
qui iam putent se non sibi parcere. Occurrendum ergo 3
augescentibus vitiis, et medendum est. Medendi una
ratio, si non nummo, sed partibus locem, ac deinde
ex meis aliquos exactores operi, custodes fructibus
ponam: et alioqui nullum iustius genus reditus, quam
quod terra, caelum, annus refert. Ad hoc, magnam 4
fidem, acres oculos, numerosas manus poscit: expe-
riendum tamen, et, quasi in veteri morbo quaelibet
mutationis auxilia tentanda sunt. Vides, quam non 5
delicata me caussa obire primum consulatus tui diem
non sinat: quem tamen hic ut praesens votis, gaudio,
gratulatione celebrabo. Vale.

2. *Non sibi parcere.* Plura se iam debere, quam solvere possint, itaque exactum iri de praediis: quidquid igitur efficiant, tamen nullam ad se inde utilitatem perventuram. *G.*

3. *Partibus locem.* Partibus reditus, ut v. g. semissis, quincunx, triens, quadrans illius cedat colono: qui quanto diligentiorem operam dederit, tanto sic feret fructum laboris sui uberiorem. Egimus hac de re ad Caton. R. R. 136, et 137. Contra *nummo locat*, qui certam pecuniae summam exigit, quicumque proventus fuerit. *G.* — *Exactores operi.* Al. *operis exactores.* Nostrum concinnius. *S.*

4. *Ad hoc.* Malius Gierigius ex aliquot libris, *At hoc.* S.

5. *Non delicata me caussa obire primum consulatus tui diem.* Otii, aut deliciarum; sed negotium molestum magis, quo quis est naturae liberalioris, qualem Plinium fuisse, loquuntur hae epistolae. *G.*

XXXVIII.

Rufum laudat, non tam precibus alienis, quam ipsius meritis inductus.

C. PLINIVS SATVRNINO * SVO S.

Ego vero Rufum nostrum laudo: non quia tu, ut ita facerem, petiisti, sed quia est ille dignissimus. Legi enim librum omnibus numeris absolutum, cui multum apud me gratiae amor ipsius adiecit. Iudicavi tamen: neque enim soli iudicant, qui maligne legunt. Vale.

XXXVIII.* *Pompeii Saturnini* laudes habet I, ep. 16. *L.*

1. De *Rufo* dictum ad V, epist. 21. *L.*

XXXIX.

Aedem Cereris refecturus, marmora et signum sibi emi rogat.

C. PLINIVS MVSTIO SVO S.

Aruspicum monitu reficienda est mihi aedes Cereris in praediis in melius et in maius. Vetus sane et angusta,
2 quum sit alioqui stato die frequentissima. Nam Idibus Septembribus magnus e regione tota coit populus, multae res aguntur, multa vota suscipiuntur, multa redduntur; sed nullum in proximo suffugium aut im-

XXXIX. 1. *In melius et in maius.* Cortius et Gierigius: *in melius, in maius.* Nolim sequi. *S.*

2. *Multae res aguntur.* Boni ominis caussa enim in templis deorum senatus habetur, conventusque celebrantur alii vel de publica re vel privata. *G.*—Apte haec a Gesnero mouentur. In universum is de usu templorum praeter religiosum loquitur: nam in aede illa Pliniana senatum non habitum fuisse, sponte apparet. *S.* — *Suffugium.... imbris.* Opportune iam hic laudatus est Vitruv. III, 2: » Pteromatos ratio et columnarum circa eadem dispositio ideo est in-

bris aut solis. Videor ergo munifice simul religioseque 3
facturus, si aedem quam pulcherrimam exstruxero,
addidero porticus: illam ad usum deae, has ad hominum.
Velim ergo emas quatuor marmoreas columnas,
cuius tibi videbitur generis: emas marmora, quibus
solum, quibus parietes excolantur. Erit etiam vel fa- 4
ciendum vel emendum ipsius deae signum: quia antiquum
illud e ligno quibusdam sui partibus vetustate
truncatum est. Quantum ad porticus, nihil interim 5
occurrit, quod videatur istinc esse repetendum; nisi
tamen, ut formam secundum rationem loci scribas:
neque enim possunt circumdari templo; nam solum
templi hinc flumine et abruptissimis ripis, hinc via
cingitur. Est ultra viam latissimum pratum, in quo satis 6
apte contra templum ipsum porticus explicabuntur:
nisi quid tu melius inveneris, qui soles locorum difficultates arte superare. Vale.

venta... si imbrium aquae vis occupaverit et intercluserit hominum multitudinem, ut habeat in aede circaque cellam cum laxamento liberam moram. » G.

3. *Addidero porticus.* Malim cum Cortio et Gierigio, ut magis Plinianum, *addidero porticus aedi.* S.

5. *Istinc.... repetendum.* Quod a te petendum, tibi iniungendum sit, ut huc ad me mittas. G.

6. *Contra templum.... explicabuntur.* E regione templi ipsius porticus exstruentur. *Explicare porticus* significanter dictum, ut *fossam deprimere* aliaque id genus. S.

XL.

Cui vitae studiorumque rationem aestivam, quam in secessu teneat, epist. XXXVI perscripserat, eidem rogatus exponit etiam hibernam.

C. PLINIVS FVSCO SVO S.

Scribis, pergratas tibi fuisse literas meas, quibus cognovisti, quemadmodum in Tuscis otium aestatis exigerem: requiris, quid ex hoc in Laurentino hieme
2 permutem. Nihil, nisi quod meridianus somnus eximitur, multumque de nocte vel ante vel post diem sumitur: et, si agendi necessitas instat, quae frequens hieme, non iam comoedo vel lyristae post coenam locus; sed illa, quae dictavi, identidem retractantur, ac simul memoriae frequenti emendatione proficitur.
3 Habes aestate, hieme consuetudinem; addas huc, licet, ver et auctumnum, quae inter hiemem aestatemque media, ut nihil de die perdunt, ita de nocte parvulum adquirunt. Vale.

XL. 1. *Literas mea.* Supra IX, 36. *G.*

2. *Agendi necessitas.* Dicendi in iudicio, in senatu: ideo etiam hieme in Laurentino versatur, quod paene suburbanum est. *G.*

3. *Addas huc, licet, auctumnum, quaeque i. h. aest. media, ut nihil de die perdunt, ita etc.* Leg. cum Cortio et Gierigio auctoritate bonorum librorum: *addas huc, licet, ver et auctumnum, quae inter hiemem aestatemque media.* Nostra lectio a facilitate Plinianae orationis mirum quantum abhorret. *S.*

LIBER DECIMVS

IN QVO EPISTOLAE PLINII AD TRAIANVM IMPERATOREM, ET TRAIANI AD PLINIVM.

I.

Imperium Traiano morte Nervae consequuto gratulatur.

C. PLINIVS TRAIANO. *

Tua quidem pietas, imperator sanctissime, optaverat,
ut quam tardissime succederes patri: sed dii immortales
festinaverunt virtutes tuas ad gubernacula reipublicae,
quam susceperas, admovere. Precor ergo, ut tibi, et 2
per te generi humano, prospera omnia, id est, digna

I.* A. Chr. 96, die 18 sept. Domitiano interfecto Nerva successit, qui, quum senex tantarum rerum moli imparem se sentiret, eodem anni sequentis die *Traianum* simul adoptavit, simul consortem imperii fecit. Neque tamen pia illa societas diu duravit. Parente enim d. 27 ian. a. 98 defuncto, summa rerum penes unum Traianum fuit. *L.*

1. *Quam susceperas.* Cuius curam susceperas. Plenius Cicero Orat. pro P. Sextio cap. 22, pag. 1145 Ern. *neminem unquam fore, qui auderet suscipere contra improbos cives reipublicae salutem.* Displicent tamen haec Pliniana I. A. Ernestio, quod gubernacula commemorantur, gubernatorque non recte dicatur navem suscipere. *S.*

2. *Generis humani* appellationem paullo superbius Romani, constanter tamen, incolis imperii sui tribuerunt. *L.* — *Saeculo tuo.* Saeculum imperatoris est tempus, quo rerum potitur. Igitur *digna saeculo* imperatoris sunt, quae imp. virtute sua meretur ut se imperante contingant. *G.*

saeculo tuo, contingant. Fortem te et hilarem, Imperator optime, et privatim et publice opto.

— *Et privatim et publice.* Haec adverbia incertum quo referantur. Si cum *opto* iungas; significat Plinius, se hoc optare, quum pro amore, quo Traianum per se complectatur, tum quod utile hoc putet reipublicae: si ad *fortem et hilarem*, et domi esse vult felicem, et in administranda re publica. Posterius magis mihi placet. *G.* — Immo vero mihi prius, hoc sensu: opto, ut sis fortis et hilaris (*gesund und vergnügt*), et meo et totius civitatis nomine. Nempe tum et mihi et reipublicae consultum est. *E.*

— Verissime Ernestius: idque tam apertum est, ut mirer Gesnero alteram illam rationem placere potuisse. Commode huc advocat I. A. Ernest. ex ep. 9, *et tuo nomine et republicae gratulor.* S. — *Et privatim et publice. opto*... Fluctuat Gesnerus, utrum ad *fortem et hilarem*, an ad *opto* referendum putet: sed magis inclinat illuc. Ego sine dubitatione ad *opto* refero. Decernat ipse *Plinius*. Epist. 9, *et tuo nomine et reipublicae gratulor*, hoc est publice privatimque. I. A. ERNESTIVS.

II.

Iure trium liberorum donatus, gratias agit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Exprimere, Domine, verbis non possum, quantum mihi gaudium attuleris, quod me dignum putasti iure

II. 1. *Domine.* Haec appellatio, qua perpetuo in his epistolis utitur auctor, interdum scrupulum mihi movit, possintne eius auctoris esse qui Paneg. XLV, 3, et alias *Dominum* ita diligenter a principe separet, crudelitatisque et iniustitiae illi notionem adiungat. Sed aliud videtur, *Dominum* se ipsum vocare in publicis edictis: aliud, blandientis amici honorem non adspernari. Sic *reges* suos vocabant clientes libera etiam republica: sic *Domini* et *Dominae* nomen in amantium et coniugum adeo blanditiis. Cogitabam aliquando, ex provinciis modo imperatorem tum vocatum *Dominum*, nempe *provinciae*, ut ipsa Roma *rerum Domina*. Sed haec quidem, et plures epistolae non e provincia datae videntur. Senec. epist. 3: *Obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus.* Maneat igitur, blandientis et amantis Plinii hanc esse vocem: qui idem nihilo minus reprehendere potuerit eos, qui ipsi sibi id nomen arrogassent, et mensuram nominis eius, quum pro servis tractarent cives, implessent. Similia ad Baudii et Hearnii quaestionem respondet Arntzenius ad Paneg. II, 3. Eadem Anglus interpres Melmothus. *G.*

trium liberorum. Quamvis enim Iulii Serviani, optimi viri, tuique amantissimi, precibus indulseris: tamen etiam ex rescripto intelligo, libentius hoc ei te praestitisse, quia pro me rogabat. Videor ergo summam 2
voti mei consequutus, quum inter initia felicissimi principatus tui probaveris, me ad peculiarem indulgentiam tuam pertinere: eoque magis liberos concupisco; quos habere etiam illo tristissimo saeculo volui, sicut potes duobus matrimoniis meis credere. Sed dii 3
melius, qui omnia integra bonitati tuae reservarunt. Malui hoc potius tempore me patrem fieri, quo futurus essem et securus et felix.

— De *Julio Serviano*, vid. ad III, ep. 17. Is fuit Traiano carissimus, qui, auctore Dione, id adeo molitus esse videtur, ut eum successorem sibi designaret. In Germania superiore tum erat cum imperio. *L.*

2. *Sicut potes*. Si haec verba ad ea, quae proxime praecedunt, referas, Plinius iam duas uxores Domitiano imperante duxisse debet. Sed potest etiam ad paullo superiora respici, *eoque magis liberos concupisco*. Certe de duabus eius modo uxoribus constat. *G.*

3. *Dii... reservarunt*. Dii melius, quid mihi utile sit, vident; et a bonitate tua exspectare me voluerunt iura eorum, qui liberos habent, quae matrimoniis duobus adhuc non consequutus sum. Nimirum hinc non minus, quam ex epist. 95 apparet, conditionem impetrandi huius iuris fuisse, ut quis legitimo modo liberos quaesierit, sed frustra. *G.* — Immo est: dii melius, qui mihi antea prolem negarunt, ut sub principe tam bono demum pater fierem. *S.*

—*Malui*. Sub bono principe malunt homines liberos habere. Vid. Paneg. XXVI extr. Caeterum non optime haec cohaerent superioribus: quid si legamus *maluerunt?* (scripserat Gesnerus *malunt:* unde, quae sequuntur, lucem accipiunt. Vid. Gesneri ad I. A. Ernestium epistolam, ipsumque Ernestium ad h. l. *S.*) quod facile corrumpi in *malui* potui, si *u* per transversam literae *u* impositam signavit librarius. Sic simul indicarit, spem prolis e Calpurnia, quam circa haec tempora duxit, suscipiendae se habere. Vid. VIII, 10, ubi abortum eius Fabato narrat. Certe si cui illud audacius videatur, quamquam non est, legerim *malim*, ut votum sit, quod illud *concupisco* confirmet. *G.*— Assentior I. A. Ernestio *maluere* rescribenti. *S.* — *Malui hoc potius*. Agnovit Gesnerus, correctionem suam *malunt* stare non posse. Itaque in nota ad h. l. nunc bene correctum est, *maluerunt*. Ergo *maluere* sine haesitatione rescripserim. *Malui* nec per grammaticam rationem stare potest: deberet enim sequi, *pater fieri*, non, *me patrem fieri*: nec per sententiam; quia de deorum beneficio sermo est, non de *Plinii* voluntate. I. A. Ernes.

III. (V)

Petit, ut Voconium in senatorium ordinem promoveat. Reverenter haec scripta sunt, sed simul fiduciae nascentis vestigia quaedam animadvertes.

C. PLINIVS TRAIANO.

Indulgentia tua, Imperator optime, quam plenissi-
mam experior, hortatur me, ut audeam tibi etiam pro
amicis obligari; inter quos sibi vel praecipuum locum
vindicat Voconius Romanus, ab ineunte aetate con-
2 discipulus et contubernalis meus. Quibus ex caussis
et a divo patre tuo petieram, ut illum in amplissimum
ordinem promoveret: sed hoc votum meum bonitati
tuae reservatum est, quia mater Romani liberalitatem

III. 1. De *Voconio* vid. II, epist 13. *L.*

2. *Quadringenties.* Immanis summa, millio uncialium nummorum, seu imperiales 1,333,333 1/3: Buchn. et Gronovii coniectura moderatior *quaterdecies*, quae essent quinque et triginta millia uncialium: medium, *quadragies*, tonnam uncialium efficiat. Fuisse summam mediocrem, vel inde apparet, quod ad censum senatorium explendum data est, qui, si Suetonium sequamur, Augusto c. 41, ab illo constitutus est *duodecies*, hoc est, triginta millium uncialium. Itaque ipsum *quaterdecies* iam nimium esse videtur. Quid si fuit cccclis, hoc est *quadringentorum millium*, quae sunt 13,333 1/3 imperiales s. unciales 10,000. *G.* — Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Liberalitatem sestertii quadringenties.* Nimis grandis summa videtur etiam *Gesnero*, qui sane ingeniose coniicit CCCCHS: *quadringentorum sestertiorum*, sc. pondo; ut sit pars census senatorii, qui Voconio deerat ad locum in senatu tenendum, quem petebat. Vix tamen possum intelligere, quomodo librarii ex his signis fecerint *sestertii quadringenties*: quum satis constet, eos in numeris, ad rem pecuniariam pertinentibus, explanate scribendis, sicut nostri vulgo in enunciandis, in illam difficiliorem formam, quae a *I. F. Gronovio* demum liquido explicata est, nunquam incidisse. Magnitudo summae me non ita movet, ut vitiosam decernam. Nam illis et sequutis temporibus ista pecunia non nimis grandis fuit. Vid. *Salmasius* ad *Vopisci Tacitum* c. X, ubi Tacitus, quum privatus esset, *in reditibus* habuisse dicitur *sestertii bis millies quadringenties*. Ern.

sestertii quadringenties, quod conferre se filio codicillis ad patrem tuum scriptis professa fuerat, nondum satis legitime peregerat. Quod postea fecit, admonita
a nobis. Nam et fundos emancipavit, et caetera, quae 3
in emancipatione implenda solent exigi, consummavit.
Quum sit ergo finitum, quod spes nostras morabatur, 4
non sine magna fiducia subsigno apud te fidem pro moribus Romani mei, quos et liberalia studia exornant, et eximia pietas, quae hanc ipsam matris liberalitatem, et statim patris hereditatem, et adoptionem a vitrico
meruit. Auget haec et natalium et paternarum facul- 5
tatum splendor; quibus singulis multum commendationis accessurum etiam ex meis precibus, indulgentiae
tuae credo. Rogo ergo, Domine, ut me exoptatissimae 6
mihi gratulationis compotem facias, et honestis (ut spero) affectibus meis praestes, ut non in me tantum, verum et in amico gloriari iudiciis tuis possim.

3. *Fundos emancipavit.* Solemni ritu e suo dominio dimisit et filio tradidit, ut iam verus illorum dominus esset, neque retrahi aut revocari munus posset. *G.*

5. *Paternarum facultatum.* Recte monet Cellarius, eas non omnes pervenisse ad hunc filium, qui alioquin opus non habuisset liberalitate matris. Forte fratres habuit. *G.*

IV. (VI)

Medico suo civitatem Romanam: Antoniae libertis feminis ius Quiritium petit.

(*Conf. ep.* 22)

C. PLINIVS TRAIANO.

Proximo anno, Domine, gravissima valetudine usque
ad periculum vitae vexatus iatralipten adsumpsi: cuius
solicitudini et studio, tuae tantum indulgentiae bene-
2 ficio referre gratiam possum. Quare rogo, des ei ci-
vitatem Romanam. Est enim peregrinae conditionis,
manumissus a peregrina. Vocatur ipse Harpocras:
patronam habuit Thermuthin Theonis, quae iampri-
dem defuncta est. Idem rogo, des ius Quiritium libertis
Antoniae Maximillae, ornatissimae feminae, Heliae et
Antoniae Harmeridi. Quod a te, petente patrona, peto.

IV. 1. *Iatraliptes*, medicus, aut reunctor medicorum, qui ungendo corpora aegrotorum curabat. A verb. graec. ἰατρός et ἀλείφω. *L.*

2. *Ius Quiritium.* Hodie, beneficio praesertim Ill. Spanhemii, qui ista in Orbe Romano expedivit feliciter, satis constat de gradibus *civitatis Romanae*, in iisque summum esse *ius* ipsum *Quiritium*. Habemus in compendium relatas tum aliorum tum Spanhemii observationes in Ill. Heineccii append. ad L. I. antiquitt. iur. Rom. *G.*

V. (XI)

Alexandrinam etiam civitatem Harpocrati datam laetatur, cui literas ad praefectum Aegypti, sibi licentiam occursus longioris petit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Exprimere, Domine, verbis non possum, quanto me gaudio affecerint epistolae tuae, ex quibus cognovi te Harpocrati, iatraliptae meo, etiam Alexandrinam civitatem tribuisse, quamvis secundum institutionem principum non temere eam dare proposuisses. Esse autem Harpocran νομοῦ Μεμφιτικοῦ indico tibi. Rogo 2
ergo, indulgentissime Imperator, ut mihi ad Pompeium Plantam, praefectum Aegypti, amicum tuum, sic, ut promisisti, epistolam mittas. Obviam iturus, quo maturius, Domine, exoptatissimi adventus tui gaudio frui possim, rogo, permittas mihi, quam longissime occurrere tibi.

V. 1. *Epistolae tuae.* Respondet praesertim epistolae 23 huius libri, quae cum 22 ante hanc legi omnino debet. *G.* — Caeterum notandum, *epistolas* hic de una dici epistola. Vid. Rittershus. ad h. l. Sic saepius Iustinus. Vid. indic. Freinshem. *S.*

— Νομοῦ. Latina voce utitur Traianus, vel librarii, ep. 23. De *nomis* seu praefecturis Aegyptiis inspicere praestat Marshamum in Can. Chron. pag. 391 seq. et ipsum praesertim Geographum Cellarium. *G.*

2. *Amicum tuum.* Displicent haec verba I. A. Ernestio, ut parum apte et decore addita, forsitanque repetita a librario ex epistola 23. Mirum ni etiam quae statim sequuntur, *ut promisisti*, plurimaque alia his in epistolis, ad nostrum sensum indecore scripta, Ernestium offenderint. *S.* — Praefectum Aegypti, *amicum tuum.* Verba posteriora sunt ex ep. 23, ubi Traianus eum appellat *amicum suum*; in qua scilicet hoc Traianus promiserat, quod *Plinius* petit. *Plinius*, an librarius ea verba repetierit, vix decernam: saltem non satis apte et decore repetita sunt. I. A. ERNESTIVS.

VI. (XII)

Medici propinquis civitatem, et aliis ius Quiritium petit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Proxima infirmitas mea, Domine, obligavit me Postumio Marino medico: cui parem gratiam referre beneficio tuo possum, si precibus meis, ex consuetu-
2 dine bonitatis tuae, indulseris. Rogo ergo, ut propinquis eius des civitatem, Chrysippo Mithridatis, uxorique Chrysippi Stratonicae Epigoni, item liberis eiusdem Chrysippi, Epigono et Mithridati, ita ut sint in patris potestate, utque iis in libertos servetur ius patronorum. Item rogo, indulgeas ius Quiritium L. Satrio Abascantio, et P. Caesio Phosphoro, et Panchariae Soteridi. Quod a te, volentibus patronis, peto.

VI. 2. *Epigono et Mithridati.* Observamus hic quoque morem Graecorum, qui avi utriusque nominibus appellarent suos liberos: quae res obscuritatem non nunquam ex hominum eiusdem nominis confusione parit. *G.* — *In patria potestate.* Nam *patria potestas* est pars Romanae civitatis, non minus quam *ius patronorum*. Vult ergo Plinius, ut ius civitatis retro etiam valeat ad patriam potestatem in eos quoque liberos, qui ante nati sunt, etc. *G.*

— *Ius Quiritium.* Iam fuere cives, sed summum gradum civitatis illis petit Plinius. Vid. ad X, 4, 2. *G.*

VII. (XIII)

Praeturam amico, Accio Surae, petit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Scio, Domine, memoriae tuae, quae est benefaciendi tenacissima, preces nostras inhaerere: quia tamen in hoc quoque saepe indulsisti, admoneo simul et impense rogo, ut Accium Suram praetura exornare digneris, quum locus vacet. Ad quam spem alioqui quietissimum hortatur et natalium splendor, et summa integritas in paupertate, et ante omnia, felicitas temporum, quae bonam conscientiam civium tuorum ad usum indulgentiae tuae provocat et attollit.

VII. *In hoc quoque*. Vt, si usus ferret, preces iterarem. *S.* — *Sura* haud dubie idem, ad quem VII, ep. 27, de spectris scripsit. *L.*

— *Alioqui quietissimum*. Qui otium potius honestum, quam vitae publicae et negotiosae strepitus amat. *E.* — *Summa integritas in paupertate*. I. A. Ernestii ad h. l. dubitationi bene occurrit Gierigius, monens paupertatem hic non eam intelligi, quae hodie fere dicatur, sed eius, qui praeter censum nihil, certe parum habeat. *S.* — *Summa integritas* in paupertate. Paupertatis commemoratio quomodo hic fiat, intelligi non potest. Sane integritas (id est abstinentia a pecuniis alienis) est maxime apta magistratui, inprimisque praeturae; et est magna virtus, si sit in paupere: sed paupertatis nulla vis est ad impellendum hominem abstinentem, ut magistratum petat. Immo si pauper erat, senator esse, et praeturam petere non poterat. Adhaesitne ex alio loco, ubi ad augendam integritatis laudem addita erat paupertatis commemoratio: an *Plinius* deceptus est illius νοήσεως dulcedine, ut alibi? Ern.

VIII. (XIV)

Sacerdotium sibi petit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Quum sciam, Domine, ad testimonium laudemque morum meorum pertinere, tam boni principis iudicio exornari; rogo, dignitati, ad quam me provexit indulgentia tua, vel auguratum, vel septemviratum, quia vacant, adiicere digneris, ut iure sacerdotii precari deos pro te publice possim, quos nunc precor pietate privata.

VIII. *Septemv.* Epulonum, de quo ad II, 11, 12. *Augur.* accepisse testatur inscriptio antiqua, quam etiam nos cum vita Plinii damus. *G.*

IX. (XV)

Victoriam Traiano gratulatur.

C. PLINIVS TRAIANO.

Victoriae tuae, optime Imperator, maximae, pulcherrimae, antiquissimae, et tuo nomine et reipublicae gratulor, deosque immortales precor, ut omnes cogitationes tuas tam laetus sequatur eventus, ut virtutibus tantis gloria imperii et novetur et augeatur.

IX. 1. De victis primum Dacis sine dubio loquitur. *L.*

X. (XXVI)

Servilii adventum nunciat.

C. PLINIVS TRAIANO.

Servilius Pudens legatus, Domine, VIII Calend. Decembr. Nicomediam venit, meque longae exspectationis solicitudine liberavit.

X. *Legat.* e genere eorum qui praesidibus prov. addebantur, ut iis operam praestarent in iure dicendo. *L.*

— *Nicomediam.* Bithyniae caput. Scripta ergo haec epistola est ex provincia, ut maior pars reliquarum. *G.*

XI. (XXVII)

Rosianum commendat.

C. PLINIVS TRAIANO.

Rosianum Geminum, Domine, arctissimo vinculo mecum tua in me beneficia iunxerunt. Habui enim illum quaestorem in consulatu, mei summe observantissimum expertus. Tantam mihi post consulatum reverentiam praestat, ut publicae necessitudinis pignora privatis cumulet officiis. Rogo ergo, ut ipse apud te 2
pro dignitate eius precibus meis faveas: cui et, si quid mihi credis, indulgentiam tuam dabis. Dabit ipse ope-

XI. De *Gemino*, videatur ad VII, ep. 1. *L.*

1. *Summe observantissimum.* Vid. Sanctii Minerva lib. IV, cap. 9. *S.*

2. *Vt ipse apud te.* Ipsius Gemini nomine... *cui et*, etc. Bene Cortius: « Sensus est: non tantum favebis dignitati eius, sed et indulgentiam tuam ipsi dabis: quae utraque multum sane differunt. » Caeterum hic locus mihi quidem, ut qui maxime, sanus videtur. *S.*

ram, ut in his, quae ei mandaveris, maiora mereatur. Parciorem me in laudando facit, quod spero, tibi et integritatem eius, et probitatem, et industriam non solum ex eius honoribus, quos in urbe sub oculis tuis gessit, verum etiam ex commilitio, esse notissimam.
3 Illud unum, quod propter caritatem eius nondum mihi videor satis plene fecisse, etiam atque etiam facio; teque, Domine, rogo, gaudere me exornata quaestoris mei dignitate, id est, per illum mea, quam maturissime velis.

—*In his quae.* In muneribus, quae ei mandaveris. Observanda res levicula, quia *in* praeposito quibusdam praeter rem hic suspecta est. *G.*

XII.

Gratias agit, quod Caelium ex consulatu in Bithyniam missurus sit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Difficile est, Domine, exprimere verbis, quantam perceperim laetitiam, quod et mihi et socrui meae praestitisti, ut ad finem consulatus Caelium Clementem
2 in hanc provinciam transferres. Ex illo enim mensuram beneficii tui penitus intelligo, quum tam plenam indulgentiam cum tota domo mea experiar: cui referre gratiam parem ne audeo quidem, quamvis maxime debeam. Itaque ad vota confugio, deosque precor, ut iis, quae in me assidue confers, non indignus existimer.

XII. *Consul* fuit suffectus; in Fastis enim nomen Coelii non occurrit. *L.*

XIII. (LXIV)

Tabellarium regis Sauromatae ad Traianum mittit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Scripsit mihi, Domine, Lycormas, libertus tuus, ut, si qua legatio a Bosporo venisset, urbem petitura, usque in adventum suum retineretur. Et legatio quidem, dumtaxat in eam civitatem, in qua ipse sum, nulla adhuc venit; sed venit tabellarius Sauromata, quem ego, usus opportunitate, quam mihi casus obtulerat, cum tabellario, qui Lycormam ex itinere praecessit, mittendum putavi, ut possis ex Lycormae et ex regis epistolis pariter cognoscere, quae fortasse pariter scire deberes.

XIII. *Bosporus* Cimmerius inter Maeotidem et Pontum Euxinum. Non longe ab eo, ad Tanaim, incolebant, quos graeci *Sauromatas*, latini Sarmatas appellabant. *L.*

— *Possis. Posses* corrigit I. A. Ernestius, quem vide ad h. l. *S.*—Cum tabellario mittendum *putavi*, ut *possis* ex Lycormae... epistolis cognoscere, quae... scire *deberes*. Sine dubitatione in textu rescribendum est, *posses*. Hoc genere vitii et alibi textus *Plinii* laborat, ut videbimus. Sed ad id videndum Germani vulgo non sunt satis acuti. Impediuntur enim, ut quondam librarii, linguae suae sive vitio, sive consuetudine. Ern.

XIV. (LXV)

Diplomate se tabellarium Sauromatum iuvisse significat.

C. PLINIVS TRAIANO.

Rex Sauromatas scripsit mihi, esse quaedam, quae deberes quam maturissime scire: qua ex caussa festi-

nationem tabellarii, quem ad te cum epistolis misit, diplomate adiuvi.

XIV. Non persuadet Gierigius, hoc epistolium partem superioris esse decernens. Priorem illum tabellarium Plinius opportunitate usus, quam casus obtulerat, ad Traianum misit: huius alterius cursum, quod talis opportunitas deesset, adiuvit diplomate. Caeterum ante *deberet* videtur excidisse *D.*, id est *Domine....* *Epistolis* de una epistola. Iam supra monuimus. *S.*

— *Diplomate adiuvi.* Cuius ea vis erat, ut publice praebitis equis et vehiculis cursus illius adiuvaretur. Sic enim Plutarchus in Galba pag. 1494 ed. Henr. Steph. Τῶν ὑπάτων οἰκέτας δημοσίους προχειρισαμένων, τὰ δόγματα κομίζοντας τῷ αὐτοκράτορι, καὶ τὰ καλούμενα διπλώματα σεσημασμένα δόντων, ἃ γνωρίζοντες, οἱ κατὰ πόλιν ἄρχοντες, ἐν ταῖς τῶν ὀχημάτων ἀμοιβαῖς ἐπιταχύνουσι τὰς προπομπὰς τῶν γραμματηφόρων. Add. 10, 121. *G.*

XV. (LXVIII)

Excusat, quod legatum regis Sauromatae non retinuerit.

C. PLINIUS TRAIANO.

Legato Sauromatae regis, quum sua sponte Niceae,
ubi me invenerat, biduo substitisset, longiorem moram
faciendam, Domine, non putavi: primum quod incertum adhuc erat, quando libertus tuus Lycormas venturus esset; deinde quod ipse proficiscebar in diversam
2 provinciae partem, ita officii necessitate exigente. Haec
in notitiam tuam perferenda existimavi, quia proxime
scripseram, petiisse Lycormam, ut legationem, si qua
venisset a Bosporo, usque in adventum suum retinerem. Quod diutius faciendi nulla mihi probabilis ratio
occurrit; praesertim quum epistolae Lycormae, quas
detinere, ut ante praedixi, nolui, aliquot diebus hunc
legatum antecessurae viderentur.

XV. 1. *Niceae.* Immo *Nicaeae.* Sic et infra malim. *S.*

2. *Quia proxime scripseram.* Epistola XIII. *G.*

XVI. (LXXV)

Callidromum, multorum variante fortuna servum, Traiano mittit.

C. PLINIVS TRAIANO.

Apuleius, Domine, miles, qui est in statione Nico-
medensi, scripsit mihi, quemdam nomine Callidromum,
quum detineretur a Maximo et Dionysio pistoribus,
quibus operas suas locaverat, confugisse ad tuam sta-
tuam, perductumque ad magistratus indicasse, servisse
aliquando Laberio Maximo, captumque a Susago in
Moesia, et a Decebalo muneri missum Pacoro, Parthiae
regi, pluribusque annis in ministerio eius fuisse; deinde
fugisse, atque ita in Nicomediam pervenisse. Quem ego 2
perductum ad me, quum eadem narrasset, mittendum
ad te putavi. Quod paullo tardius feci, dum requiro
gemmam, quam sibi, habentem imaginem Pacori, et
quibus insignibus ornatus fuisset, subtractam indica-
bat. Volui enim hanc quoque, si inveniri potuisset, 3
simul mittere, sicut glebulam misi, quam se ex par-

XVI. 1. *Ad tuam statuam.* Tanquam ad asylum: de qua re copiose Lips. ad Tac. A. III, 36, s. Excurs. F. G. — *Servisse.* Potuisse *se* post *servisse* absorberi a clausula verbi, concederem I. A. Ernestio, si credibile esset, Plinium tam inepte εὑρεσιλογεῖν, ut aurium iudicium susque deque haberet. Et ipse agnoscit Ernestius, tales ellipses non raras esse. *S.* — Perductum ad magistratus indicasse, *servisse* aliquando Laberio etc. Potuit *se* post *servisse* absorberi a clausula verbi: sed et alibi *Plinius* omittit, ut ep. XXX extr. etc. Ern. — *Susagus* dux Decebali. Sub Domitiano Daci saepius *Moesiam* invadebant, ab iisque duo exercitus Romani deleti sunt. Suet. Dom. VI. *L.* — *Pacorus* tertius huius nominis, rex Parthorum. *L.*

2. *Mittendum ad te.* Qui forte referre posset de rebus parthicis, quae audire Traiani interesset. *G.*

3. *Sicut glebulam misi.* Glebulam auri, ut videtur: *eine Goldstufe.* Mox *metallum* de ipsa fodina intelligendum. *S.*

thico metallo attulisse dicebat. Signata est annulo meo, cuius aposphragisma quadriga.

—*Aposphragisma.* Expressa imago: sic impedire vult, ne quid subiiciatur aliud. Opportune comparavit Cellarius, quod est apud Capitolium in Albino c. II, ex literis Commodi, *Super hoc ad procuratores meos literas misi, quas ipse signatas excipies signo Amazoniae.* G.

XVII. (LXXXVI)

Procuratorem Caesaris testimonio prosequitur.

C. PLINIVS TRAIANO.

Maximum, libertum et procuratorem tuum, Domine, per omne tempus, quo fuimus una, probum, et industrium, et diligentem, ac, sicut rei tuae amantissimum, ita disciplinae tenacissimum expertus, libenter apud te testimonio prosequor ea fide, quam tibi debeo.

XVII. *Maximum.* De quo et iam ep. 28, 5, it. 36 et 37. *G.* — *Procuratores* Caesaris in provinciis curabant ea quae ad Caesaris fiscum pertinebant; erant vel equestris ordinis vel liberti. *L.*

XVIII. (LXXXVII)

Gabium Bassum laudat apud Traianum.

C. PLINIVS TRAIANO.

Gabium Bassum, Domine, praefectum orae Ponticae, integrum, probum, industrium, atque inter ista reverentissimum mei expertus, voto pariter et suffragio prosequor, ea fide, quam tibi debeo: quem abunde

XVIII. 1. *Gabium Bassum.* Laudat etiam ep. 32. *G.* — *Ea fide, quam tibi debeo.* Referendum hic ad ipsius Plinii suffragium. Repetitur in fine epistolii eadem formula, sed ibi spectat ea, quae Plinius de testimonio aliorum perscribit. Vtroque loco apte posita est. *S.*

conspexi instructum commilitio tuo, cuius disciplinae debet, quod indulgentia tua dignus est. Apud me et milites et pagani, a quibus iustitia eius et humanitas penitus inspecta est, certatim ei, qua privatim, qua publica, testimonium retribuerunt. Quod in notitiam tuam perfero ea fide, quam tibi debeo.

2. *Retribuerunt.* Cort. *pertribuerunt.* Cf. Arntz. ad Paneg. XCV, 1. *G.* — Vid. Gesneri ad I. A. Ernest. epist. coll. ipsius Ernestii ad h. l. nota. *S.* — *Testimonium ei... retribuerunt* Gesnero in secundis curis magis placuit *pertribuerunt*, quod Cortius et Arntzenius in libris repererunt; idque adeo verbum ex hoc loco est simili *Paneg.* XCV, 1, ubi Arntzenius pro *perhibuistis* e libris rescribit *pertribuistis*, in *Thes. L. L.* intulit. Non ausim ego verbum, cuius nullum aliud exemplum exstet, in textum ex aliquot libris editis inferre. Homines offendit *retribuerunt*, pro tribuerunt, haerentes in etymologia. Sed habet hoc verbum in hac significatione characterem aetatis Plinianae, quae, ut multis *Taciti*, *Suetonii*, locis intelligitur, formae huius verba pro simplicibus dixit, contra consuetudinem veterem. Sed in hoc verbo bonus auctor est *Cicero* pro *Roscio Com.* cap. 15, ubi *detrahere* et *retribuere* ex adversum sibi respondent, estque *retribuere* pro tribuere. I. A. Ernestius.

XIX. (LXXXVIII)

Filium commilitonis sui, et ipsum acrem militem, commendat.

C. PLINIVS TRAIANO.

Nymphidium Lupum, Domine, primipilarem, commilitonem habui; quum ipse tribunus essem, ille praefectus: inde familiariter diligere coepi. Crevit postea

XIX. 1. *Nymphidiorum* nomen etiam in historia Romana, tempore Neronis et Galbae, occurrit. *L.* — *Primipilarem.* I. A. Ernestii dubitationi occurras, si post *habui* colon ponas, et ad *praefectus* subaudias *fuit.* *S.* — Nymphidium Lupum *primipilarem. Primipilaris* quid sit, explicant quidam de interpretibus: alii non attingunt, velut hic nihil sit, in quo haerere possis. Sed quomodo Lupus primipilaris dicitur, sive tu militem intelligas, sive centurionem, si ille iam praefectus cohortis fuit, quum Plinius tribunus militum esset? Non magis videtur Lupus centurio fuisse, quam Plinius; ne in iuventute quidem, nedum in illa aetate. Nam et

caritas ipsa mutuae vetustate amicitiae. Itaque et quieti eius inieci manum, et exegi, ut me in Bithynia consilio instrueret. Quod ille amicissime, et otii et senectutis ratione postposita, et iam fecit, et facturus est. Quibus ex caussis necessitudines eius inter meas numero, et filium in primis, Nymphidium Lupum, iuvenem probum, industrium, et egregio patre dignissimum, suffecturum indulgentiae tuae: sicut primis eius experimentis cognoscere potes, quum praefectus cohortis plenissimum testimonium meruerit Iulii Ferocis et Fusci Salinatoris, clarissimorum virorum. Meum gaudium, Domine, meam gratulationem filii honores continuent.

filius iam erat praefectus cohortis, ut ex hac epistola patet. Vtrum delendum omnino sit verbum, an in eo aliud quid lateat, non decerno. Ern.

3. *Et filium in primis.* Malim cum Cortio, deleta copula, *filium in primis*. S. — *Suffecturum indulgentiae.* Dignum illa, qui capere eam, agnoscere, aestimare, tueri possit. Laudarunt iam viri docti Stat. Silv. II, p. 175: *Vade puer, tantisque enixus suffice donis.* G.—Ipse Plinius ep. VI, 23, 4: *Spondeo, sollicitudini tuae, spei meae, magnitudini caussae suffecturum.* S.

De *Iulio Feroce* v. II, ep. 11, 5. *L.* — De *Salinatore* VI, epp. 11, et 26. *L.*

— *Continuent.* Haec est petitio ipsa, et argumentum adeo epistolae. Nempe sic legendum puto levissime immutata lectione Boxhornii, ut superiores Iaceam et Cellarii, qui illam debent, puto, Aldo, in cuius editione 1518, ut et in Grut. 1620 legitur, *filii honore continerent;* unde ipsi fecerunt, *honores continerent.* Gruterianae 1611 lectio *mea gratulatio filii honore continetur* (*continetur* reposuit, servatis caeteris, Longolius) mutat nimis multa ab antiqua scriptura. Quam vicina sint *continuent* et *continerent*, facile intelligunt qui tractarunt libros. Sententia aperta, Plinio digna, et prope necessaria, nisi velimus, nihil illum hac epistola petiisse. *G.*

PLINII ET TRAIANI
EPISTOLAE MVTVAE

XX. (III)

Excusat se, quod praefectus aerario patrocinium Afris negaverit, et rursus iubente senatu praestiterit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Vt primum me, Domine, indulgentia vestra promovit ad praefecturam aerarii Saturni, omnibus advocatio-

XX. 1. *Indulgentia vestra.* Cuius? Traiani et Nervae tum adhuc viventis? Ita sequutus Lipsium et Rittershusium Cellarius. Contra dicit subductis temporum rationibus doctissimus Massonus ad annum Christ. XCVIII, §. 7, sed ita, ut, licet posuerit calculos, tamen hoc non effecerit, fieri non potuisse, ut Nerva adhuc vivente praefectura haec demandata Plinio fuerit. Provocat ad X, 24, 3, ubi *primum valetudine* Nervae (demus ei, hanc fuisse ultimam, et statim ita gravem, ut per eam non potuerit praefecturam decernere Secundo) *postea curis delegati officii* (demus de hac praefectura sermonem esse) *se retentum.* Sed nonne potuit ante delegatum esse, aditum post aliquod unius alteriusve mensis intervallum? Hoc si ponas, calculi Massoniani stabunt, et tamen praefecturam ab utroque imperatore acceperit Plinius, qui hic pariter et X, 24, 3, non videtur contra morem suum et saeculi primum numero de uno Traiano usus fuisse; praesertim posteriore loco, ubi et patris Nervae et Traiani filii diserta mentio proxime praecessit. Igitur hoc quidem in loco praesidium non invenit illa sequioris aevi ratio, quam *vossitationem*, digno hac re vocabulo, appellant. Agit de origine huius rei Baelius in ep. p. 279 sq. ubi semina quasi ab hoc aevo et ipse repetit; sed idem observat, in Symmachi adeo epistolis videri respici ad collegas imperii, quum *vestrae maiestatis*, *vestri numinis*, etc. fit mentio. Quid autem dicemus de epistola Tiberiani ad Traianum ap. Io. Malalam pag. 356, ubi ὑμέτερα θεσπίσματα.... καταξιώσατε. An hoc ipsum νοθείας signum, vel certe interpolatae a Malala epistolae? *G.* — *Aerarii Saturni.* Videntur antiquissimis Diis et aetatis ratione avaris aerarium credidisse Romani, ut Opi, hoc est, Tel-

nibus, quibus alioqui nunquam eram promiscue functus, renuntiavi, ut toto animo, delegato mihi officio
2 vacarem. Qua ex caussa, quum patronum me provinciales optassent contra Marium Priscum, et petii veniam huius muneris. et impetravi; sed quum postea consul designatus censuisset, agendum nobiscum, quorum erat excusatio recepta, ut essemus in senatus potestate, pateremurque nomina nostra in urnam coniici, convenientissimum esse tranquillitati saeculi putavi, praesertim tam moderatae voluntati amplis-
3 simi ordinis non repugnare. Cui obsequio meo, opto, ut existimes constare rationem, quum omnia facta dictaque mea probare sanctissimis moribus tuis cupiam.

luri Deorum Matri, de quo Cic. Phil. I, 7, et II, 14, it. 37, et Saturno, de quo etiam Suet. Claud. c. XXIV. Quin unum idemque templum Saturni et Opia, nunc a marito, nunc ab uxore denominatum videtur fuisse. Habuisse enim communem aedem hos coniuges, apparet non ex P. Victore modo, qui Regione octava s. foro Romano *aedem Opis et Saturni* iunctim memorat, quum apud Sextum Rufum eadem Regione solius *Saturni templum* nominetur: sed etiam ex inscriptione apud Gruterum p. 26, 3, ubi *locus assignatus aedi Opis et Saturni* dicitur, etc. Non omisit hosce Deos paredros vir doctus Georgius d'*Arnaud*, c. XXIII. *G.*

2. *Contra Marium Priscum.* Vid. supra II, 11. *G.* — *Consul designatus.* Quidni *consules designati?* Fuit forte in libro antiquo coss. DESS. ultima litera facile periit. Sed potuit tamen fieri, ut alter consulum designatorum primo ita *censuerit*, (quod senatorium verbum est) eique alii postea adsensi sint. Quare nihil contra libros hic mutandum. *G.* — *In urnam coniici.* Ut sorte definiretur, quis inter plures a senatu nominatos accusaret Marium Priscum. *G.*

XXI. (IV)

TRAIANUS PLINIO S.

Et civis et senatoris boni partibus functus es, obsequium amplissimi ordinis, quod iustissime exigebat, praestando. Quas partes impleturum te secundum susceptam fidem confido.

XXII. (VII)

Gratias agit pro impetratis, quae rogaverat, et Alexandrinam quoque civitatem iatraliptae suo petit.

(*Conf. ep.* 4 *et* 5)

C. PLINIVS TRAIANO.

Ago gratias, Domine, quod et ius Quiritium libertis necessariae mihi feminae, et civitatem Romanam Harpocrati, iatraliptae meo, sine mora indulsisti. Sed quum annos eius et censum, sicut praeceperas, ederem, admonitus sum a peritioribus, debuisse me ante ei Alexandrinam civitatem impetrare, deinde Romanam, quoniam esset Aegyptius. Ego autem, quia inter Aegyptios caeterosque peregrinos nihil interesse cre- 2 debam, contentus fueram hoc solum scribere tibi, eum scilicet a peregrina manumissum, patronamque eius iam pridem decessisse. De qua ignorantia mea non queror, per quam stetit, ut tibi pro eodem homine saepius obligarer. Rogo itaque, ut beneficio tuo legitime frui possim, tribuas ei et Alexandrinam civitatem, et Romanam. Annos eius et censum (ne quid

XXII. 1. *Annos... et censum.* Haec enim professio necessaria, ut scribatur aliquis in tabulis censualibus. Notum ex oratione *pro Archia Poëta*. G.

2. *Per quam stetit, ut tibi pro eodem homine* etc. Elegans erroris sui excusatio. Non queror de errore meo, quum non uno libello petii, quod petendum erat; non excuso tibi duplicem obiectam pro una respondendi molestiam: nam eadem etiam tibi nata est bis mihi gratificandi, mihi nata bis tibi gratias agendi occasio. Sed illud nove dictum, *per quam stetit, ut obligarer*. Quum enim in hac formula, *stetit* alias vim suam retineat, ut sit *substitit, non progressum est, impeditum est*; non sequuntur apud antiquos, quantum observaverim, nisi verba negativa. Habuit tamen Secundus praeceptoris sui auctoritatem. Sic enim Fabius decl. CCL, p. 451 Burm. *Fortasse per te stetit, ut iniuriam hic quoque faceret*. G.

rursus indulgentiam tuam moraretur) libertis tuis, quibus iusseras, misi.

XXIII. (VIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Civitatem Alexandrinam secundum institutionem principum non temere dare proposui: sed quum Harpocrati, iatraliptae tuo, iam civitatem Romanam impetraveris, huic quoque petitioni tuae negare non sustineo. Tu ex quo nomo sit, notum mihi facere debebis, ut epistolam tibi ad Pompeium Plantam, praefectum Aegypti, amicum meum, mittam.

XXIII. 1. *Ex quo nomo sit.* Respondet Plinius supra epist. V, ubi aliquid de *nomo*. G. — *Aegypti* praesides ex institutione Augusti *praefecti* dicebantur, erantque infimi dignitate inter praesides. *L.*

XXIV. (IX)

Commeatum in agros excurrendi petit, tum rerum suarum caussa, tum ut templum exstruat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Quum divus pater tuus, Domine, et oratione pulcherrima, et honestissimo exemplo, omnes cives ad munificentiam esset cohortatus; petii ab eo, ut statuas principum, quas in longinquis agris per plures successiones traditas mihi, quales acceperam, custodiebam, permitteret in municipium transferre, adiecta sua

XXIV. 1. *In municipium.* Tifernum Tiberinum. Videtur enim idem templum, de quo IV, 1, 5. *G.*

statua. Quodque ille mihi cum plenissimo testimonio
indulserat, ego statim decurionibus scripseram, ut
assignarent solum, in quo templum pecunia mea ex-
struerem: illi in honorem operis ipsius electionem loci
mihi obtulerunt. Sed primum mea, deinde patris tui 3
valetudine, postea curis delegati a vobis officii retentus,
nunc videor commodissime posse in rem praesentem
excurrere. Nam et menstruum meum Calend. Septem-
bris finitur, et seqnens mensis complures dies feriatos
habet. Rogo ergo, ante omnia permittas mihi, opus 4
quod inchoaturus sum, exornare et tua statua: deinde,
ut hoc facere quam maturissime possim, indulgeas
commeatum. Non est autem simplicitatis meae dissi- 5
mulare apud bonitatem tuam, obiter te plurimum
collaturum utilitatibus rei familiaris meae. Agrorum
enim, quos in eadem regione possideo, locatio quum
alioqui CCCC excedat, adeo non potest differri, ut
proximam putationem novus colonus facere debeat.
Praeterea continuae sterilitates cogunt me de remis-
sionibus cogitare; quarum rationem, nisi praesens,
inire non possum. Debebo ergo, Domine, indulgentiae 6

2. *In honorem*. Cortiana *in honore*, sed, ut videtur, invito Cortio. *S.*

3. *Delegati a vobis officii*. Loquitur de praefectura aerarii Saturni. Vid. ad X, 20, 1. *G.*

— *Menstruum meum*. Pulchre hic ostendit Buchnerus, per menstruas vices administrari solita Romae collegarum munera. De fascibus Consulum res apparet etiam ex Sueton. Caes. capit. 20; et Gell. II, 15. *G.* — *Septembris*. Immo Calendis *Septembribus*. S. — *Dies feriatos habet*. Vindemiales praesertim, item ludos, quod apparet ex Kalendariis. *G.*

5. *Bonitatem*. Hic habemus prima semina formularum, quibus postea stilus curialis usus est. Apud Symmachum occurrunt illa: *vestra serenitas*, *mansuetudo*, *celsitudo*, *tua aeternitas*, aut *perennitas*, *aeternitas numinis vestri*, *sublimitatis vestrae felicitas*, *vestri numinis aeterna iustitia*, etc. *L.*

— *CD*. Supple *HS*. S. — *Putationem*. Vinearum, quae fit mox a vindemia. Vid. Colum. IV, 9, 1, et IV, 10 3. *G.*

— *De remissionibus*. Vid. IX, 37, 2. Sed de hac ipsa re videtur agere VIII, 2. init. *G.*

tuae et pietatis meae celeritatem, et status ordinationem, si mihi ob utraque haec dederis commeatum XXX dierum. Neque enim angustius tempus praefinire possum, quum et municipium et agri, de quibus loquor, sint ultra centesimum et quinquagesimum lapidem.

6. *Pietatis... celeritatem* Vt templo aedificando, ponendisque in eo statuis, mox satisfaciam meae in Nervam atque te pietati. *G.* — *Status ordinationem.* Vt mox constituere possim, quid meum sit, quid alienum, quod scire ante non possum, quam remissiones illae ordinatae fuerint. *Status* hanc significationem esse, ut certam et securam patrimonii etiam rationem possessionemque notare possit, nullum dubium est: licet exempla, quae hic dedit Gronovius, ad rem familiarem, certe solam, pertinere non putem. Vid. Vell. II, 2, 3; II, 72, 5. Tac. III, 28, 5. *G.* — *Statum* Gesnerus sensu nimis angusto intelligit. Complectitur enim non solum illas remissiones, sed etiam agrorum locationem, omninoque rationem rei familiaris Secundi. *S.*

XXV.

TRAIANVS PLINIO S.

Et privatas multas et omnes publicas caussas petendi commeatus reddidisti: mihi autem vel sola voluntas tua suffecisset. Neque enim dubito te, ut primum potueris, ad tam districtum officium reversurum. Statuam poni mihi a te eo, quo desideras loco, quanquam eiusmodi honorum parcissimus, tamen patior, ne impedisse cursum erga me pietatis tuae videar.

XXVI. (XVI)

Suum ad Bithyniam accessum nuntiat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Quia confido, Domine, ad curam tuam pertinere, nuntio tibi, me Ephesum cum omnibus meis ὑπὲρ Μαλέαν navigasse. Quamvis contrariis ventis retentus, nunc destino partim orariis navibus, partim vehiculis, provinciam petere. Nam sicut itineri graves aestus, ita continuae navigationi etesiae reluctantur.

XXVI. 1. *Me Ephesum... navigasse.* Cur huc appulerit, docet I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Me Ephesum.... navigasse.* Cur hoc narrat? scil. quia ibi appellere primum Praesides debebant. Vid. *Vlpian.* §. 4, de Off. Procons. Inde terra ibant ad provincias destinatas in istis regionibus. Cf. ep. 28. Ern. Ὑπὲρ Μαλέαν. Mentionem huius infimi ad austrum promontorii Laconiae facit quasi proverbio (Μαλέαν δὲ κάμψας ἐπιλάθου τῶν οἴκαδε, circa Maleam cursum flectens obliviscere, quae domi sunt), quod infame naufragiis et latronibus esset. Vid. Berkel. ad Steph. Byzant. h. v. *G.* — Nunc *Malvasia* dicitur. *L.* — Sulpicius, ep. ad Ciceronem (4, 12), *ille, ut aiebat*, ὑπὲρ Μαλέας *in Italiam versus navigaturus erat.* Ad q. l. vid. Victorius pag. 201 ed. Graev. *S.*

— *Retentus.* Aut sic interpungendum, aut, si cum aliis editoribus *quamvis... retentus* antecedentibus continues, legendum, quod iam Stephanus suasit, *retentum.* Prius cum Gesnero praeferes, si contuleris ep. 28, 2. *S.* — *Orariis navibus.* Parvis, quibus *orae* leguntur, an quae *oris*, id est, funibus e litore trahuntur? recte huc advocavit vir doctus illud Rutilii I, 129: *Progredimur parvis per litora proxima cymbis, Quarum perfugio crebra pateret humus.* G.

— *Etesiae.* Tendenti nempe in Bithyniam, versus Septemtrionem, reflant etesiae, boreales venti, etiam Nilum retinere quibusdam crediti, etc. *G.*

XXVII. (XVII)

TRAIANVS PLINIO S.

Recte renuntiasti mihi, Secunde carissime. Pertinet enim ad animum meum, quali itinere in provinciam pervenias. Prudenter autem constituis interim navibus, interim vehiculis uti, prout loca suaserint.

XXVII. 1. *Mihi S. c.* Al. *mi Secunde carissime.* Frequens hoc in Traiani ad Plinium epistolis: malimque et hic, ut amantius. *S.* — *Pertinet enim ad animum meum ... pervenias.* Maius hoc quiddam, quam quod Plinius scripserat, *ad curam tuam.* Curamus multa, quae tamen ad animum nostrum non pertinent. *S.*

XXVIII. (XVIII)

Nuntiat se tandem in provinciam venisse, et rationes excutere, propter quas mensorem ex Vrbe petit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Sicut saluberrimam navigationem, Domine, usque Ephesum expertus, ita inde, postquam vehiculis iter facere coepi, gravissimis aestibus, atque etiam febri-
2 culis vexatus, Pergami substiti. Rursus, quum transissem in orarias naviculas, contrariis ventis retentus, aliquanto tardius, quam speraveram, id est, XV Ca-

XXVIII. 1. *Expertus.* Desideres hic *sum expertus.* S. — *Pergamus*, urbs Mysiae ad Caicum fluvium paullo remotior a mari. *L.*

2. *Id est, XV Calend. Octobres.* E glossa nata videntur I. A. Ernestio. Non assentior. Conferenti enim seriem eorum, quae Traianus his Plinii literis rescripsit, apparet, hoc loco diem ingressus in provinciam indicatum fuisse. *S.* — Aliquanto tardius, id est, *XV Kalend. Octobr.* Bithyniam intravi. An illa, *id est ... Octobres* sunt e glossa, addita e sequentibus temere? Cur enim dicatur bis eadem res? Mox: *quinto decimo Kal. Oct. provinc. intravi*, etc. Ern.

lend. Octobres, Bithyniam intravi. Non possum tamen
de mora queri, quum mihi contigerit, quod erat au-
spicatissimum, natalem tuum in provincia celebrare.
Nunc rei publicae Prusensium impendia, reditus, de- 3
bitores excutio: quod ex ipso tractu magis ac magis
necessarium intelligo. Multae enim pecuniae variis ex
caussis a privatis detinentur: praeterea quaedam mi-
nime legitimis sumptibus erogantur. Haec tibi, Do-
mine, in ipso ingressu meo scripsi. Quinto decimo 4
Calend. Octobres, Domine, provinciam intravi, quam
in eo obsequio, in ea erga te fide, quam de genere
humano mereris, inveni. Dispice, Domine, an neces- 5
sarium putes, mittere huc mensorem. Videntur enim
non mediocres pecuniae posse revocari a curatoribus
operum, si mensurae fideliter agantur. Ita certe pro-

3. *Prusa*. Duas huius nominis urbes Bithynia habuit, *Prusam* ad Olympum, et *Prusam* sub Hypio monte. Nunc prior intelligenda est. *L.* — *Tractu*. Forte *tractatu*, quod ex coniectura Rittershusiana assumpsit Cortius. *G.* — Assumpsit item Gierigius. Vid. I. A. Ernestium ad h. l. *S.*

— Quod isto *tractu* magis ac magis necessarium intelligo. Semper pro errore typographico habui *tractu*. Video tamen viros doctissimos dubitare et *tractu* tueri. Non bene faciunt. *Rationes* non dicuntur *trahi*, sed *tractari*, vid. ep. 28. Probo Cortii iudicium, qui de Rittershusii coniectura recepit *tractatu* quod et infra occurrit. Esr.

4. *Haec tibi... inveni*. Vncis haec, ut spuria, Gierigius inclusit. Laudo factum. *S.*

5. *Mensorem*. *Aedificiorum* intellige, quod nomen etiam adiicitur in vetustis aliquot inscriptionibus apud Grut. p. 623 f. Sunt nempe hi *mensores* architecti, qui dimensis omnibus aestimant materiam pariter atque operam aedificiorum. Videtur autem Plinius Roma petiisse mensorem, non tam, quod peritus nemo esset in provincia, quam quod fidem non haberet Graeculis, metueretque, ne illi odio aut amori, vel lucro adeo, plus darent, quam fidei et religioni. Quam frequens hic fraus fuerit, docet titulus Digestorum XI, 6, si mensor falsum modum dixerit.. Ad similem quaestionem simile responsum accipit Secundus 48, 6; 49, 3. *G.*

— *Si... aguntur*. Vix ferri hic potest indicativus modus, non propter conditionalem *si*, quae sine dubio indicativo saepe iungitur; sed quod ipsa sententia omnino suspensa, et cum modesta dubitatione coniuncta, videtur. Nolui tamen contra libros, quod sciam, omnes aliquid mutare. Sic mox XL, 4. *G.* — Adscivit Gierigius *agantur*. Cf. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Aguntur*. Aurea meae desiderant

spicio ex ratione Prusensium, quam cum Maximo tracto.

agantur: quod etiam in editionibus pluribus reperitur. Sensit et Gesnerus, sed fundamentum sensus non vidit. Illud *videntur posse* coniunctivum requirit. Ern.

— *Quam cum Maximo tracto.* Maximus Traiani libertus et procurator, quem in Bithynia aliquandiu cum Plinio una fuisse ex epp. 38, 54, apparet. *L.*

XXIX.

TRAIANVS PLINIO S.

Cuperem sine querela corpusculi tui, et tuorum,
pervenire in Bithyniam potuisses, ac simile tibi iter
ab Epheso ei navigationi fuisset, quam expertus usque
2 illo eras. Quo autem die pervenisses in Bithyniam,
cognovi, Secunde carissime, literis tuis. Provinciales,
credo, prospectum sibi a me, intelligent. Nam et tu
dabis operam, ut manifestum sit illis, electum te esse,
3 qui ad eosdem mei loco mittereris. Rationes autem in
primis tibi rerum publicarum excutiendae sunt. Nam
et esse eas vexatas satis constat. Mensores vix etiam
iis operibus, quae aut Romae, aut in proximo fiunt,
sufficientes habeo: sed in omni provincia inveniuntur,
quibus credi possit, et ideo non deerunt tibi, modo
velis diligenter excutere.

XXIX. 1. *Tuorum.* Nolim tentare: per se enim intelligitur, gravissimos illos aestus etiam comitibus Plinii molestos fuisse. Caeterum quid in hac epistola ioculare insit, non video: immo omnia, ut peramanter, ita graviter scripta sunt. *S.*

3. *Suffic.* Tanto enim aedificandi studio tenebatur Traianus, ut *orbem terrarum aedificasse* diceretur. *L.*

XXX.

Consulit, custodiae per publicos servos asservandae sint, an per milites.

C. PLINIVS TRAIANO S.

Rogo, Dòmine, consilio me regas haesitantem, utrum per publicos civitatum servos (quod usque adhuc factum), an per milites, asservare custodias debeam. Vereor enim, ne et per servos publicos parum fideliter custodiantur, et non exiguum militum numerum haec cura distringat. Interim publicis servis paucos milites addidi. Video tamen periculum esse, ne id ipsum 2
utrisque negligentiae caussa sit; dum communem culpam hi in illos, illi in hos regerere posse confidunt.

XXXI. (XXI)

TRAIANVS PLINIO S.

Nihil opus est, mi Secunde carissime, ad continendas custodias, plures commilitones converti. Perseveremus in ea consuetudine, quae isti provinciae est, ut per publicos servos custodiantur. Etenim, ut fideliter hoc faciant, in tua severitate ac diligentia positum est. In primis enim, sicut scribis, verendum est, ne, si permisceantur servis publicis milites, mutua inter se fiducia negligentiores sint: sed et illud haereat nobis, quam paucissimos milites a signis avocandos esse.

XXXII. (XXII)

Cur nondum a Basso supernumerarios milites revocaverit, significat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Gabius Bassus, praefectus orae Ponticae, et reverentissime et officiosissime, Domine, venit ad me, et compluribus diebus fuit mecum. Quantum perspicere potui, vir egregius, et indulgentia tua dignus: cui ego notum feci, praecepisse te, ut ex cohortibus, quibus me praeesse voluisti, contentus esset beneficiariis decem, equitibus duobus, centurione uno. Respondit, non sufficere sibi hunc numerum, idque se scripturum tibi. Hoc in caussa fuit, quo minus statim revocandos putarem, quos habet supra numerum.

XXXII. *Pontum*, concedente Polemone rege, Nero in provinciae formam redegit. Coniuncta erat cum Bithynia, sed *orae* eius praeerat *praefectus*, qui parebat praesidi Bithyniae. *L.*

— *Beneficiariis.* Dubiae admodum conditionis homines in locum suum vindicasse videtur vir illustris Ge. Christian. Gebauerus in originibus Feodi p. 6 sqq. Breviter, aunt milites beneficio Ducis sui, seu Tribuni a durioribus militiae muneribus, portandi, fodiendi, liberi, ut propriam belli operam tanto enixius navarent, quos proinde Duces custodiae et ministeriorum quorumdam caussa circa se habebant *ἐπὶ θεραπείᾳ τῶν Μαγιστράτων τεταγμένοι*, ut optime in glossis verborum iuris Car. Labbaei ex ipsius emendatione definiuntur. Haec descriptio ad loca veterum omnia convenit, et ad conciliandum cum Festo, id est, Verrio Flacco, Vegetium etiam valet: quod ex Gebaueri observatis in thesauro Linguae Latinae ostendere non omittemus. *G.*

XXXIII. (XXIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Et mihi scribit Gabius Bassus, non sufficere sibi eum militum numerum, qui ut daretur illi, mandatis meis complexus sum. *Quod, quaeris, scripsisse me*, ut notum haberes, his literis subiici iussi. Multum interest, res poscat, an homines imperare latius velint. Nobis autem utilitas demum spectanda est: et quantum fieri potest, curandum, ne milites a signis absint.

XXXIII. *Quod quaeris scripsisse.* Locus depositus, cui tamen sensum mentemque reddidit illustris Gebauerus laudatis modo origg. Feodi I. A. p. 8, not. z. *Quoi quae rescripserim, ut notum haberes* Mirifice favet huic coniecturae antiqui Codicis lectio a Catanaeo prolata, *Quot quaeris scripsisse, me*: quam si recipimus, ipsum tamen *Quoi* non tam a Plinio, quam a librario antiquario, qui pro *Cui* ita dederit, acceptum referendum videtur. *G.* — *Demum*, solum, tantum, explicant Gloss. *L.*

XXXIV. (XXIV)

Prusensium nomine balineum rogat exstrui.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Prusenses, Domine, balineum habent et sordidum et vetus. Id itaque, indulgentia tua, restituere desiderant: ego tamen aestimans novum fieri debere, videris mihi

XXXIV. 1. *Ego tamen..... videris.* Manifestum anacoluthon, sive Plinii fusum incuria, sive descriptoribus imputandum sit. Quam non infrequentia sint talia apud optimos quosque scriptores, docent quos laudat Cort. ad Sallust. Iug. XXX, 1, add. Davis. ad. Cic. Tusc. II, 1. Simillimum est Hirtii de B. Afr. c. 25 pr. *Rex Iuba cognitis Caesaris difficultatibus, et copiarum paucitate*, visum est, etc. Etiam hic plura dedit Davisius. *G.*

2 desiderio eorum indulgere posse. Erit enim pecunia, ex qua fiat: primum ea, quam revocare a privatis et exigere iam coepi: deinde, quam ipsi erogare in oleum soliti, parati sunt in opus balinei conferre. Quod alioqui et dignitas civitatis, et saeculi tui nitor postulat.

2. *Revocare a privatis.* Vid. ep. 28, 3. *G.*—*In oleum.* Quod publice praeberetur in balneis: unde publicum munus ut *sitonias*, sic *elaeonias*, *σιτωνίας*, *ἐλαιωνίας*, *emendi olei*, de quo l. XVIII, §. 5, π. de vacat. et excusat. muner. add. Cuiac. ad l. VI, π. de excusationibus. Vetus lapis ap. Grut. p. 375, 5: « L. Caecilius... HS. N. XXX. municipibus Comensibus legavit, quorum reditu quotannis per Neptunalia oleum in campo, et in thermis, et balineis omnibus, quae sunt Comi, populo praeberetur. » *G.*

XXXV. (XXV)

TRAIANVS PLINIO S.

Si instructio novi balinei oneratura vires Prusensium non est, possumus desiderio eorum indulgere: modo ne quid ideo aut intribuant, aut minus illis in posterum fiat ad necessarias erogationes.

XXXVI. (XXVI)

De militibus, liberto Caesaris relinquendis, consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Maximus, libertus et procurator tuus, Domine, praeter decem beneficiarios, quos assignari a me Gemellino, optimo viro, iussisti, sibi quoque confirmat necessarios esse milites. Ex his interim, sicut inveneram, in ministerio eius relinquendos existimavi: praesertim quum ad frumentum comparandum iret in Paphlagoniam. Quin etiam tutelae caussa, quia desiderabat, addidi duos equites. In futurum quid servari velis, rogo rescribas.

XXXVI. *Maximus.* De quo etiam supra in ep. 17. *G.* — *Beneficiarios.* Vid. quoque supra ad ep. 32. *G.* — *Virdius Gemellinus* et ipse Caesaris procurator, sed non libertus. *L.* — *Interim, sicut inveneram in ministerio*, videtur numerus militum deesse. *G.*

XXXVII. (XXIX)

TRAIANVS PLINIO S.

Nunc quidem proficiscentem ad comparationem frumentorum Maximum libertum meum recte militibus instruxisti. Fungebatur enim et ipse extraordinario munere. Quum ad pristinum actum reversus fuerit, sufficient illi duo a te dati milites, et totidem a Virbio Gemellino, procuratore meo, quem adiuvat.

XXXVIII. (XXX)

Consulit de poena servorum inter tirones repertorum.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. C.

Sempronius Caelianus, egregius iuvenis, repertos inter tirones, duos servos misit ad me: quorum ego supplicium distuli, ut te, conditorem disciplinae militaris firmatoremque, consulerem de modo poenae.
2 Ipse enim dubito ob haec maxime, quod, ut iam dixerant, sacramento militari nondum distributi in numeros erant. Quid ergo debeam sequi, rogo, Domine, scribas, praesertim quum pertineat ad exemplum.

XXXVIII. 1. *Duos servos.* Laudavit opportune Buehnerus l. XI, π. de re milit. ubi Marcianus, *Ab omni*, inquit, *militia servi prohibentur; alioquin capite puniuntur.* G.

2. *Quod, ut iam dixerant, sacramento*, etc. Interpungendum: *quod, ut iam dixerant sacramento militari, nondum*, etc. *Sacramento dicere* solemnis locutio. *S.*

XXXIX. (XXXI)

TRAIANVS PLINIO S.

Secundum mandata mea fecit Sempronius Caelianus, mittendo ad te eos, de quibus cognosci oportebat, an capitale supplicium meruisse videantur. Refert autem, voluntarii se obtulerint, an lecti sint, vel etiam vicarii dati. Lecti si sunt, inquisitor peccavit:
2 si vicarii dati, penes eos culpa est, qui dederunt: si

XXXIX. 2. *Inquisitor.* Libri veteres *inquisitio*; quod praeferendum videtur, tanquam paullo abstrusius, neque tamen non verum, ut *ministerium* pro *ministris* et i. g. a. *G.*— Praetulit cum Longolio Gierigius. *S.*

ipsi, quum haberent conditionis suae conscientiam, venerunt, animadvertendum in illos erit. Neque enim multum interest, quod nondum per numeros distributi sunt. Ille enim dies, quo primum probati sunt, veritatem ab his originis suae exigit.

— *Quo primum probati sunt.* Quo tribunus vel ipse dux exploratione facta illos idoneos et recipiendos iudicavil, licet non statim sacramento dixeriol. Explicat Vegetius I, 4, *cuius aetatis tirones* probandi, el c. 5, *qua statura sint* probandi, etc. Probalur autem, ul obiter adiiciamus locum, qui nos delionit: « adolescens vigilantibus oculis, erecta cervice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, veotre modico, exilior cruribus, suris, el pedibus non superflua carne distentis, sed nervorum duritia collectis. » Quo igilur die probati sunl, significaole eo, qui delectum agil, eos sibi probari, se velle illos recipere, indicare debent originem suam, etc. *G.*

XL. (XXXII)

Quaerit, quid faciendum de damnatis sit, qui ministeriis publicis se immiscuerunt.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Salva magnitudine tua, Domine, descendas oportet ad meas curas, quum ius mihi dederis referendi ad te, de quibus dubito. In plerisque civitatibus, maxime 2 Nicomediae et Niceae, quidam vel in opus damnati, vel in ludum, similiaque his genera poenarum, publicorum servorum officio ministerioque funguntur, atque etiam, ut publici servi, annua accipiunt. Quod ego quum audissem, diu multumque haesitavi, quid facere

XL. 2. *In opus, in ludum.* *In opus* quale est *metalli; in ludum* gladiatorium, vel venatorium, ubi depugnandum cum bestiis. Laudatus iam hic est Paollus, rec. senl. V, 17, il. Vlpian. l. VIII, π. de poenis §. 5 sq. *G.* — *Servorum* illorum alii erant tabellioes, alii actores. *L.*

3 deberem. Nam et reddere poenae post longum tempus
plerosque iam senes, et, quantum adfirmatur, frugaliter
modesteque viventes, nimis severum arbitrabar;
et in publicis officiis retinere damnatos, non satis honestum
putabam: eosdem rursus a republica pasci
otiosos, inutile; non pasci, etiam periculosum existi-
4 mabam. Necessario ergo rem totam, dum te consulerem,
in suspenso reliqui. Quaeres fortasse, quemadmodum
evenerit, ut poenis, in quas damnati erant,
exsolverentur: et ego quaesivi, sed nihil comperi,
quod affirmare tibi possum. Vt decreta, quibus damnati
erant, proferebantur; ita nulla monimenta, quibus
5 liberati probarentur. Erant tamen, qui dicerent deprecantes,
iussu proconsulum legatorumve dimissos.
Addebat fidem, quod credibile erat, neminem hoc
ausum sine auctore.

3. *Periculosum.* Ne victum peterent, unde non oportet, cum damno privatorum et rei publicae. *G.*

4. *In quas damnati.* Libri quidam *dati*, eleganter et bonis auctoribus, ipsoque mox Traiano, ultimis proximae epistolae verbis. *G.* — *Quod .... possum.* Verius videtur *possim*, ut infinita magis et incerta reddatur oratio. Sed aetati suae hic forte indulsit Plinius, ut in illo *si aguntur* X, 28, 5. *G.* — Vid. I. A. Ernest. ad h. l., qui *possim* non sprevisset, si reputasset, *comperi* hic non dici ἀορίστως, sed habere vim τοῦ παρακειμένου. *S.* — Et ego quaesivi, sed nihil comperi, quod adfirmare tibi *possum.* Senserat *Gesnerus*, non bene dici hic *possum*, et ei verius videbatur *possim*; forte tamen hic aetatis suae consuetudine indulsisse. Immo scribendum est *possem* secundum legitimam rationem; nec in hoc indulgere *Plinius* aetati potuit: etsi scio, paullatim coepisse aberrare Latinos a legitima consuetudine, sed eos, qui a Germanicis nationibus infecti essent. Ern.

— *Monimenta*, documenta, quidquid vim probandi habet. *L.*

XLI. (XXXIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Memineris, idcirco te in istam provinciam missum, quoniam multa in ea emendanda apparuerint. Erit autem vel hoc maxime corrigendum, quod qui damnati ad poenam erant, non modo ea sine auctore, ut scribis, liberati sunt, sed etiam in conditionem proborum ministrorum retrahuntur. Qui igitur intra hos proxi- 2
mos decem annos damnati, nec ullo idoneo auctore liberati sunt, hos oportebit poenae suae reddi: si qui vetustiores invenientur, et senes, ante annos decem damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quae non longe a poena sint. Solent enim eiusmodi, ad balineum, ad purgationes cloacarum, item munitiones viarum et vicorum, dari.

XLI. 1. *Vel hoc maxime.* Accedo Rittershusio *hoc vel maxime* corrigenti. *S.*

2. *Balineum, ad purgationes cloacarum.* Servi qui ad *balineum* atque ad alia ministeria vel sordida vel molesta adhiberi solebant *mediastini* dicebantur. *L.*

XLII. (XXXIV)

Nicomedense incendium narrat, et institutionem collegii fabrum commendat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Quum diversam partem provinciae circumirem, Nicomediae vastissimum incendium multas privatorum

XLII. 1. *Quum diversam partem.* Videtur hoc indicare, per absentiam suam in diversa ac remotiore parte provinciae rem secius administratam

domos, et duo publica opera, quamquam via interia-
2 cente, Gerusian et Isson, absumpsit. Est autem latius sparsum; primum violentia venti, deinde inertia hominum, quod satis constat otiosos et immobiles tanti mali spectatores perstitisse: et alioqui nullus usquam in publico sipho, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda. Et haec quidem,
3 ut iam praecepi, parabuntur. Tu, Domine, dispice, an instituendum putes collegium fabrorum, dumtaxat hominum CL; ego attendam, ne quis, nisi faber, recipiatur, neve iure concesso in aliud utatur. Nec erit difficile custodire tam paucos.

Nicomediae. *G.* — *Gerusian.* Gerusia, *γερουσία*, ad verbum *senatum* notat: unde etiam Plutarchus lib. An seni resp. p. 1413 extr. *τὴν ἐν Λακεδαίμονι παραζευχθεῖσαν ἀριστοκρατίαν τοῖς βασιλεῦσιν...ὁ Λυκοῦργος ἄντικρυς γερουσίαν ὠνόμασεν· ἡ δὲ Ῥωμαίων σύγκλητος ἄχρι νῦν γερουσία καλεῖται.* De Lacedaemoniis etiam Paus. Lacon. p. 92, 16: *Ἡ μὲν δὴ γερουσία συνέδριον Λακεδαιμονίοις κυριώτατον τῆς πολιτείας.* Pronum igitur erat *Gerusian* interpretari *curiam*, senatus habendi templum. Sed est etiam locus notabilis Vitruvii II, 8: *Croesi domus quam Sardiani civibus ad requiescendum aetatis otio, seniorum collegio Gerusian dedicaverunt.* Eadem repetit avunculus Plin. nostri XXXV, 14 s. 49. Fuerit itaque quasi *Prytaneum* Atheniensium, ubi honoris caussa aluntur senes de republica bene meriti. Sed *Gerontocomeion* egestati senum levandae dicatum, etc. *G.* — *Et Isson.* Non habeo melius quidquam coniectura Rittershusiana (immo Catanaei. *S.*) *Iseon*, Ἰσεῖον, templum Isidis: cuius monetae nominum magnam vim, neque hoc omisso, recenset Fabric. B. G. II, 4, 7; vol. I, pag. 257 sq. Quin ab Eutropio VII, extr. inter *opera*, quae Romae fecit Domitianus, etiam est *Iseum*, ubi male in paraphrasi edit. noviss. legitur τὸ Ἰσιὸν pro Ἰσεῖον· melius Cellar. Ἰσιον. *G.*

2. *Sipho.* Hesych. *Σίφων· ὄργανόν τε εἰς πρόεσιν ὑδάτων ἐν τοῖς ἐμπρησμοῖς.* *L.* — *Nulla hama.* Ad afferendam aquam. Romae illud non negligebatur. Paullus l. III, π. de off. Praef. Vigil. §. 3: *Sciendum est praefectum vigilum per totam noctem vigilare debere, et coërrare* (quid si *oc-rare*, hoc est, *curare*) *cum hamis et dolabris.* De hamis etiam Cato R. R. 135. *G.*

3. *Ego attendam.* Suspecta imperatori collegia omnia: itaque cautionem promittit Secundus, et tamen, ut statim videbimus, non persuadet. *G.*

XLIII. (XXXV)

TRAIANVS PLINIO S.

Tibi quidem, secundum exempla complurium, in mentem venit, posse collegium fabrorum apud Nicomedenses constitui. Sed meminerimus, provinciam istam, et praecipue eas civitates, ab eiusmodi factionibus esse vexatas. Quodcunque nomen ex quacunque caussa dederimus iis, qui in idem contracti fuerint, hetaeriae, quamvis breves, fient. Satius itaque est 2
comparari ea, quae ad coërcendos ignes auxilio esse possint, admonerique dominos praediorum, ut et ipsi inhibeant; ac, si res poposcerit, accursu populi ad hoc uti

XLIII. 1. *Factionibus.* Quibus occasionem dederant collegia eiusmodi: nempe homines honestissima etiam de caussa collecti, interdum, ubi vires suas sentiunt, contra rem publicam coitionem faciunt. Quid collegia opificum, quas *Gildas* vocant (gallice dicimus *les confréries. L.*), saepe turbaverint, notum est. Haec caussa, obtentus certe, in Christianos saeviendi fuit. Vid. inf. ep. 97, 7. *Hetaeria,* ab ἑταῖρος *sodalis,* ad congressum proprie pertinet, cui oblectatio sola proposita est, *sodalitium.* Sed multo facilius haec in suspicionem adducitur. Novimus, quid nuper de *Collegii Fabrum Liberalium* Britannici coloniis per Franciam et Italiam metuerint quidam principes. Add. infra ep. 93, et 97, 7. Similis ex aliqua parte species tractatur ep. 117. *G.*

2. *Dominos praediorum.* Vrbanorum nempe: quae apud Iurisconsultos praesertim frequens appellatio est. Vid. v. g. titulus Digestorum VIII, 2, de Servit. praediorum urban. *G.*

XLIV. (XXXVI)

Vota pro principis salute suscepta et soluta nuntiat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Solennia vota pro incolumitate tua, qua publica salus continetur, et suscipimus, Domine, pariter et solvimus, precati deos, ut velint ea semper solvi, semperque signari.

XLIV. *Solennia.* Buchnerus hic laudavit Caium l. 233, de V. S. *Post Kalendas Ianuarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.* Ipsum hunc diem *Vota* appellatum censent. Sic principum *Natales* et *Parilia*, et *Kalendae Ianuariae*, et *Vota* iunguntur apud Vopiscum Tac. IX. Vid. omnino Casaubon. ad Spartian. Adrian. c. XXIII. *G.* — *Semper solvi semperque signari.* Scripto comprehendi, ut exstet illorum memoria. Iam laudatus hic Rutgers. vol. V, 5. *G.*

XLV. (XXXVII)

TRAIANVS PLINIO S.

Et solvisse vos cum provincialibus, diis immortalibus vota pro mea salute et incolumitate, et nuncupasse, libenter, mi Secunde carissime, cognovi ex literis tuis.

XLVI. (XXXVIII)

Aquaeductum, Nicomediae frustra inceptum, perfici posse, si ex Vrbe aquilex mittatur.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

In aquaeductum, Domine, Nicomedenses impenderunt HS. XXX CCC XXIX, qui imperfectus adhuc relictus, ac etiam destructus est: rursus in alium ductum erogata sunt CC. Hoc quoque relicto, novo impendio est opus, ut aquam habeant, qui tantam pecuniam male perdiderunt. Ipse perveni ad fontem purissimum, ex 2

XLVI. 1. Quum Plin. operibus publicis plurimum curae impenderet, non dubito hanc epist. Nicomediae haud diu post eius adventum esse scriptam. Plin. autem an. 103 prov. intravit. *L.*—*HS XXX.* Ad primum hunc numerum, si sanus est, nimirum intelligenda millia, ipse ordo numerorum suadet, et forte imposita fuit in libris antiquis transversa linea, a posterioribus, ut fit, omissa. Sunt enim 30,329 sestertii circiter 1200 imperiales. Quae deinde sequuntur notae, CC, in iis etiam intelligo millia, qui sunt 6666 2/3 imperiales. Alioquin non fuerit, cur imperator appellet *tantam pecuniam.* Quin, suadet epistola 48, 1, de *HS. centies*, ut putem non XXXM, s. *triginta millia* hic legendum, sed *tricies*, qui sunt centies mille imperiales: ac deinde *ducenties*, hoc est, 666,666 2/3 imperiales. Hae demum summae, tantis ac tam magnificis operibus dignae. Caeterum si quis lector et hanc epistolam recte intelligere, et de hac tota ratione antiquae magnificentiae recte edoceri cupit, legendi erunt commentarii illustrissimi marchionis Poleni ad Frontinum, quo opere nihil in hoc genere perfectius limatiusque visum adhuc esse, mihi videbatur. *G.* — In numeris inpensarum haesit *Gesnerus*, sive potius in modo numerorum, qui per signa scripta sunt, enunciandorum; putatque in primo *HS. XXX* esprimendum esse *tricies*, in altero *CC ducenties*, ut summae aptae operi, de quo sermo est, fiant. Sed ei rei refragatur, in altero quidem, latinitas: *rursus in alium ductum erogata sunt HS. CC.* Deberet esse *erogatum est HS. CC.* Si sestertia intelligimus, ut secundum hoc debemus, minores quidem, quam pro operum istorum modo, summae existunt: sed inchoata tantum opera erant, et relicta; unde tamen magna est pecunia, quae perierat. Ern.

quo videtur aqua debere perduci, sicut initio tentatum erat, arcuato opere, ne tantum ad plana civitatis et humilia perveniat. Manent adhuc paucissimi arcus: possunt et erigi quidam lapide quadrato, qui ex superiore opere detractus est: aliqua pars, ut mihi videtur, testaceo opere agenda erit; id enim et facilius
3 et vilius. Et in primis necessarium est, mitti a te vel aquilegem, vel architectum, ne rursus eveniat, quod accidit. Ego illud unum adfirmo, et utilitatem operis et pulchritudinem saeculo tuo esse dignissimam.

— *Perduci... arcuato opere... arcus*, quibus Romanorum aquaeductus impositi, quibusdam in locis, auctore Frontino, centum novem pedes sublati erant. *L.* — *Testaceum* varie fiebat, ex arena, e marmore, et testis ferreo pilo contusis et calci mixtis. Plinius Historiae naturalis libro XXXVI, 23; Vitruvius libro VII, 3 et 4. *L.*

XLVII. (XXXIX)

TRAIANVS PLINIO S.

Curandum est, ut aqua in Nicomedensem civitatem perducatur. Vere credo, te ea, qua debebis, diligentia hoc opus adgressurum. Sed, me Dius fidius, ad eamdem diligentiam tuam pertinet, inquirere, quorum vitio ad hoc opus tantam pecuniam Nicomedenses perdiderint, ne, quum inter se gratificantur, et inchoaverint

XLVII. *Ad hoc opus.* Al. *Ad hoc tempus.* Quod I. A. Ernestio haud displicet. *S.*

— *Quum.* Cum I. Fr. Gronovio legendum *dum.* Sic et I. A. Ernest. Caeterum Gierigius errat ante *et inchoaverint* inserendum esse *impune* arbitrans. Non meminerat, *ne* hic μυστικῶς dictum esse. Vid. Perizon. ad Sanct. Min. IV, 15, 30. *S.* — Ne, *quum* inter se gratificantur. Recte iudicavit I. F. Gronovius, hic rescribendum esse *dum*, quod ego sine haesitatione in textum intulerim. Ortum est vitium a librariis imperitis, ad suae linguae modum refingentibus. Nam et nostri imperite dicunt interdum *quum* pro *dum.* Ern. — *Ad hoc*

aquaeductus, et reliquerint. Quid itaque compereris, perfer in notitiam meam.

opus. Libri quidam editi habent *ad hoc tempus. Operi* sane non convenit *perdiderint:* forte totum est a librariis, et e superiori *hoc opus* huc tractum. Id si non est, sane *tempus* legendum. Ern.—*Quid* itaque compereris, perfer in notitiam nostram. *Quid* sine dubio vitiosum est, corrigendumque *Quod.* Sermo est enim de futuro. Iubet cognoscere rem, et ad ipsum referre, quod repererit. Etiam infra hoc genus vitii in libris notavi. Ern.

— *Quidquid itaque compereris.* An *quidquid?* Nisi cum I. A. Ernestio malis *quod.* S.

XLVIII. (XL)

De Nicensium et Claudiopolitanorum aedificationibus consulit.

C PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Theatrum, Domine, Niceae maxima iam parte constructum, imperfectum tamen, sestertium, ut audio (neque enim ratio plus excussa est), amplius centies hausit: vereor ne frustra. Ingentibus enim rimis de- 2
scendit et hiat, sive in caussa solum humidum et molle, sive lapis ipse gracilis et putris: dignum est certe deliberatione, sitne faciendum, an sit relinquendum, an etiam destruendum. Nam fulturae ac substructiones,

XLVIII. 1. *Plus.* I. A. Ernestius pro vitioso habet rescribitque *dum.* Legendumne *penitus?* Certe *plus* vix genuinum. *S.* — Neque enim ratio *plus* excussa est. Credo *plus* esse vitiosum, rescribendumque *dum.* Ratio nondum excussa erat. Habebat enim tantum de auditu. *Vt audio*, inquit, *HS. amplius centies hausit.* Cl. *Longolius* nos amandat ad *Perizonii* dicta de usu verbi *plus* ad Sanctii Minervam IV, 2, 1; sed ea nihil efficiunt. Ern.

2. *Descendit.* Tuetur hoc I. A. Ernestius, quem vide. *S.* — *Descendit et hiat.* Frustra haesere viri docti in primo verbo; tentaruntque *discedit. Descendit* refertur ad *solum*, quo subsidente, a mole aedificii, rimae aguntur. Ern. — *Sitne... an sit.* Servavi lectionem Cellarianam, quum

quibus subinde suscipitur, non tam firmae mihi quam
3 sumptuosae videntur. Huic theatro ex privatorum pollicitationibus multa debentur, ut basilicae circa, ut porticus supra caveam: quae nunc omnia differuntur
3 cessante eo, quod ante peragendum est. Iidem Nicenses gymnasium, incendio amissum, ante adventum meum restituere coeperunt longe numerosius laxiusque, quam fuerat. Etiam aliquantum erogaverunt: periculum est, ne parum utiliter. Incompositum enim et sparsum est. Praeterea architectus, sane aemulus eius, a quo opus inchoatum est, adfirmat, parietes (quamquam viginti et duos pedes latos) imposita onera sustinere non posse, quia sine caemento medio farti,

adhuc unum *an* sequatur. Quae adferuntur ex bonae aetatis scriptoribus ad tuendum usum τῆς *aut* post *utrum* aut *ne*, ea vereor, ut vel non habeant disiunctionem veram, aut librariis semibarbaris debeantur. Ipsum illud Nostri I, 18, 5, non ita cohaerel, *Dispice an vertas, aut rescribas*: sed *dispice aut rescribe*. Vid. tamen ad Paneg. LXXXIV, 1. — Nec magis ita cohaereret Traiani illud ep. 39, 1: *Referet autem voluntarii se obtulerint, an lecti sint, vel etiam vicarii dati.* Ibi enim voluntariis opponuntur, et lecti, et vicarii dati. *S.*

3. *Porticus supra caveam.* Quibus ornetur et tegatur suprema illa post gradus omnes theatri praecinctio et ambulatio. *G.*

4. *Longe numerosius.* Vel plurium cubiculorum et membrorum, ut vult Gronovius, vel certe quod maiorem hominum numerum capiat, ut *numerosa subsellia* II, 14, 6. *G.* — Non probat haec I. A. Ernestius, nihil ipse afferens, quod melius sit. *S.*—Gymnasium... longe *numerosius* et laxius. Non videtur *numerosius* adhuc recte intelligendum esse. Nam nec multitudo cubiculorum et membrorum, nec multitudo hominum, quam capiebat, satis apta est sequentibus *Incompositum est et sparsum*, id est, cuius partes, quae et ipsae aedificiorum instar habebant, non aptae inter se nexae erant, sed dissitae et per intervalla structae: nisi vero huc *membra* in Gronoviana interpretatione trahas. Ern.

— *Sine caemento. Caementa* magni lapides ad angulos rectos caesi, fundamentis idonei. Hinc apud Horatium Od. III, 1, 34, quum iaci in altum moles debent, *caementa demittit redemptor*, ac III, 24, 3, *Caementis occupatur mare Tyrrhenum*, etc. Parietes itaque qui sustinere onera debent, caementis atruuntur optime. Iidem *testaceo opere praecingi* dicuntur, quum *corium* illis, nam sic etiam loquuntur, inducitur ex testa s. figlina materia tusa, calce temperata. Hoc opere, quod *signinum* etiam vocatur, tegi parietes, hoc piscinas, hoc pavi-

nec testaceo opere praecincti. Claudiopolitani quoque 5
in depresso loco, imminente etiam monte, ingens balineum defodiunt magis, quam aedificant, et quidem ex ea pecunia, quam buleutae addunt beneficio tuo, aut iam obtulerunt ob introitum, aut nobis exigentibus conferent. Ergo quum timeam, ne illic pu- 6
blica pecunia, hic, quod est omni pecunia pretiosius, munus tuum male collocetur, cogor petere a te, non solum ob theatrum, verum etiam ob haec balinea, mittas architectum, dispecturum, utrum sit utilius

menta fieri iubent rustici mei. Vid. Lex. Rust. et add. Polen. ad Frontin. art. X, n. 9, et art. CXXV, n. 4. Hoc igitur vel signino vel testaceo munitus et praecinctus paries ab aquis tutus, vitium eo minus potest facere; hoc continetur, si quid etiam in medio *farcti* sit, hoc est, rudere, lapillis, glarea, modo impleti. Si vero *sine caemento medio farti* tantum sint parietes, *nec certe testaceo opere praecincti*, facile aqua penetrat, facile dilabitur materia. Haec ipsa interpretatio ostendit, falsam esse alteram lectionem, *quia sint caemento medii farti*. *Caemento farciri* non dicitur paries, sed materie minuta: a *caementis* non fit imbecillis aut vitiosus paries, sed substeuctionibus aptissimus. *G.*—Non reiiciam illud *sint*. Plinius enim videtur scripsisse: *quia sint sine*, etc. *S.*

5. *Claudiopolis* et Bithynium dicebatur, Ptol. V, 1. *L.* — *Buleutae addunt*. Quid hic sibi velit *addunt*, quod libros omnes obsedit, nemo docet. *Additi* coniicit Casaubonus, plaudentibus aliis. Sermo enim est de *buleutis* s. *decurionibus* (quo nomine esse in aliis urbibus, qui Romae *senatores*, translaticium est) qui beneficio Traiani creati, et reliquis *additi*, non a suis censoribus lecti sunt. Quid si *adiuncti* legamus? Hi quidem et sono vocis, et numero apicum, propius a verbo *addunt* videntur abesse. Res ipsa satis declaratur infra ep. 113 et 114. *G.* — Ego tamen vix intelligo, cur hoc in loco commemoretur illud, buleutas *creatos esse beneficio Traiani*. Haec sententia plane aliena est. Mihi in voce *addunt* latere videtur vel hoc, *aut dant*, ut pecunia illa ex fisco Traiani vel saltem eo concedente ex aerario sumpta significetur; aut hoc, *dabunt*, eodem sensu. Vnde et mox *munus dicitur*. E. — Conf. I. A. Ernestius ad h. l. Suspicor scribendum esse *addendi*. Nostra lectio nasci potuit ex altera forma, invecta fortasse a librario captante archaismos, *addundi*: quae si cui mira videatur, sciat in Lucretio legi *reddundus* I, 54; V, 67. *S.* — Quam buleutae *addunt* beneficio tuo. *Addunt* esse vitiosum, in eo fere consentiunt. Conieci *qui sunt*, quod non displicebat Gesnero (vid. ep. ad h. l.), qui conieccrat *adiuncti*. Id verbum in hac re non est usitatum. Forte plane spurium et insititium est verbum. I. A. Ernest.

6. *Munus tuum*. Quod licet praeter suas leges, aerarii supplendi caussa,

post sumptum, qui factus est, quoquo modo consummare opera, ut inchoata sunt: an, quae videntur emendanda, corrigere; quae transferenda, transferre; ne, dum servare volumus, quod impensum est, male impendamus, quod addendum est.

legere supra numerum decuriones sive buleutas, qui pecuniam eo nomine publico conferant. *G.* — *Dum servare volumus, quod impensum est.* ut, *ne perdiderit, non cessat perdere lusor.* G.

XLIX. (XLI)

TRAIANVS PLINIO S.

Quid oporteat fieri circa theatrum, quod inchoatum apud Nicenses est, in re praesenti optime deliberabis et constitues. Mihi sufficiet indicari, cui sententiae adcesseris. Tunc autem e privatis exigi opera tibi curae sit, quum theatrum (propter quod illa promissa sunt)
2 factum erit. Gymnasiis indulgent Graeculi; ideo forsitan Nicenses maiore animo constructionem eius adgressi sunt: sed oportet illos eo contentos esse, quod
3 possit illis sufficere. Quid Claudiopolitanis circa balineum, quod parum (ut scribis) idoneo loco inchoaverunt, suadendum sit, tu constitues. Architecti tibi deesse non possunt. Nulla provincia est, quae non

XLIX. 1. *Mihi sufficiet.* Pronomen *Mihi* aeque ad *sufficiet*, quam ad *indicari* referri potest. Saepe talia occurrunt, ut notavimus ad VIII, 6, 17; it. ad VIII, 10, 12. *G.*

2. *Graeculi*, ob mores minus severos, Graeci a Romanis dicti sunt. Ipse Cicero adolescens e Graecia reversus vulgo Graeculus dictus est. *L.* — *Gymnasiis indulgent* et plurima aedificant, et libentissime in iis tempus transigunt. *L.* — *Maiore animo.* Animosius, cupidius, ut proinde maiora viribus susceperint. *G.*—*Illos ... illis.* Alterutrum delet I. A. Ernestius. Sane abesse poterat. *S.* — Sed oportet *illos* eo contentos esse quod possit *illis* sufficere. Alterum vel *illos* vel *illis* delendum: malim prius. Ean.

3. *Quod Claudiopolitanis.* Al. bene: *Quid Claudiopolitanis.* S.

peritos et ingeniosos homines habeat : modo ne existimes, brevius esse, ab Vrbe mitti, quum ex Graecia etiam ad nos venire soliti sunt.

— *Modo ne existimes.* Vid. ad X, 28, 5. *G.* — *Soliti sunt.* Immo *soliti sint.* S.

— *Brevius*, expeditius. Acerbe propemodum Plinio temeritatem exprobrat. *L.*

L. (XLII)

Suadet, ut lacus Nicomedensis cum mari fossa coniungatur.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Intuenti mihi et fortunae tuae et animi magnitudinem,
convenientissimum videtur, demonstrare opera non
minus aeternitate tua, quam gloria digna, quantumque pulchritudinis, tantum utilitatis habitura. Est in
Nicomedensium finibus amplissimus lacus : per hunc 2
marmora, fructus, ligna, materiae, et sumptu modico et labore usque ad viam navibus, inde magno
labore, maiore impendio, vehiculis ad mare devehuntur. Sed hoc opus multas manus poscit. At hae
pro re non desunt : nam et in agris magna copia est
hominum, et maxima in civitate; certaque spes, omnes

L. 1. *Demonstrare opera.* Subiicere tibi et ostendere opera, in quibus possis illam animi tui et fortunae magnitudinem declarare, et commendare posteritati. Alioquin possit etiam alicui, qui vim verbi Graeci ἀποδεικνύειν cogitet, in mentem venire, *demonstrare* hic ad ipsum Traianum referri, et idem esse quod *efficere*. Sed sic illud *convenientissimum* de Traiano non usurpaturus videtur politissimus scriptor et submisse admodum agere cum imperatore solitus. *G.*

2. *Sed hoc opus*, etc. Lacunam, quam viri docti hic reperisse sibi visi sunt, quomodo I. A. Ernestius expleverit, vide in eius ad h. l. nota. Durior sane ellipsis, si talem Plinius sibi indulsit : quamquam Traiano non opus fuit divinatione, ut intelligeret, de quonam ille opere loqueretur. Caeterum *Sed.... poscit* obiectio est,

libentissime adgressuros opus omnibus fructuosum. Superest, ut tu libratorem vel architectum, si tibi videbitur, mittas, qui diligenter exploret, sitne lacus altior mari, quem artifices regionis huius quadraginta
4 cubitis altiorem esse contendunt. Ego per eadem loca invenio fossam a rege percussam: sed incertum, utrum ad colligendum humorem circumiacentium agrorum, an ad committendum flumini lacum; est enim imperfecta: hoc quoque dubium, intercepto rege mortali-
5 tate, an desperato operis effectu. Sed hoc ipso (feres enim me ambitiosum) pro tua gloria incitor et accendor, ut cupiam peragi a te, quae tantum coeperant reges.

cui respondent sequentia, *At... desunt.* Moneo, ne quis cum I. A. Ernestio corrigendum putet, *Et hae*, etc. *S.* Sed *hoc opus... at hae.* Quod opus intelligatur, ex antecedentibus intelligi non potest: nec ulla res commemorata est, ad quam *hoc opus* referatur. Videtur aliquid excidisse, v. c. *itaque mari committere cupiunt*, ex epistola sequente. Tum pro *at* melius fuerit *et hae pro re non desunt.* I. A. Ern.

3. *Libratorem.* Qui *libram* aquae exploret, hoc est, quantum altitudo eius a centro terrae computata unius loci, superet altitudinem loci alterius. Qui verbis Latinis et dilucidis ad veterum mentem totum hoc de *libra*, *libramento*, *libratoribus* disputatum legere vult, illi satisfaciet I. Polenus ad Frontin. de Aquaeduct. art. XVIII, p. 61 sq. *G.*

4. *A rege percussam.* Loquiturne more antiquo Romanorum et Graecorum de rege Persarum; an successorum Alexandri aliquem indefinite designat? *G.* — Add. Gesneri ad I. A. Ernest. epist., ipsumque ad b. l. Ernest. *S.* — *A rege percussam.* Maneo in sententia, de Bithyniae rege quodam esse capiendum. Ern. — *Intercepto rege mortalitate.* Μεσολαβηθέντος τοῦ βασιλέως ὑπὸ τῆς πεπρωμένης. Saepe sic Diodorus: vid. XVI, 1. *S.*

5. *Pro tua gloria.* Bonane fide, Secunde? Nonne sperabas futurum, ut tuum etiam, Legati, nomen in pariete haereret? *G.*—Gierigius *pro tua gloria* bene coniungit cum *ambitiosum.* S.

LI. (XLIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Potest nos solicitare lacus iste, ut committere illum mari velimus: sed plane explorandum est diligenter, ne, si immissus in mare fuerit, totus effluat; certe, quantum aquarum, et unde accipiat. Poteris a Calpurnio Macro petere libratorem, et ego hinc aliquem tibi, peritum eiusmodi operum, mittam.

LI. 1. Non mirabitur, sollicitatum esse ea re Traianum, qui novit, quam magnificis operibus Romam, Italiam atque provincias ornavit. De ponte qui Danubium iunxit dictum ad VIII ep. 4. Forum Romae exstruxit; columnam, rerum suarum indicem, opus giganteum fecit; Circo immensum latus addidit, ut P. R. sufficeret; aquaeductuum numerum auxit; ad Centum Cellas portum magnifice munivit, Ostiensem amplificavit; per Pomptinas paludes, mole ingenti iniecta, viam Appiam duxit; per Hispaniam, Daciam, aliasque provincias, tum Italiae regiones, vias publicas non exiguo impendio stravit. *L.* — De *Calpurnio Macro* vide ad librum III, epistol. 5. *L.*

LII. (XLIV)

De sumptu Byzantiorum, in legationem ad principem quotannis facto, consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Requirenti mihi Byzantiorum reipublicae impendia, quae maxima fecit, indicatum est, Domine, legatum ad te salutandum annis omnibus cum psephismate

LII. 1. Thracia, in qua *Byzantium*, sub Claudio provincia facta erat; sed Byzantinis Vespasianus demum libertatem ademit. *L.*

2 mitti, eique dari nummorum duodena millia. Memor
ergo propositi tui, legatum quidem retinendum, pse-
phisma autem mittendum putavi, ut simul et sumptus
3 levaretur, et impleretur publicum officium. Eidem
civitati imputata sunt terna millia, quae, viatici no-
mine, annua dabantur legato eunti ad eum, qui Moe-
4 siae praeest, publice salutandum. Haec ego in poste-
rum circumcidenda existimavi. Te, Domine, rogo, ut
quid sentias, rescribendo, aut consilium meum con-
firmare, aut errorem emendare digneris.

2. *Legatum... retinendum*. Fuit Plinio hic etiam cum Cicerone aemulatio, quem tales provincialium legationes impediisse, ex Fam. III, 8, apparet. *G.*

3. *Quae viatici nomine annua.* Non erat, cur I. A. Ernestio suspectum videretur. Addidit Plinius, ut Traianus certo sciret illam summam singulis annis expensam esse. *S.* — Quae viatici nomine *annua* dabantur legato. *Annua* mihi suspectum verbum est. Dicitur enim de stipendiis perpetuis, non de eo, quod datur singulis, non iisdem; nec opus erat dici iterum, quod ante iam dictum esset *annis omnibus*; vel, quia id ad aliud pertinet, in *terna*. An fuit *antea?* cui respondet *in posterum?* I. A. Ern.

LIII. (XLV)

TRAIANVS PLINIO S.

Optime fecisti, Secunde carissime, duodena ista Byzantiis, quae ad salutandum me in legatum impendebantur, remittendo. Fungentur his partibus, etsi solum eorum psephisma per te missum fuerit. Ignoscet illis et Moesiae praeses, si minus illum sumptuose coluerint.

LIII. *Fungetur*. Praestat Iuntinae *fungentur*, quod Gierigius adscivit. *S.*

LIV. (XLVI)

Diplomata quamdiu valeant, doceri cupit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Diplomata, Domine, quorum dies praeterita, an omnino observari, et quamdiu velis, rogo scribas, meque haesitatione liberes. Vereor enim, ne in alterutram partem ignorantia lapsus, aut illicita confirmem, aut necessaria impediam.

LIV. *Diplomata:* diploma vocabant literas publicas, quae profecturis dabantur, ut in oppidis, per quae iter esset, magistratus operam darent, ut celeriter equos et quae ad iter sunt necessaria, reperirent. Nomen ductum est a duplici tabellarum forma, a verbo graeco διπλόος, duplex. Curam eorum non exiguam gerebant Caesares. Mortuo imperatore aliquo, nullam ab eo data amplius habebant vim. *L.*

LV. (XLVII)

TRAIANVS PLINIO S.

Diplomata, quorum praeteritus est dies, in usu esse non debent. Ideo inter prima iniungo mihi, ut per omnes provincias ante mittam nova diplomata, quam desiderari possint.

LVI. (XLVIII)

An Apameorum rationes, quod putabant contra privilegia esse, inspiciendae sint, consulit.

C. PLINIUS TRAIANO IMP. S.

Quum vellem Apameae, Domine, cognoscere publicos
debitores, et reditum, et impendia, responsum est
mihi, cupere quidem universos, ut a me rationes co-
loniae legerentur: nunquam tamen esse lectas ab ullo
proconsulum; habuisse privilegium et vetustissimum
2 morem, arbitrio suo rempublicam administrare. Exegi,
ut, quae dicebant, quaeque recitabant, libello com-
plecterentur: quem tibi, qualem acceperam, misi,
quamvis intelligerem, pleraque ex illo ad id, de quo
3 quaeritur, non pertinere. Te rogo, ut mihi praecipere
digneris, quid me putes observare debere. Vereor
enim, ne aut excessisse, aut non implesse officii mei
partes videar.

LVI. 1. *Apameae.* Plin. H. N. V, 32, 43.: *Intus in Bithynia colonia Apamena ... quae nunc Myrlea Colophoniorum.* Stephanus contra Μύρλεια, πόλις Βιθυνίας, ἡ νῦν καλουμένη Απάμεια. L. — *Proconsulum* qui antea nomine senatus in Bithyniam mittebantur, quorum nonnulli in ipsis Plinii epistolis occurrunt. *L.* — *Habuisse privilegium.* Poterat aliquis suspicari, post *habuisse* pronomen *se* excidisse. Sed sic etiam *te* omittit Traianus mox LVII, 2, *ut sciant, hoc... esse facturum.* G.

2. *Ex illo.* Valde suspectum fuit I. A. Ernestio. Poterat abesse: nec tamen ideo arbitrer delendum esse. *S.* — Pleraque *ex illo* ad id, non pertinere. *Ex illo*, quod refertur ad *libello*, mihi valde suspectum est; adeo inutile et inelegans est! puto quoque delendum esse. I. A. Ern.

LVII. (XLIX)

TRAIANVS PLINIO S.

Libellus Apameorum, quem epistolae tuae iunxeras,
remisit mihi necessitatem perpendendi, qualia essent,
propter quae videri volunt eos, qui pro consulibus
hanc provinciam obtinuerunt, abstinuisse inspectione
rationum suarum, quum ipsum te, ut eas inspiceres,
non recusaverint. Remuneranda est igitur probitas 2
eorum: ut iam nunc sciant, hoc, quod inspecturus
es, ex mea voluntate, salvis, quae habent, privilegiis,
esse facturum.

LVII. 1. *Apameorum*. *Apamenorum* habet manuscriptus Vossianus. *L.* — *Remisit*. Remittere necessitatem, ut Paneg. 70, 8. *L.* — *Videri*. Non deleverim. Consulto addidit Traianus, quod res ei admodum dubia videretur. *S.* — Propter quae *videri volunt eos*, qui proconsules hanc provinciam obtinuerunt, abstinuisse etc. Non desiderarem *videri*, si abesset: sed ferri potest. *Volunt... videri*: Sed *volunt* durius est post *essent*. Legitima ratio postulat *vellent*. Si maxime *Plinius* (*Traianus*) dedit *volunt*, quod non credo, ab interprete debent moneri adolescentes, id esse per se vitiosum, dicendumque fuisse *vellent*, ut ipsi adsuescant legitimae rationi dicendi. *E.* — *Inspectione* pro *inspectatione*. Longolius ex MS. Vossii, Edd. Vett. Rivin. Veenhus. revocavit *inspectatione*, quod sane apud Senecam N. Q. VI, 4, et saepius apud scriptores ecclesiasticos reperitur. Est autem *inspicere* solemne de iis, qui aliquid probandi, improbandive caussa examinant. *L.* — *Ipsum*. Probo lectionem Cod. Voss. *ipsi*: quo et inclinat ed. Calan. *ipse*... recusaverim. Ear. — *Ipsum te*. Iusti iam amantem. Noli igitur *ipsum* tentare. Caeterum notanda constructio: *quum ipsum te, ut eas inspiceres, non recusaverint*. S.

LVIII. (L)

Consulit, an aedes Matris Magnae transferri possit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Ante adventum meum, Domine, Nicomedenses pri-
ori foro novum adiicere coeperunt, cuius in angulo
est aedes vetustissima Matris Magnae, aut reficienda,
aut transferenda: ob hoc praecipue, quod est multo
1 depressior opere eo, quod nunc maxime surgit. Ego,
quum quaererem, num esset aliqua lex dicta templo,
cognovi alium hic, alium apud nos esse morem dedi-
cationis. Dispice ergo, Domine, an putes aedem, cui
nulla lex dicta est, salva religione posse transferri:
alioqui commodissimum est, si religio non impedit.

LVIII. Magnae Matris aut Idaeae Matris sedes fuit Phrygia, Bithyniae vicina. Ex illa terra eius sacra etiam Romam translata. *L.*

1. *Opere eo.* Ipsum puto forum intelligi. *G.* — *Nunc maxime.* Cortius et Gierigius *quum maxime*, quod et ipse praeferam. Sed vide I. A. Ern. ad h. l., qui etiam docet, cur Secundus forum *opus* dixerit. *S.* — Quod est multo depressior *opere eo*, quod nunc maxime surgit. *Quum maxime*, quod Cortius sequutus est, melius sane est in se, nec ipse aliter dixerim: sed et *nunc maxime* rectum. *Opus* autem recte *Gesnerus* interpretatur forum, quod non area modo lata, secundum nostrum morem, sed vel maxime aedificiis ambientibus aream censetur, ut basilicis, tabernis etc. *Suetonius* in Caes. cap. XXV, clare distinguit aream a reliquo foro. Ad intelligendam rem planius profuerit studiosis cognoscere, quae de *foro Lugdunensi* traduntur apud scriptores saeculi noni, quod a Caesaribus aedificatum, ea aetate repente corruit. Ea reperiant in *Antiquitatibus urbis Lugdunensis*, quae sunt in capite operis, quod *Hist. liter. Lugdun.* inscribitur francice. Ern.

2. *Salva religione posse transferri.* Nam romanis moribus *evocatione* Deorum, et *exauguratione* opus erat. Notum est Liv. I, 55, et V, 54, ut Terminus et Iuventas evocari se non passi sint, quum Capitolium cedere Iovi iuberentur. De Veiis et illorum Iunone Liv. III, 21 et 22. Locus classicus Macrob. sat III, 9, quem olim laudavimus ad Plinium XXVIII, 2, s. 4, ubi etiam citavimus illustris Bergeri dissertationem de Evocatione Deorum ex oppidis obsessis 1714, Vitebergae habitam. De evocandis sacris ad Vlpianum, l. IX, §. π, de Rer. divis. et qualit. exstat praeclara Henr. Coccei disputatio habita 1744. *G.*

LIX. (LI)

TRAIANVS PLINIO S.

Potes, mi Secunde carissime, sine solicitudine religionis, si loci positio videtur hoc desiderare, aedem Matris Deum transferre in eam, quae est accommodatior: nec te moveat, quod lex dedicationis nulla reperitur, quum solum peregrinae civitatis capax non sit dedicationis, quae fit nostro iure.

LX. (LIII)

Diem imperii solemniter celebratum esse nuntiat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S

Diem, Domine, quo servasti imperium, dum suscipis, quanta mereris laetitia, celebravimus, precati deos, ut te generi humano, cuius tutela et securitas saluti tuae innisa est, incolumem florentemque praestarent. Praeivimus, et commilitonibus iusiurandum more

LX. Similis argumenti est epist. 103. *G.*

— *Servasti imperium.* Panegyr. V, 6; *Obstinatum tibi non suscipere imperium, nisi servandum fuisset.* G.

— *Praeivimus. Praeivit* nempe Plinius verba iurisiurandi, quae sequerentur milites et provinciales. Caeterum non praetereunda lectio, quae ex margine Casauboni et Minois laudatur, *more solenni, eadem provincialibus pietate certatim iurantibus.* Praeclare sane, si ex libro antiquo, haberetque hanc sententiam, iusiurandum exactum solum a militibus; provincialium vero circumstantem coronam sua sponte ipsam quoque eadem se religione obstrinxisse: eo fere modo, quo Cicerone iurante, servatam a se rempublicam, populus, vere illum iurasse, iuravit, quod ipse

solemni praestantibus, et provincialibus, qui eadem certarunt pietate, iurantibus.

narrat Fam. V, 2. *G.* — *Iurantibus.* Fluctuant libri in hoc loco, cui sane non est ultimum verbum *iurantibus*; quo sublato, elegantior multo fit oratio. Adscripsisse videtur aliquis, scil. *iurantibus*; quod deinde adhaesit... Caeterum, an ex loco colligi possit, Plinium in provincia Bithyuica habuisse *imperium consulare* (nam *de potestate* non dubitatur, quae et in inscriptione vetere diserte commemoratur) disputari video inter *Norisium* et *Pagium*, quem consulent, qui de ea re cognoscere velint, in Critica Baron. ad a. C. tom. I, p. 63. Hic de ea re disputari nihil attinet. Ern.

LXI. (LIV)

TRAIANVS PLINIO S.

Quanta religione ac laetitia commilitones cum provincialibus, te praeeunte, diem imperii mei celebraverint, libenter, mi Secunde carissime, cognovi ex literis tuis.

LXII. (LV)

De usu publicae pecuniae consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Pecuniae publicae, Domine, providentia tua et ministerio nostro etiam exactae sunt et exiguntur: quae vereor ne otiosae iaceant. Nam et praediorum comparandorum aut nulla aut rarissima occasio est: nec inveniuntur, qui velint debere reipublicae, praesertim

LXII. 1. *Debere, reipublicae.* Quae paratissimam habet facultatem exigendi debita, et non facile, nisi pignoribus datis, dat mutuum: quae hodieque *montium pietatis* et *Lombardicarum*, quas vocant, est ratio.

[duodenis] assibus, quanti a privatis mutuantur. Dispice ergo, Domine, numquid minuendam usuram, ac per hoc idoneos debitores invitandos, putes; et, si ne sic quidem reperiuntur, distribuendum inter

G. — Interpunge: *qui velint debere reipublicae, praesertim* etc. *S.* — *Duodenis assibus.* Si vera est lectio significat, *duodenis* in singulos annos *assibus* de centum usurae nomine solvendis, debere homines reipublicae nolle. Sed quum menstruae tantum usurae soleant commemorari, non annuae; quum insolens formula sit, *debere duodenis assibus:* olim visum est Salmasio et Gronovio, pro *duodenis* legendum *usuris.* Neque dubium est, *usuras asses*, in menses nempe, efficere *duodenos asses annuos.* Sed illud tamen praestare nemo, arbitror, potest, Plinii aetate non paullatim rationem illam usurarum menstruam ad annos integros revocari coeptam; et aeque concisum est loquendi genus Cic. Fam. V, 6: *Omnino semissibus* (usuris mutuandae pecuniae) *magna copia est.* Igitur ἐπέχειν licebit. Si quid omnino mutandum, illud maxime probem, *duodenis* plane omitti, ut glossema alicuius, qui metueret, ne parum aperta esset oratio. Funccius ad LL. XII Tab. pag. 172, ait, duodenos asses semiunciales = semissibus illis antiquis. Astute! quasi alius as intelligi posset in usura, alius in sorte: aut quasi omnino as hic pretii, non proportionis nomen esset. *G.* — Mihi, ut I. A. Ernestio, totum illud *duodenis assibus* spurium videtur. *S.* — Nec inveniuntur, qui velint debere, reipublicae praesertim *(duodenis) assibus*, quanti a privatis mutuantur. Locus hic sine dubio vitiosus est. *Salmasius* et *I. F. Gronov.* pro *duodenis* rescribunt *usuris*, ut sint *usurae asses*, sicut dicuntur *usurae semisses* in iure. *Nooditus* rem et sensum probabat, sed simpliciter *assibus* scribi volebat, deletis *duodenis.* Eleganter: nam et Cicero dicit, *semissibus magna copia est*, pro *usuris semissibus;* quem locum commemorat etiam *Gesnerus:* qui tamen sibi non liquere ostendit, utrum sequatur id, quod secundum veterem et veram latinitatem rectum est, an *Plinii* aetate iam deflecti coeperint homines a vetere ratione usurarum secundum menses ducendarum, et annua ratione uti. In quo tamen opus foret aliquo iudicio historiae veteris; quod sane nullum mihi occurrit: immo contraria omnia et in historicis latinis, Plinio iunioribus, et in libris iuris civilis. Si ergo e Gronoviana et Nooditiana ratione seligenda esset, quae maxime probabilis videretur; secundum hanc decernerem, quia durior est aberratio ab *usuris* ad *duodenis.* Mihi, fateor, totum illud *duodenis assibus* delendum videtur. Ita Plinius simpliciter dixit, nolle quem pecuniam debere publico, quanti deberi soleat privatis; ut adeo nil haereretur in aere, quum durior sit conditio debendi reipublicae. Quia vero ordinarius modus usurarum olim fuit hic, ut duodeni pro centenis darentur, in provinciis inprimis, quae sunt usurae asses; aliquis adscripsit modum usurarum, et quidem secundum consuetudinem recentiorem, quae tum invaluerat. Ern.

2. *Distribuendum ... pecuniam.* Sic solere Gerundio adiungi casum verbi,

decuriones pecuniam, ita ut recte reipublicae caveant: quod, quamquam invitis et recusantibus, minus acerbum erit, leviore usura constituta.

notum est, et, ut alia taceamus, plusculis Varronis exemplis in Lex. rustico nostro demonstratum. Nempe sequimur lectionem ex antiquis libris revocatam a cl. Loogolio. *G.*

LXIII. (LVI)

TRAIANVS PLINIO S.

Et ipse non aliud remedium dispicio, mi Secunde carissime, quam ut quantitas usurarum minuatur, quo facilius pecuniae publicae collocentur. Modum eius ex copia eorum, qui mutuabuntur, tu constitues. Invitos ad accipiendum compellere, quod fortassis ipsis otiosum futurum sit, non est ex iustitia nostrorum temporum.

LXIII. *Ex copia.* Nihil in universum constituit de modo usurarum, semissesne exigendae sint, an quincunces etc, sed illum iubet constitui e *copia*, prout offerretur facultas, sive copia hominum idoneorum, qui velint et possint plus minus dare. Sic optime Gronovius. *G.* — *Quod fortassis ipsis otiosum futurum.* Pro *otiosum* Casaubon. et Mioos *onerosum*, quod est consequens *otiosi*. Potuit Traianus utrumque scribere; sed quia Plinius de *otiosa* pecunia loquutus erat, et Traianus eius verba plerumque repetit, propterea *otiosum* verum puto. *L.* — *Non est ex iustitia meorum temporum*, non convenit imperio meo iusto. *L.*

LXIV. (LVII)

De relegatis Imperatorem consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Summas, Domine, gratias ago, quod inter maximas
occupationes iis, de quibus te consului, me quoque
regere dignatus es: quod nunc quoque facias rogo.
Adiit enim me quidam, indicavitque, adversarios suos 2
a Servilio Calvo, clarissimo viro, in triennium rele-
gatos, in provincia morari: illi contra, ab eodem se
restitutos adfirmaverunt, edictumque recitaverunt:
qua caussa necessarium credidi, rem integram ad te
referre. Nam sicut mandatis tuis cautum est, ne resti- 3
tuam ab alio, aut a me relegatos; ita de iis, quos
alius relegaverit, et restituerit, nihil comprehensum
est. Ideo tu, Domine, consulendus fuisti, quid ob-
servare me velles, tam, Hercule, de his, quam de
illis, qui in perpetuum relegati, nec restituti, in pro-
vincia deprehenduntur. Nam haec quoque species in- 4
cidit in cognitionem meam. Est enim adductus ad me

LXIV. 1. *Quod... dignatus es.* *Qui* esse aiunt in libris: sed sic commodius respondeat deinde *sis* pro eo, quod constanter legitur, *es*. G. — *Iis.* Desideres *in iis*. Monuerunt iam I. A. Ernestius et Gierigius. *S.* — Quod inter maximas occupationes, *iis*, de quibus... me... regere dignatus es. Aut intelligendum aut addendum *in*. Ern.

2. *Servilius Calvus* successit *Basso* a. 100; ipse autem a. 101, *Rufum Varenum* successorem habuit. De *Basso* et *Vareno* a Bithyniis accusatis, Noster IV, ep. 9; V, ep. 20; VI, ep. 5. *L.*

3. *Mandatis.* Mandata sunt ea, quae principes magistratibus provincias proficiscentibus praecipiunt. *L.* — *Relegaverit, et restituerit.* Praestat cum Cortiana et Gierigiana legere: *et relegaverit, et restituerit.* S.

— *Hercule.* Quomodo huic voci suus hic locus sit, Gierigius satis se videre negat. At similiter Plinius VI, 19, 6: »Proinde, si poenitet te Italicorum praediorum, hoc vendendi tempus, iam, Hercule, quam in provinciis comparandi.« *S.* — *De his,*

in perpetuum relegatus a Iulio Basso proconsule. Ego, quia sciebam acta Bassi rescissa, datumque a senatu ius omnibus, de quibus ille aliquid constituisset, ex integro agendi dumtaxat per biennium, interrogavi hunc, quem relegaverat, an adiisset, docuissetque proconsulem: negavit. Per quod effectum est, ut te consulerem, reddendum eum poenae suae, an gravius aliquid; et quid potissimum constituendum putares et in hunc, et in eos, si qui forte in simili conditione invenirentur. Decretum Calvi et edictum, item decretum Bassi his literis subieci.

Ita frequenter *his* et *iis* miscent librarii, ut non multum auctoritate opus sit, si alterum pro altero velis reponere. Et sunt tamen hic, qui *his*, non *iis*, agnoscunt. *G.*

4. *Acta.* Quidquid magistratus aliquis publice instituit fecitque. *L.* — *Docuissetque proconsulem.* Successorem Bassi. *Docere* hic eam fere vim habet, quam in illa formula, qua litigator patronum *caussam docet.* G.

5. *Reddendum eum* Sic recte ex optimis libris restitutum, omissa τῇ *an* ante *reddendum:* quae particula etiam expungenda, monente Cortio, fuerat supra VI, 16, 15, ubi dormitavimus. *G.* — *Decretum* quo quis condemnatur; *edictum* quo restituitur. *L.*

LXV. (LVIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Quid in personam eorum statuendum sit, qui a Publio Servilio Calvo proconsule in triennium relegati, et mox eiusdem edicto restituti in provincia remanserunt, proxime tibi rescribam, quum caussas huius
2 facti a Calvo requisiero. Qui a Iulio Basso in perpetuum relegatus est, quum per biennium agendi facultatem habuerit, si existimabat se iniuria relegatum, neque id fecerit, atque in provincia morari perseve-

raverit, vinctus mitti ad praefectos praetorii mei debet. Neque enim sufficit, eum poenae suae restitui, quam contumacia elusit.

LXV. 2. *Eum poenae suae restitui, quam contumacia elusit.* Similis plane ratio mox LXVI, 2, *reddendum poenae, quam evasisset.* Errorem operarum puto, quod libri quidam habent quem. G.

LXVI. (LIX)

De Archippo philosopho, in metallum damnato, consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Quum citarem iudices, Domine, conventum inchoaturus, Flavius Archippus vacationem petere coepit,
ut philosophus. Fuerunt qui dicerent, non modo li- 2
berandum eum iudicandi necessitate, sed omnino tollendum de iudicum numero, reddendumque poenae, quam fractis vinculis evasisset. Recitata est sententia
Vellii Paulli proconsulis, qua probabatur Archippus 3
crimine falsi damnatus in metallum: ille nihil proferebat, quo restitutum se doceret. Allegabat tamen pro restitutione et libellum a se Domitiano datum, et epi-

LXVI. 1. *Citarem iudices.* Citare, *namentlich aufrufen.* Plin. IX, 13, 17: *Haec illi, quo quisque ordine citabantur;* ubi vid. Buchner. it. Clav. Cicer. v. citare. *S.* — *Conventum.* Iudiciorum habendorum caussa. Cic. Verr. XI: *Nam scitote esse oppidum in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere praetores, et conventum agere solent* etc. Haec res occasionem dedit, ut post in *conventus* dividerentur provinciae, dictos ab iis urbibus, in quas convenire iuris dicendi vel impetrandi caussa vicini cogebantur. Sic Hispaniam dividit avunculus Plinii nostri, et v. g. III, 1, s. 3, de Baetica, *Iuridici*, inquit, *conventus ei quatuor, Gaditanus, Cordubensis* etc. *G.* — *Vacationem.* Vt excusationem a tutelis, sic ab aliis muneribus vacationem habebant Philosophi. Vid. lib. VI, §. 5, sqq. π. de excusationibus. Sic l. XVIII, §. ult. π. de muner. et honor. *philosophi* quoque in iis referuntur, *qui civilium munerum vacationem habent.* Sed add. leg. VIII, §. 4, π. de vacat. et excus. muner. *G.*

stolas eius ad honorem suum pertinentes, et decretum Prusensium. Addebat his et literas tuas scriptas sibi: addebat et patris tui edictum, et epistolam, quibus con-
4 firmasset beneficia a Domitiano data. Itaque quamvis eidem talia crimina applicarentur, nihil decernendum putavi, donec te consulerem de eo, quod mihi constitutione tua dignum videbatur. Ea, quae sunt utrimque recitata, his literis subieci.

EPISTOLA DOMITIANI

AD TERENTIVM MAXIMVM.

5 Flavius Archippus philosophus impetravit a me, ut agrum ei DC circa Prusiadem, patriam suam, emi iuberem, cuius reditu suos alere posset. Quod ei praestari volo: summam expensam liberalitati meae feres.

EIVSDEM AD L. APPIVM MAXIMVM.

6 Archippum philosophum, bonum virum, et professioni suae, etiam maioribus respondentem, commendatum habeas velim, mi Maxime, et plenam ei humanitatem tuam praestes in iis, quae verecunde a te desideraverit.

3. *Probatur*. Al. *probabatur*, quod praeferendum. *S.*

5. *Agrum ei DC. Sexcentorum millium*, id est, vicies mille imperialium. De *Prusiade* nihil conficit Cellarius: non improbabile tamen, eandem esse, quae deinde, ep. 85, 1, *Prusa ad Olympum* dicitur. *G.*

— *Expensam liberalitati*. Nostris moribus diceret, *in rationibus scribes sub capite munerum*. G.

6. *Maioribus*. Vel antiquis philosophis, vel parentibus et maioribus proprie dictis. Elegans suspicio Rittershusii *moribus*; pulchrum *philosophus moribus respondens professioni*. Sed nihil certi. *G.* — Quum *maioribus* opponatur *philosophiae professioni*, intelligi oportet, non *maiores*, sed *maiora*. Ea autem sunt munera publica. Archippum in iudicibus fuisse supra legimus. *S.*

EDICTVM DIVI NERVAE.

QVAEDAM SINE DVBIO, QVIRITES, IPSA FELICITAS TEMPORVM 7
EDICIT, NEC SPECTANDVS EST IN IIS BONVS PRINCEPS, QVIBVS
ILLVM INTELLIGI SATIS EST, QVVM HOC SIBI QVISQVE CIVIVM
MEORVM SPONDERE POSSIT, ME SECVRITATEM OMNIVM QVIETI
MEAE PRAETVLISSE, VT ET LIBENTER NOVA BENEFICIA CON-
FERREM, ET ANTE ME CONCESSA SERVAREM. NE TAMEN ALI- 8
QVAM GAVDIIS PVBLICIS ADFERAT HAESITATIONEM VEL EO-
RVM QVI IMPETRAVERVNT DIFFIDENTIA, VEL EIVS MEMORIA
QVI PRAESTITIT, NECESSARIVM PARITER CREDIDI AC LAETVM,
OBVIAM DVBITANTIBVS INDVLGENTIAM MEAM MITTERE. NOLO 9
EXISTIMET QVISQVAM, QVAE ALIO PRINCIPE VEL PRIVATIM
VEL PVBLICE CONSEQVVTVS, IDEO SALTEM A ME RESCINDI, VT
POTIVS MIHI DEBEAT, SI ILLA RATA ET CERTA [FECERO]: NEC

7. *Spectandus*. Forte *exspect.* Video hoc placere etiam Vonckio Obss. misc. c. IV, p. 91. *G.* — *Quum hoc sibi quisque*. Io. de Tridino cum edit. princ. *Quum hoc sibi civium meorum spondere possit vel non admonita persuasio*. Non fit mihi verisimile, talem mutationem a librariis profectam: sed quum excidissent verba, *vel non admonita persuasio*, inseruisse aliquem pronomen *quisque*. Sic statim iidem libri, *tu tot nova benef. conferre e. a. m. c. servare*, quae bene cohaerent superioribus; modo pro *tu* ponamus fuisse *tu s. tum*. G. — *Omnium*. Gesneriana *omnem*, negligentia, puto, operarum. *S.*

9. *Quae alio principe*. In antiquis libris est *quod*, per numeri enallagen, sive synesin. Et *fecero*, quod inclusimus, exsulat. *G.*

— *Vt... debeat* Vid. Vonck. l. c. *G.* — *Nec gratulatio*. Ita hic locus ordinandus interpretandusque videtur: Neque novis atque ad me allegatis precibus opus est, ut gratulari plenum beneficium eiusque fructum liceat ei, quem *fortuna* superioris *imperii*, s. superiorum imperatorum aliquis *meliore* placidoque *vultu respexit*. Nimirum omissis recentiorum interpolationibus, quas uncinis interim cohibuimus, simpliciter revocandum, et ita, ut fecimus, interpungendam censemus primae editionis et Io. de Tridino lectionem. Corrumpendi huius loci ea videtur fuisse occasio, quod putaret aliquis, a *fortuna imperii* non posse *respici*, nisi ipsum imperatorem. Quin *fortuna imperii* est maiestas imperatoris, seu ipse imperator, in quantum tribuit beneficia, quae nemo nisi imperator tribuere potest. *G.* — Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — In *edicto Nervae* locus valde scaber est in his verbis: »ut potius mihi debeat, si illa rata et certa (fecero): nec gratulatio ullius instau-

GRATVLATIO VLLIVS INSTAVRATIS EGET PRECIBVS, [ET QVI NON HABENT, ME,] QVEM FORTVNA IMPERII VVLTV MELIORE RESPEXIT. ME NOVIS BENEFICIIS VACARE PATIANTVR: ET EA DEMVM SCIANT ROGANDA ESSE, QVAE NON HABENT.

EPISTOLA EIVSDEM AD TVLLIVM IVSTVM.

Quum rerum omnium ordinatio, quae prioribus temporibus inchoatae consummatae sunt, observanda sit, tum epistolis etiam Domitiani standum est.

ratis eget precibus (et qui non habent, me), quem fortuna vultu meliore respexit. » Haud sic refingenda puto: » debeat. Sint illa rata et certa: nec... precibus, quem... respexit, me... novis beneficiis vacare patiantur. » Emendationi *sint* pro *si* favent Codd. in quibus est *sine*. *Fecero* item, et *qui non habent me*; sunt ex interpolationibus recentioribus, ut bene *Gesnerus* vidit, nec habentur in edd. primis. Ita arbitror locum planum factum. Ern. — *Quae non habent.* Videtur Titi exemplum spectasse Divus Nerva, de quo Sueton. c. VIII: « Quum ex instituto Tiberii omnes dehinc Caesares beneficia, a superioribus concessa principibus, aliter rata non haberent, quam si eadem iisdem et ipsi dedissent, primus praeterita omnia uno confirmavit edicto, nec a se peti passus est. *G.*

LXVII. (LX)

Archippi et accusatricis libellos mittit principi.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Flavius Archippus per salutem tuam aeternitatemque petit a me, ut libellum, quem mihi dedit, mitterem tibi. Quod ego sic roganti praestandum putavi; ita tamen, ut missurum me, notum accusatrici eius fa-

LXVII. *Aeternitas* non ad divinitatem, quam Traianus sibi tribui non patiebatur, sed ad perpetuam famam referenda est. *L.*

cerem, a qua et ipsa acceptum libellum his epistolis iunxi, quo facilius, velut audita utraque parte, dispiceres, quid statuendum putares.

LXVIII. (LXI)

TRAIANVS PLINIO S.

Potuit quidem ignorasse Domitianus, in quo statu esset Archippus, quum tam multa ad honorem eius pertinentia scriberet; sed meae naturae accomodatius est credere, etiam statui eius subventum interventu principis: praesertim quum etiam statuarum ei honor toties decretus sit ab iis, qui ignorabant, quid de illo Paullus proconsul pronuntiasset. Quae tamen, mi Secunde carissime, non eo pertinent, ut, si quid illi novi criminis obiiciatur, minus de eo audiendum putes. Libellos Furiae Primae accusatricis, item ipsius Archippi, quos alteri epistolae tuae iunxeras, legi.

LXVIII. *Statui eius subventum.* Ne haberetur amplius pro *servo poenae*, quales sunt damnati ad metalla l. VIII, §. 4 et 12, π. de poenis. Vid. X, 66, 3. *G.* — *In honore statuarum* est breviloquentia, qualis Panegyric. 23, 1, *In honore nominum*. L. — *Statuarum.* An huc pertinet titulus Ο ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΙΠΠΩ ΔΙΩΝΟΣ. *G.* — *Qui ignorabant.* Sensum loci poscere *qui non ignorabant*, bene vidit I. A. Ern. Agitur enim de decreto Prusensium, quos proconsulis sententia latere non potuit. *S.* — Quum ei honor toties decretus sit ab iis, *qui ignorabant*, quid de illo Paull. proc. pronuntiasset. Immo, *non ignorabant*: idque res et contextus et argumenti ratio requirit. Ern. — *Novi crim. obiiciatur.* Pro *obiiciatur* Cort. in antiquis libris *obiicitur* praetulit, quia Plinius *si* libenter cum indicativo coniunxerit. Immo coniunctivum post coniunctivum latinitatis lex postulat; neque Plinius hic loquitur, sed Traianus. *L.*

LXIX.

Rursus de lacu Nicomedensium cum mari committendo scribit, seu respondet ad epist. LI.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Tu quidem, Domine, providentissime vereris, ne
commissus flumini, atque ita mari, lacus effluat: sed
ego in re praesenti invenisse videor, quemadmodum
2 huic periculo occurrerem. Potest enim lacus fossa usque
ad flumen adduci, nec tamen in flumen emitti, sed
relicto quasi margine contineri pariter et dirimi: sic
consequemur, ut nec vicino videatur flumini mistus,
et sit perinde ac si misceatur. Erit enim facile per
illam brevissimam terram, quae interiacebit, advecta
3 fossa onera transponere in flumen. Quod ita fiet, si
necessitas coget; et, spero, non coget. Est enim et
lacus ipse satis altus, et nunc in contrariam partem
flumen emittit; quod interclusum inde, et quo volumus aversum, sine ullo detrimento, lacui tantum
aquae, quantum nunc portat, adfundet. Praeterea
per id spatium, per quod fossa facienda est, incidunt
rivi: qui si diligenter colligantur, augebunt illud,
4 quod lacus dederit. Enimvero si placeat fossam longius
ducere, et arctius pressam mari aequare, nec in flumen, sed in ipsum mare emittere, repercussus maris

LXIX. 4. *Arctius pressam.* Arctior facienda est fossa, ut non ita multa aqua, satis tamen alta fieri possit ad accipiendas naves. *Premere fossam* pro fodere a Frontini Strateg. I, 5, 8, notum. *Deprimere puteum*, vel certe *depressos puteos* dixit Nostri avunculus XXXVII, 2, s. 9, it. 37, 9, s. 43. *Depressuros fossam* Tac. A. XV, 42, 3. *G.* — *Repercussus maris.* Hoc ea conditione fiet, si eodem fere libramento et fastigio sit utraque aqua. Alioquin enim colligetur quidem circa ostium, non retro agetur supra li-

servabit et reprimet quidquid e lacu veniet. Quorum si nihil nobis loci natura praestaret, expeditum tamen erat, cataractis aquae cursum temperare. Verum et haec et alia multo sagacius conquiret explorabitque librator, quem plane, Domine, debes mittere, ut polliceris. Est enim res digna et magnitudine tua et cura. Ego interim Calpurnio Macro, clarissimo viro, auctore te, scripsi, ut libratorem quam maxime idoneum mitteret.

bram maris. Neque vero illa ignoravit Plinius. Sed cavendum est nobis nihilominus, ne ignorasse putetur. *G.*

LXX. (LXIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Manifestum est, mi Secunde carissime, nec prudentiam nec diligentiam tibi defuisse circa istum lacum, quum tam multa provisa habeas, per quae nec periclitetur exhauriri, et magis in usus nobis futurus sit. Elige igitur id, quod praecipue res ipsa suaserit. Calpurnium Macrum credo facturum, ut te libratore instruat: neque enim provinciae istae his artificibus carent.

LXX. De *periclitari* vid. Schwarz. ad Panegyr. LXXXIV, 5. — *Vsus*, scilicet commoda, utilitates: hinc in operibus artis *usus* et species saepe distinguuntur. Pro *in usus* Catan. prior, Ald. Iunt. Casaub. Gruter, *in usu*: utrumque recte; Tacit. Hist. II, 86: « In nullo Othoniani belli usu fuit. — *Elige igitur id, quod praecipue* etc. Sic legendum, non *elice*, vel contra omnes libros recte vidit post Gruterum Rittershusius. *Elicere* verbum bonum est et Plinianum, sed hic ἀπροσδιόνυσον: sed Longolius adversus Cellarium et Gesnerum veritus est, omnibus libris repugnantibus, auctori quidquam obtrudere. *L.*

LXXI. (LXVI)

De iis, qui liberi nati, expositi sunt; deinde sublati a quibusdam et in servitute educati sunt, quaerit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Magna, Domine, et ad totam provinciam pertinens quaestio est de conditione et alimentis eorum, quos
2 vocant Θρεπτούς. In qua ego, auditis constitutionibus principum, quia nihil inveniebam aut proprium, aut universale, quod ad Bithynos ferretur, consulendum te existimavi, quid observari velles. Neque enim putavi, posse me in eo, quod auctoritatem tuam posceret,
3 exemplis esse contentum. Recitabatur autem apud me edictum, quod dicebatur divi Augusti, ad Anniam pertinens: recitatae et epistolae divi Vespasiani ad Lacedaemonios; et divi Titi ad eosdem, dein ad Achaeos: et Domitiani ad Avidium Nigrinum et Armenium Brocchum, proconsules; item ad Lacedaemonios: quae ideo tibi non misi, quia et parum emendata, et quaedam non certae fidei videbantur, et quia vera et emendata in scriniis tuis esse credebam.

LXXI. 1. Θρεπτούς. Qui sint *θρεπτοί*, q. d. *nutriti*, satis indicat imperator responsione sua. Qui ἐκθέτους legunt, id est, *expositos*, idem genus dicunt sub respectu. Caeterum totum hoc argumentum elegantia qua solet tractavit, et ipsum Traianum iura docuit, vir summus Cornelius Bynkershoëk de iure occidendi liberos c. IX, p. 213 sqq. *G.*

3. Lacedaemonii ab ipso Lycurgo iussi erant liberos debiles et deformes in Taygeti montis spelunca exponere. *L.*

LXXII. (LXVII)

TRAIANVS PLINIO S.

Quaestio ista, quae pertinet ad eos, qui liberi nati, expositi, deinde sublati a quibusdam, et in servitute educati sunt, saepe tractata est: nec quidquam invenitur in commentariis eorum principum, qui ante me fuerunt, quod ad omnes provincias sit constitutum. 2
Epistolae sane sunt Domitiani ad Avidium Nigrinum et Armenium Brocchum, quae fortasse debeant observari: sed inter eas provincias, de quibus rescripsit, non est Bithynia: et ideo nec assertionem denegandam iis, qui ex eiusmodi caussa in libertatem vindicabuntur, puto, neque ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum.

LXXIII. (LXIX)

An reliquias mortuorum transferre liceat, Traianum, tanquam P. M. consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Petentibus quibusdam, ut sibi reliquias suorum, aut propter iniuriam vetustatis, aut propter fluminis in-

LXXIII. *Reliquias.* Vt supra VI, 10, 3. Iam laudati hic sunt Kirchmannus de fun. III, 25, ubi de translatione reliquiarum agit, ut et Guther. de iur. man. III, 23, ac de iure Pontif. III, 9. Et est in codice Iustinianeo legi I, de religios. praescriptum lemma, *de translatione reliquiarum*, quam adscribemus, quum apprime huc faciat. Rescribit autem imp. Antoninus A. Doritae: » Si vi fluminis reliquiae filii tui continguntur, vel alia iusta et

cursum, aliaque his similia quaecunque, secundum exemplum proconsulum, transferre permitterem, quia sciebam in urbe nostra ex eiusmodi caussis collegium pontificum adiri solere, te, Domine, maximum pontificem, consulendum putavi, quid observare me velis.

necessaria caussa intervenit, existimatione rectoris provinciae transferre eas in alium locum poteris. » Vnde patet reliquias mortuorum, quum perpetuae sepulturae mandarentur, nisi iusta aliqua caussa interveniente, transferri non posse in alium locum: namque etiam sepulcra, quippe diis Manibus consecrata, religio occupaverat. Graviore igitur caussa, scilicet metu ruinae, aut fluminis incursu, translatio erat impetranda ab iis, penes quos illa cognitio. *L.* — *Maximum pontificem.* Huius ergo muneris ratione rescripsit, quod modo vidimus, Antoninus; sed Christiani etiam imperatores Valentinianus, Theodosius et Arcadius lib. XIV, cod. de religiosis, ubi haec: « Nemo humanum corpus ad alium locum sine Augusti adfatibus adferat: » nempe quia Pontif. Maximi dignitas cum Principali coniuncta. *L.*

LXXIV. (LXX)

TRAIANVS PLINIO S.

Durum est iniungere necessitatem provincialibus pontificum adeundorum, si reliquias suorum propter aliquas iustas caussas transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda ergo potius tibi exempla sunt eorum, qui isti provinciae praefuerunt, et ex caussa cuique ita aut permittendum, aut negandum.

LXXIV. *Durum.* Volebat Labeo, narrante Vlp. l. VIII, ff. de religios. expectandum vel permissum pontificale, seu iussum principis. G.

LXXV. (LXXI)

Locum idoneum ostendit, ubi balineum, ab imperatore Prusensibus concessum, possit exstrui.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Quaerenti mihi, Domine, Prusae ubi posset balineum,
quod indulsisti, fieri, placuit locus, in quo fuit ali-
quando domus, ut audio, pulchra, nunc deformis ruinis.
Per hoc enim consequemur, ut foedissima facies civi-
tatis ornetur, atque etiam, ut ipsa civitas amplietur,
nec ulla aedificia tollantur, sed quae sunt vetustate
sublapsa, reparentur in melius. Est autem huius do-
mus conditio talis. Legaverat eam Claudius Polyaenus 2
Claudio Caesari, iusseratque in peristylio templum ei
fieri, reliqua ex domo locari, ex quo reditum aliquam-
diu civitas percepit: deinde paullatim partim spoliata,
partim neglecta, cum peristylio domus tota collapsa
est: ac iam paene nihil ex ea, nisi solum superest:
quod tu, Domine, sive donaveris civitati, sive venire
iusseris, propter opportunitatem loci pro summo mu-
nere accipiet. Ego, si permiseris, cogito in area vacua 3
balineum collocare: eum autem locum, in quo aedi-
ficia fuerunt, exhedra et porticibus amplecti, atque

LXXV. 1. *Prusae*. Caret hoc vocabulo Cortiana. Male. *S.* — *Quod indulsisti*. Supra ep. 35. *G.*

2. *Claudium Polyaenum* putant libertum fuisse Claudii Caesaris. *L.* — — *In peristylio*. Loco undique columnarum ordinibus consepto, quibus tectum impositum, sub quo et libero aëre frui, et a radiis solaribus, pluviisque, tuti esse possent, qui exerceri sub illis, aut inambulare, aut spectare denique alios, vellent. Monendi subinde bis de rebus nostri homines, quum, ob diversam et caeli nostri et vitae rationem, in magnis etiam urbibus nihil tale exstet hodie. Vid. not. prox. *G.*

3. *Exhedra*. Vnice huc facit Vitruv. V, 11, ubi de palaestrarum aedificationibus: « Constituuntur in tribus porticibus exhedrae spatiosae, habentes sedes, in quibus philosophi, rhe-

tibi consecrare, cuius beneficio elegans opus dignum-
4 que nomine tuo fiet. Exemplar testamenti, quamquam mendosum, misi tibi; ex quo cognosces, multa Polyaenum in eiusdem domus ornatum reliquisse, quae, ut domus ipsa, perierunt, a me tamen, in quantum potuerit, requirentur.

tores, reliquique qui studiis delectantur, sedentes disputare possint. In palaestris peristylia quadrata sive oblonga ita sunt facienda, uti duorum stadiorum habeant ambulationis circuitionem etc. » Ostendit Baldus de verborum Vitruvii significatione *exhedras* (ipse mavult *exedras*) alias fuisse tectas, alias subdivales etc. *G.* — *Exemplar*. Scilicet ἀρχέτυπον, ad quod fiunt exempla, seu ἀντίγραφα, gallice *copies*. Sed haec duo voce. saepe permutantur. Apud Tacit. Hist. IV, 25, *exemplaria* literarum sunt haud dubie copiae: atque ita plus semel apud Sueton. MS. Voss. et edit. vet. habent *exempla*. *L.*

LXXVI. (LXXII)

TRAIANVS PLINIO S.

Possumus apud Prusenses area ista cum domo collapsa, quam vacare scribis, ad exstructionem balinei uti. Illud tamen parum expressisti, an aedes in peristylio Claudio facta esset. Nam si facta aedes est, licet collapsa sit, religio eius occupavit solum.

LXXVI. *Esset*. Al. *Nam si facta est*, quod unice verum, *esset* ferri nequit. *S.* — *Occupavit solum*. Vt adeo consecrari Traiano non possit ante, quam exaugurata sit. Vide ad 58, 2. *G.* — Nam si facta aedes esset, licet collapsa sit, religio eius *occupavit* solum. Poterat tamen illa religio exauguratione demi. Hinc Tarquinius Superbus, Iovis templum in monte Tarpeio positurus, ut libera a caeteris religionibus area esset, tota Iovis, templique eius quod inaedificaretur, exaugurare fana sacellaque statuit; » Liv. I, 55. *L.* In his aut *est* legendum pro *esset*, aut *occupasset*. Sed illud habent cod. Voss. et ed. pr. Ern.

LXXVII. (LXXIII)

Consulit de liberis agnoscendis et natalibus restituendis.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Postulantibus quibusdam, ut de agnoscendis liberis restituendisque natalibus et secundum epistolam Domitiani scriptam Minucio Rufo, et secundum exempla proconsulum, ipse cognoscerem, respexi ad SC. pertinens ad eadem genera caussarum, quod de his tantum provinciis loquitur, quibus proconsules praesunt: ideoque rem integram distuli, dum tu, Domine, praeceperis, quid observare me velis.

LXXVII. *Restituendis natalibus.* Vt pro ingenuis habeantur imperatoris beneficio, qui servi nati sunt. Libertinis hoc praesertim dabatur, consentiente tamen patrono. Tota res tractatur peculiari titulo π. de natalibus restituendis. *G.* — *Quibus proconsules.* Recte utitur hoc loco exquisitae diligentiae scriptor Massonus ad An. Plinii XLI, §. 5, pag. 70, ut ostendat, Plinium non fuisse proconsulem, a Senatu missum, sed legatum Caesaris pro praetore: de qua provinciarum, et qui illis praeessent, differentia pluscula ibi monet, quae addi possunt Ill. Spanhemii observationibus Diss. XIII, 2, pag. 587 sqq. immortalis operis, ubi p. 592, specialim de Bithynia agitur. *G.*

LXXVIII. (LXXIV)

TRAIANVS PLINIO S.

Si mihi SC. miseris, quod haesitationem tibi fecit, aestimabo, an debeas cognoscere de agnoscendis liberis, et natalibus suis restituendis.

LXXIX. (LXXVI)

Ex Largi hereditate utrum opera sibi fieri, an ludos instituì Traianus malit, rogatur.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Iulius, Domine, Largus, ex Ponto, nondum mihi visus, ac ne auditus quidem, sed iudicio tuo credens, dispensationem quandam mihi erga te pietatis suae
2 ministeriumque mandavit. Rogavit enim testamento, ut hereditatem suam adirem, cernerem que: ac deinde, perceptis quinquaginta millibus nummum, reliquum omne Heracleotarum et Tianorum civitatibus redderem, ita ut esset arbitrii mei, utrum opera facienda, quae honori tuo consecrarentur, putarem, an instituendos quinquennales agonas, qui Traiani appella-

LXXIX. 1. *Iudicio tuo credens.* Virum bonum putans, cui tu provinciam mandasses. *G.*

2. *Perceptis quinquaginta millibus.* Hanc summam 3,333 1/3 imperialium honorarium quasi legat Plinio, et praemium laboris sui in exsequendo, ut hodie loquimur, testamento. *Praeceptis* mallent hic viri docti: nec dubium, quin huc conveniat optime, quum non Noster solum eo verbo supra usus sit V, 7, 1: sed praesertim quum sic loquantur iurisconsulti, ubi ad senatusconsultum Trebellianum disputant, v. g. l. I, §. 16, h. tit. *Si heres praecepto fundo rogatus sit hereditatem restituere.* leg. XXVII, §. 14: *Si praeceptis quibusdam rebus heres rogatus sit restituere hereditatem.* Add. l. XXIV, §. 3; it. l. CXXV, de Legatis I etc. Verum quum neque hoc dubium sit, *percipi* etiam legata, quorsum, praeter leges aliquot, laudat Sueton. Aug. CI, et Tib. XV Longolius: optimum fuerit, quod et ille suadet, nihil mutare. *G.* — *Reliquum ... redderem.* Tanquam sortem, de cuius reditu ludos celebrarent: vel cuius partem in aedificia impenderent, partem in foenore collocatam servarent ad tutelam, sive sarta tecta eorum operum. *G.* — *Heracleotarum.* Nimirum *Heracleam* etiam ad Pontum Euxinum in Bithynia fuisse, vel hoc ex loco disceremus, si aliunde notum non esset. *G.* — *Quinquennales agonas.* Ad Olympiorum imitationem passim institutos ludos similes sive certamina, satis constat. Sic *Neapoli quinquennale certamen gymnicum honori* Augusti *institutum*, apud Suetonium cap. XCVIII, *Romae primus*

rentur. Quod in notitiam tuam perferendum existimavi, ob hoc maxime, ut dispiceres, quid eligere debeam.

omnium more graeco instituit Nero, teste eodem c. XII. Domitianus quoque *Capitolino Iovi sacrum* ibid. c. IV, ubi multa viri docti. *Gymnicum agona apud Viennenses ex cuiusdam testamento celebratum* habemus supra V, 22, 1. *G.* — *Appellentur*. Al. *appellarentur*, quod verum. Mox *debeam* displicet I. A. Ernestio, corrigenti *deberem*. Non puto necessarium esse. *S.* — Primum in his: utrum ... putarem, an instituendos quinquennales agonas, qui Traiani *appellentur*, pro ultimo debet esse *appellarentur*. Tum pro *debeam* in sequentibus *deberem*. Nam et sic est epist. 93, *dispiceres*, quid et quatenus aut permittendum, aut prohibendum *putares*, non *putes*. Ern.

LXXX. (LXXVIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Iulius Largus fidem tuam, quasi te bene nosset, elegit. Quid ergo potissimum ad perpetuitatem memoriae eius faciat, secundum cuiusque loci conditionem ipse dispice, et quod optimum existimaveris, sequere.

LXXX. *Fidem tuam ... elegit.* Est enim *fidei commissum* illud Largi, de quo epistola superior agit. *G.* — *Fidem tuam ... elegit. Fidei tuae committo* formula solemnis in testamentis. *L.*

LXXXI. (LXXVIII)

Iuliopolitanis centuriorem legionarium mitti cupit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Providentissime, Domine, fecisti, quod praecepisti Calpurnio Macro, clarissimo viro, ut legionarium

2 centurionem Byzantium mitteret. Dispice, an etiam Iuliopolitanis simili ratione consulendum putes: quorum civitas, quum sit perexigua, onera maxima sustinet, tantoque graviores iniurias, quanto est infirmior,
3 patitur. Quidquid autem Iuliopolitanis praestiteris, id etiam toti provinciae proderit. Sunt enim in capite Bithyniae, plurimisque per eam commeantibus transitum praebent.

LXXXI. 2. *Iuliopolis.* Plin. H. N. V, 32, *inter* duodecim Bithyniae *civitates* Gordiu-come (Γορδίου κώμη), quae Iuliopolis nominatur. Nempe secundum Strabonem XII, p. 574, ex Gordio pago dux quidam praedonum urbem condidit eamque *Iuliopolim* nominavit. *L.*

In capite Bithyniae, plurimisque per eam commeantibus. In extremo fine versus Paphlagoniam, ut *capita pontis* dicuntur extrema. *G.*

LXXXII. (LXXIX)

TRAIANVS PLINIO S.

Ea conditio est civitatis Byzantiorum, confluente undique in eam commeantium turba, ut, secundum consuetudinem praecedentium temporum, honoribus eius praesidio centurionis legionarii consulendum habuerimus: si Iuliopolitanis succurrendum eodem modo
2 putaverimus, onerabimus nos exemplo. Plures enim tanto magis eadem requirent, quanto infirmiores erunt: tibi eam fiduciam diligentiae habeo, ut credam te omni
3 ratione id acturum, ne sint obnoxii iniuriis. Si qui autem se contra disciplinam meam gesserint, statim coërceantur: aut, si plus admiserint, quam ut in re praesenti satis puniantur: si milites erunt, legatis eo-

LXXXII. 1. *Si Iuliopolitanis.* Quod si abest a quibusdam libris, tribuendum videtur more vetusto scribendi uno tenore, *habuerimuSIuliopolitanis*, ubi duae literae *S* et *I* excidere facile potuerunt. *G.*

3. *Satis puniantur.* Provinciales expositi iniuriis non tenuissimorum, sed

rum, quae deprehenderis, notum facies; aut, si in Vrbem versus venturi erunt, mihi scribes.

eorum praesertim civium romanorum, atque militum, quos vel potentia sua, vel gratia, vel potestas denique, insolentiores facit. Hi non semper *coërceri statim* possunt, non satis a Praeside provinciae *in re praesenti puniri*, quum sua illos dignitas, iusque ipsum adeo Quiritium, tueatur. Sic X, 97, 4, Christianos, *qui cives romani erant*, *adnotat in Vrbem remittendos*. De his itaque constituit Traianus. Recipimus nempe nos etiam lectionem antiquam, pro vulgata, *quum ut in re praesenti sit satis, puniantur*. G. — *Milites* non gregarii modo dicuntur, sed ipsi duces quoque. *Miles* habet eumdem sensum quam vox gallica *militaire*. *L.* — *In Vrbem versus*. Apertum hoc pleonasmi illius, quo ad *versus* adiicitur praepositio, exemplum. In quibusdam *versus* participium potius est, ut in illo Sall. Cat. LVI, 4, *Modo in Galliam versus castra movere*: et Sulp. ad Cic. fam. IV, 12, *Supra Maleas in Italiam versus navigaturus erat*. G.

LXXXIII. (LXXX)

De annali Bithynis data lege disquirit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Cautum est, Domine, Pompeia lege, quae Bithynis data est, ne quis capiat magistratum, neve sit in senatu minor annorum XXX; eadem lege comprehensum est, ut, qui ceperint magistratum, sint in senatu.
Sequutum est dein edictum divi Augusti, quo permisit 2
minores magistratus ab annis duobus et viginti capere.
Quaeritur ergo, an qui minor XXX annorum gessit 3

LXXXIII. 1. *Pompeia lege*. Quam Pompeius Magnus devicto a se Mithridate, et illius regno in provinciae formam redacto, auctoritate Populi Rom. Bithyniae, cui Pontum adiiceret, dedit. Mentio eius fit epistol. 113 et 115. *G.*

2. *Minores*. Non esse iungendum cum voce *magistratus*, qui est Catanaei error, docent ea quae post sequuntur: *quoniam Augustus gerere magistratus minoribus annis XXX permisisset*. Sensus foret magis perspicuus, si legeretur hoc ordine verborum: *quo permisit minores ab annis duobus et viginti magistratus capere*. S.

magistratus, possit a censoribus in senatum legi: et, si potest, an ii quoque, qui non gesserint, possint per eamdem interpretationem ab ea aetate senatores legi, a qua illis magistratum gerere permissum est. Quod alioqui factitatum adhuc, et esse necessarium dicitur, quia sit aliquanto melius, honestorum homi-
4 num liberos, quam e plebe in curiam admitti. Ego a destinatis censoribus, quid sentirem, interrogatus, eos quidem, qui minores XXX annis gessissent magistratum, putabam posse in senatum et secundum edictum Augusti, et secundum legem Pompeiam, legi; quoniam Augustus gerere magistratus minoribus annis XXX permisisset; lex senatorem esse voluisset, qui
5 gessisset magistratum: de his autem, qui non gessissent, quamvis essent aetatis eiusdem, cuius illi, quibus gerere permissum est, haesitabam. Per quod effectum est, ut te, Domine, consulerem, quid observari velles. Capita legis, tum edictum Augusti, literis subieci.

3. *Censores* etiam in urbibus provincialibus, ut in municipiis, fuerunt. *L.* — *An ii quoque.* Damus lectionem ex libris antiquis nuper restituam; vulgatum erat, *An ex iis quoque, qui non gesserint, possit quis per eamdem .... senator legi.* Ad sententiam nihil refert. *G.*

LXXXIV. (LXXXI)

TRAIANVS PLINIO S.

Interpretationi tuae, mi Secunde carissime, idem existimo: hactenus edicto divi Augusti novatam esse legem Pompeiam, ut magistratum quidem capere pos-

LXXXIV. *Interpretationi tuae...idem existimo.* Hellenismus non solis poëtis usitatus. Vid. Heusinger. ad Vechner. Hellenol. pag. 297. *S.* — *Capere possint.* Al. *capere possent.* Bene. *S.* — Novatam esse legem pompeiam, ut magistratum capere *possint* ii, qui ... *essent*, et qui accepissent, in senatum

sent ii, qui non minores duorum et viginti annorum essent; et qui accepissent, in senatum cuiusque civitatis pervenirent. Caeterum, non capto magistratu, eos, qui minores XXX annorum sint, quia magistratum capere possint, in curiam etiam loci cuiusque non existimo legi posse.

e. c. *pervenirent.* Vel paullum attendenti patet, rescribendum esse *possent.* Secus est in sequentibus, ubi mera praesentia sunt, recteque aden, *capere possint.* Ern. — *Caeterum.* l. q *sed.* Vid. Drakenb. ad Liv. IX, 21, 1. *S.* — In utroque Longol. malebat *possint.*

LXXXV. (LXXXII)

Libellum supplicem Dionis, cui controversia cum Archippo de opere publico erat, imperatori mittit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Quum Prusae ad Olympum, Domine, publicis negotiis intra hospitium, eodem die exiturus, vacarem, Asclepiades magistratus indicavit, appellatum me a Claudio Eumolpo. Quum Cocceianus Dion in bule adsignari civitati opus, cuius curam egerat, vellet; tum Eumolpus adsistens Flavio Archippo dixit, exigendam esse a Dione rationem operis, antequam reipublicae traderetur, quod aliter fecisset ac debuisset.
Adiecit etiam, esse in eodem opere positam tuam sta- 2

LXXXV. 1. *Prusae ad Olympum.* Est enim alia quoque *ad Hypium* montem et fluvium. Forte eadem Prusias, de qua X, 66, 5. *G.* — *Eumolpo.* Post hanc vocem plene interpungendum. Narratur deinde ipsa species. Monuit et I. A. Ernestius. *S.*—In principio huius epistolae interpunctio vitiosa est, sensumque turbat: eaque sic mutanda: *appellatum me a Claudio Eumolpo.* (Hinc incipit narratio caussae.) *Quum Cocceianus Dion in bule*, etc. Ern.

2. *In eodem opere.* Male ominatum, et maiestatis crimini adfine, videri volebant accusatores factum Dionis,

tuam, et corpora sepultorum, uxoris Dionis, et filii:
3 postulavitque, ut cognoscerem pro tribunali. Quod quum ego me protinus facturum dilaturumque profectionem dixissem; ut longiorem diem ad instruendam caussam darem, utque in alia civitate cognoscerem,
4 petiit. Ego me auditurum Niceae, respondi: ubi quum sedissem cogniturus, idem Eumolpus, tanquam adhuc parum instructus, dilationem petere coepit: contra
5 Dion, ut audiretur, exigere: dicta sunt utrimque multa etiam de caussa. Ego quum dandam dilationem et *te* consulendum existimarem in re ad exemplum pertinenti, dixi utrique parti, ut postulationum suarum libellos darent. Volebam enim te ipsorum potissimum verbis ea, quae erant proposita, cognoscere. Et Dion quidem se daturum dixit: et Eumolpus respondit, complexurum se libello, quae reipublicae peteret.
6 Caeterum, quod ad sepultos pertinet, non accusatorem se, sed advocatum Flavii Archippi, cuius mandata pertulisset. Archippus, cui Eumolpus, sicut Prusae, adsistebat, dixit se libellum daturum. Ita nec Eumolpus, nec Archippus, quam plurimis diebus exspectati, adhuc mihi libellos dederunt; Dion dedit,
7 quem huic epistolae iunxi. Ipse in re praesenti fui,

qui statuam imperatoris vicinis funeribus funestasset. Si enim maiestas est servum punire apud statuam, aut ventrem ibi laxare, quid ni cadaver eo inferre? *G.*

3. *Ad instruendam caussam.* Opportune iam laudata est l. I, π. de fide instrum.: « Instrumentorum nomine ea omnia accipienda sunt, quibus caussa instrui potest: et ideo tam testimonia, quam personae instrumentorum loco habentur. » *G.*

4. *Contra Dion.* Dio Chrysostomus hic est, quod probat ex illius Oratt. 40, 45, 46 et 47. Vales. ad Exc. Dionis p. 8, n. 23, Reim. *G.*

5. *Et consulendum.* Post *et* suspicor *te* excidisse. Respondet Traianus: *de quo me consulendum existimasti. S.*

—*Et Eumolpus.* Hoc et abesse mallem. *S.*

6. *Quod ad sepultos*, etc. Praeferrem: *quod ad sepultos pertineret, non accusatorem se esse, sed*, etc. *S.*

— *Ita*, deinde. Hoc sensu et alibi legitur, mirorque, Gierigio suspectum videri potuisse. *S.*

et vidi tuam quoque statuam in bibliotheca positam: id autem, in quo dicuntur sepulti filius et uxor Dionis, in area collocatum, quae porticibus includitur. Te, Domine, rogo, ut me in hoc praecipue genere cognitionis regere digneris, quum alioqui magna sit exspectatio; ut necesse sit, in ea re, quae et in confessum venit, et exemplis defenditur, deliberare.

8. *In confessum venit.* Vbi de facto disputari vel dissimulari non potest, quin et certum, et in iudicium delatum sit, ubi etiam ad aliorum exempla provocatur, ut adeo metus sit, ne, si unum puniamus Dionem, plures eiusdem criminis a delatoribus rei fiant. *G.* — *Deliberare.* Omittunt hoc verbum quidam. Sed non ausim eos sequi, quum dura nimis videatur, in fine praesertim, ellipsis. *G.*

LXXXVI. (LXXXIII)

TRAIANVS PLINIO S.

Potuisti non haerere, mi Secunde carissime, circa id, de quo me consulendum existimasti, quum propositum meum optime nosses, non ex metu nec terrore hominum, aut criminibus maiestatis, reverentiam nomini meo adquiri. Omissa ergo ea quaestione, quam 2
non admitterem, etiamsi exemplis adiuvaretur, ratio totius operis effecti sub cura tua Cocceiano Dioni excutiatur, quum et utilitas civitatis exigat, nec aut recuset Dion, aut debeat recusare.

LXXXVI. 2. *Excut.* Non hoc vult, puto, *a Dione ratio excut.*, ut, *audita tibi*, hoc est, *a te*: sed excuti sub Plinii cura rationem Dionis, in ipsius gratiam, ideo certe, ut deinde adsignari opus reipublicae posset. Haec aperta, nisi forte velis aliquem, qui debet reipublicae, ipsum suas rationes excutere, non excutiendas dare aliis. Neque constructio habet difficultatem. Quidni enim diceret Dion, *Excutite mihi rationem meam?* Quidam libri *Cocceiani Dionis*, quod dubitationem non haberet, sed obscuriusculum fit propter alteros genitivos *totius operis effecti*. G.

LXXXVII. (LXXXIV)

Nicensium libellum supplicem mittit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Rogatus, Domine, a Nicensibus publice per ea, quae mihi et sunt et debent esse sanctissima, id est, per aeternitatem tuam salutemque, ut preces suas ad te perferrem, fas non putavi negare; acceptumque ab his libellum, huic epistolae iunxi.

LXXXVII. *Vt preces suas ad te perferrem.* Voculam *ut* delendam censent Casaub. et Minos. *L.* — *His* Videtur scribendum *iis.* Perpetua horum pronominum confusio. *S.*

LXXXVIII.

TRAIANVS PLINIO S.

Nicensibus, qui intestatorum civium suorum concessam vindicationem bonorum a divo Augusto adfirmant, debebis vacare, contractis omnibus personis ad idem negotium pertinentibus, adhibitis Virbio Gemellino, et Epimacho, liberto meo, procuratoribus; ut, aestimatis etiam iis, quae contra dicuntur, quod optimum credideritis, statuatis.

LXXXVIII. *Qui intestatorum*, etc. Qui concessum sibi esse adfirmant, civium suorum, intestate morientium, bona aerario suo vindicare: ea res etiam ad Caesaris fiscum pertinebat: ideo Traianus et *procuratores* adhiberi vult. — De Virbio Gemellino. Vid. ad Epist. 37. *L.*

LXXXIX.

Traiano natalem diem gratulatur.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Opto, Domine, et hunc natalem, et plurimos alios, quam felicissimos agas; aeternaque laude florentem virtutis tuae gloriam, incolumis et fortis, aliis super alia operibus augeas.

XC.

TRAIANVS PLINIO S.

Agnosco vota tua, mi Secunde carissime, quibus precaris, ut plurimos et felicissimos natales florente statu reipublicae nostrae agam.

XCI.

De aqua in Sinopensem coloniam perducenda consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Sinopenses, Domine, aqua deficiuntur; quae videtur et bona et copiosa ab sextodecimo milliario posse perduci. Est tamen statim ab capite paullo amplius mille passibus locus suspectus et mollis; quem ego interim

explorari modico impendio iussi, an recipere et susti-
2 nere opus possit. Pecunia, curantibus nobis, contracta non deerit, si tu, Domine, hoc genus operis et salubritati et amoenitati valde sitientis coloniae indulseris.

XCI. 1. Sinope, Diogenis Cynici patria, sedes olim Ponticorum regum, a Cytoro 164 millibus passuum distans. Ibi Harduinus ex nummis comprobat fuisse olim coloniam romanam; in iis enim colonia Iulia Augusta Sinopensis vocatur. *L.*

1. *Recipere... opus.* Aquae ductum, quae quantae molis fuerint opera, totis libris explicatum a Fabretto, et docet cum suo Frontino Polenus. *G.*

XCII.

TRAIANVS PLINIO S.

Ut coepisti, Secunde carissime, explora diligenter, an locus ille, quem suspectum habes, sustinere opus aquaeductus possit. Neque enim dubitandum puto, quin aqua perducenda sit in coloniam Sinopensem, si modo et viribus suis ipsa id adsequi potest, quum plurimum ea res et salubritati et voluptati eius collatura sit.

XCIII.

Libellum Amisenorum mittit Traiano.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Amisenorum civitas et libera et foederata beneficio indulgentiae tuae legibus suis utitur. In hac datum

XCIII. *Amisus*, aut, secundum Plinium, *Amisum*, urbs nobilis Ponti, ubi olim reges Pontici domicilium habebant, libertate sua celebratur.

mihi publice libellum, ad eranos pertinentem, his literis subieci, ut tu, Domine, dispiceres, quid et quatenus aut permittendum aut prohibendum putares.

Condita erat ab Atheniensibus, quo tempore imperium maris obtinebant; eoque se contulerant, qui Aristonis tyrannidem fugiebant: quapropter et Lucullus in bello Mithridatico benignum se huic urbi praebere voluit. *L.* — *Ad eranos.* Ne de convivantium ex symbolis conventibus, qui et ipsi sunt *erani*, intelligamus, obstat Traiani responsio. Intelligitur ergo illa collatio, qua necessitatibus egentium subveniebatur: cuius rei caussa quaedam etiam collegia fuisse, et statos conventus, leges item et iudicia (ut habent hodie *die Feuercassen*, *Wittwencassen*) satis apparet ex his, quae Is. Casaubonus quum ad Athenaeum pluribus locis observavit, tum disputavit copiose ad Theophrasti characterem αὐθαδείας p. m. 280 sqq. ubi neque hunc locum praetermittit. Caeterum hanc tanquam ἑταιρίαν et sodalitatem Romanis suspectam et vetitam fuisse, vel hoc ipso loco discimus. Videatur supra epistola 43, 1, et infra epistola 97, 7. *G.*

XCIV.

TRAIANVS PLINIO S.

Amisenos, quorum libellum epistolae tuae iunxeras, si legibus istorum, quibus de officio foederis utuntur, concessum est eranos habere, possumus quo minus habeant, non impedire, eo facilius, si tali collatione, non ad turbas et illicitos coetus, sed ad sustinendam tenuiorum inopiam utuntur. In caeteris civitatibus, quae nostro iure obstrictae sunt, res huiusmodi prohibenda est.

XCIV. *Possumus..... non impedire.* Id est, possumus, ut habeant, concedere. Traianus supra ep. 86: *Potuisti non haerere.* Moneo, ne quis cum Gierigio locum de mendo suspectum habeat. *S.*

XCV.

Suetonio ius trium liberorum a principe petit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Suetonium Tranquillum, probissimum, honestissimum, eruditissimum virum, et mores eius sequutus et studia, iampridem, Domine, in contubernium adsumpsi, tantoque magis diligere coepi, quanto hunc
2 propius inspexi. Huic ius trium liberorum necessarium faciunt duae caussae. Nam et iudicia amicorum promeretur, et parum felix matrimonium expertus est: impetrandumque a bonitate tua per nos habet, quod
3 illi fortunae malignitas denegavit. Scio, Domine, quantum beneficium petam. Sed peto a te, cuius in omnibus desideriis meis plenissimam indulgentiam experior. Potes autem colligere, quantopere cupiam, quod non rogarem absens, si mediocriter cuperem.

XCV. 1. De *Suetonio*, Plinii contubernali, I, ep. 24. *L.*

2. *Ius trium liberorum*. Vid. supra ad X, 2, ubi pro se petit; item ad VII, 16, 2. *G.*

— *Iudicia amicorum*. Qui heredem illum scribunt. Prodest autem in primis ius illud in adeundis hereditatibus, v. g. Paull. Rec. Sent. IV, 9: » Latina ingenua, ius Quiritium consequuta, si ter pepererit, ad legitimam filii hereditatem admittitur. » *G.*

3. *Sed peto*. Sic ex editione Io. de Tridino et Iuntae reposuit Longolius. *Quod peto*, reliqui. *C.*

XCVI.

TRAIANVS PLINIO S.

Quam parce haec beneficia tribuam, utique, mi Secunde carissime, haeret tibi, quum etiam in senatu adfirmare soleam, non excessisse me numerum, quem apud amplissimum ordinem suffecturum mihi professus sum: tuo tamen desiderio subscripsi; et [ut scias] dedisse me ius trium liberorum Suetonio Tranquillo ea conditione, qua adsuevi, referri in commentarios meos iussi.

XCVI. *Suffecturum mihi.* Quum enim per illam fictionem iuris vis ipsa legum tam necessariarum, quibus incitarentur homines, ut prolem vellent tollere, imminueretur: boni imperatores parcissimi erant merito in eo iure tribuendo. Itaque professus erat Traianus, se ultra certum numerum civium eo beneficio non esse affecturum. Haec etiam caussa est, cur referri in commentarios suos iubet, si quid cui tribuit. *G.* — *Vt scias.* Possunt haec verba abesse, et absunt a bonis libris: sed quum in simillima re occurrant deinde epist. 106, non ausim delere. *G.*

XCVII.

De Christianorum rebus accurate perscribit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Solenne est mihi, Domine, omnia, de quibus dubito, ad te referre. Quis enim potest melius vel cunctatio-

XCVII. 1. *Solenne.* Certatim hanc epistolam commentariis iustis illustrarunt viri docti, quos magno numero laudat Fabricius B. L. II, 22, p. 478. Caeterorum observatis usus, multa de sua penu praeclara addidit ill. Boehmerus in disserlationibus iuris eccl. antiqui ad has epistolas

nem meam regere, vel ignorantiam instruere? Cognitionibus de christianis interfui nunquam: ideo nescio,
2 quid et quatenus aut puniri soleat, aut quaeri. Nec mediocriter haesitavi, sitne aliquod discrimen aetatum, an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant; deturne poenitentiae venia, an ei, qui omnino christianus fuit, desisse non prosit; nomen ipsum, etiamsi flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini, puniantur. Interim in iis, qui ad me tanquam christiani
3 deferebantur, hunc sum sequutus modum. Interrogavi ipsos, an essent christiani: confitentes iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus: perseverantes duci iussi. Neque enim dubitabam, qualecunque esset, quod faterentur, pervicaciam certe, et inflexibilem
4 obstinationem debere puniri. Fuerunt alii similis amentiae: quos, quia cives Romani erant, adnotavi in urbem remittendos. Mox ipso tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine, plures species inciderunt.
5 Propositus est libellus sine auctore, multorum nomina continens, qui negarent se esse christianos, aut fuisse,

Lips. 1744, 8, editas. Nos instituto nostro hic egrediendi caussam habemus nullam. Illud modo monemus, laudari hanc epistolam, et hoc rescriptum Traiani, iam a Tertulliano apolog. cap. II, his verbis: « Plinius Secundus quum provinciam regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de caetero ageret, consuluit Traianum tunc imperatorem (sic. leg. vid. pro *tunc Trai. Imp.*), allegans praeter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de sacramentis eorum comperisse, quam coetus antelucanos ad canendum Christo ut Deo, et ad confoederandam disciplinam; homicidium, fraudem, perfidiam, et caetera scelera prohibentes (forte leg. *prohibentem*, nempe *disciplinam*). Tunc Traianus rescripsit, hoc genus conquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere. » Cf. *le Moyne* ad V. S. p. 142 sqq. Euseb. Chron. p. 209, Scal. it Heum. de persec. Christian. Pliniana in dissertt. Syllog. p. 1. *G.*

3. *Supplicium minatus.* Vt ap. Prud. tum alias, tum in Eulal. Perist. III, 114 sqq. *G.*

—*Pervicaciam.* Longol. *pertinaciam* Certe pertinacia semper vitiosa, si audias Non. V, 40. *G.*

4. *Quia cives Romani erant.* In quos

quum, praeeunte me, deos appellarent, et imagini
tuae, quam propter hoc iusseram cum simulacris nu-
minum adferri, thure ac vino supplicarent, praeterea
maledicerent Christo: quorum nihil cogi posse dicun-
tur, qui sunt revera christiani: ergo dimittendos pu-
tavi. Alii ab indice nominati, esse se christianos dixe- 6
runt, et mox negaverunt; fuisse quidem, sed desisse:
quidam ante triennium, quidam ante plures annos,
non nemo etiam ante viginti quoque. Omnes et ima-
ginem tuam, deorumque simulacra venerati sunt: ii
et Christo maledixerunt. Adfirmabant autem, hanc 7
fuisse summam vel culpae suae, vel erroris, quod
essent soliti stato die ante lucem convenire; carmen-
que Christo, quasi Deo, dicere secum invicem, seque

animadverti non temere in provincia posset. Vid. ad X, 82, 3. *G.*

5. *Quum, praeeunte me*, etc. Interpunctionem huius loci, quae I. A. Ernestio placuit, si mecum amplecteris, dele post *ergo*, quod in multis libris deest, videturque demum in textum immigrasse, quum vulgaris interpungendi ratio probari coepta esset. *S.* — *Imagini tuae.* Igitur in provincia eum honorem imperatori habuit Plinius, quem non admissum Romae ab eo praedicat Paneg. LII, 5: *Non apud genium tuum bonitati tuae gratias agi, sed apud numen Iovis Optimi Maximi pateris.* Vid. Minuc. Felix XXIX, 6, et ibi viri docti. *G.* — *Ergo dimittendos.* Minuc. Felix XXVIII, 5: *Si quis infirmior, malo pressus et victus, christianum se negasset, favebamus ei* (loquitur de statu suo ante susceptam religionem christianam), *quasi, eierato nomine, iam omnia facta sua illa negatione purgasset.* G.

6. *Fuisse.* Voss. *Alii fuisse* aut *vel fuisse.* G. — *Etiam..... quoque.* Vid. Cortius ad V, 6, 24. *S.*

7. *Stato die.* Sabbati eo tempore in Bithynia, quod probabile facit Boehmerus Diss. I. *G.* — *Carmenque.* Non omnino metro adstrictum, sed formulam conceptorum verborum, etc. Vid. Misc. Lips. V, 3, 7. Hymnophilus aliquis hanc sententiam, quae et Moshemii est, refellere conatur: et movit fere Moshemium, de rebus Christianorum ante Constantinum p. 148 sqq. ubi caeteroquin mea laudat. *G.* — *Christo, quasi Deo.* Si vim habere debeat hoc argumentum pro fide ante-Nicaena contra Arianos, ponendum est, Christianos ipsos Deum vocasse Christum, non adiecisse hoc *quasi Deo* Plinium. *Dei* enim appellatio multo, quod constat, apud gentiles patet latius, et longe humilioris fastigii naturas comprehendit. *G.* — *Dicere secum invicem.* Dicere una, idque ἀμοιβαίως. Offenderunt haec, nescio qua ex caussa, Gierigium. *S.*

sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis morem sibi discedendi fuisse, rursusque coëundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen, et innoxium: quod ipsum facere desisse post edictum meum, quo secundum mandata tua hetaerias
8 esse vetueram. Quo magis necessarium credidi, ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri, et per tormenta quaerere. Sed nihil aliud inveni, quam superstitionem pravam et immodicam, ideoque,

— *Sacramento.* Quum mature *sacramenti* voce uterentur de ritibus suis et dogmatis Christiani, quae diligenter occultarent; ea porro vox, in quantum ad militare ius iurandum refertur, ad coniurationem trahi ab ignaris posset: quum porro de sanguine Christi Dei et hominis inter sacramenta adhibito aliquid tamen emanaret; mirum non est profecto, illis in mentem venisse aliquem Catilinam, de quo Sallustius cap. XXII: »Quum ad ius iurandum populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem, vino permixtum, in pateris circumtulisse; inde quum post exsecrationem omnes degustavissent, sicuti in solennibus sacris fieri consuevit, etc.« mirum non est, in Thyestearum illos epularum suspicionem vocatos esse. His suspicionibus opponitur deinde *cibus promiscuus et innoxius*, quem merito ad *Agapas* Christianorum viri docti referunt. *Coena nostra*, inquit Tertull. apol. c. XXXIX, *de nomine rationem sui ostendit: id vocatur, quod dilectio penes Graecos est*, etc. Vid. quos hic laudat doctissimus Havercampus. Caeterum de vocibus *sacramenti* et *coniurandi* vid. Liv. XXII, 38: »Nam ad eam diem nihil praeter sacramentum fuerat; at ubi ad decuriatum aut centuriatum convenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugae atque formidinis ergo non abituros, etc. Id ex voluntario inter ipsos foedere a tribunis ad legitimam iuris iurandi adactionem translatum.« *G.* — *Promiscuum tamen, et innoxium.* Interpretor cum Gierigio *cibum promiscuum*, non peculiarem aliquem, sed communem hominibus, panem, olera, carnes animalium: *innoxium*, probro carentem. Aliter, sed vix recte, opinor, Lessingius *in Sämmtlichen Schriften* T. XVII, pag. 259. *S.* — *Hetaerias.* Vid. supra ad X, 43, et ex iurisconsultorum libris Bynk. Observatt. I, 16, et de religione peregrina diss. II, pag. 255 sqq. Bacchanalia sua recordabantur Romani. His simile quiddam metuebant. *G.*

8. *Ancillis.* Heum. Syll. Diss. tom. I, pag. 133, mutat in *aniculis*. Sed *ancillas* tormenta arguunt. *G.* — *Ministrae.* Diaconissae veteris ecclesiae. Quum alioqui non liceret servos interrogare in caput domini, haec lex in hac quidem caussa non valuit. *G.*

dilata cognitione, ad consulendum te decurri. Visa 9
est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam, vocantur in periculum, et vocabuntur. Neque enim civitates tantum, sed vicos etiam atque agros superstitionis istius contagio pervagata est: quae videtur sisti et corrigi
posse. Certe satis constat, prope iam desolata templa 10
coepisse celebrari, et sacra solennia diu intermissa repeti, passimque venire victimas, quarum adhuc rarissimus emptor inveniebatur. Ex quo facile est opinari, quae turba hominum emendari possit, si fiat poenitentiae locus.

XCVIII.

TRAIANVS PLINIO S.

Actum, quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis caussis eorum, qui christiani ad te delati fuerant, sequutus es. Neque enim in universum aliquid, quod quasi certam formam habeat, constitui potest. Conquirendi non sunt: si deferantur et arguantur, puniendi sunt: ita tamen, ut qui negaverit se christianum esse, idque re ipsa manifestum fecerit, id est, supplicando diis nostris, quamvis suspectus in praeteritum fuerit, veniam ex poenitentia impetret. Sine auctore vero propositi libelli, nullo crimine locum habere debent: nam et pessimi exempli, nec nostri saeculi est.

XCVIII. 2. *Conquirendi*. Nempe hoc dat innocentiae, ne sua sponte in illos, ut in latrones, fures, sacrilegos, quaeratur; neque indicare cogantur conscios: hoc statuit in pertinaciam, quam imputat iis, et legum contemptum, ut accusati, et confessi damnentur. *G.*

XCIX.

Quaerit de contegenda Amastrianorum pestifera aqua.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Amastrianorum civitas, Domine, et elegans et ornata, habet inter praecipua opera pulcherrimam, eamdemque longissimam plateam: cuius a latere per spatium omne porrigitur nomine quidem flumen, re vero cloaca foedissima: quae sicut turpis et immundissima adspectu,
2 ita pestilens est odore teterrimo. Quibus ex caussis, non minus salubritatis quam decoris interest, eam contegi: quod fiet, si permiseris, curantibus nobis, ne desit quoque pecunia operi tam magno, quam necessario.

XCIX. 1. *Amastrianorum civitas.* *Amastris*, olim Sesamus aut Sesamum dicta, Paphlagoniae annumeratur a Plinio XI, 2. *L.*

C.

TRAIANVS PLINIO S.

Rationis est, mi Secunde carissime, contegi aquam istam, quae per civitatem Amastrianorum fluit, si intecta salubritati obest. Pecunia ne huic operi desit, curaturum te secundum diligentiam tuam, certum habeo.

CI.

Vota pro salute Traiani et soluta et nova nuncupata esse nuntiat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Vota, Domine, priorum annorum nuncupata alacres laetique persolvimus, novaque rursus, curante commilitonum et provincialium pietate, suscepimus: precati deos, ut te remque publicam florentem et incolumem ea benignitate servarent, quam super magnas plurimasque virtutes, praecipue sanctitate consequi, deorum honore meruisti.

CI. *Vota... nuncupata.* Forte natali imperii, ut supra ep. 60, it. 103 et 104. *G.* — *Curante... pietate.* Melius extra comparationem est, quod Cellarius suspicabatur, *certante*, ut X, 560, *certarunt pietate.* G. — *Deorum honore.* Videtur excidisse ante *deorum* coniunctio *et.* De hac pietate Traiani erga deos Panegyr. c. LII. *G.*

CII.

TRAIANVS PLINIO S.

Solvisse vota diis immortalibus, te praeeunte, pro mea incolumitate, commilitones cum provincialibus laetissimo consensu, in futurumque nuncupasse, libenter, mi Secunde carissime, cognovi literis tuis.

CIII.

Diem imperii suscepti anniversario ritu celebratum esse annuntiat.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Diem, in quem tutela generis humani felicissima successione translata est, debita religione celebravimus, commendantes diis, imperii tui auctoribus, et vota publica et gaudia.

CIII. *Diem, in quem.* Valde obscure loquutus est Plinius, si ita loquutus est. Gronovius suspicatur, *Diem, quo in te.* G.

CIV.

TRAIANVS PLINIO S.

Diem imperii mei debita laetitia et religione a commilitonibus et provincialibus, praeeunte te, celebratum, libenter, mi Secunde carissime, cognovi literis tuis.

CV.

Ius Quiritium pro tribus libertis petit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Valerius, Domine, Paullinus, excepto uno, ius Latinorum suorum mihi reliquit: ex quibus rogo tribus

CV. De *Valerio Paullino* dictum ad II, ep. 2. *L.* — *Latinorum suorum.* Libertorum, qui ius Latii modo consequuti fuerant, a quo gradus adhuc

interim ius Quiritium des. Vereor enim, ne sit immodicum, pro omnibus pariter invocare indulgentiam tuam; qua debeo tanto modestius uti, quanto pleniorem experior. Sunt autem, pro quibus peto, C. Valerius Aestiaeus, C. Valerius Dionysius, C. Valerius Aper.

superest ad ipsum plenum ius civitatis Quiritium. Vid. ad X, 4, 2. *G.*

— *C. Valerius Aestiaeus*, *C. Valerius Dionysius.* Observa obiter, libertos omnes habere nomen domini, adiunctumque cognominis instar nomen servitutis. *G.*

CVI.

TRAIANVS PLINIO S.

Quum honestissime iis, qui apud fidem tuam a Valerio Paullino depositi sunt, consultum velis mature per me; iis interim, quibus nunc petisti, ut scias dedisse me ius Quiritium, referri in commentarios meos iussi, idem facturus in caeteris, pro quibus petieris.

CVI. *Consultum velis mature. Matura* ex libris antiquis Longolius, ut sit vox hortantis imperatoris, quo *maturet* Plinius, hoc est, festinet prospicere libertis. Caeterum vid. ep. 96. *G.*

CVII.

Centurionis, filiae civitatem petentis, libellum mittit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Rogatus, Domine, a P. Accio Aquila, centurione cohortis sextae equestris, ut mitterem tibi libellum,

CVII. *Cohortis... equestris.* Novum hoc. Olim *cohortes* modo peditum: equitum *turmae*. G. — Vid. l. A. Ern. ad h. l. *S.* — Centurio *cohortis eque-*

per quem indulgentiam pro statu filiae suae implorat, durum putavi negare, quum scirem, quantam soleres militum precibus, patientiam humanitatemque praestare.

stris. Bene *Gesnerus* novum hoc esse monet, quum olim cohortes peditum modo fuerint. Vestigium rei etiam supra est epistola 32; videatur *Schelius* ad *Hyginum* pag. 66. *Hygino* est *cohors equitata*, quo nomine et in inscriptionibus occurrit. I. A. Ern. — — *Pro statu filiae*. Quam ex responsione Traiani, civitatem ei dantis, intelligimus ante susceptam, quam pater civis fieret, vel ex noncive etc. *G.*

CVIII.

TRAIANVS PLINIO S.

Libellum P. Accii Aquilae, centurionis cohortis sextae equestris, quem mihi misisti, legi: cuius precibus motus dedi filiae eius civitatem Romanam. Libellum rescripti, quem illi redderes, misi tibi.

CIX.

De protopraxia civitatum consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Quid habere iuris velis et Bithynas et Ponticas civitates in exigendis pecuniis, quae illis vel ex locationibus, vel ex venditionibus aliisve caussis debeantur, rogo, Domine, rescribas. Ego inveni, a plerisque proconsulibus concessam eis protopraxian, eamque

CIX. *Protopraxian*. Ius primae exactionis, quod satis explicat responsio Traiani. *G.* — Suidas interpretatur *τὸ πρῶτον ἀπαιτούμενον*. *L.*

pro lege valuisse. Existimo tamen tua providentia 2
constituendum aliquid et sanciendum, per quod utilitatibus eorum in perpetuum consulatur. Nam quae sunt ab aliis instituta, sint licet sapienter indulta, brevia tamen et infirma sunt, nisi illis tua contingat auctoritas.

CX.

TRAIANVS PLINIO S.

Quo iure uti debeant Bithynae vel Ponticae civitates in iis pecuniis, quae ex quaque caussa reipublicae debebuntur, ex lege cuiusque animadvertendum est. Nam sive habent privilegium, quo caeteris creditoribus anteponantur, custodiendum est; sive non habent, in iniuriam privatorum id dari a me non oportebit.

CXI.

De Amisenis, pecuniam Pisoni olim donatam repetentibus, Traianum consulit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Ecdicus, Domine, Amisenorum civitatis petebat apud me ab Iulio Pisone denariorum circiter XL millia, donata ei publice ante XX annos et bule et ecclesia

CXI. 1. *Ecdicus. Defensores civitatum* tales vocantur in iure. Est titulus Codicis I, 55, et C. Theod. I, 10, de defensoribus civitatum. De iisdem Iustiniani novella XV, ubi gr. περὶ τῶν ἐκδίκων. De ipsorum officio vel ex hoc ipso loco apparet. *G.* — *Denarius* respondebat quatuor sestertiis. *L.* — *Bule et ecclesia.* Romae esset *Senatus Populusque*. G. — In decre-

consentiente: nitebaturque mandatis tuis, quibus eiusmodi donationes vetantur. Piso contra, plurima se in rempublicam contulisse, ac prope totas facultates erogasse, dicebat. Addebat etiam temporis spatium, postulabatque, ne id, quod pro multis et olim accepisset, cum eversione reliquae dignitatis reddere cogeretur. Quibus ex caussis integram cognitionem differendam existimavi, ut te, Domine, consulerem quid sequendum putares.

tis scribi solebat, *δέδοχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ*. *L.* — *Nitebaturque.* Libri antiqui *utebatur*, eadem sententia. *G.*

CXII.

TRAIANVS PLINIO S.

Sicut largitiones ex publico fieri mandata prohibent, ita, ne multorum securitas subruatur, factas ante aliquantum temporis retractari atque in irritum vindicari non oportet. Quidquid ergo ex hac caussa actum ante viginti annos erit, omittamus. Non minus enim hominibus cuiusque loci, quam pecuniae publicae consultum volo.

CXIII.

An in senatum lecti pro introitu aliquid inferre debeant, quaerit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Lex Pompeia, Domine, qua Bithyni et Pontici utuntur, eos, qui in bulen a censoribus leguntur, dare

CXIII. 1. *Lex Pompeia.* Vid. X, 83 et 115. De ipsa hac quaestione aliquid supra X, 48, 5. *G.* — De *buleutis* sive *decurionibus* super legitimum nu-

pecuniam non iubet: sed ii, quos indulgentia tua quibusdam civitatibus super legitimum numerum adiicere permisit, et singula millia denarium et bina intulerunt. Anicius deinde Maximus proconsul eos etiam, qui a 2
censoribus legerentur, dumtaxat in paucissimis civitatibus, aliud aliis, iussit inferre. Superest ergo, ut 3
ipse dispicias, an in omnibus civitatibus certum aliquid omnes, qui deinde buleutae leguntur, debeant pro introitu dare. Nam quod in perpetuum mansurum est, a te constitui decet, cuius factis dictisque debetur aeternitas.

merum in Bithyniae urbibus adiectis, eorumque pecunia pro introitu soluta, cf. ep. 33, 5. *L.*

2. *Anicium Maximum* fuisse Vareni successorem, Plinii vero antecessorem, ab a. 102 usque ad annum sequentem existimant. *L.* — *Aliud aliis.* Intellige *in civitatibus*, ratione habita facultatum nempe. *G.*

3. *Leguntur.* Scripsitne *legentur?* S.

CXIV.

TRAIANVS PLINIO S.

Honorarium decurionatus omnes, qui in quaque civitate Bithyniae decuriones fiunt, inferre debeant, necne, in universum a me non potest statui. Id ergo, quod semper tutissimum est, sequendam cuiusque civitatis legem puto: scilicet adversus eos, qui inviti

CXIV. *Honorarium*, quidquid fit honoris caussa. Nunc pecunia intelligitur, quae a decurionibus pro honoribus impetratis infertur. *L.* — *Id ergo quod* etc. Durius videtur I. A. Ernestio: mihi non item. *Id quod* saepissime ita dicitur, ut *id* abundet. Vid. Drakenb. ad Liv VI, 17, 6. *S.* — Durius mihi visum est hoc: *Id ergo, quod semper tutissimum est, sequendam cuiusque civitatis legem, puto:* mollius fuerit sic: *Id ergo, quod semper tutissimum est, sequendum cuiusque civitatis legem, puto:* intellecto *id ergo.* Ern. — *Scilicet adversus eos.* Locus obscurus, si quis alius Plinii, quem ita interea interpretandum putabam, dum quis meliorem vel lectionem proferat, vel interpretationem. Sequendam legem putat impe-

fiunt decuriones. Existimo id acturos, ut erogatio caeteris praeferatur.

rator non universim, sed *adversus eos, qui inviti fiunt decuriones*, et tamen excusari non possunt: qui enim petunt honorem, illi pro se inferent, ut lege non opus sit. Subiungit, *existimo id acturos* censores, qui ius legendorum decurionum s. buleutarum habent, *ut erogatio*, hoc est is, qui erogare aliquid in honorarium pro introitu potest et vult, *caeteris*, invitis, *praeferatur*, nec adeo saepe opus sit coactione. *G.* — *Existimo id acturos, ut erogatio* etc. Suspicor legendum: *Caeteros existimo id acturos, ut erogatio praeferatur*. S.

CXV.

Decuriones alienae civitatis an eiici senatu possint, novam quaestionem circa legem pompeiam proponit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Lege, Domine, pompeia permissum bithynicis civitatibus adscribere sibi, quos vellent cives, dum civitatis non sint alienae, sed suarum quisque civitatium, quae sunt in Bithynia. Eadem lege sancitur, quibus de caussis senatu a censoribus eiiciantur: inter quas
2 nihil de cive alieno cavetur. Inde me quidam ex censoribus consulendum putaverunt, an eiicere deberent

CXV. 1. *Lege... pompeia*. Vid. X, 83 et 113. *G.* — *Vellent*. Corrigendum *velint*. Monuit etiam I. A. Ern. *S.* — Adscribere sibi, quos *vellent*, cives, dum civitatis non *sint* alienae. Corrige *velint*. Caeterum in *Cod. Theod.* L. XII, tit. 1, de decurionibus, est l. v, ad Bithynos, ad quos pertinet etiam leg. CXIX; sed ad praef. P. directa ad l. v, *I. Gothofredus* memorat hunc *Plinii* locum, sive has epistolas, sed negligentius epistolas inspexit. Ern.

— *Senatu a censoribus*. Vulg. *e senatu a censoribus*. Veteres editiones, quas sequitur Longolius, *senatu censoribus*. Vtramque praepositionem abesse in tali constructione posse, dubium non est. Sed eadem in formula ita parcum fuisse Traiani quaestorem, vel scribam, non putabam. Itaque bonis libris ἕτερον μὲν ἔδωκα ἑκὼν, ἕτερον δ' ἀνένευσα. Videatur I, 7, 1. *G.*

eum, qui esset alterius civitatis. Ego, quia lex, sicut 3 adscribi civem alienum vetabat, ita eiici a senatu ob hanc caussam non iubebat; praeterea quia ab aliquibus adfirmabatur mihi, in omni civitate plurimos esse buleutas ex aliis civitatibus, futurumque, ut multi homines multaeque civitates concuterentur ea parte legis, quae iampridem consensu quodam exolevisset; necessarium existimavi consulere te, quid servandum putares. Capita legis his literis subieci.

CXVI.

TRAIANVS PLINIO S.

Merito haesisti, Secunde carissime, quid a te rescribi oporteret censoribus consulentibus, an legerent in senatum aliarum civitatium, eiusdem tamen provinciae, cives. Nam et legis auctoritas, et longa consuetudo usurpata contra legem, in diversum movere te potuit. Mihi hoc temperamentum eius placuit, ut ex praeterito nihil novaremus, sed manerent, quamvis contra legem, adsciti quarumcunque civitatium cives; in futurum autem lex pompeia observaretur: cuius vim si retro quoque velimus custodire, multa necesse est perturbari.

CXVI. 1. Plinius de eiiciendis senatoribus consuluerat; sed Traianus, ut in futurum quoque rei publicae prospiceret, prudenter etiam de legendis praecipit. *L.* — *In diversum movere*, uno verbo *distrahere*, ut Cic. Acad. IV, 44: »Distrahor: tum hoc mihi probabilius, tum illud videtur.« *L.* — *Temperamentum eius.* Num melius *utriusque?* nempe et legis et consuetudinis. *L.* — *Novaremus*, mutaremus, ut supra. Catan. *moveremus*, non inusitato lapsu. *L.* — *Adsciti.* Tac. Hist. II, 53, *in senatum nuper adscitus.* L. — *Custodire*, observare, vid. ad Nostri ep. I, 20. *L.*

CXVII.

Veretur, ne ex invitatione ad solenne officium factiones oriantur. Igitur istis invitationibus, sportulisque interea distribuendis modum esse praebendum existimat. Illustrant haec mores illorum temporum.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam bulen, atque etiam e plebe non exiguum numerum vocare, binosque denarios vel singulos dare: quod an celebrandum, et quatenus, putes, rogo scri-
2 bas. Ipse enim, sicut arbitror, praesertim ex solen-

CXVII. 1. *Virilem togam.* De quo officio I, 9, 2. De virili toga pariter ac nuptiis Apuleius Apol. pag. 416, Scipionis Gent. s Quippe ita placuerat, in suburbana villa potius ut coniungeremur, ne cives denuo ad sportulas convolarent: quum haud pridem Pudentilla de suo quinquaginta millia nummum in populum expunxisset ea die, qua Pontianus (filius Pudentillae, privignus Apuleii maior natu) uxorem duxit, et hic puerulus (contemptim sic appellat filium Pudentillae, suum autem privignum minorem) toga est involutus. a Plura ad h. l. Scipio Gentilis. *G.*

2. (*Non imprudenter*). Haec verba quum nullo idoneo auctore in recentiores editiones adsumpta sint (forte ex coniectura alicuius, qui fulcire sententiam, per importunum illud *iussi* laborantem, vellet) merito uncis coërcita sunt. Forte etiam *arbitror* huc redigendum sit: (*arbitror non imprudenter*). Sed illo *iussi* quid faciamus? Profecto non cohaerent, *sicut arbitror concedendum iussi; ita vereor.* Nempe aut legendum cum Scheffero, *concedendum ius invitationis;* aut ex huntina *concedendum ipsis* (nempe *qui virilem togam sumunt*, et reliquis) *invitationes;* aut inveniendum ex ingenio, eruendumve ex libris, aliquid melius. *G.* — Verissime Schefferus, parum felix caeteroqui criticus, *concedendum ius invitationis. Iussi* natum ex repetitione duarum literarum sese excipientium. Tam uber tamque cognitus hic fons errorum, ut mirer, aliam Gierigio rationem placere potuisse. *S.* — *Dianomes.* Διανομῆς *divisionis* pecuniarum vel cuiuscumque rei, quae ad *ambitus* crimen Romae pertinet. Docent hoc veteres glossae, ubi διανομὴ χρυσίου, itemque διανομὴ ἀργύρου, redditur *sportula*, qua voce in responsione Traianus utitur διανομὴ κρέως *visceratio.* Hinc *divisoris*

nibus caussis, concedendum ius esse invitationis; ità vereor, ne ii, qui mille homines, interdum etiam plures, vocant, modum excedere, et in speciem dianomes incidere videantur.

sordidum, si non infame nomen Romae, v. g. Cicer. prooem. Act. in Verr. c. 8. Pro licita per testamentum largitione ponuntur *divisiones* l. XXIII, π. de annuis leg. *Divisio civium et epulum* eadem ratione iunguntur l. CXXIII, de Legatis 1. Manemus ergo in Casauboni emendatione, qui pro *diamones* ita restituit. *Diamoeries,* quod libri antiqui hic habent, qui tamen in responsione Traiani *diamones* agnoscunt, ex διαμοίριας corruptum, quod eumdem sensum habere potest: sed nescio, an habeat auctorem alium. *G.*

CXVIII.

TRAIANVS PLINIO S.

Merito vereris, ne in speciem dianomes incidat invitatio, quae et in numero modum excedit, et quasi per corpora, non viritim singulos ex notitia, ad solennes sportulas contrahit. Sed ego ideo prudentiam tuam elegi, ut formandis istius provinciae moribus ipse moderareris, et ea constitueres, quae ad perpetuam eius provinciae quietem essent profutura.

CXVIII. *Corpora*, societates, collegia. *L.* — *Viritim*, solenne in largitionum commemoratione. Sueton. Caesar. c. XXVI: « Singula interdum mancipia et praedia viritim dividit. » Ibid. c. XXXVIII: « Populo trecenos nummos viritim divisit. » Idem in August. XLI. « Frumentum viritim admensus est. » Et in Nerone X: « Divisis populo viritim quadringenis nummis. *L.* — *Notitia*, noti ut mortalitas pro mortalibus. *L.* — De *sportulis* dictum ad ep. II, 14, §. 3. *L.* — *Sed ego.* Cf. ad Ep. X, 44, §. 1; et Pan. 47, 1. *L.* — *Moderareris.* Scribendum, aut *modereris* et *sint*, aut *constitueres*. S. — Vt formandis istius provinciae moribus ipse *moderareris*, *et ea constituas*, quae ... *essent* profutura. Hic quidem *constitueres* esse rescribendum, unus quisque, admonitus praesertim, videat. Ern.

CXIX.

Doceri desiderat, a quo die incipiant iselastica praemia victoribus dari.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Athletae, Domine, ea, quae pro iselasticis certaminibus constituisti, deberi sibi putant statim ex eo die, quo sunt coronati. Nihil enim referre, quando sint patriam invecti, sed quando certamine vicerint, ex quo invehi possint. Ego contra [scribo] iselastici nomine [itaque eorum] vehementer addubitem, an sit
2 potius id tempus, quo εἰσήλασαν, intuendum. Iidem obsonia petunt pro eo agone, qui a te iselasticus factus

CXIX. 1. *Pro iselasticis.* Quorum victoribus licet εἰσελαύνειν, solenni pompa in urbem invehi. Locus classicus Vitruv. IX, princip. « Nobilibus athletis, qui Olympia, Pythia, Isthmia, Nemea, vicissent, Graecorum maiores ita magnos honores constituerunt, uti non modo in conventu stantes cum palma et corona ferant laudes; sed etiam quum revertuntur in suas civitates cum victoria, triumphantes quadrigis in moenia et in patrias invehuntur, e reque publica, perpetua vita constitutis vectigalibus fruantur. » Haec sufficiunt intelligendis his epistolis. Plura desiderantem iuvabunt Turneb. I, 19 et XXVII, 5; et in primis Petr. Faber Agonist. II, 10 et 17, laudati Longol. *G.* — De his v. nost. praef. pag. XVIII sq. *L.*

— *Scribo iselastici.* Locus corruptus, si quid video, cuius sententiam non obscuram arbitror; quibus verbis conceptus fuerit, non dixerim. Verbum *scribo* non esse sanum, confirmare prope ausim. Sententia autem haec est: Ne sentiam cum athletis, ipse nomine *iselastici* moveor, quod facit, ut dubitem, *an sit potius* etc. Si verba, quae ideo inclusimus, interim praetermittas, sententia, quam dixi, exorietur. Et video iam sic in mentem venisse Grutero: *Ego contra iselasticorum nomine vehementer addubitem.* Non dissimulo, ipsam etiam formulam, *vehementer addubitem*, mihi initio suspectam fuisse; quum *addubitare* bona aetate significet *aliquantum dubitare*; sed video, sic etiam positum II, 19, 1. Itaque patior illud locum suum tenere; neque tamen imitari audeam. *G.*

2. *Obsonia.* Non praefracte negaverim graeca notione ὀψώνια hic forte sumi, pro stipendio: sed notandum tamen, *annonam* et *cibos* etiam illis publice datos, quod docuit Faber Agonist. II, 17. *G.* — *Iselasticus fa-*

est, quamvis vicerint ante, quam fieret. Aiunt enim
congruens esse, sicut non datur sibi pro his certami-
nibus, quae esse iselastica, postquam vicerunt, desie-
runt, ita pro iis dari, quae esse coeperunt. Hic quoque 3
non mediocriter haereo, ne cuiusquam retro habea-
tur ratio, dandumque, quod tunc, quum vincerent,
non debebatur. Rogo ergo, ut dubitationem meam
regere, idest, beneficia tua interpretari ipse digneris.

ctus est. Cui tu tribuisti eosdem honores, immunitates, praemia, quae habent ii, qui olim hoc nomine appellati sunt. *G.*

3. *Ne cuiusquam.* De ratione qua *ne*, dubitandi vel interrogandi adeo particula, praeponitur, diximus in Lex. Rei rusticae et ad Quintilianum I, 5, 38. *G.*

CXX.

TRAIANVS PLINIO S.

Iselasticum tunc primum mihi videtur incipere deberi, quum quis in civitatem suam ipse *εἰσήλασεν*. Obsonia eorum certaminum, quae iselastica esse placuit mihi, si ante iselastica non fuerunt, retro non debentur. Nec proficere pro desiderio athletarum potest, tam eorum, quae postea iselastica lege constitui, quam, quum vincerent, esse desierunt. Mutata enim condi-

CXX. (*Si*) *ante iselastica.* Importuna videtur conditionalis particula, qua deleta vel cum *quae* permutata, facilis erat sententia. *G.* —. Vid. I. A. Ernest. ad h. l. *S.* — Si ante iselastica non fuerunt. Importuna videtur *Gesnero* particula *si*, quam vel delendam, vel cum *quae* permutandam putat. Ego totam propositionem deleverim. Ern.

— *Tam eorum, quae.* Haec esse corruptissima video, medelam non video. Sententia interim pellucet. Reiicit imperator rationem athletarum vel convertit potius, et ostendit, esse *ἀντιστρέφουσαν*. Illi dixerant, aequum esse, ut acciperent praemia eorum certaminum, quibus post victoriam demum suam proposita essent praemia; quum desinant dari quorumdam

tione certaminum, nihilominus, quae ante perceperant, non revocantur.

certaminum, quae tum darentur, quum vincerent. At respondet imperator, si retro valere velint legem, quae decernat praemia nova, etiam retro valere debere eam, quae auferat vetera. Si posterius non placeat', si reddere nolint praemia iam percepta eorum certaminum, pro quibus nihil amplius datur; etiam non postulare debere praemia, quae tum, quum vincerent, nondum fuerant constituta. Lacunam igitur hic esse sentio, quibus proprie verbis sit explenda, hariolari nolo. *G.* — *Revocare*, repetere, ut III, 9, 17. *L.*

CXXI.

Excusat se, quod uxorem diplomate adiuverit.

C. PLINIVS TRAIANO IMP. S.

Vsque in hoc tempus, Domine, neque cuiquam diplomata commodavi, neque in rem ullam, nisi tuam, misi: quam perpetuam servationem meam quaedam
2 necessitas rupit. Vxori enim meae, audita morte avi, volenti ad amitam suam excurrere, usum eorum negare durum putavi, quum talis officii gratia in celeritate consisteret, sciremque, te rationem itineris probaturum, cuius caussa erat pietas. Haec scripsi, quia mihi parum gratus tibi fore videbar, si dissimulassem inter alia beneficia hoc unum, quod me debere sciebam indulgentiae tuae, quod fiducia eius, quasi consulto te, non dubitavi facere; quem si consuluissem, sero fecissem.

CXXI. 1. *Diplom.* Vid. ep. 14. *G.* 2. De *avo* Fabato vid. IV, ep. 1, et de *amita* Hispulla IV, epist. 19. Ambo Comi consenuerunt. *L.* — *Debere sciebam. Sciebam* omittit prima editio, legitque pro *unum*, *uno*: nullo sensu idoneo. Sed erit sensus Plinio dignus, si ita legas: *Si dissimulassem, inter alia benefica hoc quoque me debere indulgentiae tuae, quod fiducia eius* etc. Id ipsum est beneficium Caesaris, quod Plinius audet, fiducia illius indulgentiae, inconsulto illo uti ipsius beneficio. *G.*

CXXII.

TRAIANVS PLINIO S.

Merito habuisti, Secunde carissime, fiduciam animi mei. Nec dubitandum fuisset, si exspectasses, donec me consuleres, an iter uxoris tuae diplomatibus, quae officio tuo dedi, adiuvandum esset, usum eorum intentioni non profuisse, quum apud amitam suam uxor tua deberet etiam celeritate gratiam adventus sui augere.

CXXII. *Exspectasses.* Longolius e Vossiano codice qui ubique misere corruptus est, eiusque fideli assecla Editione veteri *expectasset*, quia scilicet non insolitum sit, ex sequentibus alium casum adsumere, veluti hoc loco *uxor* ex sequenti *uxoris*. L. — *Diplomatibus.* De diplomatum ratione vid. ad epist. X, 31. Magnam eorum curam et Caesaribus, et praesidibus provinciarum fuisse, ex ep. 59 et 60 videmus. Ex nostra etiam apparet, ea non nisi consulto Caesare dari debuisse, in Italia quidem. Facile autem Massono assentior, qui pag. 149 contra vulgarem rationem negat, Plinium, quum uxorem diplomate adiuvaret, in Bithynia fuisse; de itinere enim tam longinquo vix verbum *excurrere* adhibuisset; e Bithynia usque uxor *celeritate gratiam adventus sui augere* non potuisset; neque Traianus imperium Plinii in Bithynia officii nomine indicasset. Verum nec iustam caussam idem Massonus adfert, cur Plinium eo tempore alveo Tiberino praefectum fuisse credamus. *L.* — *Quae officio tuo dedi.* Quorum dandorum potestatem tibi propter officium tuum concessi. *Adiuvandum esset.* Catan. notat, legi etiam *adiuvandum putarem*, quod Grutero minus inquinatum, nondum tamen omnino purum videbatur. *L.* — *Profuisse.* Vid. I. A R. *S.* — Vsum eorum intentioni non *profuisse.* Debebat esse, *non profuturum fuisse.* Fallor an et alia exempla mihi occurrerunt perfecti sic positi pro futuro. Ern.

EXCVRSVS I.

IN

PLINII EPISTOLAS

DE

RECITATIONIBVS ROMANORVM

AVCTORE GIERIGIO

In locum de *recitationibus Romanorum* excursurus, quarum crebro in Plinii epistolis fit mentio, eos mihi terminos posui, ut non tam multa multorum, quam nostri potius auctoris loca componerem, pauca de earum origine successuque praefatus. Scio, *Vossium* patrem peculiarem de Recitationibus Veterum libellum scripsisse, aliosque viros doctos obiter in scriptis suis idem argumentum tractasse; sed nihil horum mihi, quum haec scriberem, ad manus erat; nihil igitur, nisi quod a me ipso observatum ad consilium meum pertinet, more meo in medium adferam.

Ab antiquissimis inde temporibus credibile admodum est, ut scriptor quisque maxime sibi diffideret, ita diligentissime circumspexisse virum doctum, cuius iudicio ingenii sui fetus prius, quam vulgaret, modeste subiiceret, ut aut eius laude confirmatus securior, aut ab eo admonitus emendatior, in ora hominum tenderet. *Horatii* quidem aetate Romanis, ad ingenii gloriam adspirantibus, severe hanc operam *Quintilius Varus* praestabat, cui si quid recitares, *Corrige sodes hoc*, *aiebat*, *et hoc*, et quae plura apud Horatium A. P. 438 sequuntur. Neque minus se vel sagacem vel liberum in castigandis aliorum scriptis *Spurius Metius Tarpa* exhibebat. Hinc idem Horatius vs. 387

Pisonis filio maiori suadet hoc, ut, si quid olim scripserit, id *in Metii iudicis*, *aut Horatii aures descendat*. Et quanta illi severitate versus reprehenderint inertes, culparint duros, incomptis alleverint atrum signum, ambitiosa reciderint ornamenta, idem vs. 445—49 docet. Neque Plinium hoc emendandi genus neglexisse putandum est: postquam ipse sua secum pertractaverat, *duobus aut tribus* amicis *praelegebat*, VII, ep. 17, 7.

Sed Augusti saeculo scriptores, *Asinio Pollione*, ut tradunt, auctore, coetus amicorum, notorum doctorumque virorum cogere coeperunt, quibus scripta sua recitarent, et quorum de singulis locis iudicia e vocibus eorum, vultibus aliisque signis inter recitandum cognoscerent. Quae recitandi ratio, quum Augusti saeculum feracissimum esset hominibus, qui aut scriptis nominis famam quaererent, aut iudicandi de ingenii operibus facultatem sibi arrogarent, otiosis item et occasionem quamcumque desidiae suae speciem honestatis praetexendi ambitiose captantibus, cupidissime vulgo est accepta latiusque propagata. Omnia hinc strepere recitantium acclamantiumque vocibus, non auditoria tantum, sed et fora et balneorum loca concamerata, Horat. I, Sat. 4, 75. Magna enim prodibat caterva eorum, qui aut ipsi ad recitandum provolarent, aut ab amicis id exigerent. Ovidius ex Pont. III, 5, 39: *aut recitas factum modo carmen amicis*, *Aut*, *quod saepe soles*, *exigis*, *ut recitent*. Sed utilitatem, quam institutum illud bonis literis allaturum esse videbatur, iam inde a principio vanitas hominum, saeculique perversitas intercepit. Etenim et recitantium plurimos, posthabita iudiciorum veritate, nil nisi fronti suae hederam undique decerptam colligere studuisse, et qui ad audiendum vel ipsi convolarent, vel traherentur, eorum alios parum iudicio valuisse, alios variis ex caussis totos in laudando fuisse accepimus. Debitor aeris, nisi tristibus Calendis mercedem aut nummos unde unde extricaret, amaros creditoris libros porrecto iugulo audire cogebatur, Horat. I, Sat. 3, 87. Vbi vero poëta dives et potens recitabat, tum auditores uno ore, *pulchre! bene! recte!* clamare audiebantur, pallescere super his, etiam stillare amicis ex oculis rorem, salire,

tundere pede terram, A. P. 419 sqq. Non mirum igitur est, gravioribus viris displicuisse hanc recitandi rationem, eosque nec ipsos ad recitandum inclinasse, nec facile aliis affuisse. Quos inter fuit et *Horatius*: is enim non recitabat *nisi amicis*, *idque coactus*: *non ubivis*: *coramve quibuslibet*, I, Sat. 4, 73; neque *nobilium scriptorum* erat *auditor et ultor*, I, ep. 19, 39. Sed, ut solent homines iudiciis dissidere, erant etiam, quibus recitationes magnopere probarentur; in quibus nomen suum professus est etiam *Ovidius*. Is enim quum exsul inter Getas graviter doleret, *non esse*, *cui carmina sua recitet*, *aut*, *si recitet*, *cuius intellecturis auribus utatur*; *non recitare se*, *nisi flavis Corallis*, *quasque alias gentes barbarus Ister habeat*, caussam doloris addidit hanc: *Excitat auditor studium*, *laudataque virtus Crescit*, *et immensum gloria calcar habet*, ex Pont. IV, 2, 34; III, Trist. 14, 39; IV, 2, 89. Sed ne levioris huius poëtae auctoritatem premamus, ipse *Augustus*, ut ingenia, ita et recitationes fovit. *Recitantes benigne et patienter audivit*: *nec tantum carmina et historias*, *sed et orationes et dialogos*, Sueton. Aug. 89. Idem e scriptis suis *nonnulla in coetu familiarium velut in auditorio recitavit*. et senior legendo *fatigatus* reliqua *Tiberio tradidit perlegenda*, ep. 85. *Claudium* recitantibus adfuisse Noster I, Ep. 13, 3 narrat. Historiam a se scriptam adolescens ipse recitavit, in principatu autem assidue id fecit per lectorem, Sueton. Claud. 41. Et quid *Neronem* commemorem, magnum illum, ut sibi ipse videbatur, artificem? qui *recitavit et carmina*, *non modo domi*, *sed et in theatro*, *tanta universorum laetitia*, *ut ob recitationem supplicatio decreta sit*, *eaque pars carminum aureis literis Jovi Capitolino dicata*. Sueton. Ner. 10. Exemplum eius imitatus est *Domitianus*, qui et ipse, poëticae studium simulans, *recitavit publice*; idem, Dom. 2. Videmus igitur, rerum scriptores studium, quod Caesares recitationibus impendissent, non indignum credidisse, quod in Vitis eorum posteris proderent. Quod studium si Caesares non infra dignitatem positum esse putarunt, quid privatos, qui ad Principis fere exemplum componi atque conformari ambitiose solent? quid eos, qui artes profitereutur, factitasse dicamus?

Recitavit M. *Annaeus Lucanus* civile bellum, quod cum Pompeio et Caesare gestum est, Sueton. in ej. Vita. Etiam *Silius Italicus* nonnunquam iudicia hominum recitationibus experiebatur, Plin. III, Ep. 7, 5. Seneca vero moderari conabatur tam vanitatem recitantium, quam iudicia audientium et laudationes: quae enim Ep. 52, p. 531 de philosophorum disputationibus praecipit, ea facile ad recitationes transferri poterant: quamquam idem in his quoque, quae perversa essent, passim notabat. Sed, missis aliis, ad *Plinium* eiusque tempora iam deveniamus.

Non deerant tum, qui recitationibus ingenia sua experirentur. Hoc diserte Noster I, Ep. 13, 1 testatur: *Magnum proventum poëtarum hic annus attulit. Toto mense Aprili nullus fere dies, quo non recitaret aliquis.* Quibuscum congruunt illa I, Ep. 10, 1: *Si quando urbs nostra liberalibus studiis floruit, nunc maxime floret.* Et multi, qui sua praelegerint, nominatim recensentur; *Regulus* libros pedestri oratione compositos praelegit, I, Ep. 5, 2; IV, Ep. 7. *Sentius Augurinus* poëmatia, IV, Ep. 27. *Calpurnius Piso* carmen, V, Ep. 7. *Passienus Paullus* elegos, VI, Ep. 15. Amicus quidam Plinii librum absolutissimum, VI, Ep. 17. *Verginius Romanus* comoediam, VI, Epist. 21. *Titinius Capito* exitus illustrium virorum, VIII, Ep. 12. *Maximus* libros in Plantam, IX, Ep. 1. Quidam librum historicum, IX, Ep. 27. Ipse *Plinius* recitavit libellum de Spurinnae filio, III, Ep. 10; Panegyricum, III, Ep. 18; versiculos suos, V, Ep. 3; VIII, Ep. 21; IX, Ep. 34; orationes, IV, Ep. 5; V, Ep. 13; VII, Ep. 17. Erant etiam, qui recitationes aliorum adiuvarent: in his *Titinius Capito*, fautor eruditorum insignis, I, Ep. 17: *qui domum suam recitantibus praebebat, auditoria, non apud se tantum, benignitate mira frequentabat*: Plinio *certe deerat numquam*, VIII, Ep. 12. His se adiungebat Noster; nam et illum *iuvabat, quod se proferebant ingenia*, I, Ep. 13, 1: *deerat nemini*, ibid. §. 6: ad recitandum excitabat Octavium, II, Ep. 10; Suetonium Tranquillum, V, Epist. 11, aliosque. Sed in auditoribus Noster studium desiderabat. *Raro vacabat aut commodum erat audire recitantem*, III, Ep. 18. *Ad au-*

diendum pigre coibatur. Plerique in stationibus sedere solebant, ac subinde sibi nuntiari iubere, an iam recitator intraverit, an dixerit praefationem, an ex magna parte evolverit librum: tum demum, ac tunc quoque lente cunctanterque venire: nec tamen permanere, sed ante finem recedere, alii dissimulanter et furtim, alii simpliciter et libere, I, Ep. 13, 2. Neque hoc mirum videri debet: quum enim creberrimae essent recitationes, totosque interdum dies durarent, etiam plures dies continuarentur; quum multi insulsos ibi ingenii sui fetus proponerent, nec ullus quidquam praeter effusas audientium laudes spectaret, molestum saoe audiendi officium esse coepit, effectumque est, ut multi multo ante rogati identidem admoniti aut non venirent, aut, si venirent, quererentur, se diem perdidisse, I, Epist. 13, 4: nonnulli etiam, quum mutis surdisque similes sederent, habitu suo prae se ferrent, quanta cum animi aegritudine adessent, VI, Ep. 17. Adde et hoc, quod audiendi intentio scurrilibus rebus subinde turbabatur. Ipse Iavolenus Priscus non dubitavit, Passieno Paullo legente, cachinnos excitare, VI, Ep. 15. Claudio Caesare aliquando recitante, defractis compluribus subselliis obesitate cuiusdam, risus et tumultus ortus est. Claudius vero quum inter legendum facti passim reminisceretur, cachinnos revocavit, Sueton, Claud. 41. Hinc Noster *sollicite recitaturis providendum* esse *ait*, *non solum ut sint ipsi sani*, *verum etiam ut sanos adhibeant.* Neque Epictetus Ench. 33, 11 indignam iudicavit illam rem, de qua praeciperet: Εἰς ἀκροάσεις, inquit, τινῶν μὴ εἰκῇ μηδὲ ῥᾳδίως πάριθι. Παριὼν δὲ, τὸ σεμνὸν καὶ εὐσταθὲς, καὶ ἅμα ἀνεπαχθὲς φύλαττε. *Recitationibus nonnullorum ne temere, neve facile intersis. Vbi autem accesseris, memento gravitatem ac constantiam servare, simul caveto, ne cuiquam molestus sis.* Ad viros insignes autem audiendos frequenter et libenter invitati confluebant. Nostro quidem Panegyricum recitanti per triduum amici, foedissimis insuper tempestatibus, aderant, III, Ep. 18, 4.

Ab initio *carmina* in primis et *historiae* recitari solebant, quamquam interdum et *orationes* et *dialogi*, Sueton. Aug. 89. Sed *orationes* mox ex horum librorum numero exemptae fuisse

videntur, quia ineptum videbatur recitari paucis, quae quis iam coram magna hominum corona dixisset; tum quia inter legendum praecipua actionis adiumenta praepediebantur; denique quia ab auditorio aberant, quae in iudicio vel maxime commendabant orationem. Itaque et Plinius, rogatus a Cereali, ut priscum recitandi orationes morem revocaret, ab initio, quid faceret, vehementer addubitabat, ad II, Ep. 19: postea tamen trahi se passus est ad eas recitandas; quumque eo nomine a multis, tanquam novae et ineptae rei auctor, graviter vituperaretur, pluribus hoc suum institutum defendit, VII, Ep. 17: neque profecto temere, siquidem recitator id spectabat, ut orationes vulgandas, amicorum iudiciis edoctus, emendatiores redderet.

Nonnulli *amicis paucis* in *cubiculo* legebant, V, Ep. 13, VI, Ep. 21, ad exemplum quidem Augusti, de quo Sueton. 85; sed plerumque id faciebant coram multis in *auditorio* vel suo vel alieno. Regulus *ingens adhibebat auditorium*, quum librum de vita filii recitaret, IV, Ep. 7, 2. Titinium Capitonem iam supra vidimus domum suam recitantibus praebuisse. Quid igitur recitaturo curandum fuerit, in Dial. de Cor. Eloq. 9 narratur: « Rogare ultro et ambire cogitur, ut sint, qui dignentur audire: et ne id quidem gratis. Nam et domum mutuatur, et auditorium exstruit, et subsellia conducit, et libellos dispergit ». Invitari auditores varie solebant, etiam per *libellos* et *codicillos*, multo ante et identidem admoneri, III, Ep. 18, 4. Rogabantur primum amici, tum fautores ingeniorum, etiam ii, quibus recitaturus antea adfuerat, tanquam debitores, I, Epist. 13, 7. Invitati, *adhiberi* dicebantur verbo solemni, I, Ep. 5, 4, pro quo tamen, VII, Ep. 17, 5 *adsumi*, et §. 12 *advocari* legitur. Lusus suos Noster in *triclinio*, tanquam loco maxime idoneo, recitabat, positis ante lectos tricliniares cathedris, in quibus auditores considerent, VIII, Ep. 21, 2. Vxor in proximo sedebat, velo discreta, laudesque mariti avidissimis auribus excipiebat, IV, Ep. 19, 3.

Amplissimi auditorii adspectus *reverentiam* scriptoribus et *metum* iniiciebat, cui Noster vim in emendandis scriptis maxi-

mam tribuebat, V, Epist. 13, 1: « Recitaturus oratiunculam, quam publicare cogito, advocavi aliquos, ut vererer; paucos, ut verùm audirem. Nam mihi duplex ratio recitandi; una, ut sollicitudine intendar; altera, ut admonear, si quid forte me, ut meum, fallat ». Similiter, VIII, Ep. 17, 13: « Timor est emendator asperrimus. Hoc ipsum, quod nos recitaturos cogitamus, emendat; quod auditorium ingredimur, emendat; quod pallemus, horrescimus, circumspicimus, emendat ». Tum, V, Epist. 3, 8: « Itaque has recitandi caussas sequor: primum quod ipse, qui recitat, aliquanto acrius scriptis suis intendit: deinde, quod de quibus dubitat, quasi ex consilii sententia statuit ». Has igitur recitandi rationes aut vere habuit, aut, quod ex pluribus locis colligas, vanitati suae praetendit. Nam, si rem vere aestimes, satis graves reverendi caussas habet, qui inter scribendum cogitat, se librum esse publicaturum; iudicia autem subita de locis, quae celeri lapsu aurem praetervolant et omnibus pronuntiationis ornamentis adiuvantur, parum valent ad emendandum, praesertim quum olim ab iis proferrentur, qui non nisi laudandi caussa, ex more temporum, convenissent. Simplicius ergo alii totam rem ad ostentationem referebant; unde et recitationibus nomen *ostentationum*, ἐπιδείξεων, haesit, ipsique scriptores *se ostentare* et *se proferre* dicebantur. Eumdem sensum Auctor ipse quum alibi prodidit, tum II, Ep. 10, §. 9, ubi Octavium applausu commemorato ad recitandum impellit, additque: *Hoc fructu tanto desine studia tua fraudare.* Sed plerumque laus sic collecta nec late serpebat, nec diu durabat. Dial. de Cor. Eloq. 9: « Vt beatissimus recitationem eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore praecepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem »: nil inde refert nisi « clamorem vagum, et voces inanes, et gaudium volucre ». Et cap. 10: « Quando recitationum fama in totam urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. »

Scriptor, ubi ad recitandum prodierat, primum *praefationem* dicebat (I, Epist. 13, 2) qua de consilio suo nonnulla disserere, tum se librumque suum audientium benevolentiae com-

mendare, aut alia, quae res et tempus suppeditarent, qualia, VIII, Epist. 21, 2 commemorantur, exponere solebat. Tum librum, quem plicatum secum attulerat, *evolvebat*, legebatque, vel, ut Plinius, totum opus ordine, vel, quod alii malebant, electa tantum, sive ut facilius laudem inveniret, sive ne taedium afferret sodalibus, VIII, Ep. 21, §. 4: quod taedium Plinius non pertimescebat, quum amicorum esse existimaret, non voluptatis caussa convenire, sed ut librum recitantis bonum redderent. Tum quisque, quantum poterat, *pronuntiationis adiumenta* adhibebat, ut scriptis gratiam adderet, auditorumque intentionem etiam extrinsecus vel blandimentis quibusdam caperet, vel aculeis excitaret. Hac arte etiam nugae probabantur. Horat. I, Ep. 19, 31:

> . . . . spissis indigna theatris
> Scripta pudet recitare, et nugis addere pondus.

Qui ergo ab adiumentis illis minus validus erat, is librum alii pronuntiandum tradebat, ut Plinius versus suos liberto, atque ipse interim aut defixus sedebat, aut, quae pronuntiabantur, murmure, oculis, manu prosequebatur, IX, Ep. 34. Neque aures tantum ad iudicia auditorum attentas habebant recitantes, sed obliquis etiam oculis circumspiciebant, ut ex vultu, nutu, manu, murmure, silentio, quid quisque sentiret, perspicerent: eaque satis apertis notis iudicium ab humanitate discernere bonus Plinius persuasum sibi habebat, V, Ep. 3, 9. Silentio quam vim tribuerit, II, Ep. 10, 7 declarat: « quo ego, quum recito, non minus, quam clamore, delector; sit modo silentium acre et intentum et cupidum ulteriora audiendi ». Nempe erat et silentium frigidorum et morosorum, quales VI, Ep. 17 describuntur. Qui autem intentum illud silentium servabant, ii Horat. I, Sat. 3, 87 *porrecto iugulo, ut captivum, audire* acerbe dicuntur. Sed plerumque clamores praevalebant, iique in magno auditorio immensi, ut longe lateque exaudiri possent, quum audientium alius pulchre! recte! bene! alta voce clamaret, alius manus complioderet, alius e sede exsiliret, pede tunderet terram, togamque iactaret, alius alia animi commotissimi signa ederet. Cf. quae in notis ad I, Ep. 13, 3; et VI, Ep. 17, 2

monuimus. Hinc posteriore loco tam iusulsi Nostro videbantur duo aut tres illi, qui *surdis mutisque similes audiebant; qui non labra diduxerunt, non moverunt manum, non denique adsurrexerunt.* Erant etiam, qui, finita recitatione, scriptorem multum ac diu exoscularentur, eumque laudibus incitarent, pergeret, qua coepisset, V, Epist. 17, 4. Si ille, nondum absoluto opere, finem facere volebat, amici rogabant, ut diem alterum tertiumve adderet, III, Epist. 18, 4; IV, Epist. 5, VIII, Epist. 21, 4: quamquam idem et derisores factitabant. Senec. Epist. 95, pag. 711: « Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, et magna parte perlecta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his, qui illum obmutescere illico cupiunt. » In summa, omnia ad laudandum composita erant. Hoc ipse Plinius sequebatur, ut VI, Ep. 17, 4: « Sive plus, sive minus, sive idem praestas, lauda vel inferiorem, vel superiorem, vel parem. » Et summae arrogantiae, sinisteritatis ac potius amentiae esse putat, recitantem offendere et inimicum relinquere, ad quem tanquam amicissimus veneris. Quanto rectius Horat. A. P. 450:

Vir bonus et prudens non dicet: Cur ego amicum
Offendam in nugis? Hae nugae seria ducent
In mala derisum semel exceptumque sinistre.

Verum, ut iam dixi, emendationis ratio nulla est habita in istis ostentationibus. Quod si fuisset, unde ille timor et pallor, quo et Plinius auditorium intrans corripiebatur? VII, Ep. 17, 13, et alii pro amicis recitantibus, V, Epist. 17, 5. Quae caussa fuisset Nostro timendi in primis eos, qui doctrinam non proferrent, sed modeste celarent? VII, Ep. 25, 1. Neque clamores illi et laudes hanc vim habere potuerunt, ut, quod Ovidius putabat, ingenia scribentium excitarent, quum omnibus ferme recitantibus promiscue contingerent, nec plus valerent, quam verba publica. Hinc Seneca, Ep. 52, p. 531, *dementem* iudicat scriptorem, quem clamores illi *hilarem ex auditorio dimittunt.*

EXCVRSVS II

DE

CONTVBERNIIS ROMANORVM.

EODEM AVCTORE

Contubernium (quasi *contabernium* a *tabernis*) proprie fuisse vocabulum castrense, atque *contubernales* dictos esse milites in eodem tentorio, sub eodem decano agentes, notum est. Postea quum hoc vocabulum pluribus cum rebus communicatum esset, illud *contubernium castrense*, discriminis caussa, dictum est, Pl. II. N. pr. p. 2. Ipsa adeo tentoria eo nomine insigniri coeperunt. Apud Tacit. An. I, 41, milites progrediuntur *contuberniis*, et cap. 48, irrumpunt *contubernia*. Praeterea translatum est ad consuetudinm hominum cum militibus in castris. Tacit. An. I, 41, *in contubernio militum eductus* s. educatus; et Hist. II, 80: « Provinciales sueto militum contubernio (consuetudine inde orta, quod milites castra diutius inter ipsos habuerant) gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti. » Porro adolescentes nobiles, ducem belli praesidemve provinciae comitantes, ut sub oculis et cura eius vel rem militarem discerent, vel provincias cognoscerent, *in contubernio* eius *agere*, eiusque *contubernales esse* dicebantur. Iulius Caesar instituit, ne quis senatoris filius, nisi *contubernalis aut comes magistratus*, peregre proficisceretur, Sueton. Iul. 42. — Sed et servorum in tabernis habitantium connubio tributum est *contubernii* nomen, eorumque uxoribus *contubernalium*. Apud Plin. H. N. 36, 12 s. 17, Rhodope Aesopi Phrygii *contubernalis* fuisse narratur. Inde factum est, ut etiam liberi hominis cum concubina consuetudo ita vocaretur. Vespasianus Caenidem, Antoniae libertam, dilectam quondam sibi, *revocavit in contubernium*, *habuitque*, *etiam imperator*, *paene iustae uxoris loco*, Sueton. Vesp. 3, ubi vid. Torrent. Quin adeo et consuetudo impudica

quaecunque vel maris et feminae (Cic. Verr. V, 40) vel pederastae et pathici ita nominata est. Apud Suet. Cal. 36, vociferatur aliquis, *latera sibi contubernio eius defessa*. Quintil. IV, 2, 123, illae *praeclarae contubernales ab omnibus spondis transversae incubantes* scorta sunt.

Ad honestiora *contubernia* redeamus. A tentoriis militum translata est haec vox ad quaecunque domicilia, quatenus aut plures in iis habitant, aut plura inter se coniuncta sunt. Tacit. Hist. III, 74, Domitianus *aeditui contubernium* (domum, in qua apud aedituum olim latuerat) *disiecit*. Seneca Ep. 95, p. 712, terram vocat *contubernium mortale*. Apud Plinium, H. N. XI, 11, apes primum plebei domos aedificant, deinde fucis *contubernia* adiiciunt. Itaque et diuturnior commoratio apud aliquem hoc nomine comprehensa est, ut quum Suet. Iul. 49, tradit, pudicitiae Caesaris famam nihil quidem praeter *Nicomedis contubernium laesisse*. Plinius, II, Ep. 17 extr. Gallum in Laurentinum invitat, ut villulae suae maxima commendatio ex eius *contubernio* accedat. Liberi et teneri in *contubernio* parentum, cognatorum aut eorum esse dicebantur, a quibus educarentur. Caligula primum in matris, deinde, ea relegata, in Liviae Augustae, proaviae suae, *contubernio* mansit, Sueton. Cal. X. Plinius de uxore sua Hispullae, IV, Ep. 19, 6, scribit: « quae nihil in contubernio tuo vidit, nisi sanctum honestumque ». Nepos Quadratillae, secundum VII, Ep. 24, 3, *vixit in contubernio aviae delicatae severissime*. III, Ep. 3, 3: « Adhuc illum pueritiae ratio intra contubernium tuum tenuit ».

In primis autem notabimus, *contubernium* usurpatum esse de convictu et consuetudine quotidiana amicorum, quorum vel studiis vel moribus homines nobiles ita delectarentur, ut eos semper secum habere vellent: qui iidem et *commensales* dicti sunt. Peregre euntes hos suos secum ducebant, magistratus quidem et duces etiam in provincias et bella. Horat. I, Sat. 6, 101: « Si nobilis essem,

> . . . . ducendus et unus,
> Et comes alter, uti ne solus rusve peregreve
> Exirem.

Vnde et *comites* vocati sunt, item *comites peregrinationum expeditionumque* (Sueton. in Tib. 46, ad quem locum vide Ernesti Excurs.) et *cohors amicorum*, ad exemplum praetoriae cohortis. Gracchus et Livius Drusus primi coeperunt eos in classes quasdam redigere, ita ut alii *amici primae admissionis* dicerentur, alii *secundaeve tertiaeve;* quod idem et Tiberius Caesar imitatus est, Senec. de Benef. VI, 34. Vid. Lipsius ad Tacit. An. VI, 9. Augustus literarum caussa Arei philosophi, filiorumque eius *contubernium iniit*, Sueton. 89. Comites peregrinationum salario sustentabat, Tiberius tantum cibariis, Suet. Tib. 46. Maecenas Brundusium proficiscens comites secum habebat Horatium, Virgilium, Varium, Plotium, Heliodorum, rhetorem graecum, I, Sat. V. Ipse Horatius se vocat *convictorem* Maecenatis, I, Sat. VI, 47, et *amicum*, vs. 50. Habebat eum Maecenas in numero eorum, quos *tollere rheda vellet, iter faciens*, II, Sat. VI, 41 sq. Tiberius Vestilium in cohortem suam transtulit, Tacit. An. VI, 9, et Thrasillum mathematicum, ut sapientiae professorem, *contubernio admovit*, Sueton. 14. Idem lenis erat *in convictores graeculos*, *e quibus Seleucum grammaticum a contubernio removit*, cap. 56. Missus ab Augusto in Armeniam *studiosam cohortem* secum habebat, quae ab Horat. I, Ep. 3 describitur. Germanici *comites* et *amici* in provincia commemorantur a Tacit. An. III, 13. Claudius *e contubernio sordidissimorum hominum* ebrietatis et aleae infamiam subiit, Suet. Claud. 5. Neque Traianus *contubernalibus* caruit, Paneg. 86, 5. Valde honorificum erat, in contubernio esse viri vel illustris vel gravissimi, Plinius IV, ep. 27, 5, ubi eo nomine commendatur Sentius Augurinus, quod et Spurinnae et Antonino contubernalis fuerit. Hinc passim a rerum scriptoribus traditur, cuius quis contubernio et convictu usus sit. In eo arctissimum amicitiae vinculum esse iudicabatur. In Dial. de Cor. Eloq. 5, Secundus negat, quemquam sibi coniunctiorem esse *et usu amicitiae et assiduitate contubernii*, quam Saleium Bassum. A Lactant. M. P. 20, 3, *veteris contubernii amicus* commemoratur.

Plinius plures *contubernales* habuit, duos quidem ab ineunte aetate, et condiscipulos simul, *Romanum Firmum* et *Voconium*

Romanum, utrumque equitem romanum. Illi, I, ep. 19, 1 scribit: *Municeps tu meus et condiscipulus, et ab ineunte aetate contubernalis.* Pluribus eum non notavit, neque constat, an plures ad eum literas dederit; nam ex iis, quibus unum *Romani* nomen inscriptum, III, ep. 13; VI, ep. 33; IX, ep. 28; IV, ep. 29; VI, ep. 15; IX, ep. 7, certum mihi videtur, saltem priores tres ad *Voconium Romanum* pertinere. Huno vero et prae caeteris amavit, et egregie posteritati commendavit. Vtrumque testatur II, ep. 13, ubi exquisitis laudibus Prisci amicitiae traditur: quibuscum coniunge X, ep. 3. Hunc igitur *omnia sua facta, dicta et consilia cognoscere* volebat, I, ep. 5, 17. Huius indicio in recensendis scriptis maxime fidebat, praesertim quum omnes Plinii orationes memoriter teneret, III, ep. 13; VI, ep. 33. Huius epistolas maxime desiderabat, IX, ep. 28, unde eum colligas praedia habuisse in Hispania, ibique aliquandiu commoratum esse. His duobus accessit *Suetonius Tranquillus*, qui vitas Caesarum scripsit, quem Plinius, *mores eius et studia sequutus*, diu ante, quam Bithyniam administraret, *in contubernium assumpsit*, tantoque magis dilexit, quanto propius inspexit, X, ep. 94. Atque mutuum illum amorem, quo coniuncti erant, spirant etiam epistolae, quas Noster ad eum et de eo scripsit, I, ep. 18, 24; III, ep. 8; V, ep. 11; IX, ep. 34. *Calvisium* contubernalem, I, epist. 12, memorat, et IV, epist. 4. Ad eum et II, ep. 20; III, ep. 1, 19; V, ep. 7; VIII, ep. 2; et IX, ep. 6, scripsit, unde videmus, hunc *C. Caluisium Rufum* fuisse Comensem, atque quum in aliis rebus, tum in disponendis facultatibus plurimum usus et providentiae habuisse, adsumptumque ideo esse a Plinio saepe in consilium rerum familiarium, et vicarium adhibitum, per quem res suas apud Comenses transigeret. His nescio an *Pontium* addam, nam *contubernium* eius, quod V, ep. 15, 9 laudatur, potest et latiore sensu capi, ut II, ep. 17 extr. Hoc autem videmus quum ex hac epistola, tum ex VI, ep. 28, et VII, ep. 4, summa familiaritate eos fuisse coniunctos. Cum his igitur, forte et aliis quibusdam, contubernalibus Noster iocos et seria miscebat; horum iudicia in edendis libris sequebatur, I, epist. 2, 3;

VI, epist. 33, 11; horum salute laetabatur. Romano Firmo decurioni Comensi, insignem summam obtulit ad implendum censum equestrem, I, ep. 19. Voconium Romanum commendavit primum Traiano, ut ei ius trium liberorum concederet, et mox, ut eum in amplissimum ordinem promoveret, X, ep. 3, tum Prisco, qui amplissimum exercitum regebat, II, ep. 13. Suetonio ius trium liberorum a Traiano impetravit, X, ep. 94, atque tribunatum a Neratio Marcello, III, ep. 8, eumdemque adiuvit in agello emendo, I, ep. 24.

TRAJANVS.

ex antiquo desumtum

C. PLINII CAECILII SECVNDI PANEGYRICVS

C. PLINII CAECILII
SECVNDI
PANEGYRICVS
TRAIANO IMPERATORI DICTVS.

Bene ac sapienter, Patres conscripti, maiores instituerunt, ut rerum agendarum, ita dicendi initium a precationibus capere: quod nihil rite, nihilque providenter homines, sine deorum immortalium ope,
consilio, honore, auspicarentur. Qui mos cui potius, 2
quam consuli? aut quando magis usurpandus colendusque est, quam quum imperio senatus, auctoritate reipublicae, ad agendas optimo principi gratias excitamur? Quod enim praestabilius est, aut pulchrius 3
munus deorum, quam castus et sanctus, et diis simil-

Panegyricus. Nescio an hoc nomen ipse actioni suae ac libro posuerit Plinius. Certe non colligas ex epist. III, 18, quae epistola praefationis instar ad hunc librum est, et ante eum legenda. *G*

I. 1. *Nihil rite, nihilque providenter*. Praestat membranarum lectio, a Longolio ad Plin. epist. pag. 754, laudata: *nihil rite, nihil providenter*. S.

2. *Imperio .... auctoritate*. Discedit a veteribus formulis, in quibus non temere *imperare* dicitur *Senatus*: sed *placet Senatui*, *Senatus fit auctor* etc. Vid. Brisson. de form. tum alias, tum praesertim II, 109, pag. 204; conf. infra LXXVIII, 1. Nimirum partim blanditur Senatui, partim, quod toto hoc libello agit, auctoritatem huius ordinis it amplificatum: ut mirari subeat interdum aequitatem animi in Traiano maiorem fere, quam temere a principe exspectes, qui vel probaverit ista, vel tulerit, vel contempserit. *G*. — *Ad agendas... gratias*. Habemus eius rei exemplum etiam ep. II, 1, 5. Iam observatum aliis, non huc trahendum esse Dionem l. LX, pag. 672, D. ubi vetuit lege Claudius: τοὺς αἱρετοὺς (ἄρχοντας) μηδεμίαν οἱ χάριν ἐν τῷ συνεδρίῳ γινώσκειν Est enim ibi de provincialibus magistratibus sermo. *G*.

3. *Diis simillimus*. Stoicae virtutis

4 limus princeps? Ac si adhuc dubium fuisset, forte casuque rectores terris, an aliquo numine darentur, principem tamen nostrum liqueret divinitus consti-
5 tutum. Non enim occulta potestate fatorum, sed ab Iove ipso coram ac palam repertus est, electus quippe inter aras et altaria, eodemque loci, quem deus ille tam manifestus ac praesens, quam caelum ac sidera
6 insedit. Quo magis aptum piumque est, te, Iupiter Optime Maxime, antea conditorem, nunc conservatorem imperii nostri, precari, ut mihi digna consule, digna senatu, digna principe contingat oratio: utque omnibus, quae dicentur a me, libertas, fides, veritas

apex, deo similem esse. Ita statim ex eadem philosophia casum excludit, commendat providentiam. *G.* — Non opus erat in his ad Stoicam philosophiam confugere. Exaggerabant laudem virtutum, qui *diis similem* aliquem dicebant, ut apud Vellei. II, 130, 5: *Livia per omnia diis quam hominibus similior*. E.

5. *Repertus est, electus. Reperire*, ut *invenire*, non semper ad casum, sed interdum ad quaerendi effectum pertinere, notum est. Vulgo legitur, *repertus, electus est quippe*, quod inconcinnitatis aliquid habere, aures sentiunt. Retinuit tamen Arntzenius. Liber Schwarzii quum *est* omittat, suspicandi occasionem viro clarissimo dedit, legendum, ut dedimus. Possis etiam propius ad codicis fidem legere, *repertus est, lectus*. Verbum *est* prima sua litera scriptum, evanido, qui imponi solet, apice, adhaesit ad sequens vocabulum tanto facilius, quum *electus* optime huc conveniat, et sit usitatius. *G.* — *Inter aras et altaria*. In Capitolio. Ponamus, quia ad illustrandum non hunc tantum locum, sed bonam partem Panegyrici pertinent, verba Dionis l. LXVIII, e Xiphilino p. 770: E. Ο Νερούας διὰ τὸ γῆρας καταφρονούμενος ἀνέβη τε ἐς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἔφη γεγωνήσας (magno clamore): Ἀγαθῇ τύχῃ τῆς τε βουλῆς καὶ τοῦ δήμου τῶν Ρωμαίων, καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, Μάρκον Οὔλπιον Νερούαν Τραϊανὸν ποιοῦμαι (id est εἰσποιοῦμαι, adopto). Καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῷ συνεδρίῳ Καίσαρά τε αὐτὸν ἀπέδειξε κ. τ. λ. G. — *Aras et altaria*. Altaria in quibus ignis adoletur. Antiqui diis superis in aedificiis a terra exaltatis sacra faciebant, diis terrestribus in terra, diis infernalibus in effossa terra. *L.*

6. *Conservatorem. Iovis conservatoris* titulus exstat nummis Domitiani et Diocletiani. Illustravit etiam Iustus Rycquius de Capitolio c. 20, p. 204. Add. Reines. I, 254, et II, 77. Plures sunt apud Gruterum. *G.*

— *Fides*. Intelligit, puto, *fidem*, qua Caesari et reip. obstrictus sit, quaeque *libertati* et *veritati* quasi innexa est: nam de altera fide, quam sibi haberi optat, deinde dicit, quum *speciem adulationis* deprecatur. *G.* — Non opus est cum Gesnero haec ita

constet; tantumque a specie adulationis absit gratia-
rum actio mea, quantum abest a necessitate.

II. Equidem non consuli modo, sed omnibus civibus
enitendum reor, ne quid de principe nostro ita dicant,
ut idem illud de alio dici potuisse videatur. Quare 2
abeant ac recedant voces illae, quas metus exprime-
bat: nihil, quale ante, dicamus; nihil enim, quale
antea, patimur: nec eadem de principe palam, quae
prius, praedicemus; neque enim eadem secreto lo-
quimur, quae prius. Discernatur orationibus nostris 3
diversitas temporum, et ex ipso genere gratiarum
agendarum intelligatur, cui, quando sint actae.
Nusquam ut deo, nusquam ut numini blandiamur:
non enim de tyranno, sed de cive; non de domino,
sed de parente loquimur. Vnum ille se ex nobis, et hoc 4
magis excellit atque eminet, quod unum ex nobis putat;
nec minus hominem se, quam hominibus praeesse

distinguere, ut *fides* intelligatur, qua Caesari et reipublicae obstrictus sit. Saepe *fides* et *veritas* ut effectus et caussa iunguntur. Nisi melius sit *fidem* pro simplicitate atque integritate accipere, e qua veritas consequitur. Precatur Plinius, ut sibi contingat, libere et ex animi sententia et vere dicere. *E.* — *A necessitate*. Quod, etiamsi gratiarum actio intermissa fuisset, tamen ei a Traiano nihil fuisset timendum. Ergo etiam in hoc ab aequitate et clementia Traianum laudat. *E.* — Sic et Gierigius. Sed falluntur viri doctissimi. *A necessitate*, subaudi *adulationis*. S.

II. 1. *Equidem ... videatur*. I. A. Ernestii crisin de hoc loco, qui mihi sanissimus videtur, vehementer miror. *S.* — Sed omnibus civibus *enitendum* reor, ne quid de principe nostro ita dicant, ut *idem illud* de alio dici potuisse videatur. Hic locus non una de caussa displicet. Primum *enitendum* est ab sententia alienum, et aut *videndum* scripsit Plinius, aut non bene scripsit. Nam requiritur hic significatio cavendi, quae non est in verbo *enitendi*. Deinde nec alterum placet, quod dicit, ne quid... *ita* dicant, ut *idem illud de alio* dici potuisse videatur. Etsi maxime simpliciter dicatur, ne *idem* dici potuisse videatur, tamen *illud* plane languet, et alienum est. Ern.

2. *Loquimur, quae prius*. Paullo concinniorem sententiam e libris MS. et editis Gierigius reddidit: *neque enim eadem secreto, quae prius, loquimur*. E. — Al. *neque enim eadem, quae prius, secreto loquimur*. Quod magis etiam placet. *S.*

5 meminit. Intelligamus ergo bona nostra, dignosque nos illis usu probemus, atque identidem cogitemus, quam sit indignum, si maius principibus praestemus obsequium, qui servitute civium, quam qui libertate
6 laetantur. Et populus quidem Romanus dilectum principum servat, quantoque paulo ante concentu formosum alium, hunc fortissimum personat: quibusque aliquando clamoribus gestum alterius et vocem, huius
7 pietatem, abstinentiam, mansuetudinem laudat. Quid nos ipsi? divinitatem principis nostri, an humanitatem, temperantiam, facilitatem, ut amor et gaudium tulit, celebrare universi solemus? Iam quid tam civile, tam senatorium, quam illud additum a nobis OPTIMI cognomen? quod peculiare huius et proprium
8 arrogantia priorum principum fecit. Enim vero quam commune, quam ex aequo, quod FELICES NOS, FELICEM

5. *Dignosque nos illis.* Si facilem et sui similem hic quoque Plinium esse volumus, sic ut Lipsio suadente dedimus, legendum puto. Sive enim ita intelligas, *probemus nos dignos usu Traiani* (quod defendit Schwarzius) duriusculum est; sive, *probemus nos dignos illius*, nempe Traiani, Graecismus est, poëtis dignior, de quo Drakenb. ad Sil. XI, 381, et XII, 81. *Illis* placuisse etiam Perizonio, docet Arntzenius, qui ex ILLIVSV, id est, *illi usu* ortam putat lectionem *illius usu*. Putat itaque *dignos* cum dativo construi. *G.* Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola.

6. *Concentu.* Proprio ad rem verbo. Plebs (inquit Tacitus XVI Annal.) personabat certis modis, plausuque composito. *L.* — *Formosum.* Domitianum *pulchrum et decentem* vocat, et plura ea de re commemorat Suet. cap. XVIII. Pulchritudinis caussa etiam Apollinis nomen et insignia ipse et Nero affectabant, qui *formosus* est: ad Neronem etiam pertinet *gestus et vox* laudata, cuius insaniae plura specimina dat Suetonius a cap. inde XX. *G.*

7. *OPTIMI cognomen.* Quod sexcenti nummi et inscriptiones servant. Vid. LXXXVIII, 6. *G.*

— *Civile*, dignum cive. *L.*

8. *Commune.* *Commune* est: hoc est, principem *communem*, *civilem* et *humanum* indicat etc. Serv. ad Aen. VIII, 275. *Alii* communem deum (*dictum volunt*) *humanum*, *beneficum*, *φιλάνθρωπον*, *unde et* communes homines *dicimus*. G. — Simplicius tamen est et aptius, illa *quam commune*, *quam ex aequo*, ita iungere, ut communis et aequalis praedicantium vox intelligatur. Mox eodem sensu *alterna vota* dicit. *E.* — Mihi vero *commune* et *ex aequo* idem fere vide-

ILLVM praedicamus! alternisque votis, HAEC FACIAT, HAEC AVDIAT, quasi non dicturi, nisi fecerit, comprecamur? Ad quas ille voces lacrymis etiam ac multo pudore suffunditur. Agnoscit enim sentitque, sibi, non Principi, dici.

III. Igitur quod temperamentum omnes in illo subito pietatis calore servavimus, hoc singuli quoque meditatique teneamus; sciamusque, nullum esse neque sincerius, neque acceptius genus gratiarum, quam quod illas acclamationes aemuletur, quae fingendi
non habent tempus. Quantum ad me pertinet, laborabo, 2
ut orationem meam ad modestiam Principis moderationemque submittam, nec minus considerabo, quid aures eius pati possint, quam quid virtutibus debeatur. Magna et inusitata Principis gloria, cui gratias 3
acturus, non tam vereor, ne me in laudibus suis parcum, quam ne nimium putet. Haec me cura, haec 4
difficultas sola circumstat: nam merenti gratias agere,

tur, quod Plinius antea *civile* dixit. Civilitatis quidem Traiani signum erat, quod Romani non solum imperatorem, sed se quoque felices praedicarent. *S.* — *Haec faciat. Haec* opera, digna optimo principe, semper *faciat* Traianus! *haec* nomina, hos titulos, has laudes, semper *audiat!* G. — Rectius, puto, Gierigius haec ita supplevit: mox dicimus, *haec*, quae ipsi ex animo apprecamur, *audiat!* Nisi forte ultima haec melius sic suppleantur: *haec*, quae reprehendimus, vel conquerimur, *audiat!* Certi enim sumus, eum ne reprehensionibus quidem nostris aut querimoniis irasci, sed indulgentissime eas audire, et iis, si fieri possit, mederi. *E.* — Ego Gesneri rationem, in qua nihil duri video, sequar. Apparet enim, Plinium loqui de iis, quae Traianus olim sit auditurus, si civium exspectationi satisfecerit. *S.*

— *Suffunditur.* De pudore proprie dicitur: non item de lacrymis. Sic autem saepissime utriusque linguae scriptores unum pluribus nominibus verbum iungunt, cuius significatio non omnibus illis nominibus ad amussim congruit. *S.*

III. 1. *Quae fingendi... tempus.* Quae tam celeriter prorumpunt, ut verum pectoris sensum efferant, non fictum ex adulatione. *E.*

3. *Magna et inusitata principis gloria.* Epiphonema, cuius sensus tam patet, ut satis mirari nequeam, Gierigium hic interpretando labi potuisse. *S.*

facile est, Patres conscripti. Non enim periculum est, ne, quum loquar de humanitate, exprobrari sibi superbiam credat; quum de frugalitate, luxuriam; quum de clementia, crudelitatem; quum de liberalitate, avaritiam; quum de benignitate, livorem; quum de continentia, libidinem; quum de labore, inertiam; quum de fortitudine, timorem. Ac ne illud quidem vereor, ne gratus ingratusve videar, prout satis aut
5 parum dixero. Animadverto enim, etiam deos ipsos, non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia et sanctitate laetari; gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatum carmen intulerit.

IV. Sed parendum est Senatusconsulto, quo ex utilitate publica placuit, ut Consulis voce, sub titulo gratiarum agendarum, boni principes, quae facerent,
2 recognoscerent; mali, quae facere deberent. Id nunc eo magis solemne ac necessarium est, quod parens noster privatas gratiarum actiones cohibet et comprimit: intercessurus etiam publicis, si permitteret sibi
3 vetare, quod Senatus iuberet. Vtrumque, Caesar Auguste, moderate, et quod alibi tibi gratias agi non sinis, et quod hic sinis. Non enim a te ipso tibi honor iste, sed agentibus habetur. Cedis affectibus nostris,

— *Livorem.* Livor proprie vestigium et macula quae ex contusione oritur. *L.*

5. *Accuratis.* Cum cura et arte quadam conceptis et concinnatis. Nempe pietas non verba, sed sensus curat. Itaque mox *meditatum carmen* opponitur. *E.* — *Meditatum carmen.* Formulam verbis conceptis. Collegit in hoc etiam genere plurima Brisson. de form. I, 103 sqq. Huc pertinent Hymni Homerici, odae quaedam Horatii et Catulli. *G.*

IV. 1. *Quo .... placuit.* Gierigius e libris MS. et editis multis edidit *quod... placuit*, hoc sensu: parendum est noto illi SCto, quod utilitatis publicae caussa (senatui) placuit s. factum est, hoc consilio, ut consulis voce etc. *E.* — Praetulit eamdem lectionem Gesnerus in epistola ad I. A. Ernestium. *E.*

2. *Intercessurus.... vetare.* Tribunitiae potestatis verba, commode hic adhibita, quum eam habuerit etiam Imperator. *G.*

3. *Sed agentibus habetur.* Quum per-

nec nobis munera tua praedicare, sed audire tibi necesse est.

4 Saepe ego mecum, P. C. tacitus agitavi, qualem quantumque esse oporteret, cuius ditione nutuque maria, terrae, pax, bella, regerentur: quum interea fingenti formantique mihi principem, quem aequata diis immortalibus potestas deceret, nunquam voto saltem concipere succurrit similem huic, quem videmus. Enituit aliquis in bello, sed obsolevit in pace: alium toga, sed non et arma honestarunt: reverentiam 5 ille terrore, alius amorem humilitate captavit: ille quaesitam domi gloriam in publico, hic in publico

mittis tibi gratias agi publice, ea in re non tibi habes honorem, sed nobis, qui agimus. Plana sententia, sed quam obscuraverat inculcata temere *ab*, quum legeretur: *Non enim a te ipso tibi honor iste, sed ab agentibus habetur*. Eiecimus itaque praepositionem Schwarziani libri auctoritate. Idem vir doctissimus malit, *non enim a te ipsi tibi*, non *ipso*: recte sane et erit plenior oppositio. *G.* — His equidem acquiescam. Plura molitur I. A. Ernestius: dubito, an iure. *S.* — *Non enim a te ipso tibi honor iste, sed agentibus habetur.* Olim etiam erat *ab agentibus*. Vid. notulam Gesneri. Et Schwarzius malebat, non improbante Gesnero, *ipsi tibi*, ut oppositio clarior esset. Locus ne sic quidem satis placet. Quid enim illud *a te?* quid *a te tibi honor habetur?* quis honor iste, quem videri possit Traianus sibi habere? Locus elegans forte, si sic legeretur, *non enim tibi honor iste, sed a te agentibus habetur?* scilicet non tam tibi hoc modo habetur honos gratiis agendis, sed tu honorem tribuis senatui, quum admittendis gratiis ostendis reverentiam senatus. Sive porro addatur in capite ipso, sive post scribatur *a te ipso*, non multum refert: neutrum admodum elegans est, et pro concinnitate alia Plinii. Nam ut plena et accurata oppositio esset, necessarium foret, *non enim a senatu tibi honor iste, sed a te agentibus habetur*. E.

4. *Saepe ego*. Hic proprie ipsa tractatio incipit, et agmen quoddam laudum proponitur, quas deinde per partes persequitur. *G.* — *Nutu*. Nutus tribuitur diis et est indicium summae potestatis, quum in nutu ipso residet auctoritas. *L.* — *Maria, terrae*. Asyndeton, quod genus praesertim in oppositis locum habet, ut *ruta caesa, sarta tecta*. Vid. quae dedimus ad Caton. XIV, 4. *G.*

5. *Enituit aliquis*. Iucundum erit videre antrorsum Homerum Il. ν, 730 sq. ab altera parte vero Claudianum Stilicon. I, 25 sqq. *G.* — *Amorem humilitate*. Vt *gravitatis*, qua alias paratur reverentia, excessus *terror* est, sic *humanitatis*, comitatis, benignitatisque, *humilitas*. Recte igitur post alios e suo codice vindicavit *humilitatem* Schwarzius, quam male hic hu-

partam domi perdidit. Postremo adhuc nemo exstitit, cuius virtutes nullo vitiorum confinio laederentur. At Principi nostro quanta concordia, quantusque
6 concentus omnium laudum, omnisque gloriae contigit!
7 Vt nihil severitati eius hilaritate, nihil gravitati simplicitate, nihil maiestati humanitate detrahitur! Iam firmitas, iam proceritas corporis, iam honor capitis, et dignitas oris, ad hoc aetatis indeflexa maturitas, nec sine quodam munere deum festinatis senectutis insignibus ad augendam maiestatem ornata caesaries, nonne longe lateque Principem ostentant?

V. Talem esse oportuit, quem non bella civilia, nec armis oppressa respublica, sed pax, et adoptio, et
2 tandem exorata terris numina, dedissent. An fas erat, nihil differre inter imperatorem, quem homines, et quem dii fecissent? quorum quidem in te, Caesar

manitas pepulerat. *G.* — *Quaesitam domi.* Vt Caligula et Galba, *quo nemo servus melior, nec deterior dominus.* L. — *Domi perdidit.* Vt Augustus in filia, nepte, nepotibus, et tota familia infelix. *L.*

6. *Gravitati simplicitate.* Difficile in primis harum rerum temperamentum: quod qui graves volunt esse ac videri, saepe in affectationem et quaesitum *compositumque* quemdam rigorem incidunt, *simplicitati* illi et ἀφελείᾳ contrarium, quae nihil fictum, nihil adscitum habet, sed candide omnia, et excussis quasi omnibus cordis recessibus atque plicis, administrat. *G.*

7. *Ad hoc... maturitas. Ad hoc aetatis* tempus provecta, sed nondum tamen *deflexa maturitas*, nondum minui atque decrescere incipiens. Prope ἀκμὴν et summum vigorem est aetas (quartum et quadragesimum annum tum agebat Traianus), nondum tamen declinare coepit, ut sol, quum primum solstitialem terminum attigit, deflectit. *G.* — Recte omnia Gesnerus, nisi quod *ad hoc* nunc est *praeterea*, ut centies apud Plinium. Conf. Epist. I, 10, 6. *E.* — *Ad hoc.* Arntzenius interpretatur *ad haec, praeterea.* G. — Malim *ad haec.* S. — *Festinatis.... insignibus.* Claudian. Nupt. Honor. 324: *Vultusque auctura verendos Canities festina venit.* G. — *Longe lateque.* Non refero ad *principem* haec adverbia, sed ad *ostentant.* Narrat e Dione, lib. LXVIII Xiphilinus, pag. 783 D. in Expeditione contra Agarenos magno in periculo fuisse Traianum: Καὶ αὐτὸς βραχυτάτου ἐδέησε τρωθῆναι, καίπερ τὴν βασιλικὴν στολὴν ἀποθέμενος, ἵνα μὴ γνωρισθῇ, τῆς δὲ πολιᾶς αὐτοῦ τὸ γαῦρον καὶ τὸ σεμνοπρεπὲς τοῦ προσώπου ἰδόντες, ὑπετόπησάν τε εἶναι, ὃς ἦν, καὶ ἐπετόξευσαν αὐτῷ κ. τ. λ. Viderat locum Lipsius. *G.*

Auguste, iudicium et favor, tunc statim, quum ad
exercitum proficiscereris, et quidem inusitato indicio
enituit. Nam caeteros principes aut largus cruor ho- 3
stiarum, aut sinister volatus avium consulentibus nun-
tiavit: tibi ascendenti de more Capitolium, quamquam
non id agentium civium clamor, ut iam Principi, ob-
currit. Siquidem omnis turba, quae limen insederat, 4
ad ingressum tuum foribus reclusis, illa quidem, ut
tunc arbitrabatur, deum; caeterum, ut docuit even-
tus, te consalutavit imperatorem. Nec aliter a cunctis 5
omen acceptum est. Nam ipse intelligere nolebas:
recusabas enim imperare; recusabas, quod bene erat

V. 2. *Exercitum.* A Domitiano, in Germaniam inferiorem missus, legatus consularis. *L.* — *Iudicio enituit.* *Iudicio* typorum Cuspiniani errori videtur deberi: plane omittitur in Schwarziann. *Enotuit*, quod est in quibusdam libris, et ipsum Plinianum est II, 40, 3. Caeterum Ernesti meus legi volebat *eminuit.* G. — Vid. I. A. Ernestius ad hunc locum. *S.* — *Quorum in te iudicium et favor tunc statim inusitato indicio enituit.* Verbum *enituit* non est aptum neque iudicio, neque favori. Hinc quaesitum videtur *enotuit*, quod nec ipsum commodum est. Verba propria favori sunt *eminere* et *emicare.* Confunduntur autem saepe in libris *eminere* et *enitere.* Vid. v. c. Burmannum ad Sueton. Calig. 45. Ern.

3. *Largus cruor.* Pro Caio Caesare tribus, ac ne totia quidem mensibus, supra centum sexaginta millia victimarum caesa. *L.* — *Sinister volatus.* Cic. de Divin. II, 39: *Nobis sinistra videntur, Graiis et Barbaris dextra meliora.* Vid. Davis. *G.* — *Non id agentium.* Ea enim *ominis* ratio est, *si quis aliquid ex sua re atque ex suo sermone dixerit, et eius verbum aliquod apte ceciderit ad id, quod ages aut cogitabis*, ut ridens, vere tamen, quod exempla declarant, ostendit Cic. de Divin. II, 40. Est omnino stultitiae humanae hic exemplum. Ille apud Phaedrum V, 7, tibicen, qui *Princeps* suo nomine diceretur, irrisus est, quum *Principi*, id est, Imperatori dictum carmen ad se raperet: et consulem romanum in concilio terrarum orbis gravissimo non pudet, persuadere velle Traiano ad ipsum pertinuisse verba, quibus *Iovem Imperatorem* salutabat populus. *Iovis Imperatoris* mentio Cic. in Verr. IV, 58; origo Liv. VI, 29. Dissensum quemdam utriusque tollere hic studet Lipsius. *G.*

5. *Omen.* Id est, augurium quod fit ore, quasi oremen aut potius osmen. *L.*

— *Quod bene erat imperaturi.* Qui intelligeret, quantum onus esset imperium, qui illud non negligere vellet, sed ex dignitate gerere. Similia de Theodosio Pacatus, cap. 10 sq. Vid. LXXXVI, 2. *G.*

6 imperaturi. Igitur cogendus fuisti. Cogi porro non poteras, nisi periculo patriae, et nutatione reipublicae. Obstinatum enim tibi non suscipere imperium, nisi
7 servandum fuisset. Quare ego illum ipsum furorem motumque castrensem reor exstitisse, quia magna vi
8 magnoque terrore modestia tua vincenda erat. Ac sicut maris caelique temperiem turbines tempestatesque commendant; ita ad augendam pacis tuae gratiam
9 illum tumultum praecessisse crediderim. Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda nascantur. Occultat utrorumque semina deus, et plerumque bonorum malorumque caussae sub diversa specie latent.

VI. Magnum quidem illud saeculo dedecus, magnum reipublicae vulnus impressum est. Imperator, et pa-

6. *Nutatione reipublicae*. Sic omnino legendum ex libris Grutero inspectis. *Mutatione* non convenit: neque enim mutata est respublica, sed *nutavit* in contempta Nervae auctoritate, ruinam minata est, ut *nutantia templa*, infra LI, 1. Conf. VI, 3: *Ruens super imperatorem imperium*. G.

— *Nisi servandum fuisset*. Nisi servandum habuisses; nisi nutatio reipublicae servatorem poposcisset. Nescio, cur *fuisset* I. A. Ernestio et Gierigio displicuerit. *S.* — *Obstinatum tibi, non suscipere imperium, nisi servandum fuisset*. In *obstinatum* intelligendum *erat*. Itaque sequi debet *esset*, vel *foret*; alterutrum sequendum. Mox *praesaevisse* melius est, quam *praecessisse*. Vtrum Plinii verbum sit, an aliquis in margine Vossiani libri scripserit, ut melius Pliniano verbo, non dixerim. Ern.

7. *Furorem*. Praetorianorum militum, Casperio Aeliano, praefecto, autore. *L.*

8. *Praecessisse*. Codex Voss. *praesaeviisse*, quod iure praetulit Arntzenius. *S.*

9. *Nascantur*. Avunculus Nostri VII, 40, seu 44, eumdem locum tractat: *Quid? quod iste calculi candore illo laudatus dies originem mali habuit. Quam multos accepta afflixere imperia! quam multos bona perdidere, et ultimis mersere suppliciis!* Malui itaque servare *nascantur*, quam *noscantur* e libris quibusdam reponere: quum apertum sit, non de cognitione hic agi, sed de ipsa origine secundorum ex adversis, et contra; seu, ut ipse ait, de *caussis bonorum malorumque, sub diversa specie latentibus*. G. — Mihi quoque *nascantur* unice verum videtur. De seminibus ac caussis agitur, non de modo, quo secunda adversaque noscantur. Caeterum mira Gierigii ratio, ambas lectiones in ipso verborum contextu lectori proponentis. *S.*

VI. 1. *Imperator... potestas*. Narrat Xiphilinus e Dionis lib. LXVIII,

rens generis humani, obsessus, captus, inclusus: ablata mitissimo seni servandorum hominum potestas; ereptumque principi illud in principatu beatissimum, quod nihil cogitur. Si tamen haec sola erat ratio, 2
quae te publicae salutis gubernaculis admoveret; prope est ut exclamem, tanti fuisse. Corrupta est disciplina castrorum, ut tu corrector emendatorque contingeres: inductum pessimum exemplum, ut optimum opponeretur: postremo coactus princeps, quos nollet, occidere, ut daret principem, qui cogi non posset. Olim 3
tu quidem adoptari merebare; sed nescissemus, quantum tibi deberet imperium, si ante adoptatus esses. Exspectatum est tempus, in quo liqueret, non tam accepisse te beneficium, quam dedisse. Confugit in

pag. 770, D. Αἰλιανὸς ὁ Κασπέριος... τοὺς στρατιώτας ἐστασίασε κατ' αὐτοῦ παρασκευάσας ἐξαιτῆσαί τινας, ὥστε θανατωθῆναι· πρὸς οὓς ὁ Νερούας τοσοῦτον ἀντέσχεν, ὥστε καὶ τὴν κλεῖν ἀπογυμνῶσαι, καὶ τὴν σφαγὴν αὐτοῦ προδεῖξαι· οὐ μὴν τι καὶ ἤνυσεν, ἀλλ' ἀνῃρέθησαν, οὓς ὁ Αἰλιανὸς ἐβουλήθη. Hinc statim fecit Nerva, quod referebamus ad I, 5. *G.*

2. *Haec sola... ratio.* Antiquum est ergo, permissa a providentia mala dicere ob eam caussam, quod bona quaedam exsistere aliter non possunt. *G.* — *Tanti fuisse.* Exiguum fuit incommodum illud, et contemptus Nervae oblatus, si comparetur cum bonis ex imperio Traiani, quod peperit iste tumultus, consequuti. Igitur *tanti* fuit; aequum pretium fuit tantorum bonorum, contemptus Nervae. Contulit hunc locum Grotius cum Lucani illo I, 37: .....*Scelera ipsa nefasque Hac mercede placent.* Plura e Graecis hic dedit Lipsius. Quin sic quoque cecinit Ecclesia in Sequentia ad primam missam in nocte nativit. Domini, *O culpa nimium beata, qua redempta est natura* etc. *G.*

— *Corrupta est* etc. Ad solum illum motum castrensem referam, non omnino ad disciplinae corruptionem sub prioribus principibus. *S.* — *Vt tu... contingeres.* Qui eruerit hinc canonem grammaticum, *ut* interdum etiam referri ad eventum, non ad consilium, id enim est, non τελικῶς poni, sed ἐκβατικῶς: poterit illo in magis seriis rebus nonnunquam uti. Caeterum *corrector emendatorque* fuit Traianus ipsorum etiam in Nervam admissorum, explevitque versiculum Iliad. α, 42, quem sua manu ei scripserat senex, Τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν, ut ostendit e Dione Xiphilinus loco cit. pag. 771, C. *G.* — *Quos nollet.* Non damnarim hanc lectionem. Sed tamen magis placet, quod est in MS. Schwarzius et al. *nolebat.* G.

sinum tuum concussa respublica, ruensque imperium
super imperatorem imperatoris tibi voce delatum est.
4 Imploratus adoptione, et accitus es, ut olim duces
magni a peregrinis externisque bellis ad opem patriae
ferendam revocari solebant. Ita filius ac parens uno
eodemque momento rem maximam invicem praestitistis: ille tibi imperium dedit, tu illi reddidisti. Solus
ergo ad hoc aevi pro munere tanto paria accipiendo
fecisti, immo ultro dantem obligasti: communicato
enim imperio, solicitior tu, ille securior factus est.

VII. O novum atque inauditum ad principatum iter!
Non te propria cupiditas, proprius metus; sed aliena
2 utilitas, alienus timor principem fecit. Videaris licet
quod est amplissimum consequutus inter homines;
felicius tamen erat illud, quod reliquisti: sub bono
3 principe privatus esse desiisti. Assumptus es in laborum curarumque consortium, nec te laeta et prospera
stationis illius, sed aspera et dura ad capessendam
eam compulerunt. Suscepisti imperium, postquam
4 alium suscepti poenitebat. Nulla adoptati cum eo, qui
adoptabat, cognatio, nulla necessitudo; nisi quod
uterque optimus erat, dignusque alter elegi, alter
eligere. Itaque adoptatus es, non, ut prius alius atque
alius, in gratiam uxoris. Adscivit enim te filium, non

4. *Ad hoc aevi.* Firmat hanc lectionem e suo et Gudii libro Schwarzius. Al. *adhuc, qui.* G. — *Vltro dantem obligasti.* Male iungunt quidam *ultro* cum *dantem*, quod ad *obligasti* referendum est. *Vltro obligasti*, prior illi beneficium praestitisti: eam enim vim esse huius adverbii, ut non tam ad liberam voluntatem, quam ad praeventionem quamdam et occupationem pertineat, exempla illa docent, quibus nescio quae aliae significationes in lexicis tribuuntur, quod ostendimus in novo, quem molimur, Linguae Latinae thesauro. Sed nec damnaverim *ultra*, quod habent quidam: ut corrigat illud *paria fecisti*. *Vltra*, id est, amplius tu illum, quam ille te, obligasti. Sed *ultro* etiam esse *insuper* studet ostendere Arntzenius.

VII. 2. *Privatus.* Atqui senator erat et consularis et provinciae praeses. Nihil ad rem. More huius aevi, omnes *privati* qui non principes. *L.*

4. *Non vitricus.* Vt Tiberium Augustus, Claudius Neronem. *G.*

vitricus, sed princeps, eodemque animo divus Nerva
pater tuus factus est, quo erat omnium. Nec decet
aliter filium assumi, si assumatur a principe. An Se- 5
natum Populumque Romanum, exercitus, provincias,
socios, transmissurus uni, successorem e sinu uxoris
accipias? summaeque potestatis heredem tantum intra
domum tuam quaeras? non per totam civitatem circumferas oculos? et hunc tibi proximum, hunc coniunctissimum existimes, quem optimum, quem diis simillimum inveneris? Imperaturus omnibus, eligi debet ex
omnibus. Non enim servulis tuis dominum, ut possis 6
esse contentus quasi necessario herede, sed principem
civibus daturus es imperator. Superbum istud et regium,
nisi adoptes eum, quem constet imperaturum fuisse,
etiamsi non adoptasses. Fecit hoc Nerva, nihil interesse 7
arbitratus, genueris an elegeris, si perinde sine iudicio
adoptentur liberi, ac nascuntur: nisi quod tamen
aequiore animo ferunt homines, quem princeps parum
feliciter genuit, quam quem male elegit.

VIII. Sedulo ergo vitavit hunc casum, nec iudicia hominum, sed deorum etiam in consilium assumpsit. Itaque non tua in cubiculo, sed in templo; nec ante genialem torum, sed ante pulvinar Iovis Optimi Ma-

5. *Senatum populumque.* Sic optimi quique libri. Alii, *senatus populique*, quod pro ratione illius temporis falsum erat. *Senatus* ipse *populusque rom.* in tutela tum et potestate principis erant. *G.* — *Intra domum tuam.* Galba Pisonem adoptans, Tacit. Histor. I, 15, 3: *Augustus in domo successorem quaesivit; ego in republica.* Totam illam orationem contulisse cum hac Panegyrici parte iuverit. *G.*

6. *Imperaturum fuisse.* Eligendum nempe propter virtutem ab omnibus, qui salvam esse cuperent rempublicam. *G.*

7. *Nisi tamen quod.* Immo *nisi quod tamen*, ut Schwarzius et Gierigius ediderunt. Vid. ad Epist. VI, 21, 6. — *Nascuntur.* Al. *nascantur*, quod praeferendum. *S.*

VIII. 1. *Nec iudicia.* Huic lectioni non favet modo, Gud. II, apud Schwarz. sed etiam qui *iudicio* legunt corrupte. Al. *iudicium.* G.

— *Tua.* Arntzen. *tui*, quod placet I. A. Ernestio. Praeterea malim: *Itaque tui non in cubiculo*, etc. *S.* — *Genialem torum.* Apposite ad *pulvinar Iovis*: ut enim *focus* privatus uniusquisque *ara genii*, ita lectus, coniu-

ximi, adoptio peracta est: qua tandem non servitus nostra, sed libertas, et salus, et securitas fundabatur.
2 Sibi enim dii gloriam illam vindicaverunt: horum opus, horum illud imperium; Nerva tantum minister fuit. Vterque, tam qui adoptabat, tum paruit, quam tu, qui
3 adoptabaris. Allata erat ex Pannonia laurea, id agentibus diis, ut invicti imperatoris exortum victoriae insigne decoraret. Hanc imperator Nerva in gremio Iovis collocarat: quum repente solito maior et augustior,

galis praesertim, *genii pulvinar*. *Arae mensarum* rationem habent; *lectorum*, qui etiam *tricliniares sunt*, *pulvinaria*. Hinc *lectisternia*, epulae quasi solenniores deorum, etc. *G.* — *Libertas* et principatus res olim dissociabiles aequitate Traiani iunctae. *L.*

2 *Vtique*. Sic omnino legendum, vidit Schwarzius: cuius codex, ut et margo Gudiani, *uterque* hic habent. Quum literas *er* sic signare soleant librarii, ut apicem apostrophi instar ad literam praecedentem adiiciant; apparet, quomodo *i* litera obscure scripta, vel plane omitti, vel in *er* mutari potuerit. Caeterum malit vir doctissimus, *qui adoptabat*; quum sequatur, *qui adoptabaris*. Cogitabam, an forte fuerit *quum*. Vocabula monosyllaba, quorum principium est *q*, omnibus modis misceri et confundi in libris antiquis, non ignorant, qui eos tractarunt. Ingeniose Heumannus meus, *teque quum adoptaret*. G. — Bene Gierigius ita edidit: *Vterque, tam qui adoptabat, tum paruit, quam tu, qui adoptabaris*. E. — Vid. I. A. Ernestius, cui accedo. *S.* — *Vtique qui adoptaret*, etc. *Vtique* bene restitutum pro *uterque*. *Qui adoptaret*, non debebat a Schwarzio mutari in *adoptarat*. Est enim contra latinitatem. Nam temporis ratio non admittit plusquamperfectum. Potius scribam *adoptabat*: sed *adoptaret* commode manet, propter relationem ad *paruit*, unde pendet. E.

3. *Ex Panonia laurea*. Non a Traiano (ut scriptor multis saeculis posterior Cedrenus narrat) quod hic non taciturus erat Plinius; et diserte Xiphilinus e Dione, lib. LXVIII, pag. 770, E, ubi de hac re, ἦρχε δὲ τῆς Γερμανίας ἐκεῖνος. Add. mox IX, 2. Quae contra hanc sententiam monuit Dodwellus Prael. Cambd. VI, p. 273 sqq. non potuerunt ab ea dimovere Massonum in vita Plinii ad A. C. 99, §. 3. De *literis laureatis*, e provincia mitti solitis, extat elegans dissertatio Iohan. Guil. Bergeri. Repetit de hac lauro, XVI, 4. *G.* — *Pannonia*, quae nunc Hungaria. *L.*

— *Solito maior*. Quem solicitudo atque metus contraxerant ante et depresserant, eum gaudium de consilio suo, et certa spes boni eventus, iam erigebat. Nota vis utriusque commotionis: nota Sixti V historia, inventis Petri clavibus se erigentis. *G.* — Haec Gesnerus φυσικῶς. Sed maius quiddam cogitavit Plinius, ipsius numinis quamdam quasi ἐπίπνοιαν agnoscens. Virgilius Aen. I, 588 sqq.: *Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit, Os humerosque deo similis, etc.* ubi vid.

advocata hominum concione deorum que, te filium sibi,
hoc est, unicum auxilium fessis rebus assumpsit. Inde 4
quasi deposito imperio, qua securitate, qua gloria
laetus (nam quantulum refert, deponas, an partiaris
imperium? nisi quod difficilius hoc est), non secus
ac praesenti tibi innixus, tuis humeris se patriamque
sustentans, tua iuventa, tuo robore invaluit! Statim
consedit omnis tumultus. Non adoptionis opus istud 5
fuit, sed adoptati: atque adeo temere fecerat Nerva,
si adoptasset alium. Oblitine sumus, ut nuper post
adoptionem non desierit seditio, sed coeperit? Irritamentum istud irarum, et fax tumultus fuisset, nisi
incidisset in te. An dubium est, ut dare posset impe- 6
rium imperator, qui reverentiam amiserat, auctoritate
eius effectum esse, cui dabatur? Simul filius, simul

Heynium. Eodem spectat *deorum concio*, quod Gierigius, ni fallor, minus recte interpretatur. Splendidissimus hic locus. *S.*

4. *Qua gloria. Gloriam* hic intelligo non alienam praedicationem, sed iudicium de suo facto praeclarum, verbo, *gloriationem*, sed honestam, et potius in vultu alacri et sereno, conscientiae indice, quam invidiosa sui iactatione positam. *G.* — *Nam... hoc est.* Mihi non est dubium, hanc parenthesin culpa librarii, qui eam praetervideral, versu uno serius, quam oportebat, collocatam, revocari debere, ponique post verba, *quasi deposito imperio*. G. —Nisi verba sic ordinanda: *Inde qua securitate, qua gloria laetus, quasi deposito imperio*, etc. Fervidum dicentis ingenium naturalem cogitationum ordinem turbare posse, fateor: sed quem nos legimus Plinii Panegyricum, non in senatu recitatus, sed per otium elaboratus, adque omnes bene scribendi regulas diligentissime exactus est. *S.*

5. *Post adoptionem.* Pisonis a Galba factam. Tacit. Hist. I, 15 sqq. *G.*

6. *Simul filius*, etc. Vid. I. A. Ernestium ad hunc locum. *S.* — *Simul filius, simul Caesar, mox imperator et consors tribunitiae potestatis, et omnia pariter*, etc. Haec oratorie dicta videntur. Nam, ut Tillemontius docet in Nerva, p. 147, 148, non omnia pariter et simul factus est. Tum *imperatoris* nomen quomodo dicatur, disputari video. Pagius, in Critic. Baron. tom. I, pag. 115-119, intelligi disputat proconsulare imperium, hoc est, ius in omnes provincias cum potestate belli gerendi. Item, pag. 90; b; 93, a, ubi nummi Nerva vivo cusi, in quibus Traianus imperator dicitur. Sed in iis nummis *imperatoris* nomen est victoriae indicium, quia nomini et caeteris honoribus postponitur, non ante nomen ponitur, ut

Caesar, mox Imperator, et consors tribunitiae potestatis, et omnia pariter, et statim factus es: quae proxime parens verus tantum in alterum filium contulit.

IX. Magnum hoc tuae moderationis indicium, quod non solum successor imperii, sed particeps etiam sociusque placuisti. Nam successor, etiamsi nolis, ha-
2 bendus est: non est habendus socius, nisi velis. Credentne posteri, Patricio et Consulari et Triumphali patre genitum, quum fortissimum, amplissimum, amantissimum sui exercitum regeret, Imperatorem non ab exercitu factum? eidem, quum Germaniae

fit in aliis. Forte imperatoris nomen et tribunitia potestas idem sunt. Nam et praenomen illud nititur tribunitia potestate. Capite quidem 23, dicitur Traianus imperator salutatus esse a populo in ipsa adoptione. Sed in oratione ista non sunt ad vivum resecanda. Ern. — *Tribunitiae potestatis.* Tacit. Annal. III, 56. Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne regis aut dictatoris nomen assumeret, ac tamen appellatione aliqua caetera imperia praemineret. *L.* — *Parens verus.* Vespasianus in Titum; non item in Domitianum. *G.*

IX. 1. *Successor.* Suspectus semper invisusque dominantibus qui proximus destinatur. Tacit. Histor. I. *L.*

— *Non est habendus.* Omittit hoc *est* liber Schwarzianus. qui recte etiam suffragatur lectioni optimorum, quam damus; quum alii legant, *habendus es: non es habendus.* G. — Hi nempe non videbant, Plinium nunc universe loqui. Caeterum bene notavit Gierigius, hanc sententiam incommode hic adhibitam esse; sermonem enim esse de successore, quem imperator ipse sua sponte sibi eligat. *E.* — Non assentior. Haec enim sententia argumentum tenet, quo evincatur, Traianum Nervae etiam participem imperii sociumque placuisse. *S.*

2. *Patricio.* Non sensu antiquo; qui neque Italus, aut iuris adeo Italici esset: sed *patricius* fuit Traianus pater ex eo genere, qui suppleti sunt ab imperatoribus, quale quid constat de Iulio Caes. e Sueton. c. 41; de Claudio ex Tacit. Ann. XI, 25. Nempe *in numerum patriciorum adscivit vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant:* quis autem consule clarior? de Vespasiano denique ex eiusd. Taciti Agric. 9. Huius conditionis fuisse videtur *Titianus, C. Maesi Titiani et Fonteiae Frontinae consularium filius, PATRICIVS,* cui *ob honorem togae virilis* monumentum posuit *Clodius Rufus* apud Reines. VI, 62. De *patriciis* a Constantino M. institutis πάντα περὶ πάντων, Iac. Gothofr. ad C. Th. VI, 6, de COSS. praefectis, etc. *G.* Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola. — *Consulari, triumphali.* Consulatus mentio in fastis nulla: triumphum Parthicum, id est, ornamenta triumphalia memorat etiam, XIV, 1. *G.* — *Amplissimum,* erant quatuor legiones

praesideret, Germanici nomen hinc missum? nihil ipsum, ut Imperator fieret, agitasse? nihil fecisse, nisi quod meruit, et paruit? Paruisti enim, Caesar, 3
et ad principatum obsequio pervenisti: nihilque magis a te subiecti animo factum est, quam quod imperare coepisti. Iam Caesar, iam Imperator, iam Germanicus, absens et ignarus, et post tanta nomina, quantum ad te pertinct, privatus. Magnun videretur, si dicerem, 4
Nescisti te Imperatorem futurum: eras Imperator, et esse te nesciebas. Vt vero ad te fortunae tuae nuntius venit, malebas quidem hoc esse, quod fueras, sed non erat liberum. Annon obsequereris Principi civis, 5
legatus imperatori, filius patri? Vbi deinde disciplina, ubi mos a maioribus traditus, quodcumque Imperator munus iniungeret, aequo animo paratoque subeundi? Quid enim, si provincias ex provinciis, ex bellis bella mandaret? Eodem illum uti iure posse putes, quum ad imperium revocet, quo sit usus, quum ad exerci-

cum auxiliis *L*. — *Nihil agitasse, nihil fecisse, nisi quod meruit et paruit.* Cicero dixisset, *nihil nisi meruisse et paruisse*. Ern.

4. *Magnum videretur*, etc. Similis forma orationis deinde, XXXI, 5. *G*. — Addidit haec Plinius, ut ostenderet, quam longe Traianus ab omni ambitione affectandique imperii studio affuisset. Qui pro lusu frigido ineptoque habent, vereor ne iusto severius iudicent. Dandum in his oratori aliquid licentiae, nec ad vivum talia resecanda. *S*. — *Magnum videretur... patri!* In his est lusus merus, sed quod genus auribus illorum temporum placebat: quemadmodum et illa, cap. 10, sententia inepta est, qua rationem reddit, quare statim ab adoptione mortuus Nerva: *ut quandoque inter posteros quaereretur, an illud iam Deus fecisset*. Ern.

—*Eras imperator, et esse te nesciebas.* Velim admoneat in hoc loco magister tirones, quam facile sit captandis antithesibus et acuminibus in ineptias incidere. Traianus, priusquam ei ex Roma nuntiabatur, non poterat scire, se imperatorem factum: post nuntium autem non poterat nescire, neque nesciebat. Talia, si e superficie spectes, splendent: si, quem sensum habeant, examines, mirifice frigent. *E*.

5. *Ad imperium revocet.* Non, denuo vocet ad imperium, quod, vel quale iam habuisti; sed, retro vocet Romam ad suscipiendum populi Romani imperium. Sed quantumvis probabilis sit haec interpretatio, tamen non diffiteor, mihi magis placere

tum miserit; nihilque interesse, ire legatum, an redire principem iubeat, nisi quod maior sit obsequii gloria in eo, quod quis minus velit.

X. Augebat auctoritatem iubentis in summum di-
scrimen auctoritas eius adducta: utque magis paren-
dum imperanti putares, efficiebatur eo, quod ab aliis
2 minus parebatur. Ad hoc audiebas Senatus Populique
consensum. Non unius Nervae iudicium illud, illa
electio fuit. Nam qui ubique sunt homines, hoc idem
votis expetebant; ille tantum iure Principis occupavit,
primusque fecit, quod omnes facturi erant. Nec hercule
tantopere cunctis factum placeret, nisi placuisset ante-
3 quam fieret. At quo, dii boni, temperamento pote-
statem tuam fortunamque moderatus es? Imperator
tu titulis, et imaginibus, et signis: caeterum modestia,
labore, vigilantia, dux et legatus et miles, quum iam
tua vexilla, tuas aquilas magno gradu anteires: neque
aliud tibi ex illa adoptione, quam filii pietatem, filii
obsequium assereres, longamque huic nomini aetatem,
4 longam gloriam precarere. Iam te providentia deorum
primum in locum provexerat; tu adhuc in secundo
resistere, atque etiam senescere optabas: privatus
tibi videbaris, quamdiu Imperator et alius esset. Au-

Baudianam coniecturam, *ad imperium te vocet.* Sic etiam tueri licebat, *eodem illo uti iure*, etc. Sed potior tamen Lipsiana emendatio a Cuspiano iam prodita, *illum*. G.—Cave Baudianam coniecturam probes. Vulgatam lectionem satis tuentur sequentia, REDIRE *principem*. *Mittere* et *revocare* sibi opponuntur, ut *ire* et *redire*. S.

X. 2. *Iure principis.* Suavitas quaedam est in hoc loco, quam capias, si cogites, *principem* ordinis proprie nomen esse, ut, *princeps Horat. ibat*. G.

3. *Titulis, et imaginibus.* *Titulos* intelligo inscriptionum publicarum in statuis, clipeis, et aliis monumentis: *imagines* non tantum illas nobilitatis indices, privatas; sed eas, quae in castris, *cum signis* et *in signis* militaribus colebantur, de quibus, ipsisque adeo *signis* Lipsius, de Re milit. IV, 5. Ideo ait, *iam tua vexilla, tuas aquilas*. Vid. LIX, 8. G.—*Longamque... precarere.* Optans, ut diu tibi contingeret, filii nomen gerere, et obsequii gloria frui. *E.*

dita sunt vota tua, sed in quantum optimo illi et san-
ctissimo seni utile fuit, quem dii caelo vindicaverunt,
ne quid post illum divinum et immortale factum, mor-
tale faceret. Deberi quippe maximo operi hanc vene- 5
rationem, ut novissimum esset, auctoremque eius sta-
tim consecrandum, ut quandoque inter posteros quae-
reretur, an illud iam deus fecisset. Ita ille nullo magis 6
nomine publicus parens, quam quia tuus. Ingens glo-
ria, ingensque fama, quum abunde expertus esset,
quam bene humeris tuis sederet imperium, tibi terras,
te terris reliquit; eo ipso carus omnibus ac deside-
randus, quod prospexerat, ne desideraretur.

XI. Quem tu lacrymis primum, ita ut filium decuit, mox templis honestasti, non imitatus illos, qui hoc idem, sed alia mente, fecerunt. Dicavit caelo Tiberius Augustum, sed ut maiestatis crimen induceret: Clau-

4. *Vota tua.* Quum optares, non cum Nerva imperare. *G.*—Gierigius intelligit *vota*, quae fecerat omnino pro salute Nervae. Has preces audiverunt dii ita, ut Nervam caelo vindicarent, hoc est, summam ei dederunt salutem. *E.*—Refero ad superiora, *in secundo loco resistere.* Quod item Gesnero placuit. *S.*

5. *Vt quandoque*, etc. Acumen frigidissimum in his reperisse Gierigius sibi videtur. Dubito, an similiter statuerint Romani: bis autem, non nobis, Plinius hunc librum scripsit. *S.*

6. *Ingens... fama.* Virgilius Aen. XI, 124: *O fama ingens.* S. — *Ipso.* Gesneriana per operarum, ni fallor, negligentiam *ipse.* S.

XI. 1. *Honestati.* De ratione consecrandi imperatores romanos Herodianus, lib. III. *L.*—*Fecerunt.* Optime habet. Sic statim sequitur *dicavit.* S. — *Non imitatus illos, qui hoc idem, sed alia mente, fecerunt.* Ferri posse arbitror: sed rectius foret *fecerant.* Ernest.

— *Maiestatis crimen.* Hoc est, ut tanto facilius maiestatis, quos vellet, damnaret. Tanto enim vehementius puniuntur, qui imperatoris, vel vivi, vel mortui maiestatem minuunt, quod religionem etiam deorum violasse censeotur. Hinc *maiestatis crimen* ἀσεβείας nomine passim appellat Dio, tum in ipso Tiberio, v. g. lib. LVII, pag. 607, E, tum alias. Et notum illud, *impie locutus parmularius* ex Sueton. Domit. 10. Add. infra 33, 3 et 4. Respondent igitur his verbis, ordine nihil immutato, ista, *non ad metum civium.* Neque tamen non fateor, me ab altera quoque huius loci lectione solicitari, *maiestatis numen induceret.* Tiberius etiam apud Tacitum, Annal. I, 73, rescripsit consu-

dium Nero, sed ut irrideret: Vespasianum Titus, Do-
mitianus Titum; sed ille, ut dei filius, hic, ut frater
2 videretur. Tu sideribus patrem intulisti, non ad me-
tum civium, non in contumeliam numinum, non in
3 honorem tuum; sed quia deum credis. Minus est hoc,
quum fit ab his, qui et sese deos putant. Sed licet
illum aris, pulvinaribus, flamine colas; non alio ma-
gis tamen deum et facis et probas, quam quod ipse
talis es. In principe enim, qui electo successore fato
concessit, una eademque certissima divinitatis fides
4 est, bonus successor. Num ergo tibi ex immortalitate
patris aliquid arrogantiae accessit? num hos proximos
divinitate parentum desides ac superbos potius, quam
illos veteres et antiquos aemularis? qui hoc ipsum
imperium peperere, quod modo hostes invaserant
contempserantque; cuius pulsi fugatique non aliud

libus: *Non ideo decretum patri suo coelum, ut in perniciem civium is honor verteretur.* Quid si dedit Plinius, una litera minus, *ut maiestati numen induceret*, hoc est, *ut maiestati* imperatorum *induceret* velum, vestemque venerabilem, *numen* divinum, eoque obtentu tanto acerbius eam posset vindicare. Et video etiam Heumanno placuisse *ut maiestati suae numen induceret*. Sed *crimen* firmat Schwarzianus, et Arntzenius. Ernesti autem meus legi vult: *nomen maiestatis induceret:* ut est apud Cic. Famil. I, 6: *Nomen fictae religionis inductum*. G. — *Vt irrideret*. Quid Nero de Claudii ἀποθεώσει sentiret, pulchre expressum est in praeceptoris ipsius ludo, scil. ἀποκολοκυνθώσει. G. Cf. Tacit. Ann. XIII, 2, et Sueton. Ner. XXXIII. *E*.

2. *Sideribus... intulisti*. Antiquissima illa ἀποθεώσεως ratio: hinc stella in nummis consecrationis signum: hinc *sideribus recepta* in nummis Faustina, etc. Vid. LXXXIX, 2. *G*.

3. *Qui et sese deos*. Horum enim interest, quam sanctissime coli, quos ipsi in deorum numerum retulere. *Interest*, inquam, ea ratione, ut deinde LXV, 2, *Imperatoris maxime interest, non peierari*; ut de Augusto Seneca Consol. ad Marciam, c. 15: *Tulit fortiter* (domestica funera), *tanquam eius iam res ageretur, cuius quam maxime intererat, de diis neminem queri*. Similis Augustus, similes Titus ac Domitianus illi homini, qui asper semper senatus obtrectator et obiurgator, quum ipse paullo post allectus esset, *Non putaram*, inquit, *ita praeclarum nos senatum habere*. G. — *Pulvinaribus*. Vid. ad VIII, 1. *G*. — *Bonus successor*. Qui vita et actionibus testatur, divino se consilio electum, primum et capitale novi dei munus, etc.

4. *Hostes*. Daci, Sarmatae, Suevi, Cotti, sub Domitiano. *L*. — *Cuius*

maius habebatur indicium, quam si triumpharetur. Ergo sustulerant animos, et iugum excusserant: nec iam nobiscum de sua libertate, sed de nostra servitute, certabant: ac ne inducias quidem, nisi aequis conditionibus inibant, legesque ut acciperent, dabant.

XII. At nunc rediit omnibus terror et metus, et votum imperata faciendi: vident enim romanum ducem, unum ex illis veteribus et priscis; quibus imperato-

pulsi fugatique. Cuius imperii Romani pulsi ab hostibus suis fugatique non aliud maius certiusque habebatur indicium, apud prudentes viros et sagaciores, *quam si* Romae ab imperatoribus *triumpharetur*, triumphus ageretur. De falsis imperatorum priorum et *inimicis* (vid. mox XVI, 3) triumphis res nota: de Caio e Sueton. XLVII; de Domitiano e Tacit. Agric. XXXIX, ubi plura viri docti. Locus classicus servatus in excerptis Dionis e Theodosio, lib. LVII, p. 761 sq. Nimirum servo antiquam Aldi et caeterorum lectionem, ad quam quo saepius redeo, tanto minus ea mihi videtur vitiosa. Quid enim est, quod concoquere non possunt viri docti? *pulsum et fugatum dici imperium?* at fecerunt *contemni*, *invadi*: quae profecto ipsa quoque non ad imperium, in quantum incorporalis res est, sed ad homines, ad duces, ad exercitus, pertinent. Itaque poenitet fere, quod in superioris editionis contextum recepi supplementum e vestigiis vitiatorum et mutilorum sine dubio codicum, ingeniose exsculptum a Io. Frid. Gronovio observat. IV, 16, et cel. Schwarzio, qui post *contempserantque* inserunt, *quoniam imperabat is:* non displiceret haec lectio, si in bono et integro hac ipsa parte codice eam invenirem: praeferre illam liquidae, ut mihi videtur, et dignae Plinio sententiae non possum. Sed vid. Cel. Ernesti in Actis Erud. ad an. 1740, pag. 56. *G.* — Gierigius tamen sic edidit: *quoniam imperator is, cuius pulsi... quam si triumpharet.* E. — Add. Gesnerus in epistola ad I. A. Ernestinm, ipseque Ernestius. *S.* — *Cuius pulsi fugatique non aliud maius habebatur indicium.* In hoc loco explicando valde se torsere ingenia... Io. Fr. Gronovius, quum sentiret, aliquid deesse, unde penderet, *cuius pulsi fugatique*, etc. supplevit *quoniam Imperator is*, quod probavit deinde, et suae editioni intulit Schwarzius. Vtrum mox legatur *triumpharetur*, an *triumpharet*, quod praetulit Schwarzius, nihil ad sensum refert. E. — *Si triumpharetur.* Sic Ald. et alii: *quod* alii, eadem sententia. *G.*

5. *Nisi aequis conditionibus.* Id vero ipsum iniquum videbatur Romanis rerum dominis, in quos diceres, quod Agrippinae obiecit Tiberius, Suet. LIII: *Si non dominaris, filiola, iniuriam te accipere existimas:* vel ut est apud Tacit. Annal. IV, 52: *Ideo laedi, quia non regnaret.* G. — *Legesque ut acciperent, dabant.* Hae sunt aequae illae conditiones: cave igitur cum Lipsio *nisi* expungas.

XII. 1. *Imperatorium nomen.* Tralaticium est *imperatoris* nomen tributum, si quis certum numerum hostium cecidisset; numerum ipsum memoriae

rium nomen addebant contecti caedibus campi et in-
2 fecta victoriis maria. Accipimus obsides ergo, non
emimus: nec ingentibus damnis immensisque muneribus paciscimur, ut vicerimus. Rogant, supplicant; largimur, negamus, utrumque ex imperii maiestate: agunt gratias, qui impetraverunt; non audent queri,
3 quibus negatum est. An audeant, qui sciant, te adsedisse ferocissimis populis eo ipso tempore, quod amicissimum illis, difficillimum nobis, quum Danubius ripas gelu iungit, duratusque glacie ingentia tergo bella transportat, quum ferae gentes non telis magis,
4 quam suo caelo, suo sidere armantur? Sed ubi in proximo tu, non secus ac si mutatae temporum vices essent, illi quidem latibulis suis clausi tenebantur; nostra agmina percursare ripas, et aliena occasione, si

proditum non esse. *G.* — *Victoriis.* Parum hic placet. Praeferrem *cruoribus.* Dicemusne, pluralem *cruores* librarios adeo offendisse, ut languidum illud visque aptum huic loco *victoriis* substituerent? *S.* — *Infecta victoriis*, id est, tincta sanguine occisorum in navalibus praeliis. *L.*

2. *Non emimus.* Tacit. Agricol. XXXIX: *Emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur.* G. — Taciti ille locus huc non spectat. *S.*—*Ingentibus damnis.* Quae describit copiose Dio, loco a Theodosio servato, lib. LXVII, pag. 762, ubi emptam damnis et muneribus a Decebalo pacem enarrat. *Damnis* plerique, alii *donis*: sed *dona* quomodo hic a *muneribus* differant, non apparet: *damna* hic esse respectu donantis, quae *munera* accipientis, facile intelligas. Neque tamen non luculenter ostendit Schwarzius, *dona* et *munera* saepe, et quasi solemniter apud auctores iungi. Itaque praeferrem *donis*, nisi accederet illud, quod maiorem vim indignitatemque *damna* habere videntur. Movit hoc ipsum, atque etiam Arntzenium. *G.*

3. *Adsedisse. Praesidere, obsidere, insidere*, et *insidias facere, considere*, etc. militaria verba, quae ad constantem praesentiam et firmitatem quamdam referuntur. Ita hic *assidere*, hoc est, castra habere. *G.* — *Ferocissimis* Germanis, quos nunquam penitus Romani subiugarunt. *L.* — *Tergo bella.* Sic poëtae; praesertim Claudianus, de Bell. Get. 337, de Rheno et Istro, *Ambo habiles remis, ambo glacialia secti Terga rotis.* Vix eloquentiores sunt Graeci Italique homines, quam in describendis fluviis *glacie*, tanquam ponte, *iunctis.* Vid. v. g. Ovid. Trist. III, 10, ubi omnia. *G.*

4. *Aliena occasione.* Qua nempe adhuc non Romani, sed barbari soli usi sunt. Eadem ratione dicit *hiemem suam*, hoc est, ipsis solis adhuc commodam. *G.*

permitteres, uti, ultroque hiemem suam barbaris inferre, gaudebant.

XIII. Haec tibi apud hostes veneratio. Quid apud
milites? quam admirationem, quemadmodum compa-
rasti? quum tecum inediam, tecum ferrent sitim;
quum in illa meditatione campestri militaribus turmis
imperatorium pulverem sudoremque misceres, nihil
a caeteris, nisi robore ac praestantia differens; quum
libero Marte, nunc cominus tela vibrares, nunc vi-
brata susciperes, alacer virtute militum et laetus,
quoties aut cassidi tuae, aut clypeo gravior ictus in-
cideret; (laudabas quippe ferientes, hortabarisque, 2
ut auderent; et audebant iam: quum spectator mo-
deratorque ineuntium certamina virorum, arma com-
poneres, tela tentares, ac si quod durius accipienti
videretur, ipse vibrares. Quid quum solatium fessis, 3
aegris opem ferres? non tibi moris tua inire tentoria,
nisi commilitonum ante lustrasses; nec requiem cor-
pori, nisi post omnes dare. Hac mihi admiratione di- 4
gnus imperator non videretur, si inter Fabricios, et
Scipiones, et Camillos talis esset. Tunc enim illum 5
imitationis ardor, semperque melior aliquis accenderet.
Postquam vero studium armorum a manibus ad oculos,

XIII. 1. *Meditatione*. Exercitio in campo, μελέτῃ. L. — *Libero Marte*. Vt *aequo Marte*. Liberum erat ei, adversus quem pugnabat in illa meditatione campestri Traianus, repugnare, ultro ferire, deiicere, si posset, gradu, etc. G. — *Cominus vibrares*, Vid. I. A. Ernestius. *Cominus*, corruptum puto. Legam *eminus*. Vltima vocis praegressae adhaerens sequenti videtur *cominus* peperisse. S. — *Cominus vibrares*. Praefero *librares* cum Schwarzio: non modo propter auctoritatem librorum, sed etiam, quia verbum hoc est efficacius. Nec tamen propterea cum Lipsio in altero legam: *nunc* librata *susciperes*. Nam nec necessarium est idem in utroque verbum esse, et potuit consulto efficacius verbum Traiano tribuisse. Ern.

2. *Arma componeres*. Vt essent aequalia utriusque partis. G.

5. *Ad oculos*. Ad spectacula gladiatorum publica et privata. Similis querela iam Varronis R. R. II, pr. 3: *Manus movere maluerunt in theatra ac circo, quam in segetibus ac vinetis*. G.

ad voluptatem a labore translatum est; postquam exercitationibus nostris non veteranorum aliquis, cui decus muralis aut civica, sed Graeculus magister assistit, quam magnum est, unum ex omnibus patrio more, patria virtute laetari, et sine aemulo, ac sine exemplo secum certare, secum contendere, ac sicut imperat solus, solum ita esse, qui debeat imperare!

XIV. Nonne incunabula haec tibi, Caesar, et rudimenta, quum puer admodum Parthica lauro gloriam patris augeres, nomenque Germanici iam tum mere-

— *Muralis.* Dabatur ei qui primus murum adscendisset. Erat autem obsidionalis ex viridi gramine, civica ex quercu aut ilice. *L.* — *Graeculus magister.* Palaestris in gymnasiis, aliptes, res Graeca: unde Senec. de Brevit. vitae, cap. XII: *Ne Romana quidem, sed Graeca vitia* vocat, *sedere in ceromate*, etc. *G.* — *Patrio more.* De patria Traiani hic erudite et suo more Lipsius disputat, dissidentesque inter se scriptorum locos conciliare studet. Ad hunc quidem Plinii locum parum refert, sitne Romae natus Traianus an in Hispania. Romanus enim mos illi patrius, ex quo civis Romanus fuit, magis etiam, ex quo Nervae filius. *G.*

XIV. 1. *Parthica lauro.* Memoria omnis huius victoriae, partorumque ea triumphalium ornamentorum, alia intereidit. Triumphum proprie dictum non est ut intelligamus, rem, quam imperatores sibi vindicaverant, a quo tempore Agrippa sibi debitum intermisit A. V. C. 740. Vid. Dion. lib. LIV, p. 538, D. Cogitabam, an ad illustrandam hanc victoriam aliquid valeat nummus Antiochensium apud Spanh. diss. XI, p. 329, percussus ἐπὶ Τραϊανοῦ, qua ratione Praesides Provinciae notari in huius urbis nummis solent. Et ait vir illustrissimus *sub Nerone cusum*, cuius ultimo anno, circa 14 suae aetatis, et confinia adeo pueritiae, versatus filius Traianus esse debet. Praeses vero Syriae Pater contra Parthos rem per filium gerere potuit. Optime ista. Sed de Neronis temporibus scrupulum epocha literis E K R expressa iniicit. Si ponamus, ultimam R quocumque errore positam pro P graeca, orietur numerus 125. Est autem in huius aetatis nummis epocha a foedere cum Iulio Caesare et M. Antonio ducta, cuius annus 125 convenit cum A. V. C. 831 et Consulatu nono Vespasiani patris, quo tempore Traianus noster pueritiae antiquae illius tempora iam excesserit. Sed nihil impedit victoriam Parthicam ponere hoc nummo aliquot annis priorem: meruisse ea Traianum patrem, ut continuaretur illi provincia; meruisse hic *triumphalia* ornamenta, a quibus *triumphalis* vocatur deinde XVI, 1; Add. LXXXIX, 3, vid. Bach. v. Trai. p. 19. Sunt res illorum temporum obscurae atque impeditae, in quibus hallucinari neque magnis viris, et hoc agentibus, turpe fuerit. Quid vero si *parta lauro* legatur? *G.* —De vita et victoriis Traiani Marius Maximus, Fabius Marcellinus, Aure-

rere, quum ferociam superbiamque barbarorum ex proximo auditus magno terrore cohiberes, Rhenumque et Euphratem admirationis tuae societate coniungeres? quum orbem terrarum non pedibus magis, quam laudibus peragrares? apud eos semper maior et clarior, quibus postea contigisses: et necdum imperator, necdum dei filius eras. Germaniam quidem 2
quum plurimae gentes, ac prope infinita vastitas interiacentis soli, tum Pyrenaeus, Alpes, immensique alii montes, nisi his comparentur, muniunt dirimuntque. Per hoc omne spatium quum legiones duceres, 3
seu potius (tanta velocitas erat!) raperes, non ve-

lius Verus, Statius Valens scripserant. Nullus horum ad nos pervenit. *L.* — *Nomeuque... quum.* Sed vid. c. XV, 4, unde apparet, haec omnia ad rudimenta referri ante *tribunatum*. Igitur vel ante *uomeuque*, quod placet Schwarzio, vel ante *quum*, quod mihi videtur, aliquid excidit, quia puerilia rudimenta Traiani cum virtute virili coniungebantur. *G.* — *Superbiamque barbarorum.* Germanos facile est intelligere ex ipso, quod modo posuit, *Germanici* nomine. *Genus hoc victoriae* pulcherrimum vocat etiam Noster ep. II, 7, 2, ubi quis *ferocissimam gentem, ostentato bello, terrore perdomuit.* Ad illud *ex proximo* conf. XII, 3, et XVI, 2, ubi de Germanis sermo est. Recepi emendationem Schwarzii, quod non tantum, ut est sane, ingeniosa videretur, sed prope necessaria. Quid enim *Parthorum* (quos habent libri, quantum constat, omnes) *ferocia* ad titulum Germanici? aut quid facilius, quam somniculosum, licet antiquissimum, et fac Plinii ipsius librarium *Parthos* hic inculcasse, quum *Parthicae lauri* modo mentio praecesserit? *G.* — *Admirationis tuae societate.* Etiam hanc lectionem, quam e suo et aliis libris protulit Schwarzius, illi alteri, *admirationis tuae fama*, longe praeferendam iudico. *G.* — Sensus: non minus ad Rhenum quam ad Euphratem admirationem tui excitares. *S.*

2. *Germaniam quidem.* Recepimus hic quoque emendationem Cl. Schwarzii ingenio debitam, ut blandissimam, quum *quidem* ita corripi in codicibus antiquis soleat, ut facile in *que* transire potuerit. Neque vero non optime conveuit lectio Baunii, modo non esset paullo audacior, *Hispaniam Germaniamque.* Vid. not. prox. *G.* — Baunii coniecturam adscivit Gierigius. Veram et ipse puto, sic tamen ut malim hoc verborum ordine. *Germaniam Hispaniamque. S.* — *Pyrenaeus.* Non opus esse puto, ut ad Pyrenaeum, Alpium Tridentinarum partem, *den Brenner*, confugiamus: quem caeteroquin ex Guntheri Ligur. II, 69, adstruit Arntzenius: « Vt Pyrenaeum vero sit nomine totum, totius partes sint Apenninus et Alpes. » Ab Hispania vocatum ad haec Germaniae bella esse Traianum, e §. 5, clarissimum est. *G.*

3. *Non vehiculum.* Xiphilinus e Dione, L. LXVIII, p. 781, D: Εὐά-

hiculum unquam, non equum respexisti. Levis hic,
non subsidium itineris, sed decus, et cum caeteris
subsequebatur: ut cuius nullus tibi usus, nisi quum
die stativorum proximum campum alacritate, discursu,
pulvere attolleres. Initium laboris mirer, an finem?
multum est, quod perseverasti; plus tamen, quod
5 non timuisti, ne perseverare non posses. Nec dubito,
quin ille, qui te inter illa Germaniae bella ab Hispa-
nia usque, ut validissimum praesidium, exciverat,
iners ipse alienisque virtutibus tunc quoque invidus
imperator, quum ope earum indigeret, tantam admi-
rationem tui non sine quodam timore conceperit,
quantam ille genitus Iove post saevos labores duraque
imperia regi suo indomitus semper indefessusque re-
ferebat; quum aliis super alias expeditionibus munere
alio dignus invenireris.

XV. Tribunus vero disiunctissimas terras, teneris
adhuc annis, viri firmitate lustrasti: iam tunc prae-
monente Fortuna, ut diu penitus perdisceres, quae
2 mox praecipere deberes. Neque enim prospexisse ca-

διζεν ἀεὶ μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ πεζῇ, διεκόσμει τε αὐτοὺς διὰ πᾶσαν τὴν πορείαν... τούς τε ποταμοὺς... πεζῇ διέβαινε. G.

5. *Ille genitus Iove.* De Hercule, et imperatis illi ab Eurystheo laboribus, sermonem esse, vix admonendus erit quisquam. *G.* — *Munere alio.* Vid. I. A. Ernestius ad h. l. Praeferrem: « Quum aliis super alias expeditionibus, munere alio atque alio dignus invenireris. » *S.* — *Munere alio dignus invenireris.* Schwarzius e libris reposuit *itinere illo* scilicet in Germaniam. Tota haec appendix melius abesset: sed a Plinio esse concedo. *Dignus itinere* sane mirificum est: *par itineri* recte aliquis dicat, non *dignus itinere.* Sicut nemo dixerit *dignus labore.* Itaque *munere alio dignus* melius est: et est durum, expeditionem bellicam iter simpliciter dici. Edn.

XV. 1. *Disiunctissimas.* Parthiam, Hispaniam, Germaniam. *L.* — *Teneris annis.* Nam tribuni, illo aevo, adolescentes fiebant. Hadrianus demum instituit, *neminem tribunum, nisi plena barba fieri.* L. — *Fortuna.* Populi Romani Fortunam puto intelligi. Pro *praemonente* malit Lipsius *praemuniente*, vel *praemoliente.* Sed hoc ipso *praemuniit* et *praemolita est*, quod rebus ipsis et actu eum *praemonuit.* G.

2. *Prospexisse castra.* Eminus atque

stra, brevemque militiam quasi transisse contentus,
ita egisti tribunum, ut esse statim dux posses, nihil-
que discendum haberes tempore docendi. Cognovisti 3
per stipendia decem, mores gentium, regionum situs,
opportunitates locorum, et diversam aquarum caeli-
que temperiem, ut patrios fontes patriumque sidus,
ferre consuevisti. Quoties equos, quoties emerita arma
mutasti! Veniet ergo tempus, quo posteri visere, vi- 4
sendum tradere minoribus suis gestient, quis sudores
tuos hauserit campus, quae refectiones tuas arbores,
quae somnum saxa praetexerint, quod denique tectum
magnus hospes impleveris; ut tunc ipsi tibi ingentium

e longinquo castra vidisse. Haec est prima formulae illius notio, ut recte iudicavit Schwarzius; sed ea non ad timiditatem notandam, verum potius ad levem artis militaris scientiam pertinet. Variate mox idem Plinius *brevem militiam transisse* dicit, hoc est obiter, et ὡς ἐν παρόδῳ cognoscere rem militarem. Quae huic levitati contraria sunt, inde a §. 3, per partes singulas exponuntur. *E.* — *Vt esse statim.* Inniti quasi et insistere oportet non in *dux*, sed in *esse.* Non hoc vult Plinius, Traianum, a quo tempore tribunus fuerit, statim potuisse *ducem* esse: sed hoc, ita diu perstitisse in tribunatu, ad quem teneris iam annis pervenerat, ut deinde dux factus, statim *esset* dux, non nomine modo et specie, sed re et factis. Nempe *decem stipendia*, de quibus statim, in tribunatu meruit, non universim in militia. *G.*

3. *Decem stipendia.* Equites enim dena stipendia, pedites vicena implere oportebat intra annum quadragesimum sextum. *L.*

4. *Minoribus suis.* *Suis* si abesset, non desiderarem: nolim tamen negare, a Plinio profectum esse. Mox I. A. Ernestius probabiliter corrigit *qui sudores.* *S.* — *Tempus, quo posteri visere, visendumque tradere minoribus suis gestient.* Delendum *suis*: quod est a librario Germano. Earn. — Mox in *quis sudores tuos hauserit campus*, corrigi debet *qui.* Vltima litera adhaesit e sequente verbo: nam et mox *quod* tectum, non *quid*: estque plane puerile vitium, quod mirandum est tamdiu latuisse viros doctos. Ear. — *Praetexerint.* Obtexerint significare potest vi verbi. Sed non dissimulo, *praetexuerint* multo mihi elegantius et magis Plinianum videri, quum *praetego* vix auctorem habeat, *praetexendi* haec solemnis et consueta sit notio. *G.* *Praetego* Forcellinus interque nostrates Scheller. satis tuentur. *S.* — *Impleveris.* Imitatur hunc locum, quod solet, Sidon. Apollin. III, 2 pr. *Salutat te popu'us Arvernus, cuius parva tuguria magnus hospes implesti*: sed corrumpit, adiecto *parva.* Quid enim *magno* hospite opus erat ad implenda *parva tuguria?* Multo commodius ii, quos laudat ad l. c. Savaro. Cf. Noster ep. VII, 24, 9,

ducum sacra vestigia, iisdem in locis, monstrabantur.
5 Verum haec olim: in praesentia quidem, quisquis paullo vetustior miles, hic te commilitone censetur: quotus enim quisque, cuius tu non ante commilito, quam imperator? Inde est, quod prope omnes nomine appellas, quod singulorum fortia facta commemoras, nec habent adnumeranda tibi pro republica vulnera, quibus statim laudator et testis contigisti.

XVI. Sed magis praedicanda moderatio tua, quod innutritus bellicis laudibus pacem amas: nec quia vel pater tibi triumphalis, vel adoptionis tuae die dicata Capitolino Iovi laurus, idcirco ex occasione omni quaeris triumphos. Non times bella, nec provocas.
2 Magnum est, imperator Auguste, magnum est stare in Danubii ripa, si transeas, certum triumphi; nec decertare cupere cum recusantibus: quorum alterum
3 fortitudine, alterum moderatione efficitur. Nam ut ipse nolis pugnare, moderatio; fortitudo tua praestat, ut neque hostes tui velint. Accipiet ergo aliquando Capitolium non mimicos currus, nec falsae simulacra victoriae, sed imperatorem veram ac solidam gloriam

et infra P. 50, 6. *G.* — Fundus sententiae apud Virgilium. Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Quod tectum magnus hospes impleveris.* Bella sententia, sed poëticae fere formae. Fundus eius est apud Virgilium, ubi angusti limina tecti ingentem Aeneam excipiunt. Aen. VIII. Ern.

5. *Te commilitone censetur.* Eo melior miles habetur, quod tuo in commilitio fuit. *G.*

XVI. 1. *Nec quia pater tibi triumphalis.* Videatur ad XIV, 1, de *lauro Parthica*. G. — *Adoptionis tuae die dicata Capitolino Iovi laurus.* Vid. ad VIII, 3. *G.*

3. *Mimicos currus.* Fictos, simulatos, quum fabula tantum triumphi agitur, et quasi comoedia, non triumphus verus. Conf. ep. VII, 29, 3, et Symm. VI, 79, *mimica usus est techna.* De re ipsa dictum est ad XI, 4. Nempe recipienda tandem fuit felix Livineii et Rittershusii coniectura, qui *inimicos*, quod erat in quibusdam MStis, rectius emendarunt, quam ii, qui *inanes* substituere. Favet insuper Schwarzii liber, qui *iniquos* prae se fert. *G.* — *Simulacra.* Imagines et iconismi pugnarum, qui in ferculis. *L.* — *Imperatorem.* Pulchre quidam libri, *imperatore . . . reportante:* qua

reportantem, pacem, tranquillitatem, et tam confessa
hostium obsequia, ut vincendus nemo fuerit. Pul- 4
chrius hoc omnibus triumphis: neque enim unquam,
nisi ex contemptu imperii nostri factum est, ut vin-
ceremus. Quod si quis barbarus rex eo insolentiae fu- 5
rorisque processerit, ut iram tuam indignationemque
mereatur, nae ille, sive interfuso mari, seu fluminibus
immensis, seu praecipiti monte defenditur, omnia
haec tam prona, tamque cedentia virtutibus tuis sen-
tiet, ut subsedisse montes, flumina exaruisse, inter-
ceptum mare, illatasque sibi non esse classes nostras,
sed terras ipsas arbitretur.

XVII. Videor iam cernere non spoliis provinciarum, et exorto sociis auro, sed hostilibus armis, captorumque regum catenis triumphum gravem: videor ingentia ducum nomina, nec indecora nominibus corpora no-

ratione longum Polyptoton interpellatur. *G.* — Tuetur nostram lectionem I. A. Ernestius. *S.* — *Sed imperatorem, veram ac solidam gloriam reportantem, pacem, tranquillitatem.* Ista tanta multitudo accusativorum sane parum elegans est. Nam remedium a libris, qui habent *Imperatore ...reportante*, nullum est. Capitolium non accipit pacem et tranquillitatem, sed imperatorem, qui veram pacem reportet. Ern.

4. *Neque enim... vincremus.* Nisi hostes contempsissent imperium nostrum, semper mansissent pacati, nec nos unquam habuissemus caussam eos vincendi. Hunc sensum recte dedit Gierigius. *E.*

5. *Illatasque... terras ipsas.* Haec si omisisset Plinius, tumoris et inepti frigoris culpa caruisset. Verba, si propius inspexeris, ne sensum quidem habent. *E.* — Sic et Gierigius: vereor, ne iusto severius. Certe haec e praecedentibus sic apta nexaque sunt, ut, si ea omiseris, aliquid ad sensum loci explendum deesse videatur. *S.*

XVII. 1. *Extorto sociis auro.* Aurum *coronarium* intelligit, quod praetextu victoriae acerbe exigebant. *L.*

— *Nomina... noscitare.* Praeferuntur scilicet tituli et nomina hominum, urbium etc. Qui notabilem et insignem virum videt, *noscitat*, scire cupit, nomen: qui nomen s. titulum legit, *noscitat*, nosse studet, virum: et videt, respondere corpus famae de eo sparsae, staturam robori praedicato etc. Cui haec Pliniana triumphi descriptio praecisa nimis fuerit, ille conferat Ovidianam Trist. IV, 2, itemque ex Ponto II, 1, et commentarium non desiderabit. *G.* — *Noscitare* hic i. q. cognoscere. Arguunt id caetera verba, *cernere, intueri*. Vid. ad epist. VI, 20, 14. *S.*

scitare: videor intueri immanibus ausis barbarorum
onusta fercula, et sua quemque facta vinctis manibus
sequentem; mox ipsum te sublimem, instantemque
curru domitarum gentium tergo; ante currum autem
3 clypeos, quos ipse perfoderis. Nec tibi opima defue-
rint, si quis regum venire in manus audeat, nec non
modo telorum tuorum, sed etiam oculorum minarum-
que coniectum toto campo, totoque exercitu opposito,
4 perhorrescat. Meruisti proxima moderatione, ut, quan-
docunque te vel inferre, vel propulsare bellum coë-
gerit imperii dignitas, non ideo vicisse videaris, ut
triumphares, sed triumphare, quia viceris.

XVIII. Aliud ex alio mihi occurrit: quam specio-
sum est enim, quod disciplinam castrorum lapsam
exstinctamque refovisti, depulso prioris saeculi malo,
2 inertia et contumacia et dedignatione parendi? Tutum
est reverentiam, tutum caritatem mereri: nec ducum
quisquam, aut non amari a militibus, aut amari timet: et
inde offensae gratiaeque pariter securi, instant operi-
bus, adsunt exercitationibus, arma, moenia, viros ap-
3 tant. Quippe non is princeps, qui sibi imminere, sibi in-

2. *Sua quemque facta*. Schwarzius coniecturam Baudii firmat MS. et legit *fata sequentem*, nempe deflectentem de via sacra in carcerem. *G.* — Praefero *facta*. Modo dixerat *ausa*. S.

3. *Opima*. Scilicet spolia, noto sensu, quae dux duci detrahit. Hinc sequentia: *si quis regum* etc. *E.* — *Nec non modo*. Vid. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola, ipseque Ernestius ad h. l. quos equidem nolim cum Gierigio deserere. *S.* — *Nec non modo*. Bene sic edidit Gesnerus; et omissio τοῦ *non*, et transpositio Schwarziani improbanda est. Quid in coniunctione *nec* et *non* durius sit, non sentio. Ern.

4. *Quandocunque*. Arntzen. *quandoque*. Vid. Gesneri ad I. A. Ernest. epistola. *S.*

XVIII. 2. *Non amari*. Miseris illis Domitiani temporibus periculosum erat duci, *non amari a militibus*; sic enim facile delatori invenire crimen: sed *amari* quoque, quum suspicio esset, illum aliquid moliri etc. *G.* — *Moenia*. Castrorum atque urbium. Vel generaliter *moenia* accipiamus *munia*, a quibus *munifices* dicuntur, oppositi immunibus. Nempe *moenia* struere inter *munia* praecipuum est; atque eadem plane vox, a qua *muniri* castra, viae, urbes, dicuntur. *G.*

tendi putet, quod in hostes paretur: quae persuasio
fuit illorum, qui hostilia quum facerent, timebant.
Iidem ergo torpere militaria studia, nec animos modo,
sed et corpora ipsa languescere, gladios etiam incuria
hebetari retundique gaudebant. Duces porro nostri, 4
non tam regum exterorum, quam suorum principum
insidias, nec tam hostium, quam commilitonum manus
ferrumque metuebant.

XIX. Est haec natura sideribus, ut parva et exilia
validiorum exortus obscuret: similiter imperatoris
adventu legatorum dignitas inumbratur. Tu tamen 2
maior omnibus quidem eras, sed sine ullius deminu-
tione maior: eamdem auctoritatem praesente te quis-
que, quam absente, retinebat: quin etiam plerisque
ex eo reverentia accesserat, quod tu quoque illos
reverebare. Itaque perinde summis atque infimis carus, 3
sic imperatorem commilitonemque miscueras, ut stu-
dium omnium laboremque, et tanquam exactor inten-
deres, et tanquam particeps sociusque relevares. Felices 4
illos, quorum fides et industria non per internuntios
et interpretes, sed ab ipso te, nec auribus tuis, sed ocu-
lis probabantur? consequuti sunt, ut absens quoque
de absentibus nemini magis, quam tibi crederes.

XX. Iam te civium desideria revocabant, amorem-

3. *Qui hostilia* etc. Cod. *qui hostilia quum facerent, hostilia timebant.* Quod praeferam, ut sonantius auresque magis implens. *S.*

— *Iidem ego torpere.* Quantivis pretii emendatio Cl. Schwarzii libro debetur. *Eodem ergo tempore* vel *eodem torpore* al. *G.*

4. *Principum insidias.* Qui vel per calumnias in senatu, vel per submissos percussores in castris tollebant. *L.*

XIX. 1. *Imperatoris adventu legatorum.* Quum de bello adhuc sermo sit, *Legatos* non modo *Caesaris* et *Consulares* intelligam, qui provincias aliena auctoritate regerent; sed militares, qui vel exercitui vel legioni praeessent. *G.*

4. *Probabantur.* Sic legendum. Sic est v. g. in edit. Salmur. Lipsii. Al. *probantur* lapsu nimis facili. Praeteritum tempus praecessisse, indicio apertissimo est verbum *crederes.* *G.*

que castrorum superabat caritas patriae: iter inde placidum ac modestum, ut plane a pace redeuntis.
2 Nec vero ego in laudibus tuis ponam, quod adventum tuum non pater quisquam; non maritus expavit. Affectata aliis castitas, tibi ingenita et innata, interque
3 ea, quae imputare non possis. Nullus in exigendis vehiculis tumultus, nullum circa hospitia fastidium; annona, quae caeteris; ad hoc, comitatus accinctus, et parens: diceres magnum aliquem ducem, ac te potissimum, ad exercitus ire: adeo nihil, aut certe parum intererat inter Imperatorem factum, et brevi
4 futurum. Quam dissimilis nuper alterius principis transitus! si tamen transitus ille, non populatio fuit, quum abactus hospitum exerceret, omniaque dextra laevaque perusta et attrita, ut si vis aliqua, vel ipsi illi barbari, quos fugiebat, inciderent. Persuadendum

XX. 2. *Non pater* qui filiae suae timeret; non maritus qui uxori. *L.* — *Castitas.* In tantum castum fuisse Traianum, ut ab iniuria abstineret, fatetur etiam Dio p 772, C. *ἐν τοῖς παιδικοῖς οὐδένα ἐλύπησεν.* Praecessit *περὶ τὰ μειράκια ἐσπουδάκει.* G.

3. *Ad exercitus ire.* Vbi futuri cogitatio, apparatus necessarii, homines etiam non nimis temperantes continere et moderatos facere possunt. *Brevi futurus Imperator*, qui mox rebus bene gerendis nomen hoc consequetur. *G.*

4. *Si tamen transitus ille.* Addidi *transitus*, quod in Gesneriana deerat. Vid. I. A. Ernestium ad h. l. *S.* — *Principis transitus? si tamen ille non populatio fuit.* Sic editum in ed. pr. Gesneri. Schwarzius monuit, si *transitus* post *tamen* non repetatur, elegantiae aliquid decedere. Imo deberet esse *illa.* Est autem *transitus* per errorem operarum omissus: nec id animadvertit Gesnerus. In editione altera sine notis est verbum hoc restitutum a Gesnero. Porro mox: *quum abactus hospitum exerceret*, legendum est, *exerceretur*, vel *exercerentur*; nam et passiva sequuntur: omniaque dextra laevaque *perusta et attrita, ut si* etc. Ern. — *Abactus hospitum.* Nomen nescio an alias legatur. *Abigendi* verbum, a quo *abigei* et *abactores* dicuntur, ad pecorum plurium, totiusque adeo gregis, furtum pertinere, notum est. Videtur itaque *abactus* dicere illam *vehiculationem* et *angariarum* exactionem intemperantem, qua greges iumentorum abigerentur hospitibus. Sic respondeant haec verba illis, *Nullus in exigendis vehiculis tumultus.* G. — Haec Gierigium moverunt, ut locum corruptum, et ita restituendum existimaret: *quum abacta hospitum iumenta cerneres.* Mihi ne

provinciis erat, illud iter Domitiani fuisse, non prin- 5
cipis. Itaque non tam pro tua gloria, quam pro uti-
litate communi, edicto subiecisti, quid in utrumque
vestrum esset impensum. Assuescat imperator cum
imperio calculum ponere; sic exeat, sic redeat, tan-
quam rationem redditurus; edicat, quid absumpserit:
ita fiet, ut non absumat, quod pudeat dicere. Praete- 6
rea futuri principes, velint nolint, sciant: tanti tuum
constat; propositisque duobus exemplis meminerint,
perinde coniecturam de moribus suis homines esse
facturos, prout hoc vel illud eligerint.

XXI. Nonne his tot tantisque meritis novos aliquos
honores, novos titulos merebare? At tu etiam nomen
patris patriae recusabas. Quam longa nobis cum mo-
destia tua pugna! quam tarde vicimus! Nomen illud, 2
quod alii primo statim principatus die, ut Imperato-
ris et Caesaris, receperunt, tu usque eo distulisti,
donec tu quoque, beneficiorum tuorum parcissimus
aestimator, iam te mereri fatereris. Itaque soli omnium
contigit tibi, ut pater patriae esses, ante quam fieres;
eras enim in animis, in iudiciis nostris: nec publicae
pietatis intererat, quid vocarere; nisi quod ingrata
sibi videbatur, si te Imperatorem potius vocaret et
Caesarem, quum patrem experiretur. Quod quidem

haec quidem satisfaciunt: et illud *cerneres* cum sequenti *fugiebat* non convenit. *E.*

XXI. 1. *Nomen patris patriae.* Prima vox abest in Codice Guelferbyt. teste Cortio ad epistol. III, 9, 12, et abesse sane, hoc est, e superioribus intelligi, commode potest. *G.*

2. *Alii primo ... die.* Sub illa *aliorum* appellatione Augustum, Tiberium, Neronem, non posse comprehendi, e Suetonio apertum, Tacitoque: adeoque laborat certe illud, *soli omnium contigit tibi.* Sed plane falsus est Plinius, si vera sunt, quae leguntur ap. Capitolin. de Pertinace cap. V. Primus *sane* omnium *ea die*, *qua Augustus est appellatus*, *etiam patris patriae nomen recepit.* Malim ego erroris postulare Capitolinum. Σοφὸν φάρμακον Lipsii, probatum Casaubono, series orationis apud Capitolinum vix recipit, quod Gruterus et Salmasius observarunt. *G.*

nomen qua benignitate, qua indulgentia exerces! ut cum civibus tuis, quasi cum liberis parens, vivis! ut reversus Imperator, qui privatus exieras, agnoscis, agnosceris? eosdem nos, eumdem te putas; par omnibus, et hoc tantum caeteris maior, quo melior.

XXII. Ac primum, qui dies ille, quo exspectatus
desideratusque urbem ingressus es! Iam hoc ipsum,
quod ingressus es, quam mirum laetumque! nam prio-
res invehi et importari solebant: non dico quadriiugo
curru, et albentibus equis, sed humeris hominum,
2 quod arrogantius erat. Tu sola corporis proceritate
elatior aliis et excelsior, non de patientia nostra quem-
dam triumphum, sed de superbia principum egisti.
Ergo non aetas quemquam, non valetudo, non sexus
retardavit, quominus oculos insolito spectaculo im-
3 pleret. Te parvuli noscere, ostentare iuvenes, mirari
senes; aegri quoque, neglecto medentium imperio,
ad conspectum tui, quasi ad salutem sanitatemque
prorepere. Inde alii, se satis vixisse te viso, te recepto;

1. *Agnoscis, agnosceris.* Gierigius *agnosceris* delevit, et propter varietatem quamdam Codd. qui alterutram vocem omittunt, et propter sensum, a quo tamen aberrasse mihi videtur. Plinius hoc vult: tu *reversus Imperator*, tamen nos *agnoscis*, hoc est, non minus benevole et comiter nos tractas, quam antea, quum privatus eras: et a nobis rursus *agnosceris*, hoc est, suscepta dignitas adeo non mutavit animum et mores tuos, ut etiamnum eumdem te privatum, qualis exieras, agnoscamus. Sed dum haec Plinius ita voluit eloqui, ut nec sine acumine brevitas esset, contortior atque obscurior oratio facta est. Idem fere praedicat Cap. XXIV, *Manet imperatori, quae prior* etc. *E.* — *Quo melior.* Immo *quod melior.* Vid. I. A. Ernest. h. l. *S.* — *Et hoc tantum caeteris maior, quo melior.* Dudum legendum credideram *quod*, quum id et doctis placuisse inveni: idque sine dubitatione in textum inferendum erat. Decepit homines, quod *hoc* retulere ad *maior*: quum sit manifeste *in hoc, hac in re, modo.* Ern.

XXII. 1. *Importari.* Sueton. Domit. 19: »Laboris impatiens per urbem pedibus non temere ambulavit... lectica assidue vectus est.« Conferri iubet merito Lipsius Pacati paneg. in Theodos. 21, 4: »Lecticis thensisque subvecti, et densissima circum supraque cooperti virorum armorumque testudine, sensim atque ad numerum movebantur.« *G.* — *Quod arrogan-*

alii, nunc magis esse vivendum, praedicabant. Feminas
etiam tunc foecunditatis suae maxima voluptas subiit,
quum cernerent, cui principi cives, cui imperatori
milites peperissent. Videres referta tecta ac laboran- 4
tia, ac ne eum quidem vacantem locum, qui non nisi
suspensum et instabile vestigium caperet; oppletas
undique vias, angustumque tramitem relictum tibi;
alacrem hinc atque inde populum, ubique par gau-
dium paremque clamorem. Tam aequalis ab omnibus 5
ex adventu tuo laetitia percepta est, quam omnibus
venisti: quae tamen ipsa cum ingressu tuo crevit, ac
prope in singulos gradus adaucta est.

XXIII. Gratum erat cunctis, quod senatum osculo exciperes, ut dimissus osculo fueras; gratum, quod equestris ordinis decora honore nominum sine moni-

tius erat. Haec glossa videbatur Grutero et Hearoio. *G.*

4. *Tecta*. Supremae aedium partes, vicinae tectis. An et ipsa tecta proprie capis, quae plana et constrata saepe olim, ideoque apta insisti. *L.* — *Laborantia*. Ita onerata, ut pandi, et minari ruinam viderentur. *G.* — *Suspensum... vestigium*. Eleganter, de loco, quo quis nitilur, ita angusto, ut non totam pedis plaotam, sed ut digitos solos, vel calcem etc. capiat. *G.* — Assentior I. A. Eroestio, minutius hoc esse arbitranti, quam pro caetera descriptionis magnificentia *S.*

5. *Quam*, id est, *quam aequalis*. Non audio hic I. A. Ernestium. *S.* — *Tam aequalis ab omnibus laetitia percepta est*. Libri editi veteres fere habent *aequaliter*, sed scripti fere *aequalis*, quos sequutus est, post longam dubitationem, Schwarzius, usus hac ratione, quod *par gaudium* et *par clamor* praecedit. Nec dubitari potest, recte dici *aequalem laetitiam*: sed *aequaliter* magis convenit extremis, quae id prope flagitant. Sensus manifeste est: tam aequaliter omnes laetati sunt, quam aequaliter, vel pariter omnibus venisti. In ultimo omittitur verbum et intelligitur e primo membro. Nam, *quam aequalis omnibus venisti*, ineptum h. l. foret. Secundum haec necessarium est, scripsisse Plinium non *aequalis*, sed *aequaliter*. Ern.

XXIII. 1. *Osculo*. In quo superbi principes. De Caligula Dio l. 59, pag. 664, A: Ἐφίλει ὀλιγίστους· τοῖς γὰρ πλείστοις καὶ τῶν συμβουλευτῶν ἢ τὴν χεῖρα ἢ τὸν πόδα προσκυνεῖν ὤρεγε κ. τ. λ. Fuit itaque vetustus Romae mos pedem osculandum praebere. Vid. de Caio etiam Sen. de benef. II, 12 et Lips. Elect. II, 6 extr. Add. Sueton. c. 56. Ac de Domitiano c. 12. *G.* — *Honore nominum*. Praenominis praesertim, quo *gaudent molles auriculae*, ad quam rem opus habent alii *monitore* s. nomenclatore. *G.* — *Mo-*

tore signares; gratum, quod tantum non ultro clientibus salutatis quasdam familiaritatis notas adderes.
2 Gratius tamen, quod sensim et placide, et quantum respectantium turba pateretur, incederes; quod occursantium populus te quoque, te immo maxime, adstaret; quod primo statim die latus tuum crederes
3 omnibus. Neque enim stipatus satellitum manu, sed circumfusus undique nunc senatus, nunc equestris ordinis flore, prout alterutrum frequentiae genus invaluisset, silentes quietosque lictores tuos subsequebare: nam milites nihil a plebe habitu, tranquillitate,
4 modestia, differebant. Vbi vero coepisti Capitolium adscendere, quam laeta omnibus adoptionis tuae recordatio! quam peculiare gaudium eorum, qui te primi eodem loco salutaverant Imperatorem! quin etíam deum ipsum tunc praecipuam voluptatem ope-

nitore, nomenclatore, qui inter necessaria officia claris olim viris apparebat. *L.*

2. *Respectantium.* Simpliciter *spectantium*. Sic et alibi. *S.* — *Adstaret*. Leg. de coniectura Schwarzii *artaret* vel *arctaret*. G. — Recepit *artaret* Gierigius. Vid. tamen I. A. Ernest. ad h. l. *S.* — *Respectantium* turba... Populus te quoque, te immo maxime *adstaret*. In *respectantium* intelligo simpliciter *spectantes;* tarde incessit, ut omnes per moram ingrediendi eum videre possent. Vid. ad Ep. X, 48. Pro *adstaret* Schwarzius volebat *artaret*, dolebatque in Obs. XXVIII, quod id non recepisset in textum: quod fecit Gesnerus in ed. posteriori Panegyrici. Id ego non imiter. Non hoc potuit gratum esse et placere, quod populus Caesarem arctaret, premeret, dum ingrederetur: sed quod Caesar pateretur, unumquemque de populo ita prope adstare, et os e proximo intueri: hoc pati, est comitatis, quae placeat. *E.*

3. *Milites.* Ii quoque stipabant principem, et ferociter solebant submovere. Non fecit Traianus, nec Pertinax. *L.*

4. *Deum ipsum tunc praec. vol. op. sui.* Vid. Schwarz.; id est, Nervam, quem tu Deum, ut ille te Imperatorem, filium etc. fecit. *G.* — Immo Iupiter Capitolinus est, ut bene Gierigius. Vid. I. A. Ern. *S.* — *Deum ipsum tunc p. v. operis sui* etc. Quod Schwarzius hic recepit, *Deum tuum*, idque Gesnerus imitatus est in ed. min.; non probo, etsi in ed. vett. reperitur. Non bene, credo, dicatur Nerva Deus Traiani. Et si maxime sic dici bene latine et apte posset, tamen esset alienum, quum supra Plinius diserte dixerit, adoptionem non fuisse Nervae opus, sed Dei, sed Deorum cap. VIII quorum nomine et ipso Iovem Capit. intelligit. *E.*

ris sui percepisse crediderim. Vt quidem iisdem vesti- 5
giis instituisti, quibus parens tuus ingens illud deorum
prolaturus arcanum, quae circumstantium gaudia!
quam recens clamor! quam similis illi dies, qui hunc
genuit diem! ut plena altaribus, augusta victimis
cuncta! ut in unius salutem collata omnium vota!
quum sibi se ac liberis suis intelligerent precari, quae
pro te precarentur. Inde tu in Palatium quidem, sed 6
eo vultu, sed ea moderatione, ut si privatam domum
peteres: caeteri ad penates suos quisque, iteraturus
gaudii fidem, ubi nulla necessitas gaudendi est.

XXIV. Onerasset alium eiusmodi introitus; tu quotidie admirabilior et melior, talis denique, quales alii principes futuros se tantum pollicentur. Solum ergo te commendat augetque temporis spatium: iunxisti enim ac miscuisti res diversissimas, securitatem olim
imperantis, et incipientis pudorem. Non tu civium 2
amplexus ad pedes tuos deprimis, nec osculum manu

5. *Iisdem vestigiis.* Vid. ad Ep. VI, 7, 1. *G.* — *Prolaturus arcanum.* Nerva dicitur, declaraturus populo arcanam deorum voluntatem, quam secutus Traianum adoptaverit. Conf. Cap. I, 5. *E.* — *Augusta victimis cuncta.* Arntzenius *angusta victimis cuncta* e MS. Guel. et not. Heinsii; nec damnare ausim. Laudare poterat infra 52, 7. Etiam Schwarzius recepit. *G.*

— Ad meum sensum *angusta* longe praestat, imprimis quum *plena altaribus* praecesserit. Ferrem: *ut augusta altaribus, plena victimis cuncta!* *S.* — *Augusta victimis cuncta.* Arntzenius et Schwarzius edidere e MSS. *angusta*, quos et in ed. min. imitatus est Gesnerus. Mihi adhuc ambigua res videtur, nec audeo decernere. Verbum *angusta* ad multitudinem victimarum intelligendam aptius, *augusta* maius aliquid sonat. *E.*

6. *Gaudii fidem.* Ἐν διὰ δυοῖν, gaudium fidele, sincerum, minime fictum: ut Horat. Od. III, 16, 30, *Segetis certa fides meae*, seges certa, quae spem non fallit. *G.*

— Sensus: iterum gavisurus ibi, ubi nemo gauderet, nisi gaudium sincerum esset. *S.*

XXIV, 1. *Onerasset.* Difficile ei fuisset ita se gerere, ut reliqua vita tali initio responderet. Sic Cic. ad Curionem II, 4: « Est tibi gravis adversaria constituta...exspectatio, quam tu... vinces. » Conf. 73, 6. *G.*

2. *Ad pedes tuos.* Vid. ad XXIII, 1. *C.* — Papa hanc quoque servitutem sibi vindicat, ut calcare possit Caesarum cervices, et regum oscula deprimere infra solum crepidarum. *L.*

reddis: manet Imperatori, quae prior oris humanitas, dexterae verecundia. Incedebas pedibus; incedis: laetabaris labore; laetaris: eadem, quae omnia illa circa
3 te, nihil in ipso te Fortuna mutavit. Liberum est, ingrediente per publicum principe, subsistere, occurrere, comitari, praeterire: ambulas inter nos, non quasi contingas; et copiam tui, non ut imputes, facis:

— Nequaquam hoc sibi vindicat, Vir optime, sed liberum filiorum obsequium merito hunc honorem Summo Christi Vicario tribuit. Invidiosa haec comparatio. TYP. T. — *Osculum manu.* Malim, *osculo manum. Osculum*, hoc est, ad blanditias conformatum *offertur*; *huic redditur manus.* Sed potest tamen *reddis* intelligi, pensas, rependis. *G.* — *Oris humanitas.* Vt ad osculum admittas amicos eosdem, quos ante imperium. Opponitur *dexterae verecundia*, quam scilicet non ita facile, sed cum pudore quodam, prensantibus praebes, quasi malles os offerre. Contra Domitianus ap. Sueton. XII, *Caenidi... osculum, ut adsueverat, offerenti, manum praebuit.* Admisi nomen, quod post alios etiam habet liber Schwarzii. *G.* — *Eadem, quae.* Sic puto legendum pro vulgata, « Eademque omnia illa circa te: nihil ipso te etc. » Atque illud *que* encliticon in *quae* mutare nulla, puto, invidia est: *in* ante *ipso* iam est in Boxhorniana, et placuit viris doctis. Forte magis placebit aliis Gruteri coniectura. *Eademque quae omnia, nihil ipsum t. F. m.* aut Cel. Schwarzii, *nihil ipsa te* etc. Mihi videbatur plus dici, si ponas *nihil in ipso te Fortuna mutavit.* Opponuntur *circa te* et *in te.* Laudavit Schwarzius opportune praefationem maioris Plinii, qui ad Titum, « Nequidquam, inquit, mutavit in te fortunae amplitudo, nisi ut prodesse tantumdem posses, ut velles. » Pro *ut* malim *ac*, vel *et*, quod est in Elzevir. Caeterum in illo Arntzenius etiam *eademque* legit, praecedente interpunctione minori, et nostram notam non satis integre retulit. *G.* — Gierigius, Schwarzium sequutus, edidit: *eademque omnia illa circa te*, hoc sensu: eadem illa modestiae signa, de quibus modo dixi, manent circa te, adeo ut nec ipsa te Fortuna mutet. *E.* — Cf. I. A. Ernest. ad h. l. — *Eadem, quae... nihil in te ipso Fortuna mutavit.* Arbitror hunc locum bene a Gesnero constitutum, pro *eademque* rescribendo *eadem, quae*: et miror, quomodo ille tamen correctionem Schwarzii: *nihil ipsa te. F. m.* aliis forte magis placituram, dicere potuerit: sed magis, quomodo ea coniectura Schwarzio ita placere, ut etiam in textum reciperet, quum sit nimis absurda. Quid enim est *eadem ipsa Fortuna?* Clarum est voluisse dicere, Fortunam circa Traianum, extrinsecus, omnia mutasse, sed in ipso eius animo, moribus, intrinsecus, nihil: quae est bellissima sententia. ERN.

3. *Non quasi contingas.* Donat. ad Terent. Andr. IV, 2, 13: *Quod vix evenit, contigisse dicitur. Contingunt* nempe, quae fato quodam, et divina benevolentia hominibus eveniunt, quae proinde imputari ipsis a deo possunt. Sic ap. Martialem XII, 6.

haeret lateri tuo, quisquis accessit, finemque sermoni suus cuique pudor, non tua superbia, facit. Regimur 4 quidem a te, et subiecti tibi, sed quemadmodum legibus, sumus: nam et illae cupiditates nostras libidinesque moderantur, nobiscum tamen et inter nos versantur. Emines, excellis, ut honor, ut potestas, quae super homines quidem, hominum sunt tamen. Ante 5 te principes, fastidio nostri, et quodam aequalitatis metu, usum pedum amiserant: illos ergo humeri cervicesque servorum super ora nostra; te fama, te gloria, te civium pietas, te libertas super ipsos principes vehunt; te ad sidera tollit humus ita communis, et confusa principis vestigia.

XXV. Nec vereor, P. C, ne longior videar, quum sit maxime optandum, ut ea, pro quibus aguntur

» Contigit Ausoniae procerum mitissimus aulae Nerva. » Sic apud ipsum Nostrum c. 44, 1: » Apud eos semper maior et clarior, quibus postea contigisses, » hoc est, ad quos felici fato, et gratulantes sibi tuam praesentiam, venisses. Sic XXXII, 2, *Postquam contigit princeps*. Sic observavit ad Quintil. decl. X, 2, p. 213 Burmannus, de rebus laetis, quae spem fere superant, adhiberi hoc verbum. Quae quum ita sint, frustra tentatum hunc locum aio; nec posse quidquam immutari, ut non gratiae, et naturali quam habet Veneri aliquid decedat; recteque defensum contra interpretationem Baunii a Fabricio Bibl. Lat. II, p. 774, itemque Arntzen. ad h. l. *G.*

— Ex his a Gesnero adnotatis tamen non intelligitur verborum sensus is, quem Gierigius recte expressit: dum ambulas inter nos, non putas conspectum tui Romanis pro magna felicitate habendum. Manifeste Plinius negat Traianum vanitate aut arrogantia permoveri, ut in publicum prodeat, et se conspiciendum praebeat. Sed iterum affectata brevitas est, qua illa *contingere* et *imputare* ad hunc sensum adhibet. *E.*

5. *Ita*. Gierigius *ista*, quod item Ernestius editurus erat. » Sic reposui, inquit, quod iam in Add. probaverat Gesnerus, et Gierigius etiam edidit, pro vulg. *ita*. » *Ita* tuetur I. A. Ernestius, quem vide. *S.* — *Humus ita communis*. Dimisit *ita* cum Arntzenio Schwarzius, reposito *ista*, quamquam ostendit aegre a se factum. Mea de sententia *ita* retineri debet, quod non minus bonos libros habet auctores: et quia, *ista* quem hic sensum habeat, intelligi nequit, nec habere commodum potest, ut opinor. Non *humus* indiget demonstratione, sed *communis* habere potest particulam αὐξητικήν. Contra bene cap. 26, n. 5, restituit *educandi* pro *educandis*, quod miror Gesnerum non in textum edi-

principi gratiae, multae sint: quae quidem reverentius fuerit integra illibataque cogitationibus vestris reservari, quam carptim breviterque perstringi; quia fere sequitur, ut illa quidem, de quibus taceas, tanta,
2 quanta sunt, esse videantur. Nisi vero leviter attingi placet, locupletatas tribus, datumque congiarium populo, et datum totum, quum donativi partem milites accepissent. An mediocris animi est, his potius repraesentare, quibus magis negari potest? quamquam in hac quoque diversitate aequalitatis ratio servata est: aequati sunt enim populo milites, eo quod partem, sed priores; populus militibus, quod posterior, sed
3 totum statim accepit. Enimvero qua benignitate divisum est! quantae curae tibi fuit, ne quis expers liberalitatis tuae fieret! Datum est his, qui post edictum tuum in locum erasorum subditi fuerant: aequatique sunt caeteris illi etiam, quibus non erat promissum.
4 Negotiis aliquis, valetudine alius, hic mari, ille fluminibus distinebatur: exspectatum est provisumque, ne quis aeger, ne quis occupatus, ne quis denique

tionis minoris recepisse; nam vel sua sponte videre licet, ita legi debere.

XXV, 1. *Esse videantur*. Potest videri hic aliquid intercidisse. Praecesserunt duo membra: prius, *integra illibataque cogitationibus reservari*, alterum, *carptim breviterque perstringi*. Infert deinde, *Quia fere sequitur, ut illa QVIDEM, de quibus taceas ... videantur*. Quis hic non exspectat simile quiddam his, « ea autem, quae breviter perstringuntur, dictis non maiora putentur etc. » Sed refellit haec Schwarzius: non male. *G.*

2. *Quibus magis negari potest*. Plebi inermi: hanc enim *populi* nomine, quod alias saepe fit, intelligit: militum metui poterat, si superiora exempla videres, seditio. *G.*

3. *In locum erasorum*. Qui tabulis congiarii iam confectis moriuntur, demigrant, cives esse desinunt, ii eraduntur. Pro his insertos et *subditos* alios non reiicit Traianus, mitior hac in re et benignior ipso Augusto, qui « quum proposito congiario multos (ob id ipsum eo potissimum tempore et ut ad patronos aliquid e publica liberalitate rediret, vid. Casaub.) manu missos, insertosque civium numero comperisset, negavit accepturos, quibus promissum non esset. » Sueton. LXII. Traianus certe magna liberalitate dat his etiam, *quibus non erat promissum*. G.

4. *Ne quis... fuisset*. Id est, ne quis

longe fuisset: veniret quisque, quum vellet; veniret
quisque, quum posset. Magnificum, Caesar, et tuum, 5
disiunctissimas terras munificentiae ingenio velut admovere,
immensaque spatia liberalitate contrahere;
intercedere casibus, occursare fortunae, atque omni
ope adniti, ne quis e plebe Romana, dante congiarium
te, hominem magis sentiret se fuisse, quam civem.

XXVI. Adventante congiarii die, observare principis
egressum in publicum, insidere vias examina infantium,
futurusque populus solebat. Labor parentibus
erat, ostentare parvulos, impositosque cervicibus adulantia
verba blandasque voces edocere: reddebant
illi, quae monebantur. Ac plerique irritis precibus 2
surdas principis aures adstrepebant; ignarique quid
rogassent, quid non impetrassent, donec plane scirent,
differebantur. Tunc rogari quidem sustinuisti, et quam- 3
quam laetissimum oculis tuis esset, conspectu Romanae
sobolis impleri, omnes tamen, antequam te viderent adirentve,
recipi, incidi iussisti: ut iam inde ab infantia parentem
publicum munere educationis experirentur;
crescerent de tuo, qui crescerent tibi, alimentisque

sentiret, se aegrum, aut occupatum, aut longe fuisse; ut mox: *omni ope adniti, ne quis... hominem magis sentiret se fuisse, quam civem.* S.

5. *Munificentiae ingenio.* Ingeniosa et arte adiuta magnificentia. Sic nempe, 49, 7, *exquisita ingenia cenarum* dixit. G. — *Velut admovere.* Quia absentes habiti pro praesentibus, et mox *intercedere casibus*, ad aegros spectat vel occupatos. L.

XXVI. 1. *Adventante.* Inserendumne post hoc participium *antea*? Certe haec particula, quam ad sensum loci explendum desideres, facillime potuit excidere. S

2. *Ac plerique.* Malim *At* mutatione, quae in scriptura Longobardica vix sentiatur. Adversativae particulae hic locum esse, apparet. Atque etiam sic dedit Schwarzius. G.

3. *Incidi.* In tabulas, in tesseras frumentarias. Sen. de Benef. IV, 28 *Frumentum publicum... accipiunt sine delectu morum, quiquis incisus est.* Sic recte Gronovius ex MSS. apud Pinc. et Grut. Al. *Quisquis civis est.* G. — *Alimentisque tuis.* Iungit hoc toto capite, propter similitudinem muneris, cum congiario *alimenta ingenuorum*, de quibus accuratius mox dicet capite proximo. Exstat multa eius rei in

tuis ad stipendia tua pervenirent, tantumque omnes uni tibi, quantum parentibus suis quisque, deberent. Recte,
4 Caesar, quod spem Romani nominis sumptibus tuis suscipis: nullum est enim magno principe, immortalitatemque merituro, impendii genus dignius, quam quod
5 erogatur in posteros. Locupletes ad tollendos liberos ingentia praemia, et pares poenae cohortantur; pau-
6 peribus educandi una ratio est, bonus princeps. Hic fiducia sui procreatos nisi larga manu fovet, auget, amplectitur, occasum imperii, occasum reipublicae accelerat, frustraque proceres, plebe neglecta, ut defectum corpore caput nutaturumque instabili pon-
7 dere, tuetur. Facile est coniectare, quod perceperis gaudium, quum te parentum, liberorum, senum, infantium, puerorum clamor exciperet. Haec prima parvulorum civium vox aures tuas imbuit, quibus tu daturus alimenta, hoc maximum praestitisti, ne rogarent. Super omnia est tamen, quod talis es, ut sub te liberos tollere libeat et expediat.

XXVII. Nemo iam parens filio, nisi fragilitatis hu-

nummis memoria, quam suo more persequutus est Ezech. Spanhemius diss. XIII, p. 542 sq. *G.*

5. *Praemia .... poenae.* De quibus ICti, quum de iure trium liberorum agunt. Vid. ad Ep. VII, 16, 2. *G.* — *Poenae.* Vti coelibes ex testamento nihil caperent nisi e proxime iunctorum, orbi, nisi dimidium. Coelibi relictum legatum caducum fieri, nisi legi intra centum dies paruerit. *L.* — *Educandis.* Al. *educandi*; quod unice verum. *S.*

6. *Frustraque proceres.* Sic Schwarzii liber. Al. *Princeps.* G.

7. *Super omnia.* Diligenter monendi sumus, illam in capita, quae vocamus, divisionem non esse a vetustis auctoribus, ne imperite divellantur, quae sunt coniunctissima. Vt hic ultima verba transitum continent, suavem sane et elegantem, ad ea, quae sequuntur: quae arctissime nisi iungas, gratia omnis perit. *G.* — Novum ab his verbis caput Ernestius exorsurus erat, notaque Gesneri deleta hanc appositurus: » Verba *Super... expediat*, quum, Gesnero etiam monente, antea male avulsa ab hoc capite (XXVII), cum quo arcte cohaererent, ad antecedens referrentur, non dubitavi ea cum Gierigio in hunc locum suum reponere. « *S.*

manae vices, horret; nec inter insanabiles morbos principis ira numeratur. Magnum quidem est educandi incitamentum, tollere liberos in spem alimentorum, in spem congiariorum; maius tamen, in spem libertatis,
in spem securitatis. Atque adeo nihil largiatur prin- 2
ceps, dum nihil auferat; non alat, dum non occidat: nec deerunt, qui filios concupiscant: contra, largiatur et auferat: alat et occidat: nae ille iam brevi tempore effecerit, ut omnes non posterorum modo,
sed sui parentumque poeniteat. Quocirca nihil magis 3
in tua tota liberalitate laudaverim, quam quod congiarium das de tuo, alimenta de tuo: neque a te liberi civium, ut ferarum catuli, sanguine et caedibus nutriuntur: quodque gratissimum est accipientibus, sciunt dari sibi, quod nemini est ereptum, locupletatisque tam multis, pauperiorem esse factum principem tan-
tum: quamquam ne hunc quidem; nam cuius est, 4
quidquid est omnium, tantum ipse, quantum omnes, habet.

XXVIII. Alio me vocat numerosa gloria tua: alio autem? quasi vero satis veneratus miratusque sim,

XXVII. 2. *Contra largiatur et auferat, alat et occidat.* In *largiatur* aut *si* vel *qui* intelligendum, aut addendum: nam id consequens, *nae ille* etc. postulat. Secus est in praecedente, ubi alia forma est orationis. In caeteris *nae ille iam brevi tempore* etc. melius simpliciter esset: *nae iam brevi tempore.* Lectio quidem vulgata *in tam b. t.* absurda est. *E.*

— *Nae ille iam brevi tempore.* Dedi lectionem Gruteri. Al. etiam Arntzenius, qui nec meminit Gruterianae lectionis: *Nae ille in tam brevi tempore.* G.

— *Tam* h. l. absurdum dicit I. A. Ernestius. Cautior Bremius, qui ad Cicer. de Finib. init. tuetur. *S.*

4. *Nec hunc quidem.* Mollius ad aures accidit *ne hunc quidem.* G. — Immo sic scribendum. Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Quamquam nec hunc quidem*, Gesnerus ait, mollius fore, *ne hunc quidem.* Immo sic sine haesitatione scribendum, posteaquam toties demonstratum est e libris bonis, *nec quidem* vitiose substitutum esse alteri *ne quidem.* *E.*

— *Tantum ipse.* Constantius Chlorus, amicis increpantibus, quod fiscum indiligentius curaret, respondit: « Bonus princeps, qui magis a suis diligitur quam timetur, habet quidquid cives possident. » *L.*

quod tantam pecuniam profudisti, non ut flagitii tibi conscius ab insectatione eius averteres famam; nec ut tristes hominum moestosque sermones laetiore ma-
2 teria detineres. Nullam congiario culpam, nullam alimentis crudelitatem redemisti; nec tibi bene faciendi fuit caussa, ut, quae male feceras, impune fecisses. Amor impendio isto, non venia quaesita est; populusque Romanus obligatus a tribunali tuo, non exo-
3 ratus recessit. Obtulisti enim congiarium gaudentibus gaudens, securusque securis: quodque antea principes ad odium sui leniendum tumentibus plebis animis obiectabant, id tu tam innocens populo dedisti, quam
4 populus accepit. Paulo minus, P. C., quinque millia ingenuorum fuerunt, quae liberalitas principis nostri conquisivit, invenit, adscivit. Hi subsidium bellorum, ornamentum pacis, publicis sumptibus aluntur, patriamque non ut patriam tantum, verum ut altricem
5 amare condiscunt. Ex his castra, ex his tribus replebuntur; ex his quandoque nascentur, quibus alimentis
6 opus non sit. Dent tibi, Caesar, aetatem dii, quam mereris, serventque animum, quem dederunt: et quanto maiorem infantium turbam iterum atque ite-
7 rum videbis incidi! Augetur enim quotidie et crescit: non quia cariores parentibus liberi; sed quia principi

XXVIII. 1. *Non ut flagitii.* Sunt alias non magni faciendae eiusmodi laudes, in quibus ipse qui laudatur sibi dicere cogitur illud, *Vitavi denique culpam, Non laudem merui.* Sed maior puriorque scilicet laus fit, a qua removeri ea possunt, quae aliorum laudes foedarunt. *G.* — *Laetiore materia.* Quam comparare solent dolio, quale balaenis obiicere nautae dicuntur, ut, dum illum sibi ludibrium habent, navem mittant. *G.*

— *Crudelitatem.* Solenne in principibus, *sepelire infamiam suam pulvere aureo.* L.

3. *Tumentibus plebis animis.* Sic Graeci οἰδεῖν etc. Pausan. VIII, c. 28, ὁ δὲ, ἅτε οἰδοῦντος αὐτῷ τοῦ θυμοῦ, παίει κ. τ. λ. S. — *Obiectabant.* Vt cani irato bolum, ne latret, v. g. Phaedr. I, 23. *G.*

6. *Videbis incidi.* Elegans etiam quorumdam librorum lectio *videbis incidi.* G

cives. Dabis congiaria, si voles; praestabis alimenta, si voles: illi tamen propter te nascuntur.

XXIX. Instar ego perpetui congiarii reor affluentiam annonae. Huius aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriae, quam pulsus ambitus campo exactus hostis mari, Oriens triumphis Occidensque lustratus. Nec vero ille civilius, quam parens noster, 2
auctoritate, consilio, fide reclusit vias, portus patefecit, itinera terris, litoribus mare, litora mari reddidit, diversasque gentes ita commercio miscuit, ut, quod genitum esset usquam, id apud omnes natum esse videretur. Nonne cernere datur, ut sine ullius 3
iniuria omnis usibus nostris annus exuberet? quippe non, ut ex hostico raptae perituraeque in horreis messes, nequidquam quiritantibus sociis auferuntur. Devehunt ipsi, quod terra genuit, quod sidus aluit, 4
quod annus tulit: nec novis indictionibus pressi ad

7. *Propter te.* Fiducia benignitatis tuae, et felicis imperii: licet congiarium aut alimenta non sperent. *G.*

XXIX. 1. *Pompeio.* Eo ipso tempore, quo de exsilio rediit Cicero, cuius in sententiam SCtum factum est de omni potestate rei frumentariae per totum orbem terrarum in quinquennium Pompeio mandanda. Vid. Cic. ad Att IV, 1. Idem Pompeius in tertio suo consulatu severiores contra ambitum leges pertulit, quem proinde *campo* Martio, in quo comitia, *pepulit.* G.

2. *Civilius.* Ipse interpretatur Secundus, non armis, non opprimenda libertate, sed *auctoritate, consilio, fide*, rem gessisse. Nempe *civiliter* agit, qui aequalitatem civium tuetur, tyrannidem non affectat. Hoc monendum fuit propter eos, qui nimis vage interpretantur *civilius, ad maiorem utilitatem reipublicae.* G. — *Litoribus mare.* Vt solvere auderent homines; *litora mari*, ut appellere possent, sine metu piratarum, vel alterius iniuriae: qua ratione commeatus et annonae vilitas restituta. *G.*

3. *In horreis.* Quae Romani in provinciis passim habebant, ubi frumenta conderent, et militares annonas. Sed et Romae horrea, per omnes regiones urbis sparsa ad publicum hoc frumentum. *L.* — *Quiritantibus.* Vid. ad ep. VI, 20, 14. *S.*

4. *Indictionibus.* Pensionibus s. tributis extraordinariis quae saepe ex improviso et ex arbitrio ab imperatoribus indicebantur. *E.* — Ab *indictionibus*, quoque, spatio nempe annorum, ea ratio et consuetudo annorum numerandorum coepit, Constantio imperante. *L.*

5 vetera tributa deficiunt. Emit fiscus, quidquid videtur emere: inde copiae, inde annona, de qua inter licentem vendentemque conveniat: inde hic satietas, nec famcs usquam.

XXX. Aegyptus alendis augendisque seminibus ita gloriata est, ut nihil imbribus caeloque deberet: siquidem proprio scmper amne perfusa, nec alio genere aquarum solita pinguescere, quam quas ipse devexerat, tantis segetibus induebatur, ut cum feracissimis
2 terris, quasi nunquam cessura, certaret. Haec inopina siccitate usque ad iniuriam sterilitatis exaruit; quia piger Nilus cunctanter alveo sese ac languide extulerat, ingentibus quidem tunc quoque ille, fluminibus
3 tamen, conferendus. Hinc pars magna terrarum mergi

5. *Videtur emere*. Sub specie emptionis, quam iniuste actum nonnunquam cum aratoribus, vel sola Ciceronis frumentaria s. in Verrem L. 3, ubi Apronii facinora enarrantur, docuerit. Caeterum protulit Schwarzius e Gudii libro hanc lectionem, » Sinit fiscus, quidquid videtur e re, emere: » sententia et ipsa bona. *G.* — Caeterum loci sensus: Olim fiscus tantum videbatur emere, revera non emebat, sed sociis, sub specioso emptionis praetextu, auferebat: nunc, quae species videatur emptionis, si priora tempora cogites, vera emptio est. Aliter Gierigius, quem Plinii acumen, opinor, fefellit. *S*.

XXX. 1. *Ipse*. Praestat *ipsa*, sicque iam alii coniecerunt. *S*.

2. *Fluminibus tamen*. Nomen *fluminibus* duplicem quasi personam habet: *ingentibus fluminibus conferendus* Nilus tum erat; *sed fluminibus tamen*, non mari, ut alias. Ita mox XXXI, 2: *Quod victorem quidem populum* (pasceret), *pasceret tamen*. Add. XXXI, 5: » Et nos Aegypto posse, et nobis Aegyptum carere non posse. » Adde finem cap. in verbo *fluxit*; it. 37, 6, in *bonis*; it. 38, 2, *hereditate*. G.

3. *Mergi repararique palanti*. Dum *mergitur* terra *amne palanti* s. vaganti, eadem *reparatur*, succum et vires quasi recipit. Nondum innotuit mihi liber, qui hanc lectionem habeat; sed divisi sunt codices inter *palanti*, et *repararique*: interim neque dum poenitet eius, quod in priore editione usu mihi venit, de quo ita tum ad el. Schwarzium scribebam: Dum dubito, dum calamus ipse inter duas lectiones fluctuat, ponendumne sit, *mergi palanti amne*, quod adhuc obtinuit, an illud ex MSS. *mergi repararique*: utrumque exiisse prelis video, et neutrum ne nunc quidem vel damnare audeo vel probare. Certe *palans amnis* mihi imagine non inamoena blandiebatur, hoc est, ripas suas, et quasi castra, hinc inde egressus, et prout fors vel impetus tulit, hic longius et

repararique palanti amne consueta, alto pulvere incanduit. Frustra tunc Aegyptus nubila optavit, caelumque respexit, quum ipse foecunditatis parens contractior et exilior, iisdem ubertatem eius anni angustiis, quibus abundantiam suam, cohibuisset. Neque enim 4
solum vagus ille, quum expanditur, amnis intra usurpata semper collium substiterat atque haeserat; sed supino etiam ac detinenti solo, non placido se mollique lapsu refugum abstulerat, et necdum satis humentes terras addiderat arentibus. Igitur inundatione, 5

densior, hic rarior et brevius commoratus. Quid? si utrumque est a Plinio, et error noster suam huic loco faciem, ut Nealcis furor desperatam in equo spumam, reddidit? *G.* — *Incanduit.* Incaluit, exarsit. Nempe hunc ardorem continuum *altus pulvis* sequebatur, et ipse fervens. *E.*

4. *Quum expanditur.* Vulg. *vagus ille expanditor amnis:* quasi substantivum nomen sit *expanditor*. Lectionem nostram debemus his, quae e bonis libris notavit Schwarzius, in quibus *expandebatur*, vel *expanditur:* cui verbo *si* vel *quum* praeponendum, iam iudicarunt viri docti. *G.* — Forcellinus: *vagus ille et expanditor amnis*, hac addita explicatione: id est, qui se extra alveum suum expandit et effundit. *S.* — *Intra usurpata.... collium.* Observanda vis vocis *intra*. Substitit *intra* colles usurpatos, non adscendit, quo solebat: non superavit colles, unde deinde per plana camporum diffunderetur. *G.* — *Supino ac detinenti solo.* Humili, ubi alias morari aqua solet. Nempe ut *altum* et *profundum*, relatae ad terminum, haec, unde despicitur, illa, quo suspicitur, appellationes, usurpantur mutatis non nunquam vicibus: sic *supinum*, quod proprie *devexo* opponitur (vid. Frontin. de Aquaed. art. XXXVI, p. 103 Pole.), interdum non refertur ad adscensum, ut plerumque, sed ad descensum, ita ut humile potius, quam altum, notet. Liv. VII, 24: *Egistis praecipites supina valle*, id est adverso monte subire ad vos ausos deturbastis. Sic avunculus nostri lib. 23 princ. *Tellure supina quae proveniunt*, frumenta, flores, herbas opponit *Pomonae*, hoc est, arborum fructibus, iisque, quae vocat *pendentia*. G. — Pro *detinenti*, quod non satis commodum sensum habet, Arntzen. e MS. dedit *clementi*, hoc est, sensim et tarde se supra planitiem extollente. Hoc et Gesnerus, in epist. ad I. A. Ernestium, probaverat. *E.* — Caeterum *solum supinum* compares cum Graecorum γῇ ὑπτίᾳ. Appianus de Bello Mithrid. XLII. ἐν ᾧ σφίσι μὲν ὕπτιον καὶ εὐπετὲς ἐν δίωξιν καὶ ἀναχώρησιν ἦν πεδίον· ubi κρημνοί opponuntur πεδίῳ ὑπτίῳ, ut hic *colles solo supino*. *S.* — *Refugum.* *Refusum* liber Schwarzii. Sed *refugum* videtur ad celeritatem refluentis aquae pertinere, et exprobrationem quamdam continere Nili. *G.* — *Nec dum satis humentes.* *Semimadidam* terram in primis abominantur agricolae; vid. Colum. II, 4, 5. *G.*

id est, ubertate, regio fraudata, sic opem Caesaris invocavit, ut solet amnem suum: nec longius illi adversorum fuit spatium, quam dum nuntiat. Tam velox, Caesar, potentia tua est, tamque in omnia pariter intenta bonitas et accincta, ut tristius aliquid saeculo tuo passis, ad remedium salutemque sufficiat, ut scias.

XXXI. Omnibus equidem gentibus fertiles annos gratasque terras precor: crediderim tamen per hunc Aegypti statum tuas Fortunam vires experiri tuamque vigilantiam spectari voluisse: nam quum omnia ubique secunda merearis, nonne manifestum est, si quid adversi cadat, tuis laudibus tuisque virtutibus materiem campumque prosterni, quum secunda felices, adversa magnos probent? Percrebuerat antiquitus, urbem
2 nostram nisi opibus Aegypti ali sustentarique non posse. Superbiebat ventosa et insolens natio, quod victorem quidem populum, pasceret tamen; quod in suo flumine, in suis navibus vel abundantia nostra,

XXXI. 1. *Spectari*. Libri, puto, omnes *expectare*; nisi quod Cuspin. *ostentare*, sententia magnifica. Illud *ex* praefixum librariis illius aetatis deberi, credibile est, quae *espece*, *esprit*, *espéc*, *espeio* formavit e *specie*, *spiritu*, *spada*, *speculo*, etc. *x* enim et *s* perpetuo fere miscentur. Hinc *spectare* malit cel. Schwarzius, me non invito, nisi quod sic ab *experiri* distinguere vix possum. Itaque nihil dum melius puto, quam cum Baunio legere *spectari*. Add. ad XXXIII, 3, et XXXV, 3, ad quem posteriorem locum vid. Schwarzius; it. Drakenb. ad Liv. VI, 33, 1. Caeterum *spectare* vult etiam Arntzenius. *G*.

— *Expectare*, quod Gierigius edidit, etiam multum languere mihi h. l. videtur prae *spectari*, quod commendatur sequentibus: « tuis laudibus, tuisque virtutibus materiem campumque prosterni. » Iam enim virtutes late longeque *spectari* possunt. *E*. — Mihi quidem *spectare* verum videtur. *S*. — *Prosterni*. Praestat Arntzenii *praesterni*, probatum item Gesnero in ep. ad I. A. Ernest. *S*.

2. *Pasceret tamen*. Vid. ad XXX, 4, *fluminibus tamen*. G. — *In suis navibus*. Classe illa Alexandrina, de qua plena manu ad hunc locum cl. Schwarzius. Nempe *navibus* legendum, non *manibus*, pulchre monuere viri docti. Sic dedit etiam Arntzenius. Quod autem huius classis opportunitate usum Paulum Apostolum, assentiuntur Hasaen viri celeberrimi, reprehendere non ausim equidem, quum faveat Act. XXVII, 6 et 38: interim

vel fames esset. Refudimus Nilo suas copias: recepit 3
frumenta, quae miserat, deportatasque messes revexit:
discat igitur Aegyptus, credatque experimento, non
alimenta se nobis, sed tributa praestare; sciat, se non
esse Pop. Roman. necessariam, et tamen serviat. Post 4
haec, si volet, Nilus amet alveum suum, et fluminis
modum servet: nihil hoc ad Vrbem, ac ne ad Aegy-
ptum quidem, nisi ut inde navigia inania et vacua et
similia redeuntibus, hinc plena et onusta et qualia
solent venire, mittantur; conversoque munere maris,
hinc potius venti ferentes et brevis cursus optentur.
Mirum, Caesar, videretur, si desidem Aegyptum ces- 5
santemque Nilum non sensisset Vrbis annona: quae
tuis opibus, tua cura usque illuc redundavit, ut si-
mul probaretur, et nos Aegypto posse, et nobis Ae- 6
gyptum carere non posse. Actum erat de foecundis-
sima gente, si libera fuisset: pudebat sterilitatis inso-
litae, nec minus erubescebat fame, quam torqueba-

scrupulum mihi movent CCLXXVI homines in una navi frumentaria. Verum tollit eum scrupulum Luciani navis σιταγωγὸς Aegyptia, in qua τὸ τῶν ναυτῶν πλῆθος στρατοπέδῳ ἄν τις εἰκάσειεν. pag. 494, 4. *G.*

3. *Refudimus Nilo.* Bona fide, Secunde, nonne istue etiam ventosulum est? Quid refudistis igitur? Vnius anni annonam, pro tot et perpetuis Aegypti classibus. Sed redit ad modestiam, quamquam et istam subdolam, deinde c. XXXII, 3 et 4. *G.* — Ventosus sane locus, adeoque insolens, ut alii haud pauci in hoc libro. Nolim tamen hoc nomine Plinium durius increpare, cui, ut oratori, aliquid licentiae concedendum. Alia lex orationis eiusque de genere ἐγκωμιαστικῷ, alia historiae. *S.*

4. *Venti ferentes.* Virgil. Aen. III, 473, *Fieret vento mora ne qua ferenti.* Graecorum ἄνεμος φορός. vid. Wesseling. ad Diod. Sic. t. I, p. 685. *S.*

5. *Mirum... videretur.* Conf. supra IX, 4; it. 34, 6. Argumentatur ita: Mira et laudibus nostris digna fuisset providentia tua, si sterilitatem Aegypti, emansionem (sit venia verbo) classis Alexandrinae, non sensisset annona Vrbis; si non aucta esset inde illius caritas: quae annona contra ea, per tuam providentiam, instar vasis pleni redundavit et superfluxit usque in Aegyptum. Satis erat Romam carere posse Aegypto: eidem de suo impertiit. *G.*

6. *Si libera fuisset.* Si non subiecta fuisset imperio Rom. adeoque providentia et cura optimi imperatoris caruisset. *E.*

tur; quum pariter a te necessitatibus eius pudorique subventum est: stupebant agricolae plena horrea, quae non ipsi refersissent, quibusque de campis illa subvecta messis, quave in Aegypti parte alius amnis. Ita beneficio tuo, nec maligna tellus, et obsequens Nilus: Aegypto quidem saepe, sed gloriae nostrae nunquam largior fluxit.

XXXII. Quam nunc iuvat provincias omnes in fidem nostram ditionemque venisse, postquam contigit princeps qui terrarum foecunditatem nunc huc, nunc illuc, ut tempus et necessitas posceret, transferret referretque! qui diremptam mari gentem, ut partem aliquam populi plebisque romanae, aleret ac tueretur!
2 Et caelo quidem nunquam benignitas tanta, ut omnes simul terras ubertet foveatque; hic omnibus pariter, si non sterilitatem, at mala sterilitatis exturbat: hic, si non foecunditatem, at bona foecunditatis importat:

— *Quibusque de campis.* Repetendum est *stupebant*, hoc est, cum stupore mirabantur, et nesciebant, *quibus d. c.*, etc. *E.* — *Alius amnis.* Qui fertilitatem induxisset. Miram suavitatem habet hic locus ex observato ἤθει. Aegyptii non a pluviis, sed ab amne expectant humorem satis; unam modo fertilitatis caussam norunt. Haec venustas perierit, si tibi persuaderi a Lipsio patiare, legendum potius *alius annus*, id est, proventus messis. Et persuaderi sibi passus est, in paritate prope auctorum Arntzenius. *G.*

—*Obsequens Nilus.* In tantum certe, ut allatum classe frumentum adverso amne ad interiora Aegypti perferatur. Interpunctionem post *Nilus* sustulit Schwarzius. *G.* — Schwarzium sequutus est Gierigius, qui edidit: *et obsequens Nilus Aegypto quidem saepe* etc. hoc sensu: beneficio tuo primum non maligna tellus fuit, deinde Nilus *obsequens*, votis notis se quasi accommodans, Aegypto quidem etc. — Non damno: tamen nescio quomodo ista oratio abrupta, quam interpunctio efficit, magis Pliniana videtur. *E.* — Probo Gesneri interpunctionem. Tum malim voce repetita: *Nilus Aegypto quidem* etc. *S.* — *Aegypto quidem saepe.* Prozeugma, ut vocant Grammatici. *Aegypto saepe largior fluxit Nilus*, et foecunditatem illi conciliavit: *sed gloriae* etc. Refert ad hanc gloriam Lipsius nummum Traiani, in cuius aversa Nili consueta effigies, cum nomine addito, et inscriptione. S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. *G.*

XXXII. 2. *Vbertet.* Sic Gudius e MS. quod probat Schwarzius. Al. cum Arntzenio *uberet.* Sententia eadem. *Vbertat* legitur constanter apud imitatorem Nostri Eumenium pro Fla-

hic alternis commeatibus orientem occidentemque
connectit, ut, quae ubique feruntur, quaeque expe-
tuntur, omnes gentes invicem capiant, et discant,
quanto libertati discordi servientibus sit utilius, unum
esse, cui serviant. Quippe discretis quidem bonis om- 3
nium, sua cuiusque ad singulos mala; sociatis autem
atque permixtis, singulorum mala ad neminem, ad
omnes omnium bona pertinent. Sed sive terris divi-

viens. s. VII, 9, 6. *G.* — *Alternis commeatibus.* I. e. mutuis, ubi alteri sufficiunt, quae desunt aliis. Nimis manifestum est, et monuit Lipsius, sic legendum, pro *aeternis*, quod libros, in quantum Schwarzio innotuere, omnes obsedit, ac tuetur Arntzenius, quam bene, ipse viderit. Retinet illustratque Schwarz. *G.* — Hunc sequutus etiam Gierigius *aeternis* edidit. At enimvero ipse Plinius prodidit, se *alternis* scripsisse. Nam quae sequuntur: » ut, quae ubique feruntur, quaeque expetuntur, omnes gentes invicem capiant: « et mox, » quippe discretis quidem bonis omnium, sua cuiusque ad singulos mala; sociatis autem atque permixtis etc. » haec, inquam, illos tantum *alternos* commeatus, non *aeternos*, explicant. *E.* — *Feruntur, quaeque. Feruntur*, proferuntur a terra, vel ultro, vel quum culta est. *Seruntur* est e coniectura Lipsii. Alii plures apud Schwarzium sic: » ut, quae ferunt, quaeque expetunt opes gentes, discant invicem capiant quanto. « Priora certe verba commode se habent. *G.* — Vid. I. A. Ernest. ad h. l. *S.* — *Quae ubique feruntur.* Non possum concoquere in hac sententia *feruntur*, estque aut *efferuntur* legendum: nam prima syllaba in concursu hoc finalis et primae literae facile excidere potuit: aut *feruntur*: cap. 29, 2, » quod genitum esset usquam, id apud omnes natum esse videretur. « *E.* — *Libertati discordi.* Propter *libertatem discordem*, quae non accommodet se voluntati cuiusquam, sed suas sibi res habeat, suam sibi rationem sequatur, omnia facientibus. Hoc enim esse v. c. *servire gloriae*, gloriae caussa omnia facere, satis apertum. Veniam ergo mihi dabunt aequi aestimatores unius apicis immutati, posito *libertati* pro *libertate*, quod librarius aliquis, credo, posuit, quum iungendum comparativo *utilius* videretur. Vid. tamen, quomodo vulgatum tueatur Perizonius et Schwarzius. *G.*

3. *Ad neminem . . . pertinent.* Cave haec verbo tenus intelligas. Bene Gierigius docuit ad h. l. e studio concinnae antitheseos hyperbolice dicta esse pro, minus urgent singulos, quia levantur auxilio sociorum, qui in societatem malorum veniunt, et sua bona communicant cum caeteris. *E.* — *Omnium bona.* Arntzenius *omnia b.* ex MSS. *G.*

— *Terris divinitas. Divinitatem* illam *terrarum*, illos *amnium genios* figuris humanis, illam mulierum stolatarum, turritas coronas gestantium, hos senum gigantiformium etc. passim in nummis et aliis repraesentari,

nitas quaedam, sive aliquis amnibus genius; et solum
illud et flumen ipsum precor, ut hac principis beni-
gnitate contentum, molli gremio semina recondat.
4 multiplicata restituat. Non equidem reposcimus foe-
nus: putet tamen esse solvendum, fallacemque unius
anni fidem, omnibus annis, omnibusque postea sae-
culis tanto magis, quia non exigimus, excuset.

XXXIII. Satisfactum qua civium, qua sociorum uti-
litatibus. Visum est spectaculum inde non enerve,
nec fluxum, nec quod animos virorum molliret et
frangeret, sed quod ad pulchra vulnera contemptum-
que mortis accenderet; quum in servorum etiam no-
xiorumque corporibus amor laudis et cupido victoriae
2 cerneretur. Quam deinde in edendo liberalitatem,
quam iustitiam exhibuit, omni affectione aut intactus,
aut maior! Impetratum est, quod postulabatur: ob-
latum, quod non postulabatur. Institit ultro, et, ut
concupisceremus, admonuit: ac sic quoque plura ino-
3 pinata, plura subita. Iam quam libera spectantium
studia, quam securus favor! Nemini impietas, ut so-

notum est. Vid. de Africa Epist. VII, 27, 2. *G.*

4. *Fallacemque... fidem... excuset.* Sterilitatem unius anni omnium annorum sequentium proventu compenset. Exquisitus verbi *excusare* usus. Attulerunt interpretes exempla Claud. XXVI, 562, *armis excusate nefas.* Stat. Theb. VI, 41, *Lacrymis excusant crimen obortis.* E.

XXXIII. 1. *Spectaculum.* Ludi, quos in principio imperii edere solebant imperatores, a Traiano quoque editi. *E.* — *Spectaculum* gladiatorium edebant quia ituri ad bellum Romani debebant pugnas videre et ferrum et nudas inter se cohortes, ne dimicantes in bello armatos hostes timerent aut vulnera, aut ferrum. *L.* — *Nec fluxum.* Vid. Arntzen. ad Aurel. Victor. p. 146. *S.* — *Pulchra vulnera.* Quae pro patria fortiter pugnantes accipiunt. — De *amore laudis* in servis etiam et noxiis conspicuo cf. Cic Tusc. II, 47. *E.* — *Servorum.* Duo enim genera hominum ad hos ludos, servi aut noxii. Illi vel bello capti, vel praelio; a lanistis empti isti, qui ob facinus aut scelus damnati in hos ludos. *L.*

2. *In edendo liberalitatem.* Conf. VI, 34, 2. *G.* — *Intactus... maior.* *Intactus*, liber omnino, indole et natura: *maior*, eo animo et consilio, ut affectiones comprimat et vincat.

3. *Impetus.. .obiecta.* Vt Domitia-

lebat, obiecta, quod odisset gladiatorem: nemo e spectatore spectaculum factus, miseras voluptates unco et ignibus expiavit. Demens ille, verique hono- 4
ris ignarus, qui crimina maiestatis in arena colligebat, ac se despici et contemni, nisi etiam gladiatores eius veneraremur, sibi maledici in illis, suam divinitatem, suum numen violari, interpretabatur; quum se idem quod deos, idem gladiatores quod se putabat.

XXXIV. At tu, Caesar, quam pulchrum spectaculum pro illo nobis exsecrabili reddidisti! Vidimus delatorum agmen inductum, quasi grassatorum, quasi latronum. Non solitudinem illi, non iter, sed templum, sed forum insederant: nulla iam testamenta secura,

nus teste Sueton. X. Patrem familias quod Thracem mirmilloni (quicum pugnabat) parem, muneratio (Domitiano editori, cuius adversus favor illum premebat) » imparem dixerat, detractum e spectaculis in arenam canibus obiecit, cum hoc titulo, » Impie loquutus parmularius. De *impietatis* illa notione pro crimine maiestatis dictum ad II, 1. Caeterum hic civis, ut et ille Esius Proculus a Caligula detractus, Sueton. XXXV (conf. cap. 31), *e spectatore* factus est spectaculum. Recepimus enim Schwarzianam lectionem, quam is e codicis sui his verbis exsculpsit, *Nemo exspectator, exspectaculum factus*. Vid. ad XXXI, 1. *G.* — *Vnco et ignibus. Vnco*, quo iniecto traherentur per arenam: *ignibus*, quibus in *tunica* illa *molesta* urerentur homines, de qua Iuven. VIII, 235. Vtrumque supplicium coniungere videtur idem, 1, 155: *Taeda lucebis in illa, Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant; Et latum media sulcum diducit arena.* Sic legendum illum locum puto. Vid. nostram Edit. Iuvenalis, vol. I, p. 17, 68 et 69, ubi varios sensus exposui. *L.*

4. *Idem quod deos.* Scil. *putaret* Pro *quum* Gierigius e libris scriptis et editis recepit *quumque*. E.

XXXIV. 1. *Delatorum indicium.* Sic boni libri complures. Sed nec altera non satis magna factio, *delatorum agmen inductum*. Aut *inductum* primo corruptum in *iudicium*, quo facto *agmen* ut superfluum periit: aut, hoc quum excidisset, *inductum* in *iudicium* mutatum est. Ita recte disputat Schwarzius. Sed Arntzen. *agmen inductum* praefert. *G.* — Praefert item I. A. Ernestius, expressitque Gierigius. Iure, opinor. Cf. §. III, 4. *S.* — *Delatorum iudicium. Del. agmen inductum* recte receptum ab Arntzenio, Schwarzio et Gesnero in ed. sec. min. idque et in hac editione exprimi debebat. De spectaculis hic sermo est, non iudiciis. *L.* — *Status certus.* Vt sciret certo se liberum, se patricium; suum servum autem non esse liberum etc. *G.* — Al. *nullus status certus*. Nostram lectionem tuetur I. A. Ernestius. *S.* — *Nulla iam testamenta secura, nullius status certus.* Hoc me-

nullius status certus: non orbitas, non liberi prode-
2 rant. Auxerat hoc malum principum avaritia. Advertisti
oculos, atque ut ante castris, ita postea pacem foro red-
didisti: exscidisti intestinum malum; et provida severi-
tate cavisti, ne fundata legibus civitas eversa legibus
3 videretur. Licet ergo quum fortuna, tum liberalitas
tua visenda nobis praebuerit, ut praebuit, nunc in-
gentia robora virorum, et pares animos; nunc imma-
nitatem ferarum, nunc mansuetudinem incognitam;
nunc secretas illas et arcanas, ac sub te primum com-
munes opes: nihil tamen gratius, nihil saeculo dignius,
quam quod contigit desuper intueri delatorum supina
4 ora, retortasque cervices. Agnoscebamus et frueba-
mur, quum velut piaculares publicae solicitudinis
victimae, supra sanguinem noxiorum, ad lenta sup-
5 plicia gravioresque poenas ducerentur. Congesti sunt
in navigia raptim conquisita, ac tempestatibus dediti;
abirent, fugerentque vastatas delationibus terras: ac,
si quem fluctus ac procellae scopulis reservassent,

lius puto, quam *nullus*, quod servavit Schwarzius, etsi alterum non improbat, immo contra Arntzenii rationes defendit. Sane genitivus cum *statu* solet iungi. Sueton. Vesp. VIII, de *statu defunctorum* quaerere Tacitus A. III, 28, *multorum status* excisi. *E.*

2. *Eversa legibus.* Quas perverse et calumniatorie interpretabantur delatores. *G.*

3. *Ferarum.* Quas ipsas ita largiter praebuit, ut aliquando mille ferae caesae, interdum ad decem millia fuerint. *L.* — *Secretas... opes.* Palatinas opes in theatris ac templis publicabat Traianus. Laudatum Lipsio Epigramma Martialis XII, 15: *Quidquid Parrhasia* (Palatina) *nitebat aula*, *Donatum est oculis* in theatro, *deisque* in templis *nostris*. G.

4. *Supra sanguinem noxiorum.* Qui in circo depugnare, vel inter se vel cum bestiis, coacti poenae caussa fuerant. Eodem inducti delatores, ut viderent, quid et ipsi commeruissent. Vide laudandum statim ad c. 35, 4 locum Suetonii. *G.*

5. *Raptim conquisita.* Pravitatem ac parvitatem sic iudicari, lubenter Lipsio adsentior: sed quid si melius ea indicatur voce *consuta?* ut sint σχεδίαι, id est, rates temere contextae, quae facile solverentur: vid. de similibus suppliciis Casaub. ad Suetonii Caes. 66. *G.* — *Scopulis reservassent.* Fere probabilius enim erat, eos in mari perire, solutis mox navigiis. *G.*

hic nuda saxa et inhospitale litus incoleret: ageret duram et anxiam vitam, relictaque post tergum totius generis humani securitate, moereret.

XXXV. Memoranda facies, delatorum classis permissa omnibus ventis, coactaque vela tempestatibus pandere, iratosque fluctus sequi, quoscunque in scopulos detulissent. Iuvabat, prospectare statim a portu sparsa navigia, et apud illud ipsum mare agere principi gratias, qui, clementia sua salva, ultionem hominum terrarumque diis maris commendasset. Quan- 2
tum diversitas temporum posset, tum maxime cognitum est, quum iisdem, quibus antea cautibus innocentissimus quisque, tunc nocentissimus affigeretur; quumque insulas omnes, quas modo senatorum, iam delatorum turba compleret, quos quidem non in praesens tantum, sed in aeternum repressisti, in illa poenarum indagine inclusos. Ereptum alienas pecunias eunt? 3
perdant, quas habent: expellere penatibus gestiunt? suis exturbentur: neque, ut antea, exsanguem illam et ferream frontem nequidquam convulnerandam praebeant punctis, et notas suas rideant; sed exspectent paria praemio damna, nec maiores spes, quam

XXXV. 2. *Tunc nocentissimus.* MSS. quidam *nunc*, eadem sententia, sed hoc vividius. Sic statim *affigeretur* praeferendum alteri *affligeretur*: et *in illa poenarum indagine*, pro *mille poenarum*: omnia praesidiis Schwarzianis debentur. *G.* — *Poenarum indagine.* In insula, quam mare, tanquam indago, cingit, ne ex illa aufugere possint. In illa igitur insula poenas luunt. Quis non videat, hoc sensu *poenarum indaginem* durius audaciusque dictam? *E.*

3. *Eunt? ... gestiunt?* Addidi signa interrogationis; addituriusque erat Ernestius. Sic et Gierigius. *S.* — *Exsanguem.* Ruboris et pudoris expertem; *ferream*, sensus idem. *G.* — *Notas suas.* K literam, Kalumniae notam, e lege Remmia, qua de re viri docti ad Cic. pro Rosc. Am. cap. 20, ubi illud Papiniani non omittunt, quum hominem *integrae frontis* opponit damnato calumniae l. 13, π, de testibus. Omnia dedit, puto, nondum enim vidi, cel. Brencmannus in diss. de Lege Remmia. *G.* — *Exspectent.* Sic Schwarzius. Al. *spectent*, eadem fere sententia; spectent considerent ante factum. *G.*

metus habeant, timeantque, quantum timebantur.
4 Ingenti quidem animo divus Titus securitati nostrae ultioniquc prospexerat, ideoque numinibus aequatus est: sed quanto tu quandoque dignior caelo, qui tot res illis adiecisti, propter quas illum deum fecimus! Id hoc magis arduum fuit, quod Imperator Nerva, te filio, te successore dignissimus, postquam magna quaedam edicto Titi adstruxerat, nihil reliquisse tibi videbatur, qui tam multa excogitasti, ut si ante te
5 nihil esset inventum. Quae singula quantum tibi gratiae dispensata adiecissent! At tu simul omnia profudisti; ut sol et dies non parte aliqua, sed statim totus, nec uni aut alteri, sed omnibus in commune profertur.

XXXVI. Quam iuvat cernere aerarium silens, et quietum, et quale ante delatores erat! Nunc templum illud, nunc vere aedes, non spoliarium civium, cru-

4. *Divus Titus.* Sueton. cap. 8: "Delatores mandatoresque (delationum) in foro flagellis ac fustibus caesos, ac novissima traductos per Amphitheatri arenam, partim subiici in servos, ac venire imperavit, partim in asperrimas insulas avehi." *G.* — *Dignior caelo.* Quod ab Adriano successore factum faventissimo senatu. *L.* — *Tot res illis adiecisti.* Illis rebus, legibus, institutis. Nempe *illis* scribendum, Schwarzio auctore, pro *illi*, quod vix commode interpretari quisquam poterit: et infeliciter tentavit Arntzenius; nam *propter quas* non aliorsum quam ad *illis* referri potest. Sic etiam statim ex eiusdem observatis dedimus *postquam... nihil reliquisse.* G. — *Tot res.* Domitianus Titum caelo vindicavit, ut dei frater haberetur. *L.* — *Nihil reliquisse tibi videbatur.* Al. *nihil reliquisse nisi tibi videbatur.* Sed vid. Gesneri epist. ad I. A. Ernestium. *G.*

5. *Dispensata ... omnia.* Haec sibi opponuntur. Ergo *dispensata* sunt singula, quae per partes, singulatim aguntur. Sequens comparatio rem magis illustrat. *E.* — *Dispensata*, Graecorum τεταμιευμένα. Vid. Wesseling. ad Diod. Sic. T. I, p. 257 sq. *S.* — *At ... profudisti.* Etiam illud *at*, omissum a quibusdam, revocavit Schwarzius. *G.* — *Omnibus.* ὁ θεός τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθούς. Deus solem profert malis et bonis in commune. Matth. V, 45. *L.*

XXXVI. 1. *Aerarium.* Aerarii cura olim quaestoribus, sub C. Caesare aedilibus duobus commissa est donec Augustus praetorios substituit. *L.* — *Vere aedes.* Vtrumque iungit, quia *templum* proprie est illa patens undique columnarum substructio; *aedes* autem eavum illud clausum, quod alias *cella* vocatur. Sequimur Gron. Obss. IV, 16, p. 245, qui pro vulgato

entarumque praedarum saevum receptaculum, ac toto in orbe terrarum adhuc locus unus, in quo, optimo principe, boni malis impares sint. Manet tamen 2
honor legum, nihilque ex publica utilitate convulsum: nec poena cuiquam remissa, sed addita est ultio, solumque mutatum, quod iam non delatores, sed leges timentur. At fortasse non eadem severitate fiscum, 3
qua aerarium, cohibes; immo tanto maiore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis. Dicitur actori, atque etiam procuratori tuo, « in ius veni;

deus (Saturnum autem intelligebant), *aedes* substituit. *Deus* tanto minus convenit, quia nihil habet, quod ex adverso respondeat. Nihil aliud, quam loci nomina ponere voluit, posuit, Plinius. Et tamen *aedes* Arntzenio displicet, et, quod hic ait, non probabatur Perizonio. *G.* — *Spoliarium.* Quum sit locus, ubi gladiatorum vestes et instrumentum servarentur in Amphitheatro, apparet ex Sen. epist. 93 extr. etiam *occisos in spoliario gladiatores.* Et controv. 33 pr. *infantium spoliarium*, ubi truncarentur, vel debilitarentur. Nec aliter de provid. cap. 3. *G.* — Nunc *spoliarium* simpliciter est locus, in quo pecuniae civium, tamquam rapinae et spolia delatorum, deponuntur. *E.* — *Ac... locus unus.* Aerarium reip. in aede Saturni constitutum, nunc unus est locus in orbe terrarum, ubi, optimo licet principe imperante, tamen boni defensores illius vincuntur a malis et impudentibus hominibus: quia mavult Caesar caussa cadere aerarium, quam esse, qui de eo vel iniuria queratur. Sic s. IV: « Saepius vincitur fiscus, cuius mala caussa nunquam est, nisi sub bono principe. » — *Ac toto in orbe terrarum adhuc locus unus in quo* etc. Gesnerus hoc male accepit adfirmandi sensu. Immo e praecedentibus intelligendum *non; ac non toto* etc. Hoc pulchre vidit, et more suo, verbis multis explicavit Schwarzius. I. A. Ern. — *Impares essent.* Scribendum *sint.* Duae ultimae literae vocabuli praegressi perperam iteratae. *S.*

2. *Manet tamen.* Qui sub Nerva non manebat. Vox Frontonis consulis apud Xiphil. e Dion. lib. 68, p. 769. B. *ὡς κακὸν μὲν ἐστιν αὐτοκράτορα ἔχειν, ἐφ᾽ οὗ μηδενὶ μηδὲν ἔξεστι ποιεῖν, χεῖρον δὲ, ἐφ᾽ οὗ πᾶσι πάντα.* *G.* — *Addita est ultio* in calumniatores ac delatores fisci patronos. *G.*

3. *Fiscus*, bona propria principis; *Aerarium* bona publica. *L.*

— *Actori, atque etiam procuratori.* Vel hinc apparet, maioris dignationis *procuratorem* esse quam *actorem.* Sic et in privatis familiis. Noster ep. III, 19, 2, in eadem re *procuratorem* unum, plures *actores* commemorat. *G.* — *Dicitur actori atque etiam procuratori.* Notulam ad haec verba, qua hinc intelligi patet, procuratorem esse maiorem actore, deletam vellem. Non hic de dignitate sermo est. Nihil aliud dicitur, quam fiscum sive ministros

4 sequere ad tribunal. » Nam tribunal quoque excogi-
tatum principatui est, par caeteris, nisi illud litiga-
toris amplitudine metiaris. Sors et urna fisco iudicem
assignat: licet reiicere, licet exclamare: « Hunc nolo,
timidus est, et bona saeculi parum intelligit: illum
volo, quia Caesarem fortiter amat. » Eodem foro utun-
tur principatus et libertas. Quae praecipua tua gloria
est, saepius vincitur fiscus; cuius mala caussa nun-
5 quam est, nisi sub bono principe. Ingens hoc meritum:
maius illud, quod eos procuratores habes, ut plerum-
que cives tui non alios iudices malint. Liberum est
autem disceptanti dicere: « Nolo eum eligere. » Neque
enim ullam necessitatem muneribus tuis addis, ut

fisci, non meliori esse conditione in controversiis fisci, quam privatos: eosque ad magistratum in ius vocari a privatis posse, sicut privatos ab ipsis. Ern.

4. *Principatui*. In quo ipse princeps conveniri, et peti ab illo possit. Quod l. II, de O. I, §. 32, commemoratur, « Praetor, qui inter fiscum et privatos ius diceret, » institutus a Divo Nerva, illud ad Narvam Traianum pertinere suspicatur Schwarzius, id est ad ipsum, in quo versatur hic Plinius, iudicium. Dedimus coniecturam certissimam Lipsii, pro vulgato, *cruciatu*, quod nihili est, et misere defenditur ab Arntzenio. *G.*

— *Reiicere*. Nam id moris prisci, ut sortitione facta, et quum iudices iam sedissent, accusator et reus, quisque sibi suspectos possent reiicere, et iubere cedere; in eorum locum alios subsortiebantur. Reiiciendi autem iudicis formula erat *eiero*. L.

— *Quae*. Suspicor *quaeque*. Sic et Lipsius. *S.*

5. *Disceptanti*. Quis est ille? arbiterne et iudex, an litigator? De iudice dici hoc verbum, dubium non habet. Ipse noster sic ep. VI, 15, 2. Sed etiam de litigatore Cic. in Verr. II, 15: « Heraclius cum advocatis adit, et postulat, ut sibi cum Palaestris... aequo iure disceptare liceat. » Id pro Corn. Balbo XXVIII, de hoc ipso reo: « Non de aliquo crimine, inquit, sed periculo suo de publico iure disceptat » Hac. itaque licet etiam sic intelligere: Potestatem habet litigator dicendi, *nolo eum*, nempe procuratorem Caesaris, de quo sermo est, *eligere* iudicem caussae meae. *Eligendi* verbo in tali re locum esse, et Servius docet ad Ecl. III, 50: « Editicius iudex est, quem una pars eligit: » et Nostri avunculus in praefatione, ubi iudicium de suis scriptis comparat cum lite, ubi dixerat, se posse cuivis alii dicere: « Quid te iudicem facis? quum hanc operam condicerem, tu non eras in hoc albo: » subiungit, « Haec ego mihi patrocinia ademi nuncupatione: quoniam plurimum refert, sortiatur aliquis iudicem, an eligat. » Et, « summum quisque caussae suae iudicem facit

qui scias, hanc esse beneficiorum principalium summam gratiam, si illis et non uti licet.

XXXVII. Onera imperii pleraque vectigalia instituti, ut pro utilitate communi, ita singulorum iniuriis
coëgerunt. His Vicesima reperta est, tributum tolerabile et facile heredibus dumtaxat extraneis, domesticis grave. Itaque illis irrogatum est, his remissum: 2
videlicet, quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent, destringi aliquid et abradi bonis, quae sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate, meruissent, quaeque nunquam ut aliena et speranda, sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda cepissent. Haec mansuetudo legis veteribus civibus 3

quemcunque, quum eligit. » Neque enim provocare decorum est ab eo, quem ipse elegeris, qui proinde ipsa electione tua fit summus. Quae verba subiiciuntur in omnibus, Harduino teste, libris, *unde provocatio appellatur*, ea glossam puto, ad ea quae parvo intervallo praecedunt adscripta, » quum Tribunos appellaret, » hoc modo: *Vnde provocatio appellatio* sc. dicta. *Appellatio* enim recentius. *G.* — *Summam gratiam*. *Gratia*, Venus quaedam, et maxima commendatio accedit beneficio principis, si liceat etiam recusare, et illo non uti. Servari itaque cupio nomen, quod abest in quibusdam libris, et abesse potest, ut *summam* fiat substantivum: sed gratiam miram huic loco conciliat. Omisit etiam Arntzenius caussa nulla allegata. *G.*

XXXVII. 1. *Vectigalia*. Ad res et fundos, τέλος. *Tributum* ad capita et res mobiles, φόρος. *L.* — *Vicesima*. *Vicesima* pars *hereditatum* solvi iussa primum ab Augusto, ita tamen ut proximi quique, et pauperes, immunes essent. Omnem huius tributi historiam, cuius hic magna pars est, persequitur Petr. Burmannus de vectigalibus Pop. Rom. cap. 11. Potiora dabit cel. Schwarzius ad h. l. Locus classicus apud Dionem l. 55, p. 565. E. τὴν εἰκοστὴν τῶν κλήρων καὶ τῶν δωρεῶν, ἃς ἂν οἱ τελευτῶντές τισι, πλὴν τῶν πάνυ συγγενῶν καὶ τῶν πενήτων, καταλείπωσι κ. τ. λ. *G.* — *His vicesima* etc. hoc est ad haec onera sustinenda. *E.*

2. *Seu potius non laturi*. Malit Schwarzius *seu potius quam non laturi*. Sed videtur etiam ἐκ τοῦ κοινοῦ ex *quanto* repeti posse. Agnovit hoc ipse et omisit. *G.* — *Gentilitate*, *sacrorum... societate*. *Gentiles* eiusdem gentis homines, qui proinde idem nomen habent, ut Tullii omnes Ciceronis sunt gentiles. *Sacrorum societas*, quia sua sibi sacra familiae atque gentis propria habebant, quae ad heredes etiam transirent. Vid. de his Guther. de Vet. Iure Pontif. IV, 6 et 7. *G.*

servabatur: novi, seu per Latium in civitatem, seu beneficio principis venissent, nisi simul cognationis iura impetrassent, alienissimi habebantur, quibus con-
4 iunctissimi fuerant. Ita maximum beneficium vertebatur in gravissimam iniuriam, civitasque Romana instar erat odii, et discordiae, et orbitatis, quum carissima pignora, salva ipsorum pietate, distraheret.
5 Inveniebantur tamen, quibus tantus amor nominis nostri inesset, ut Romanam civitatem non vicesimae modo, verum etiam affinitatum damno bene compensari putarent; sed his maxime debebat gratuita con-
6 tingere, a quibus tam magno aestimabatur. Igitur pater tuus sanxit, ut, quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis pervenisset ad matrem, etiamsi cognationum iura non recepissent, quum civitatem adipi-
7 scerentur, eius vicesimam ne darent. Eamdem immunitatem in paternis bonis filio tribuit, si modo

3. *Per Latium.* Verbi gratia, qui in civitate Latini iuris magistratum gessissent. Appiani locum adscribamus Civ. II, p 443, A. H. Steph. quia de patria Plinii nostri agit, Πόλιν Νεόκωμον ὁ Καῖσαρ ἐς Λατίου δίκαιον ἐπὶ τῶν Ἄλπεων ᾠκίκει, ὧν ὅσοι κατ' ἔτος ἦρχον, ἐγίγνοντο Ῥωμαίων πολῖται· τόδε γὰρ ἰσχύει τὸ Λάτιον. Reliqua dabunt ICti, v. g. Heinecc. Antiquitt. app. I, 7 sqq. Add. XXXIX, 2. *G.* — *Alienissimi habebantur.* Quantum ad vicesimae tributum tractabantur ut alienissimi, licet defunctis proximo gradu essent coniuncti. *G.*

4. *Ita maximum* etc. Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Maximum beneficium vertebatur in gravissimam iniuriam.* Scil. quod, quum Latini essent, ei vectigali obnoxii non fuerant, in nova conditione civitatis id pendere cogebantur. Ern.

5. *Affinitatum damno.* Quum ille, qui ea peregrino civis Rom. factus esset, propter ius connubiorum non posset uxorem peregrinam habere. Vlpianus fragm. V, 4: » Connubium habent cives Rom. cum civibus Rom., cum Latinis autem et peregrinis ita, SI CONCESSVM SIT. » Sen. de Benef. IV, 35: » Promisi tibi filiam in matrimonium: postea peregrinus apparuisti: non est mihi cum externo connubium. » Vid. Spanh. Orb. Rom. Exerc. II, 22, et inde Heinecc. Antt. app. I, 33 sqq. *G.*

6. *Etiamsi cognationum iura.* Hinc intelligitur, quid sibi velit Vlpianus loco modo laudato, verbis *si concessum sit.* Nempe cum civitate non semper dabatur ius cognationum; dabatur tamen, vid. 37, 2. *G.*

reductus esset in patris potestatem, ratus, improbe et insolenter ac paene impie his nominibus inseri publicanum, nec sine piaculo quodam sanctissimas necessitudines velut intercedente vicesima scindi; nullum esse tanti vectigal, quod liberos ac parentes faceret extraneos.

XXXVIII. Hactenus ille: parcius fortasse, quam decuit optimum principem, sed non parcius, quam optimum patrem, qui optimum adoptaturus, hoc quoque parentis indulgentissimi fecit, quod delibasse quaedam, seu potius demonstrasse contentus, largam ac prope intactam benefaciendi materiam filio reservavit. Statim ergo muneri eius liberalitas tua adstruxit, 2
ut quemadmodum in patris filius, sic in hereditate filii pater esset immunis, nec eodem momento, quo pater esse desisset, hoc quoque amitteret, quod fuisset. Egregie, Caesar, quod lacrymas parentum vectigales 3

7. *Reductus esset.* Vt *recipi*, *redigi*, *eferri*, sic *reduci* etiam potest aliquis *in fidem*, *in ditionem*, *in numeros*, *in potestatem*, licet numquam ibi fuerit. Iam ius patriae potestatis est pars iuris Quiritium, quod non continuo habet aliquis, etsi civitatem consequutus sit etc. Igitur si filium immunitate vicesimae frui velit, curandum est ut is lege, vel beneficio principis in potestatem suam, non quae iuris gentium est aut naturalis adeo, sed Romanam *reducatur*, id est, redigatur. Conf. XXXVIII, 7, ubi συνωνύμως: *Si modo filius in potestate patris fuisset. Redactus*, quod coniiciunt quidam viri docti, eamdem vim habet; sed non est necessarium. *G.* — *Paene impie.* Quia videtur violari necessitudo, quae est inter patrem et filium, si rationibus illorum intersit publicanus, si interroget, Quantum accepisti a patre? Sunt hic quaedam ῥητορικώτερον dicta quam verius: nihil aliud vult, quam indignum esse, si circa liberorum et parentum hereditates lex civilis plus valeat, quam illa naturae coniunctio. *G.*

— *Publicani* Vicesimam redimebant, inde *Vicesimarii* dicti. *E.*

XXXVIII. 1. *Materiam....reservavit.* Ne plorare cogeretur cum Alexandro puero, sibi a patre nihil, quod agat, relinqui. *G.*

2. *Amitteret, quod fuisset.* Ludit Plinius verbis et sententiis. Nempe quum pater vicesimam hereditatis solvere cogitur, habetur instar extranei, et tanquam nunquam pater fuisset. Sic bene Gierigius. *G.*

3. *Lacrymas...vectigales.* Tolle figuram, et dicet, Praeter luctum etiam damnum percipere parentes non pateris. Sed illud indignitatem magis

esse non pateris. Bona filii pater sine deminutione
possideat, nec socium hereditatis accipiat, qui non
habet luctus: nemo recentem et attonitam orbitatem
ad computationem vocet, cogatque patrem, quid re-
4 liquerit filius, scire. Augeo P. C. principis munus,
quum ostendo, liberalitati eius inesse rationem: am-
bitio enim et iactantia, et effusio, et quidvis potius,
quam liberalitas existimanda est, cui ratio non con-
5 stat. Dignum ergo, Imperator, mansuetudine tua,
minuere orbitatis iniurias, nec pati quemquam, filio
amisso, insuper affici alio dolore. Sic quoque abunde
misera res est, pater filio solus heres: quid si cohe-
redem non a filio accipiat? Adde, quod quum divus
6 Nerva sanxisset, ut in paternis bonis liberi necessi-
tate vicesimae solverentur, congruens erat, eamdem
immunitatem parentes in liberorum bonis obtinere:
cur enim posteris amplior honor, quam maioribus
haberetur? curve non retro quoque recurreret aequi-
7 tas eadem? Tu quidem, Caesar, illam exceptionem

movet. Habet hoc latinus sermo, quod hic praesertim apparet, ut ponendis *abstractis* vel *adiunctis* loco eorum, quae *concreta* vocantur, ea parte res obvertat animo, qua maxime ad eum commovendum valent. Huc pertinent *lacrymae vectigales*, *orbitas attonita*, *scire quid reliquerit filius*. G.

— *Qui non habet luctus.* Gierigius ex probabili virorum doctorum coniectura *quem n. h. l.* Probavit item I. A. Ernestius. *S.* — *Qui non habet luctus.* Legendum esse *quem*, consentio viris doctissimis: nam ratio Schwarziana per supplementa tria explicandae sententiae admodum dura est: *nec* (fiscum) *socium hereditatis habeat*, *qui* (eum) *non habet* (socium) *luctus*. E.

4. *Liberalitati.* Liberalis dat οἷς δεῖ καὶ ὅσα, καὶ ὅτε· καὶ ταῦτα ἡδέως ἢ ἀλύπως· τὸ γὰρ κατ' ἀρετὴν ἡδύ. Aristot. *L.*

— *Cui ratio non constat.* Cuius liberalitas non ex honestis iustisque caussis proficiscitur. Huic et *inest ratio*, quum fit consilio, et honesta ex caussa, cui temeritas opponitur, ut in ambitiosis, prodigis, iactatoribus. *E.*

5. *Quid si coheredem non a filio accipiat.* Scilicet adscriptum, sed iniquitate legis additum, publicanum, qui vicesimam exigat, et in societatem hereditatis cum patre veniat. *E.*

7. *Retro... recurreret.* Inepta variatio sententiae praecedentis! Praeter aliquem lusum verborum, et acumen variandi nihil erat, quod vim aut virtutem adderet sententiae. *E.* —

removisti, *si modo filius in potestate patris fuisset*: intuitus, opinor, vim legemque naturae, quae semper in ditione parentum esse liberos iussit, nec, uti inter pecudes, sic inter homines potestatem et imperium valentioribus dedit.

XXXIX. Nec vero contentus primum cognationis gradum abstulisse vicesimae, secundum quoque exemit, cavitque, ut in sororis bonis frater, et contra, in fratris soror, utque avus, avia, in neptis nepotis-
que, et invicem illi, servarentur immunes. His quo- 2
que, quibus per Latium civitas Romana patuisset, idem indulsit, omnibusque inter se cognationum iura commisit, simul et pariter, et more naturae; quae priores principes a singulis rogari gestiebant, non
tam praestandi animo, quam negandi. Ex quo intel- 3
ligi potest, quantae benignitatis, quanti spiritus fuerit, sparsas, atque, ut ita dicam, laceras gentilitates colligere atque connectere, et quasi renasci iubere; deferre quod negabatur, atque id praestare cunctis, quod saepe singuli non impetrassent; postremo, ipsum sibi eripere tot beneficiorum occasiones, tam numerosam obligandi imputandique materiam. Indignum credo ei visum, ab homine peti, quod dii dedissent.
Sorores estis et frater, avus et nepotes; quid est ergo, 4

Non est variatio sententiae prioris, nedum inepta variatio. Quid enim? num aequitas idem quod honor? *S.*

XXXIX. 1. *Secundum... exemit*. Eos quoque, qui secundo gradu cognati essent, vicesima solvenda liberavit. Eodem sensu *primum gradum abstulit Vicesimae*. E.

2. *Per Latium*. Vid. XXXVII, 3. *G.*

3. *Quanti spiritus*. Quantae animi magnitudinis, quae, posthabita utilitatis ratione, solam honestatem et iustitiam sequi posset. Quod *spiritum* addidit Plinius, egregie cavit, ne Traianus ex quadam imbecillitate animi, ut saepe fit, benignus videretur. *E.*

4. *Sorores estis et frater*. Plures sorores unius fratris, plures unius avi nepotes. Itaque non puto opus, ut receptam lectionem mutemus altera quorumdam librorum *fratres*, *avi*. G. — Nonne autem saepe una soror plures fratres habere solet? Ergo illa

cur rogetis, ut sitis? vobis estis. Quid? pro caetera
sua moderatione non minus invidiosum putat dare
5 hereditatem, quam auferre. Laeti ergo adite honores,
capessite civitatem, neminem hoc necessitudinis abru-
ptum, velut truncum, amputatumque destituet: iis-
dem omnes quibus ante pignoribus, sed honestiores
6 perfruentur. Ac ne remotus quidem, iamque defi-
cientis affinitatis gradus, a qualibet quantitate vice-
simam inferre cogetur: statuit enim communis omnium
parens summam, quae publicanum pati possit.

XL. Carebit onere vicesimae parva et exilis hereditas: et si ita gratus heres volet, tota sepulcro, tota funeri serviet; nemo observator, nemo castigator ad-

Gesneri explicatio non firma est. Quamobrem ex Livineii coniectura Gierigius edidit: *Soror estis et frater, avus et nepos.* Quae sequuntur, *vobis estis*, hoc sensu dicit: vos cognati natura, non opus habetis rogare, ut vestram cognationem imperator confirmet; vestro quodam iure, quod natura dedit, cognati, sorores et fratres, estis. Non itaque hic locus coniecturis sollicitari debebat, ut quum Gierigius edidit: « Quid est ergo? cur rogetis, ut sitis? Princeps vobis est is, qui pro caetera etc. » Hoc est, mea sententia, ingenium Plinianum, abruptas acutasque sententias sectans, in ordinem cogere. *E.*

— *Quid? pro caetera.* Sic pulchre liber Schwarzii. Al. *Qui.* G.

5. *Hoc necessitudinis abrupt.* Id est, abrupta ac sublata per leges necessitudo. *G.* — Melius, puto, Gierigius locum ita explicuit: *hoc*, quod *necessitudinis* est, hoc officium capessendi remp. *neminem destituet*, non privabit quemquam cognatis, ut v. c. pater privatus filiis, similis sit *trunco abrupto et amputato*, arbori, cuius rami circumcirca recisi sunt. — Mox *honestiores* sunt honoratiores, civitatis honore aucti. *E.*

— *Hoc necessitudinis*, i. q. *haec necessitudo.* Videatur Schwarzius p. 495. *S.*

6. *Ac ne remotus quidem.* Hinc novum caput incipiendum erat. Certe cavendum, ne per occasionem huius divisionis divellamus, quae sunt coniunctissima. *G.* — Sic distincturus erat Ernestius: » Non dubitavi, inquit, ab his verbis, quae vulgari divisione ad Cap. XXXIX referebantur, novum caput incipere, quod ut fieret, iam Gesnerus monuerat, et optaverat. » *S.* — *Iamque deficientis affinitatis gradus.* Nedum consanguinitatis; argumentatur enim a minori ad maius. Gesner. — *Inferre.* Scil. in aerarium, hoc est, solvere. Mox *pati publicanum* concisius dictum pro vulgari, pati exactiones vicesimae per publicanum. *E.*

XL. 1. *Castigator.* Ex illa prima notione verbi, qua *castigare* est arctius constringere, coërcere etc. Si enim de hereditate exigua, quae vix

sistet; cuicunque modica pecunia ex hereditate alicuius
obvenerit, securus habeat quietusque possideat. Ea 2
lex vicesimae dicta est, ut ad periculum eius perve-
niri, nisi opibus, non possit. Conversa est iniquitas
in gratulationem: iniuria in votum: optat heres, ut
vicesimam debeat. Additum est, ut, qui eiusmodi ex 3
caussis in diem edicti vicesimam deberent, nondum
tamen intulissent, non inferrent. At in praeteritum
subvenire ne dii quidem possunt: tu tamen subveni-
sti, cavistique, ut desineret quisque debere, quod
non esset postea debiturus. Idem effecisti, ne malos 4
principes habuissemus; quo ingenio, si natura pate-
retur, quam libenter tot spoliatis, tot trucidatis san-
guinem, et bona refudisses? Vetuisti exigi, quod de- 5
beri non tuo saeculo coeperat. Alius ut contumacibus
irasceretur, tarditatemque solvendi dupli vel et qua-
drupli irrogatione mulctaret: tu nihil referre iniqui-

monumento sufficit, vicesima quoque sit solvenda, coërcendi erunt et vicesima parte minnendi sumptus monumenti. *G.*

— *Cuicunque modica.* Pulchre codicis sui anctoritate firmat hanc lectionem Schwarzius. Vulgaris lectio, *Cuiuscunque modi ea* vix est ut sententiam commodam pariat. *G.*

2. *Vt ad periculum ... possit.* Hoc est, ut nemo periculo vicesimae solvendae obnoxius sit, nisi qui ex opulenta hereditate dives fiat. *E.*

3. *In praeteritum subvenire.* Factum infectum reddere. Licet Romanis hominibus blandiri homini vivo vel mortuo cum iniuria Deorum. Cicero Sullam cum Iove comparat, ut hunc ignorantiae et impotentiae circa opus suum accuset, pro Roscio Amer. c. 45. In luctu Germanici » lapidata Deorum templa, subversae Deum arae, Lares a quibusdam familiares in publicum abiecti. » Sueton. Calig. V; vid. deinde ad 80, 6. Sed necesse est frigidum fieri, quidquid vero nimis adversum. Quomodo enim *in praeteritum* hic *subvenit* Traianus, ut non unusquisque nostrum, remittendo debito magno parvo, eadem ratione subvenire possit, nedum ut Deus? Itaque pro meo in Plinium amore auro redemerim, haec ab illo non esse scripta: multo sanius infra 80, 2, *infectum reddere, quidquid fieri non oportuerit*; cf. 94, 2; vid. Heraldus ad Arnobium p. 479 sq. *G.*

4. *Ne malos principes habuissemus.* Hoc est, ne ex illorum dura lege ad tardos in solvendo quod exegerant, aliquid damni perveniret. Suspensus atque impeditus effectus illorum malitiae etc. Hic etiam verba splendidiora quam sensus. *G.*

5. *Nihil referre iniquitatis.* Perinde iniquum esse. Ad *iniquitatis* subaudi

tatis existimas, exigas, quod deberi non oportuerit, an constituas, ut debeatur?

XLI. Feres, Caesar, curam et solicitudinem consularem; nam mihi cogitanti, eumdem te collationes
remisisse, donativum reddidisse, congiarium obtulisse,
delatores abegisse, vectigalia temperasse, interrogandus
videris, satisne computaveris imperii reditus, an
tantas vires habeat frugalitas principis, ut tot impen-
2 diis, tot erogationibus sola sufficiat. Nam quid est
caussae, cur aliis quidem, quum omnia raperent, et
rapta retinerent, ut si nihil rapuissent, nihil detinuissent,
defuerint omnia? tibi, quum tam multa largiaris,
et nihil auferas, omnia supersint? Nunquam
principibus defuerunt, qui fronte gravi et tristi su-

nominé. Minus commode hunc locum explicat Perizonius ad Sanct. Minerv. III, 5, 3, castigatus ideo a Bauero p. 581. *S.*

XLI. 1. *Collationes*. Praesertim *auri coronarii*, quod ex honore provinciarum voluntario paullatim in tributum abiit. De hoc Lips. de magnit. Rom. II, 9. Et sunt tituli *de Auro Coronario* in utroque Codice. Imitatus est Traianum Adrianus ap. Spartian. VI: » Aurum coronarium Italiae remisit, in provinciis minuit. » *G.*

2. *Nam*. Vnde pendeat, docet I. A. Ernestius. *S.*

— *Sola sufficiat?* Hic videtur intelligendum: *immo sufficit:* quod deinde firmatur rebus ipsis. In sequentibus verba: *nihil detinuissent*, vel *retinuissent*, absunt a MSS. edd. antiquissimis ap. Schwarzium, etiam antiquissima mea Germanica s. l. et a. nec sunt necessaria, etsi a Plinii ingenio non aliena. *E.*

— *Nihil detinuissent*. Constitui lectionem ex sententia Cl. Schwarzii: nisi quod *detinuissent* praetuli alteri *retinuissent*, in paribus fere auctoritatibus: quum in *detinuissent* simul iniuriae quaedam nota impressa sit, qua in priore parte periodi opus non erat, quum adiectum esset *rapta*. G. — Mihi tamen verius videtur *retinuissent*, quia praecessit *retinerent*. Est haec concinnitas Plinii, quam ubique sequitur. — Mox post verba *omnia supersint* Gierigius ex MS. Paris. Venet. Schwar. et edit. Cuspin. in textum revocavit hoc supplementum: *ut si nihil largiaris et auferas omnia*. Sane hoc additamentum caeteris affectatae concinnitatis notis, quas totum caput habet, non respondet. *E.* — Placet *retinuissent*. Nec minus probo supplementum illud a Gierigio in ordinem receptum, sic tamen ut verba hoc modo ordinanda putem: » tibi, quum tam multa largiaris, et nihil auferas, ut si nihil largiaris, et auferas omnia, omnia supersint? » Iam apparet, qui factum sit, ut illa verba in aliis libris exciderent. Adde quod ipsa concinnitas videtur hunc ordinem commendare. *S.*

percilio utilitatibus fisci contumaciter adessent ; et
erant principes ipsi sua sponte avidi et rapaces, et
qui magistris non egerent: plura tamen semper a no-
bis contra nos didicerunt. Sed ad tuas aures quum
caeteris omnibus, tum vel maxime avaris adulationi-
bus obstructus est aditus. Silent ergo et quiescunt, 4
et postquam non est, cui suadeatur, qui suadeant,
non sunt. Quo evenit, ut tibi quum plurimum pro
tuis, plus tamen pro nostris moribus debeamus.

XLII. Locupletabant et fiscum et aerarium non tam
Voconiae et Iuliae leges, quam maiestatis singulare
et unicum crimen eorum, qui crimine vacarent. Huius
tu metum penitus sustulisti, contentus magnitudine,
qua nulli magis caruerunt, quam qui sibi maiestatem
vindicabant. Reddita est amicis fides, liberis pietas, 2
obsequium servis: verentur, et parent, et dominos

3. *A nobis .... didicerunt.* Nostris adulationibus ad avaritiam corrupti sunt. Hinc illas mox *avaras* dicit, hoc est, quae avaros reddunt eos, quibus adulamur. *E.*

4. *Pro nostris moribus.* Tibi debemus hos nostros mores: nam tu tuis moribus nostros correxisti et finxisti. Cf. Cap. 44 et 45. *E.*

XLII. 1. *Voconiae.* » C. Voconius sanxit, ne quis heredem virginem neve mulierem faceret, » Cic. Verr. I, 42. Sed universam huius legis rationem declaravit Perizonius secunda dissertationum, in Triade ab ipso, tum etiam ab ill. Heineccio edita. *G.* —*Iuliae.* Praesertim intelligi eam, quam augendae Papiae Poppaeae tulit Augustus, *de maritandis ordinibus*, ex verbis Tac. A. III, 25, observat Lipsius: » Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam senior Augustus post Iulias rogationes incitandis coelibum poenis, et augendo aerario, sanxerat. » Quantum de hac iuris veteris particula meritus nuper sit ill. Heineccius, nemo ignorat. *G.* — Gierigius tamen mavult intelligi Vicesimariam, s. de vicesima hereditatum, quam Nerva et Traianus temperarunt. *E.* — *Maiestatis.* Vid. ad XI, 1. Plena apud Suetonium et Tacitum omnia. *G.*

—*Magnitudine ... maiestatem.* Respicit, opinor, ad etymon *maiestatis*, quae maius quiddam communi, quae in homines cadit, magnitudine notare videtur. *G.*

2. *Reddita .... amicis, fides, liberis pietas.* Ante enim solicitabantur amici, liberi, servi, praemiis, quae delatoribus indicibusque proposita essent, ut religiosissimas necessitates aspernati, proderent liberam vocem amici, patris, domini, etc. *G.*

habent. Non enim iam servi nostri principis amici, sed nos sumus: nec pater patriae alienis se mancipiis cariorem, quam civibus suis credit. Omnes accusatore domestico liberasti, unoque salutis publicae signo illud, ut sic dixerim, servile bellum sustulisti, in quo minus servis, quam dominis praestitisti: hos enim securos,
4 illos bonos fecisti. Non vis interea laudari; nec fortasse laudanda sint: grata sunt tamen recordantibus principem illum in capita dominorum servos subornantem, monstrantemque crimina, quae tamquam delata puniret; magnum et inevitabile, ac toties cuique experiendum malum, quoties quisque similes principi servos haberet.

XLIII. In eodem genere ponendum est, quod testamenta nostra secura sunt: nec unus omnium, nunc quia scriptus, nunc quia non scriptus, heres es. Non

3. *Servi nostri.* Levissima transpositione ex suo aliisque libris prolata verum et suum huic loco sensum reddidit Schwarzius. Al. *servi principis nostri amici.* G. — *Vnoque ... signo.* Vna lege reipublicae salutari, qua Traianus insolentiores servorum accusationes coërceret. Difficilius autem dictu est, quare illam legem *signum* dicat. Quae interpretes de signis s. vexillis ad h. l. adferunt, non satis apta videntur. *Signa tollere* obvium et notum est: sed quid est *signo bellum tollere?* Num forte cogitabimus de *signo* s. *sigillo*, quo aliquid, cui imprimitur, confirmatur. Ita bono sensu Plinius illam legem diceret *signum salutis public.* quia illa lege salutem publicam Traianus confirmaverit et sanciverit. At metaphoram male continuavit, qui mox illo tali signo *servile bellum* sublatum dicit. Sit ita: non satis apte dixerit Plinius. Ipsum illud quod addit (*ut sic dixerim*) suspectum alicuius negligentiae reddit. Nam et in *servili bello* ad vetera et vera bella servilia allusio est non satis apta huic loco, in quo non nisi de licentia servorum in dominos accusatoria sermo est. *E.*

4. *Nec fortasse laudanda sint.* Quam enim laudem meretur, qui latro non est, tyrannus, insidiator, crudelis non est? *G.*

XLIII. 1. *Nunc quia scriptus.* Amabat Augustus in testamentis amicorum honorem sibi haberi; sed honeste et liberaliter. vid. Sueton. LXVI. Alii principes ad avaritiam et crudelitatem testamentorum obtentu abusi, qui rescinderent ultimas voluntates, in quibus ipsi scripti non essent, eoque terrore permoverent alios, ut contra animi sui sententiam, quo partem certe bonorum suis servarent, principem adscriberent. vid. Sueton. Caligul.

tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris. Nullius ad
te iracundia, nullius impietas, nullius furor confugit:
nec quia offendit alius, nuncuparis, sed quia ipse
meruisti. Scriberis ab amicis, ab ignotis praeteriris: 2
nihilque inter privatum et principem interest, nisi
quod nunc a pluribus amaris: nam et plures amas.
Tene, Caesar, hunc cursum; et probabitur experi- 3
mento, sitne feracius et uberius, non ad laudem modo,
sed ad pecuniam, principi, si herede illo mori homi-
nes velint, quam si cogantur. Donavit pater tuus multa, 4
et ipse donasti. Cesserit parum gratus: manent tamen
ii, qui bonis eius fruantur, nihilque ex illis ad te nisi
gloria redit: nam liberalitatem iucundiorem debitor
gratus, clariorem ingratus facit. Sed quis ante te lau- 5
dem istam pecuniae praetulit? quotusquisque princi-
pum ne id quidem in patrimoniis nostris suum duxit,
quod esset de suo? Nonne ut regum, ita Caesarum
munera illitos cibis hamos, opertos praeda laqueos,

XXXVIII. (quo nuper usi sumus ad Quintil. VI, 3, 92.) Neron. XXXII. Domit. XII. Notabile praesertim Taciti epiphonema Agric. XLIII, » a bono patre non scribi heredem nisi malum principem. » *G.*

— *Non tu . . . . . advocaris.* Tu non adscriberis iniquis testamentis ideo, ut illorum fidem tuo nomine facias. Hanc sententiam mox variat, *Nullius . . . . confugit*, etc. *E.*

— *Iracundia.* Vt Iudaei olim ad *Korban*, ut Christiani proh pudor! ad *pias caussas* saepe confugiunt, ne habeat a se possessa heres naturalis, cui iniquissima de caussa irati sunt. *G.* — *Iracundia* puta liberti, qui patrono offensus, et ut illum iure successionis privaret, principem scribebat. *L.*

4. *Et ipse donasti.* I. A. Ernestius, voce repetita: *multa et ipse donasti.* S. *Donavit pater tuus multa, et ipse donasti.* Verbum *multa* repetendum videtur: *donavit p. t. multa; multa et ipse donasti.* E.

— *Cesserit parum gratus.* Ille enim obtentus rescindendorum testamentorum. Vid. quos laudamus ad s. 1. *G.*

— *Clariorem ingratus.* Multa Seneca in fine librorum de beneficiis. Vltimum illud, » Non est magni animi dare et perdere: hoc est magni animi, perdere et dare. » *G.*

5. *Munera . . . . hamos.* Vid Epist. IX, 30, 2. *G.* — I. A. Ernestius: *inditos cibis hamos.* S. — *Caesarum munera illitos cibis hamos . . . . arbitrabantur.* Miror nemini vitium huius scripturae animadversum. Hami non illinuntur cibis, esca, sed induuntur. Scribe: *inditos* cibis hamos. Ex *inditos*

aemulabantur? quum privatis facultatibus velut hausta et implicata, retro secum, quidquid attigerant, referrent.

XLIV. Quam utile est, ad usum secundorum per
adversa venisse! Vixisti nobiscum, periclitatus es,
timuisti, quae tunc erat innocentium vita. Scis et ex-
pertus es, quantopere detestentur malos principes
etiam, qui malos faciunt. Meministi, quae optare no-
2 biscum, quae sis queri solitus. Nam privato iudicio
principem geris, meliorem immo te praestas, quam
tibi alium precabare. Itaque sic imbuti sumus, ut, qui-
bus erat summa votorum melior pessimo princeps,
3 iam non possimus nisi optimum ferre. Nemo est ergo
tam tui, tam ignarus sui, ut locum istum post te con-
cupiscat. Facilius est, ut esse aliquis successor tuus
4 possit, quam ut velit. Quis enim curae tuae molem
sponte subeat? quis comparari tibi non reformidet?
Expertus et ipse es, quam sit onerosum succedere bono
5 principi, et afferebas excusationem adoptanti. An prona

factum *inlitos*. Sic Curtius X, 10, *inditum potioni venenum*. Apud Horatium hami dicuntur *occulti* et *operti*, hoc est, inditi escae. *E.* — *Velut hausta et implicata*. Duo participia respondent nominibus praecedentibus. *Munera* comparata sunt *hamis*, itaque *velut hauriuntur*, id est, devorantur; *laqueis*, itaque *implicantur*, *privatis facultatibus*. Primo illud *hausta* in *aucta* corruptum fuit, quod traxit deinde alterum *implicata*, ut *multiplicata* effingerent inde homines. Hic velut fons multiplicis circa hunc locum varietatis, prout alterutrum vel utrumque ex hoc gemino pari verborum adsumptum est. *G.*

XLIV. 2. *Privato*. Defendit I. A. Ernestius. Malim tamen *privati*. Solius Traiani privati iudicium respici videtur: nam sequitur, *quam tibi alium precabare*. S.

— *Privato iudicio principem geris*. Id est, iudicio privati, quod privatus tenebas, privati tenent. Sic cap. 43, *facultates privatae* pro *facult. privatorum*. E.

4. *Adoptanti*. Nervae adoptanti te hanc excusationem afferebas, nimis difficile esse tam bono principi, quam esset Nerva, succedere. *Adoptanti* diserte prae se ferunt codices MSS. plures. Malit etiam *eam* ex coniectura inserere Schwarzius h. m. *et eam afferebas excusationem adoptanti*; quod ad lucem sententiae facit sine dubio. Vulgo legitur, *et afferebas excusationem adoptati*. Sed quae sit adoptati excu-

parvaque sunt ad aemulandum, quod nemo incolumitatem turpitudine rependit? Salva est omnibus vita, et dignitas vitae: nec iam consideratus ac sapiens, qui aetatem in tenebris agit. Eadem quippe sub principe virtu- 6
tibus praemia, quae in libertate: nec bene facto tantum ex conscientia merces: amas constantiam civium, rectosque ac vividos animos non, ut alii, contundis ac deprimis, sed foves et attollis. Prodest bonos esse, quum sit 7
satis abundeque, si non nocet: his honores, his sacerdotia, his provincias offers: hi amicitia tua, hi iudicio florent. Acuuntur isto integritatis et industriae pretio similes, dissimiles alliciuntur: nam praemia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt. Pauci 8
adeo ingenio valent, ut non turpe honestumque, prout bene ac secus cessit, expetant fugiantve; caeteri ubi

satio, non intelligo: potest enim deprecari. Nisi forte quod melior illius caussa est, quam si quis sponte, vel vi adeo, se ingessit. Arntzenius *adoptati* explicat *propter adoptionem*, deficiente parte suscipere coactus es onus imperii. Sed non intelligitur tamen, quid hoc faciat ad antecessorem bonum? Itaque *adoptanti* magis semper placet. *G.*

5. *Incolumitatem rependit.* Turpe aliquid committere, v. c. uxore cedere, adulari, delator esse, cogitur, ne salutem et incolumitatem Imperator eripiat. *G.*

6. *Rectosque* Wassii *erectos* probat I. A. Ernestius. *S.*

— *Rectosque ac vividos animos non contundis ac deprimis, sed foves et attollis.* Wassius ad Sall. Catil. VII, corrigit *erectos:* idque verissimum puto, propter verbum *deprimis*, et contrarium *attollis*, etiam *constantiam*, quae non conveniunt *rectis*. Male Schwarzius reiicit istam correctionem, vulgatumque male interpretatur, nec bene cum caeteris verbis conciliat. *E.*

7. *Acuuntur isto.* Quantivis pretii emendatio, ingenio Lipsiano debita, quam recipi dignam iudicavit etiam Schwarzius, editum adhuc: *Acuuntur isti integritatis et industriae pretio: similes et dissimiles alliciuntur.* Eadem probavit Perizonius. Mavult tamen Arntzenius βελτιστοφαγεῖν. G.

8. *Adeo ingenio valent*; eas mentis vires habent. Nove dictum I. A. Ernestio videtur. Non puto. *S.* — *Ingenio valent.* Id est, sapientia, nove dictum. Mox in *bene ac secus cessit*, Schwarzius male reiicit Bentleii correctionem, *aut* pro *ac*; quia est etiam *turpe honestumque.* Nam iudicium pravum illud in utroque genere fit, unde *que* necessarium. at in hoc *aut* est necessarium, quia de singulis rebus intelligitur; unde et post est *expetant fugiantve*, non *fugiantque*. Atque etiam secundum ἀκρίβειαν latinitatis esse debebat *cesserit*. E. — *Bene ac secus.* Bentleius ad Horat. Serm. II, 1, 31.

laboris inertiae, vigilantiae somno, frugalitatis luxuriae merces datur, eadem ista, quibus alios artibus assequutos vident, consectantur: qualesque sunt illi, tales esse et videri volunt; et dum volunt, fiunt.

XLV. Et priores quidem principes, excepto patre tuo, praeterea uno aut altero (et nimis dixi), vitiis potius civium, quam virtutibus laetabantur: primum, quod in alio sua quemque natura delectat; deinde, quod patientiores servitutis arbitrabantur, quos non
2 deceret esse nisi servos. Horum in sinum omnia congerebant: bonos autem otio aut situ abstrusos, et quasi sepultos, non nisi delationibus et periculis in lucem
3 ac diem proferebant. Tu amicos ex optimis legis, et hercule aequum est, esse eos carissimos bono principi, qui invisi malo fuerint. Scis, ut sunt diversa natura dominatio et principatus, ita non aliis esse principem gratiorem, quam qui maxime dominum graventur.
4 Hos ergo provehis, et ostentas quasi specimen et exemplar, quae tibi secta vitae, quod hominum genus placeat: et ideo non censuram adhuc, non praefecturam

b. aut s. legi vult. *G.* — Vid. I. A. Ernestius, cui *cesserit* corrigenti non assentior. Saepissime autem particulae *ac* et *aut* confusae. Videatur Drakenb. ad Liv. XXI, 53, 3. *S.* — *Dum volunt, fiunt.* Nimirum verum est, quod dicebat apud Xenoph. Memor. I, 7, Socrates: Οὐκ ἔστι καλλίων ὁδὸς ἐπ' εὐδοξίαν, ἢ δι' ἧς ἄν τις ἀγαθὸς τοῦτο γένοιτο, ὃ καὶ δοκεῖν βούλοιτο. Deinde illud, quod eidem tribuit Cic. de Orat. I, 47: « Quibus persuasum esset, ut nihil se mallint esse quam bonos viros, iis facilem reliquam esse doctrinam. » Hic est naturalis quoque precum circa virtutem parandam effectus, quem si quis alius, praeclare intellexisse videtur ille noster Arndius. *G.*

XLV. 1. *Vno aut altero.* Omnes boni principes in annulo proscribi possunt. *L.* — *Deceret esse .... servos.* Hi sunt illi *servi natura,* qui poenis atque metu reguntur, etc. *G.*

2. *Aut situ.* Malim *ac situ.* Vid. I. A. Ernestius. *S.* — *Otio aut situ.* *Aut* vel copulative dicitur, vel in *ac* mutandum: non sunt enim contraria et disiuncta, sed eadem et saltem vicina: in otio diuturno situs ducitur. *E.*

3. *Diversa natura.* Tiberii dictum ea mente: dominum se servorum, imperatorem militum esse, principem caeterorum. *L.*

4. *Non praefecturam morum.* A censura, cuius haec alioqui periphrasis est, diversam, qualis Pompeio pri-

morum recepisti, quia tibi beneficiis potius, quam
remediis ingenia nostra experiri placet: et alioquin
nescio, an plus moribus conferat princeps, qui bonos
esse patitur, quam qui cogit. Flexibiles quamcunque 5
in partem ducimur a principe, atque, ut ita dicam,
sequaces sumus: huic enim cari, huic probati esse
cupimus; quod frustra speraverint dissimiles; eoque
obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes
homines unius moribus vivamus. Porro, non tam si-
nistre constitutum est, ut, qui malum principem pos-
sumus, bonum non possimus imitari. Perge modo, Cae- 6
sar, et vim effectumque censurae, tuum propositum, tui
actus obtinebunt: nam vita principis censura est, eaque
perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur:

mum delata videtur viris doctis, quum Tac. Ann. III, 28, *corrigendis moribus delectus* dicatur. Deinde Iulius Caesar apud Sueton. LXXVI, inter » reliquos honores nimios, ut continuum consulatum, perpetuam dictaturam, » *etiam* » praefecturam morum recepit. « Eodem teste cap. 28, Augustus *morum legumque regimen perpetuum recepit, sine censurae honore.* De hac pariter et censura proprie dicta Imperatorum vid. Ez. Spanh. X, 40, p. 472. sqq. *G.*

— *Quam qui cogit.* Quum enim omne virtutis decus et nobilitas in eo insit, quod libera est, quod cogi non potest: illud ei adimunt principes, et quasi castrant, qui perficere imperio volunt, ut homines boni sint. Simulationem forte effecerint ea via, virtuti plus fere nocent. *G.*

5. *Dissimiles.* Cives intellige, *dissimiles* principi, sive bono sive malo, frustra speraverint ei probari Simile enim simili gaudet *G.* — Simplicius tamen fuerit *dissimiles* Traiano intelligere, hoc sensu: *quod*, quem Traiani amorem, *frustra speraverint* cives ei dissimiles. *E.* — Sic et Gierigius. Bene, si Plinius de uno Traiano loquitur. Sed mihi sententia videtur generalis: probo igitur rationem Gesneri. S.

— *Omnes homines.* Gravat orationem additum *homines.* Qui reputaverit, quot locis *omnes* et *homines* librariorum negligentia confusa sint (vid. Draken. ad Liv. III, 54, 6; Schwarz. Suppl. ad Plin. Paneg p. 601. b), ei non improbabile videbitur, διττογραφίαν hic textum occupasse. *S.*

— *Vt propter omnes homines unius moribus vivamus. Homines* redundat. Videtur explendae et rotundandae orationis caussa additum: *prope homines . . . unius moribus vivamus.* E.

6. *Vita principis* Huc, ut solet, respexisse videtur Claudian. IV. Consulat. Honor. 299: » Componitur orbis Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, ut *vita regentis.* Gier.

nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo. Quippe infidelis recti magister est metus. Melius homines exemplis docentur, quae in primis hoc in se boni habent, quod approbant, quae praecipiunt, fieri posse.

XLVI. Et quis terror valuisset efficere, quod reverentia tui effecit? obtinuit aliquis, ut spectaculum pantomimorum populus romanus tolli pateretur; sed non
2 obtinuit, ut vellet. Rogatus es tu, quod cogebat alius, coepitque esse beneficium, quod necessitas fuerat: neque enim a te minore concentu, ut tolleres pantomimos, quam a patre tuo, ut restitueret, exactum est.
3 Vtrumque recte: nam et restitui oportebat, quos sustulerat malus princeps; et tolli restitutos: in his enim, quae a malis bene fiunt, hic tenendus modus, ut ap-
4 pareat, auctorem displicuisse, non factum. Idem ergo populus ille aliquando scenici imperatoris spectator et applausor, nunc in pantomimis quoque aversatur et damnat effeminatas artes, et indecora saeculo studia.
5 Ex quo manifestum est, principum disciplinam capere

— *Quae praecipiunt.* Elegans est coniectura, et Heumanno digna, quum monuit cl. Schwarzius, legendum esse *praecipiuntur*: et quam facile interceptae duae literulae sunt? Necessariam tamen non puto. Nam ipsa quoque exempla *praecipiunt*, docent, commonstrant, quid fieri debeat non minus, quam quid possit. *G.*

XLVI. 1. *Spectaculum pantomimorum.* v. g. a Nerone *pantomimorum factiones cum ipsis simul relegatae* Suet. XVI. Et Domitianus ibid. VII, *interdixit histrionibus scenam.* G — *Pantomimorum.* Qui gestu, et saltatione motuque corporis, omnia exprimunt et imitantur, unde graecum nomen. Latini *Histriones*, et *saltatores*, et *gesticulatores* reddunt. *L.*

3. *Vtrumque recte*, etc. Male haec iudicat Plinius, dum utrumque et Nervam et Traianum laudare vult. Saepe iam alias laudandi propositum veritatem sustulit. *E.*

— *Auctorem displicuisse.* Vt Lacedaemonii qui bonam sententiam ab improbo homine in senatu dictam iusserunt a bono iterum dici, eique inscribi. *L.*

4. *Scenici imperatoris.* Neronis. Vid. Sueton. cap. 20 sqq. *G.* — *Applausor.* Dubiae vox auctoritatis, quum nec alibi lecta sit, neque hoc loco codices nihil varient. Alii enim *plausor*, quod Gierigius adscivit. *S.*

5. *Disciplinam . . vulgus.* Etiam in vulgo et infimis hominibus hanc mentis et iudicii vim esse, ut vel principis

etiam vulgus: quum rem, si ab uno fiat, severissimam, fecerint omnes. Macte hac gravitatis gloria, Caesar, qua consequutus es, ut, quod antea vis et imperium, nunc mores vocarentur. Castigaverunt vitia sua ipsi, 6
qui castigari merebantur; iidemque emendatores, qui emendandi fuerint: itaque nemo de severitate tua queritur, et liberum est queri. Sed quum ita compa- 7
ratum sit, ut de nullo minus principe querantur homines, quam de quo maxime licet; tuo in saeculo nihil est, quo non omne hominum genus laetetur et gaudeat. Boni provehuntur: mali, qui tranquillissimus status civitatis, nec timent, nec timentur. Mederis 8
erroribus, sed implorantibus: omnibusque, quos bonos facis, hanc adstruis laudem, ne coëgisse videaris.

XLVII. Quid vitam? quid mores iuventutis? quam principaliter formas! quem honorem dicendi magistris,

instituta et mores approbare et imitari possint. *E.*

7. *Tuo in saeculo.* Nullae iam audiuntur querelae: primo quia queri licet; ob id ipsum enim non queruntur homines: deinde quia tuo saeculo nihil est, quo non potius, etiam si quibus queri lubeat, gaudeant. *Tuo in saeculo* in bonis libris esse ostendit Schwarzius, pro eo quod vulgo editur, *tamen in saeculo*, vel, quod alii praeferunt, *tum in saeculo*. G.

8. *Sed implorantibus.* Duriuscula loquendi ratio. Neque enim ipsi *errores* implorant, sed *errantes*. Itaque vehementer placet ingenium cl. Schwarzii, qui coniicit *implorantium*. G. — Nihil opus est hac coniectura. Sit dura ratio loquendi; obviae in Plinio similes sunt. Attulit Gierigius ex cap. III, 1, *acclamationes fingunt*; ex cap. XLIII, 6, *gratiarum actiones meminerunt*; ex cap. XII, *transportat tergo bella*; ex cap. XLI, 4, *silent et quiescunt adulationes*. E.

XLVII. 1. *Quid vitam? quid*, etc. Interpunge cum aliis: *Quid? vitam, quid? mores iuventutis quam principaliter formas!* S. — *Dicendi magistris.* Aur. Victor Epit. XIII, 8: *Eruditissimos, quamvis ipse parcae esset scientiae, moderateque eloquens, diligebat.* Xiphil. ex Dione lib. 68. p. 772. C. Παιδείας ἀκριβοῦς, ὅση ἐν λόγοις, οὐ μετέσχε· τόγε μὴν ἔργον αὐτῆς καὶ ἠπίστατο, καὶ ἐποίει. Τὸ ἔργον αὐτῆς, non significat moralem philosophiam, quam a Plutarcho didicerit, quod vult hic Lipsius; sed res ipsas, quas docet philosophia. Recte sentiebat, loquebatur, vivebat Traianus, sine literis. Nescio, an aliquis adhibuerit hunc Dionis locum ad illustrandum τὸ ἔργον τοῦ νόμου Rom. II, 15: aptime huc convenire τὸ ἔργον τῆς παιδείας, pulchre nosse mihi videor.

quam dignationem sapientiae doctoribus habes! ut
sub te spiritum et sanguinem et patriam receperunt
studia! quae priorum temporum immanitas exsiliis
puniebat, quum sibi vitiorum omnium conscius prin-
ceps inimicas vitiis artes non odio magis, quam reve-
2 rentia, relegaret. At tu easdem artes in complexu,
oculis, auribus habes. Praestas enim, quaecunque
praecipiunt, tantumque eas diligis, quantum ab illis
3 probaris. An quisquam studia humanitatis professus,
non quum omnia tua, tum vel in primis laudibus fe-
4 rat admissionum tuarum facilitatem? Magno quidem
animo parens tuus hanc ante vos principes arcem PV-
BLICARVM AEDIVM nomine inscripserat; frustra tamen,
nisi adoptasset, qui habitare, ut in publicis, posset.
5 Quam bene cum titulo isto moribus tuis convenit!
quamque omnia sic facis, tanquam non alius inscri-
pserit! quod enim forum, quae templa tam reserata?

Optimus ipse interpres noster, *Praestas*, ait, *quaecunque praecipiunt*. Caeterum hic respici etiam ad philosophos Vrbe a Domitiano pulsos, apparet, de qua re Suelon. X. Itaque quum exsularent ante, sub Traiano *patriam receperunt studia*. G. — *Dignationem*. Reposuit hoc nomen ex libris pluribus cl. Schwarzius pro vulgato *dignitatem*. Conf. LXXVII, 5. *G.*

2. *In complexu .. habes*. Haec ex oppositis explicanda. Priores imperatores artes *exiliis puniebant, relegabant*. Tu eas *in complexu habes*, foves et colis propinquas; *in oculis*, legens, spectans cum delectatione opera artis et literarum; *in auribus*, audiens cum voluptate recitantes, scriptores, et poëtas. Conf. Aurel. Vict. XIII, 8; Iuvenal. Sat. VII, 162; Xiphil. e Dione LXVIII, p. 772, ubi memoratur Traianus poëtas muneribus affecisse. *E.*

3. *Admissionum tuarum*. His praeerant in aula, qui inde *Admissionales* vel *ab admissionibus* dicti, de quibus post Lips. ad Tac. A. VI, 9, Guther. de off. Dom. Aug. III, 11, vid. mox ad §. VI. *G.*

4. *Arcem publicarum*. Ante fuit *arx*, id est, locus munitus, tyrannidis propugnaculum: iam sunt AEDES PVBLICAE non modo eo sensu, de quo argute hic Secundus, sed veteri instituto Augusti, in quibus habitaret *Pontifex Maximus*, quem *in publico habitare* oporteret. Probat e Dione Lipsius, qui v. g. lib. LIV, p. 541, A de Augusto, οὔτ' οἰκίαν τινὰ δημοσίαν ἔλαβεν, ἀλλὰ μέρος τι τῆς ἑαυτοῦ, ὅτι τὸν Ἀρχιερέα ἐν κοινῷ πάντως οἰκεῖν ἐχρῆν, ἐδήμωσε. *G.*

non Capitolium, ipsaque illa adoptionis tuae sedes
magis publica, magis omnium. Nullae obices, nulli
contumeliarum gradus: superatisque iam mille limi-
nibus, ultra semper aliqua dura et obstantia. Magna 6
ante te: magna post te, iuxta tamen maxima quies:
tantum ubique silentium, tam altus pudor, ut ad par-
vos penates et larem angustum ex domo principis,
modestiae et tranquillitatis exempla referantur.

XLVIII. Ipse autem ut excipis omnes! ut exspectas!
ut magnam partem dierum inter tot imperii curas
quasi per otium transigis! Itaque non ut alias attoniti,
nec ut periculum capitis adituri tarditate, sed securi
et hilares, quum commodum est, convenimus. Et ad- 2
mittente principe, interdum est aliquid, quod nos
domi quasi magis necessarium teneat: excusati semper
tibi, nec unquam excusandi sumus: scis enim sibi
quemque praestare, quod te videat, quot te frequen-
tet: ac tanto liberalius ac diutius voluptatis huius co-
piam praebes. Nec salutationes tuas fuga et vastitas 3
sequitur: remoramur, resistimus, ut in communi domo,

5. *Ipsaque illa... sedes.* Templum Iovis Capitolini, pars Capitolii. Itaque perperam Gierigiana, nescio quo auctore, *ipsa illa... sedes.* S.

— *Contumeliarum gradus.* De admissionibus loquitur. Sen. de Benef. VI, 33: »Non sunt isti amici ... qui in primas et secundas admissiones digeruntur... Est proprium superbiae, magno aestimare introitum ac tactum sui liminis: pro honore dare, ut ostio suo propius assideas, ut gradum prior intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quae receptos quoque excludunt.« Moderatius et verius ista, quam *mille limina*, de quibus statim Noster. *G.*

6. *Ut ad parvos*, etc. Id est, ut principis domus parvis penatibus larique angusto exemplum sit modestiae et tranquillitatis. *S.*

XLVIII, 1. *Tarditate.* Per tarditatem, crimine tarditatis. Vid. I. A. Ernestium. *S.* — *Ut periculum capitis adituri tarditate.* Recte tuetur *tarditate* Schwarzius, id est, per tarditatem, sed non satis e contextu. Respicit verbum *est*, quae sequuntur, *quum commodum est*, item inprimis mox: *interdum est aliquid, quod nos domi teneat*, scil. ut tardius veniamus. E.

2. *Sibi... praestare.* Non tam tibi habere honorem, quam sibi praestare voluptatem. Vid. LVIII, 1. LXVIII, 5. *G*

quam nuper illa immanissima bellua plurimo terrore
munierat, quum velut quodam specu inclusa, nunc
propinquorum sanguinem lamberet, nunc se ad cla-
4 rissimorum civium strages caedesque proferret. Ob-
versabantur foribus horror et minae, et par metus
admissis et exclusis. Ad hacc ipse occursu quoque vi-
suque terribilis: superbia in fronte, ira in oculis,
femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo
5 rubore suffusa. Non adire quisquam, non alloqui au-
debat, tenebras semper secretumque captantem, nec
unquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi ut solitu-
dinem faceret.

XLIX. Ille tamen, quibus sibi parietibus et muris
salutem suam tueri videbatur, dolum secum et insidias,
et ultorem scelerum deum inclusit: dimovit perfre-
gitque custodias Poena, angustosque per aditus et ob-
structos, non secus ac per apertas fores et invitantia
limina irrupit; longeque tunc illi divinitas sua, longe
arcana illa cubilia saevique secessus, in quos timore,
2 et superbia, et odio hominum agebatur. Quanto nunc
tutior, quanto securior eadem domus, postquam non
crudelitatis, sed amoris excubiis, non solitudine et

4. *Impudentia... rubore suffusa.* *Vultum modestum ruborisque plenum* ei tribuit Sueton. XVIII. Nempe ille rubor modestiae speciem habebat: erat itaque in Domitiano impudentia, quae pudoris quasi vestem induerat. G.

XLIX. 1. *Poena.* Hic persona est, ut Cic. in Pisone XXXVII: *o Poena, o Furia sociorum!* Sic Graeci Ποινὰς vocant. *G.* — *Divinitas sua.* Quum *Dominum Deumque* Romanorum perčuteret Stephanus. Sumpserunt formulam reliqui a Virg. Aen. XII, 52. *Longe illi Dea mater erit:* quod pulchre huc convenit, quum teste Philostrato VIII, 35, extr. iacens invocarit καὶ τὴν Ἄρτεμιν ἀρωγόν, quam matrem ferebat. *G.* — Ergo sensus est: nihil ei divinitas sua, nihil ei secessus illi et insidiae proderant. *E.*

2. *Postquam non.* *Eius*, quod inter haec duo verba inserunt, Gudiani apud Schwarzium codicis auctoritate omisi. Sed quum inserendi causa nulla fuerit, magna omittendi; placet fere magis Lipsii coniectura *herus.* Nempe *erus* aliquis scripserat, quod non intellectum sibi mutavit in *eius.* G. — *Altitudine.* Nescio unde ea venerit: *solitudine* omnes. G.

claustris, sed civium celebritate defenditur! Ecquid 3
ergo discimus experimento, fidissimam esse custodiam
principis ipsius innocentiam? haec arx inaccessa, hoc
inexpugnabile munimentum, munimento non egere.
Frustra se terrore succinxerit, qui septus caritate non
fuerit: armis enim arma irritantur. Num autem serias 4
tantum partes dierum in oculis nostris coetuque consumis?
non remissionibus tuis eadem frequentia, eademque
illa socialitas interest? non tibi semper in 5
medio cibus, semperque mensa communis? non ex
convictu nostro mutua voluptas? non provocas reddisque
sermones? non ipsum tempus epularum tuarum,
quum frugalitas contrahat, extendit humanitas? Non 6
enim ante medium diem distentus solitaria coena spectator
adnotatorque convivis tuis immines: nec ieiunis
et inanibus plenus ipse et ructans, non tam apponis,

— Gierigius *solitudine*, quod etiam oppositum *civium celebritas* tuetur. Probabatur item Ernestio. *S.*

3. *Ecquid.... innocentiam?* Proba Gesneri interpunctio. *Ecquid* id. q. *num*; vid. Drakenb. ad Liv. XXVII, 40, 2. *S.*

4. *Serias ... partes dierum.* Seriis negotiis destinatae. Opponuntur *remissiones*. E. — Sex primae diei horae Epigr. adesp. CCXLII: Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ᾽ αὐτὰς Γράμμασι δεικνύμεναι ΖΗΘΙ λέγουσι βροτοῖς; ad q. l. vid. Iacobs., loci Pliniani haud immemor. *S.* — *Num remissionibus*. Arntzenius *non*. Contra Ald. omnia quae sequuntur membra a *num* incipit, quem sequitur Gruterus, excepto ultimo *Non enim*: ubi Aldus adhuc *num*. G. — Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola ad LVI, 2. *Non* placebat et I. A. Ernestio, eratque editurus alter Ernestius. Recepit Gierigius. Laudo. *S.* — *Num remissionibus tuis eadem frequentia.* Dudum correxeram *non*. Idem vidi repositum e MSS. a cl. Schwarzio. Sic est etiam in veterrima editione German. s. l. et a. *E.*

5. *In medio cibus.* Nunquam solus epularis, sed semper convivas adhibes. *E.*

6. *Ante medium diem.* Suet. Domit. XXI: » ac lavabat de die prandebatque ad satietatem: ut non temere super coenam, praeter Matianum malum, et modicam in ampulla potiunculam, sumeret. « G. — *Adnotator.* Quid dicant, edant, bibant, innuant. *L.* — *Et ructans.* Sic conj. Schwarzius et olim Livin. Casaub. Perizon. Vulg. *eructans*, quod defendit Arntzenius. *G.* — Caeterum bene monuit Gierigius ad hunc locum Plinium non satis urbane Traianum cum *ructante* et *distento cibis* Domitiano comparare; nisi forte hoc sit urbane laudare, si alteri dicas: tu non es por-

quam obiicis cibos, quos dedigneris attingere, aegre-
que perpessus superbam illam convictus simulationem,
rursus te ad clandestinam ganeam occultumque luxum
refers. Ergo non aurum, nec argentum, nec exquisita
ingenia coenarum, sed suavitatem tuam iucunditatem-
que miramur: quibus nulla satietas adest, quando
6 sincera omnia, et vera, et ornata gravitate. Neque
enim aut peregrinae superstitionis mysteria, aut ob-
scena petulantia, mensis principis oberrat: sed beni-
gna invitatio, et liberales ioci, et studiorum honor.
Inde tibi parcus et brevis somnus, nullumque amore
nostri angustius tempus, quam quod sine nobis agis.

L. Sed quum rebus tuis ut participes perfruamur,
quae habemus ipsi, quam propria, quam nostra sunt!
non enim exturbatis prioribus dominis, omne stagnum,
omnem lacum, omnem etiam saltum, immensa pos-
sessione circumvenis: nec unius oculis flumina, fon-
2 tes, maria deserviunt. Est, quod Caesar non suum
videat: tandemque imperium principis, quam patri-

cus! *E.* — Verissime, si rem ex nostris moribus aestimes: secus, si ex Romanis.

7. *Ingenia coenarum.* Ingeniosas et arte paratas coenas, ut XXV, 5: *Ingenium munificentiae.* G.

8. *Mysteria.* Qualia Deae Phrygiae et Bellonae sacerdotum Gallorum describuntur ab Apuleio libro octavo et noni principio. Nam talia malim intelligere, quam putare, hic forte pungi Christianorum Agapas. *Obscena petulantia* oberrabat in coenis Tiberii, in quibus *nudae puellae ministrabant*, Sueton. XLII. *G.* — *Invitatio.* Ad loquendum, et edendum, bibendum praesertim; in quo solo intemperantiam aliquam Traiani commemorant historici, sed eamdem nemini noxiam. *G.*

— *Brevis somnus.* Ex homerico praecepto: Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα. Dedecus est totam rectorem stertere noctem. *L.*

L. 1. *Circumvenis.* Occupas, vindicas tibi possessionem. Verbum *circumvenire* videtur delegisse, ut exprimeret rapacitatem illam, quae partibus non contenta, totas possessiones, quam late patent, occupat. *E.*

2. *Imperium... maius.* Haec ita intelligo: Traiano maius et gravius est, imperatorem esse, qui imperii sui viribus cives odinvet, quam ipsum divitem, et patrimonium habentem, quo solus frueretur, nihil inde civibus impertiens. Nempe in *imperio* est notio patris patriae, qui non sibi, sed civibus vivit et imperat: in *patrimonio* notio privati, qui suas res auget

monium, maius est: multa enim ex patrimonio refert
in imperium, quae priores principes occupabant, non
ut ipsi fruerentur, sed ne quis alius. Ergo in vestigia 3
sedesque nobilium immigrant pares domini, nec iam
clarissimorum virorum receptacula habitatore servo
teruntur aut foeda vastitate procumbunt. Datur in- 4
tueri pulcherrimas aedes, deterso situ auctas ac vi-
gentes. Magnum hoc tuum non erga homines modo,
sed erga tecta ipsa meritum, sistere ruinas, solitudi-
nem pellere, ingentia opera eodem quo exstructa sunt
animo ab interitu vindicare. Muta quidem illa et anima
carentia; sentire tamen et laetari videntur, quod ni-
teant, quod frequententur, quod aliquando coeperint
esse domini scientis. Circumfertur sub nomine Caesaris 5

nihil aliorum curans. Vellem igitur, in aliquo libro legeretur *Principi*, quod illum sensum adiuvat. *E.* — Ernestii interpretationem an multi probaturi sint, vehementer dubito. Mihi, ut Gierigio, unice placet ratio Lipsii, *imperium* intelligentis de terris, quae faciebant imperium Romanum. *S.*

— *Occupabant.* I. A. Ernestius suspicatur *occuparant.* Imperfectum autem melius respondet praecedenti *refert.* S.

4. *Domini scientis.* Eius domini, qui propter mediocrem numerum possessionum suarum, haec etiam sua esse non ignoret, ac proinde curet, sarta tecta servet etc. qui porro sciat, quantum amoenitatis, salis, commoditatis habeant, eoque iis fruatur: quae contra omnia se habebant, quum omnia possidere vellent Imperatores superiores, quos consequens erat neque scire, quid haberent, neque tueri, neque frui. Hanc lectionem docuit Gron. Observatt. IV, 16, p. 256; et firmat Schwarzius. Alii *domini non servientis*; al. *domum scientis*, quod plane iisdem lineis constat. Maluit hic contra consensum antiquissimorum librorum Arntzenius ponere illud frigidum *domini non servientis.* G. — Hoc ipsum tamen in textum revocavit Gierigius, acute docens, hanc omnem periodum respondere superioribus. Antea illae aedes *situ* squalebant et *procumbebant*; Traianus *detergit situm* et *sistit ruinas*: hinc illae laetantur, quod *niteant.* Antea in iis erat *vastitas*; Traianus *pellit solitudinem*: hinc illae laetantur, quod *frequententur.* Antea *habitatore servo terebantur*; Traianus eas *ab interitu vindicat eodem animo, quo exstructae sunt*, hoc est, *immigrare iubet pares dominos*: hinc illae laetantur, quod *aliquando coeperint esse domini*... cuius tandem? profecto *non servientis.* Haec ille. Ego, quamvis Gronovianam illam explicationem duriorem nec satis aptam contextui existimo, non sum tamen ausus vulgarem lectionem de-

tabula ingens rerum venalium; quo sit detestanda
avaritia illius, qui tam multa concupiscebat, quum
haberet supervacua tam multa. Tunc exitialis erat apud
principem, huic laxior domus, illi amoenior villa.
6 Nunc princeps in haec eadem dominos quaerit, ipse
inducit: ipsos illos magni aliquando imperatoris hor-
tos, illud nunquam nisi Caesaris suburbanum, licemur,
emimus, implemus. Tanta benignitas principis, tanta
securitas temporum est, ut ille nos principalibus re-
bus existimet dignos, nos non timeamus, quod digni
7 esse videmur. Nec vero emendi tantum civibus tuis
copiam praebes, sed amoenissima quaeque largiris et
donas: ista, inquam, donas, in quae electus, in quae
adoptatus es: transfers, quod iudicio accepisti, ac

serere. Videtur mihi in *domini scientis* aliquod acumen Plinianum latere, quod vel interpretatione, vel levi lactionis mutatione expediendum sit. Saepe Plinius, ut verbo acutus esse possit, summam obscuritatem non respuit. Quid? si *dominum scientem* cogitaverit eum dominum, qui scit, se dominum esse. Etiam hunc sensum commendant multa eorum, quae antea dixerat. Dicit, » priores principes, exturbatis prioribus dominis, omnia occupasse, non ut ipsi fruerentur, sed ne quis alius. « Non ita Traianus: *Quae habemus ipsi*, inquit, *quam propria, quam nostra sunt!* Iam igitur certo scire possumus, nos nostrarum domuum dominos esse. Caeterum iudicent doctiores. *E.*

— *Quo sit.* Vid. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola. At mihi placet I. Fr. Gronovii et Perizonii coniectura, *quo fit.* S.

6. *Implemus.* Digni illo iudicamur, et tales domini, qui *implere* illud possint; ut non dicatur, *Heu domus antiqua* etc. Vid. ad XV, 4, et conf. quae iam sequuntur. *G.* — Mihi tamen potior videtur Lipsii explicatio: *implemus*, scil. supellectile, servis etc. Nam arcte cohaerent haec tria: *liceri, emere, implere*, hoc est, domum licitatione emptam iam inhabitare, et implere iis rebus, quae ad habitationem pertinent. Dignitas illa, quam Gesnerus tangit, alio pertinet, et a Plinio separatim commemoratur. *E.*

7. *Ita, inquam.* Placet Lipsii coniectura, *ista, inquam, donas* etc. *G.* — *Ita, inquam, donas.* Arridet Gesnero correctio Lipsii: *ista.* Nempe quo referatur *ita*, non est: atque id debebat ostendere Schwarzius, si volebat recte defendere. Sed ego tamen malim *ipsa*, quam *ista.* E. — *Iudicio.* Scil. amicorum, quorum legata vel dona acceperat. Nempe quae electus et adoptatus Traianus habebat, iure et quadam necessitate acceperat; quae autem *per amicos* habebat, horum *iudicio* et voluntate habebat. *E.* — Sic et Gierigius. Ego malim

nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes.

LI. Idem tam parcus in aedificando, quam diligens in tuendo: itaque non, ut ante, immanium transvectione saxorum urbis tecta quatiuntur; stant securae domus, nec iam templa nutantia. Satis est tibi, ni- 2
miumque, quum successeris frugalissimo principi; mavis recidere aliquid et amputare ex his, quae princeps tanquam necessaria reliquit. Praeterea pater tuus usibus suis detrahebat, quae fortuna imperii dederat: tu tuis, quod pater. At quam magnificus in publicum 3
es! hinc porticus, inde delubra occulta celeritate properantur, ut non consummata, sed tantum commutata videantur: hic immensum latus Circi templorum pulchritudinem provocat, digna populo victore gentium

Schwarzii explicationem amplecti, quam item Gesnerus sequutus videtur. *Iudicio*, scil. Nervae; *per amicos*, nam τὰ τῶν φίλων κοινά. S. — *Per amicos habes*. Quum, quae amicorum Imperatoris sunt, sint etiam ipsius. Sic *frui per alios* LVIII, 6. G.

LI. 1. *Parcus in aedificando*. Scil. *privatim*: nam paullo post eumdem Traianum *magnificum in publicum* praedicat. Hac igitur distinctione callide laudat principem, cuius summum aedificandi studium a nemine ignorabatur. Vid. Gesner. ad §. 3. *E.* — Scribendumne, quo magis exsistat oppositio, *in aedificando tibi?* Alibi quoque *tibi* in libris excidit. Conf. Schw. ad LII, 5, LXV, 1. *S.* — *Transvectione saxorum*. Iuven. III, 257: « Nam si procubuit, qui saxa Ligustica portat Axis, et eversum fudit super agmina montem; Quid superest de corporibus? » *G.*

2. *Mavis recidere*. Bongarsiana et Gronoviana emendatio ex huius Observation. IV, 16, probata Cl. Schwarzio. Vulgo *magis reiicere* aliquid. *G.* — Omnem locum Gierigius ita edidit: « Satis est tibi, nimiumque. Quum successeris frugalissimo principi, magnum recidere aliquid etc. » *E.* — *Praeterea... pater*. Augent haec laudem Traiani. Nerva detrahebat usibus suis, quae magis reipublicae erant, quam ipsius, certe a republica profecta erant: Traianus, quae tanquam hereditatis iure a patre acceperat... *Quod pater*. Al. *quae pater*; bene. *S.*

5. *Magnificus in publicum*. Laudant uno ore historici. In multitudinem inscriptionum et titulorum illius iocati posteri *herbam parietariam* eum appellarunt. Vid. Aur. Vict. Epit. XLI, 13; Ammian. Marcell. XXVII, 3, p. 523; Gron. In primis multus est Dio a Xiphilino excerptus p. 776 sq. in ponte Danubii describendo. *G.*

— *Latus Circi*. Ex lapide Naumachiae quam Domitianus fabricaverat, per Traianum Maximus circus adustis utrinque lateribus, exstructus est. *L.* — *Nec minus... ipsa visenda, quom quae ex illa spectabuntur*. Haud parva

sedes, nec minus ipsa visenda, quam quae ex illa
spectabuntur: visenda autem quum caetera specie,
4 tum quod aequatus plebis ac principis locus. Siquidem
per omne spatium una facies, omnia continua et paria,
nec magis proprius spectandi Caesari suggestus, quam
propria, quae spectet. Licebit ergo civibus tuis invicem contueri: dabitur, non cubiculum principis, sed ipsum principem cernere, in publico, in populo sedentem: populo, cui locorum quinque millia adiecisti: auxeras enim numerum eius congiarii facilitate, maioremque in posterum suscipi liberalitatis tuae fide iusseras.

LII. Horum unum si praestitisset alius, iam dudum illi radiatum caput, et media inter deos sedes auro staret aut ebore, augustioribusque aris et gran-
2 dioribus victimis invocaretur. Tu delubra non nisi
adoraturus intras, tibi maximus honor excubare pro

illius operis laus, si cogitaveris, quam insane Romani ludos Circenses concupiverint. Hoc autem populi de illis spectaculis, non suum ipsius iudicium, alibi in sinu amici proditum, Secundus hic sequi debuit. *S.*

4. *Spectandi Caesaris suggestus.* In quo Caesar spectandus proponeretur. Erat nempe locus cubiculi instar clausus in podio, loco senatorum. Vid. Lips. de amphith. c. XI, ex Sueton. Caes. LXXVI, et Ner. XII. Hic suggestus, hoc cubiculum intercipiebat proximis ab utraque parte spectatoribus prospectum, ne se invicem contueri possent. Putabam aliquando legendum, *spectanti Caesari.* G. — Schwarzius Gesnerianae illi explicationi obiicit, cubantem aut sedentem in cubiculo Principem non potuisse spectari. Itaque *spectanti Caesari* in textum recepit, quem et sequutus est Gierigius *G.* — Corrigendum minima mutatione: *spectandi Caesari.* S

— *Populo.* Legendum puto *in populo.* Vltima litera vocis praecedentis elisit praepositionem. *S.* — *Quinque millia.* Minutus nimis numerus Lipsio merito videtur, qui ostendit, quum Iulii Caesaris aetate CCLX millia ceperit, tempore conditae notitiae imperii cepisse millia CCCCLXXXV. Nempe corrector aliquis Plinii hic numerum conformare voluit ad numerum *ingenuorum*, cui alimenta data. Sed circus omnis generis multitudinem debebat capere. *G.*

LII. 1. *Illi iam dudum.* Codices *iam dudum illi*; quem verborum ordinem Gierigius iure praetulit. *S.* — *Radiatum caput.* Ad solis aut alterius astri effigiem. Videmus in nummis. *G.*

2. *Excubare pro templis.* Statuae Traiani, extra cellam templorum positae, quasi excubitores sunt, honoris Deorum caussa ibi collocati. *G.* —

templis, postibusque praetexi. Sic fit, ut dei summum
inter homines fastigium servent, quum deorum ipse
non adpetas. Itaque tuam statuam in vestibulo Iovis 3
Optimi Maximi unam alteramve, et hanc aeream, cer-
nimus: at paullo ante aditus omnes, omnes gradus,
totaque area hinc auro, hinc argento relucebat, seu
potius polluebatur, quum incesti principis statuis per-
mixta deorum simulacra sorderent. Ergo istae quidem 4
aereae et paucae manent, manebuntque, quam diu
templum ipsum: illae autem aureae et innumerabiles
strage et ruina publico gaudio litaverunt. Iuvabat il-

Non minus esquisite *postibus praetexi* dicontur, quae collocantur ante templa vel fores templorum. Sic Senec. Ep. LXXXIX, » nullum flumen, cuius non ripas aedificia nostra praetesant. » *E.*

— *Vt dei... servent.* Noo amplius adducuntur in contemptum dii societate hominum viventium, qua adhuc *sordebant*, uti mox loquitur; sed servant fastigium suum et supremum honorem, quum tu illorum honorem et fastiginm tibi non arroges. Nempe verbum *servent* eas mihi habere videbatur auctoritates, productas a Cl. Schwarzio, quas convellere difficile est. *Adeptus* autem, quod habent libri, in *adeptas* mutare videbatur non immodestum. Sed quum *dei* pro *dii* vix inveniatur; quum *serves* etiam sit in bonis libris; quum *adeptus sis* etiam significare possit *capessieris:* aeque fere placet cl. Schwarzii ratio, qui ita legendum esistimat: » Sic fit, ut summum ioter homines fastigium serves, quum deorum ipse non sis adeptus. » Explicare possis hanc sententiam Horatii verbis. Od III, 6, 5: *Dis te minorem, quod geris imperas.* G. — Ernestius editurus erat: *ut summum inter homines fastigium serves*, capunctaque nota Gesneri, appositurus hanc: »Sic cum Schwarzio et Gierigio reponere non dubitavi. Gesnerus ediderat: Sic fit, ut dei summum inter homines fastigium servent, quum deorum ipse non appetas. Et ipse Gesnerus sibi haec placere fatebatur. » De forma *dei* vid. ad ep. VII, 8, 5. *S.* — Atheoienses, inter monosticha quae adventanti Pompeio gratabundi scripserant: ἐφ᾽ ὅσον ὢν ἄνθρωπος οἶδας, ἐπὶ τοσοῦτον εἶ θεός. Id est: quatenus te censes hominem, eatenus nobis es deus. *L.*

4. *Strage et ruina.* Quum senatus *clypeos* eius *et imagines coram*, in curia, » detrahi et ibidem solo adfligi iuberet: novissime eradendos ubique titulos, abolendamque omnem memoriam decerneret. » Suet. XXIII, ubi notant viri docti hodieque exstare marmora, in quibus erasum Domitiani nomen, v. g. Grut. XII, 2, LXVIII, 1. De statutis conflatis e Dione Xiphilinus in principio Nervae, συνεχωνεύθησαν, καὶ ἐξ αὐτῶν μεγάλα χρήματα συνελέγη. De nomine eraso addenda Macrobii Satira I, 12 extr. — Caeterum exquisita et apta huic omni loco metaphora *statuae ruina publico gaudio litaverunt*, hoc est, dele-

lidere solo superbissimos vultus, instare ferro, saevire securibus, ut si singulos ictus sanguis dolorque sequeretur.
5 Nemo tam temperans gaudii seraeque laetitiae, quin instar ultionis videretur, cernere laceros artus, truncata membra, postremo truces horrendasque imagines abiectas, excoctasque flammis: ut ex illo terrore et minis in usum hominum ac voluptates ignibus mutarentur.
6 Simili reverentia, Caesar, non apud Genium tuum bonitati tuae gratias agi, sed apud numen Iovis Optimi Maximi patris: illi debere, quidquid nos tibi debeamus; illius, quod bene facias, muneris esse, qui te dedit.
7 Ante quidem ingentes hostiarum greges per Capitolinum iter, magna sui parte velut intercepti, devertere via cogebantur; quum saevissimi domini atrocissima effigies tanto victimarum cruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profundebat.

LIII. Omnia, P. C., quae de aliis principibus a me aut dicuntur, aut dicta sunt, eo pertinent, ut ostendam, quam longa consuetudine corruptos depravatosque mores principatus parens noster reformet et corrigat. Et alioquin nihil non parum grate sine com-

tae sunt, omnibus civibus hac strage et ruina gaudentibus. *E.*

5. *Terrore et minis.* Quum non tantum admonerent homines vivorum exemplorum s. archetyporum, sed etiam criminibus maiestatis occasionem dare possent. *G.* — Illae truces horrendaeque imagines, quarum superbissimi vultus terrebant, et minabantur, in eas formas mutabantur, quae hominibus et utiles et iucundae essent; ut in nummos, vasa. *E.*

6. *Apud Genium tuum.* Per *Genium Principis* iurare, illi sacrificare solenne. Videatur Torr. ad Sueton. Calig. XXVII, qui quosdam ultimo supplicio affecit, *quod nunquam per Genium suum deierassent.* G. — *Illi debere* etc. Al. *illi debere nos, quidquid tibi debeamus;* quod verum. *S.*

7. *Devertere via.* Ad statuas Domitiani: in quibus nobilis illa equestris, de qua Statius Silv. I, 1, verissimo specimine, quousque processerit tum adulatio. *G.*

LIII. 1. *Et alioquin.* ἡ *Et* recte reponitur a clariss. Schwarzio. Sic XLV, 1, 68, 7, 70, 8, et Ep. II, 9, 1. Si enim absit, plane alius sensus et contrarius exsistit. *G.* — Sed conf. Add. ad ep. II, 15, 2. *S.*

— *Parum grate... laudatur.* Parum placet, parum efficit laudatio sine ali-

paratione laudatur. Praeterea hoc primum erga opti-
mum Imperatorem priorum civium officium est, in-
sequi dissimiles: neque enim satis amarint bonos prin-
cipes, qui malos satis non oderint. Adiice, quod 3
imperatoris nostri non aliud amplius ac diffusius
meritum est, quod insectari malos principes tutum
est. An excidit dolori nostro modo vindicatus Nero? 4
permitteret, credo, famam vitamque eius carpi, qui
mortem ulciscebatur; nec ut in se dicta interpreta-
retur, quae de simillimo dicerentur. Quare ego, Caesar, 5
muneribus tuis omnibus comparo, multis antepono,
quod licet nobis et in praeteritum de malis Impera-
toribus quotidie vindicari; et futuros sub exemplo
praemonere, nullum locum, nullum esse tempus, quo
funestorum principum manes a posterorum exsecra-
tionibus conquiescant. Quo constantius, P. C., et do- 6
lores nostros et gaudia proferamus: laetemur his, qui-
bus fruimur; ingemiscamus illis, quae patiebamur:
simul utrumque faciendum est sub bono principe. Hoc
secreta nostra, hoc sermones, hoc ipsae gratiarum
actiones agant; meminerintque, sic maxime laudari
incolumem Imperatorem, si priores secus meriti re-

qua comparatione. Haec enim laudes et illustrat, et auget. *E.*

4. *Vindicatus Nero.* Quum Domitianus Suetonio teste c. XIV: » Epaphroditum a libellis capitali poena condemnaverit, quod, post destitutionem, Nero in adipiscenda morte manu eius adiutus existimabatur. « *G.* — Ulciscuntur successores praedecessoris mortem *in sui*, ut Tacitus loquitur, *munimentum.* L.

5. *Ego, Caesar.* Importunum *te*, quod editiones adhuc omnes prope foedavit, moniti a cl. Schwarzio eiicimus. Originem eius arcessendam cum Lipsio putamus e literis *Tr.* hoc est, *Traiane.* Alterum *omnibus* (legunt enim, *muneribus omnibus tuis omnibus comparo)* omitti Schwarzianus atque Guelferb. libri, ipsaque adeo sententia, iubent. Vulgatam sic interpretabar, *Te in muneribus omnibus tuis principibus omnibus comparo, multis tuis muneribus antepono, quod*, etc. Sed altera lectio haud dubie melior. *G.*

6. *Incolumem.* Visum, mox *praesentem.* S.

prehendantur; nam quum de malo principe posteri tacent, manifestum est, eadem facere praesentem.

LIV. Et quis iam locus miserae adulationis manebat ignarus, quum laudes Imperatorum ludis etiam et commissionibus celebrarentur, saltarentur, atque in omne ludibrium effeminatis vocibus, modis, gestibus, frangerentur? Sed illud indignum, quod eodem tempore in senatu et in scena, ab histrione et a con-
2 sule laudabantur. Tu procul a tui cultu ludicras artes removisti. Seria ergo te carmina, honorque aeternus annalium, non haec brevis et pudenda praedicatio colit: quin etiam tanto maiore consensu in venerationem tui theatra ipsa consurgent, quanto magis de

LIV. 1. *Manebat ignarus.* Sic legimus hanc ῥῆσιν, auctoribus quos laudat Schwarzius, nisi quod *commissionibus* retinendum putamus, ea ratione, quod melius cum ludis iunguntur, et quod rarior intellectus illius induxisse videtur aliquem correctorem, ut *comessationibus* substitutum iret. Eidem forte debentur *pocula*, de quibus statim. Vtrumque, *comessationibus et pocula* acrius, quam solet, tuetur Schwarzius: pro hac lectione facere videtur hoc, quod statim additur *in senatu et in scena, ab histrione et a consule*, nulla conviviorum mentione facta. add. XXIII, 6. *G.* — *Commissionibus.* Certaminibus poëtarum aut rhetorum. Eadem plane ratione Augustus apud Sueton. LXXXIX, » Admonebat Praetores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri. » Vid. ibi Casaub. et add. Ep. VII, 24, 6, ubi etiam ad histriones ipsos et pantomimos refertur. G. — Vid. I. A. Ernestium ad h. l. qui iure tuetur *commissionibus*. S.

— *Ludis etiam et commissionibus.* Vera lectio haec: sed non arbitror bene intelligi de certaminibus poëtarum et oratorum. Immo sunt ipsi ludi, ut sequentia facile ostendunt, in quibus mox etiam sola scena commemoratur. Similiter ap. Cicer. ad Att. XVI, 5. Sueton. Aug. XLIII. E.

2. *Tu procul.* Liber Schwarzii, *Tu pocula a tui cultu, tu ludicras artes:* ut respondeat *comessationibus* vel *comissationibus* potius, quas modo exclusimus. Nempe non puto removisse a sui cultu *pocula* Traianum, qui non infensus esset *invitationibus*, vid. XLIX, 8: neque Augusto severior, ad quem Horatius Od. IV, 5 extr., *Longas ó utinam... dicimus* uvidi, *Quum sol Oceano subest.* Plinius *scenam, histrionem, ludicras artes* removet, non epularum ilaritatem. Nolim ego eripi mihi, meisque sodalibus, libertatem inter sobrias, hilares tamen, et vino non carentes, epulas usurpandi nomen Regis, in quo plurima Traiani, et quaedam... sed hic nimis angustus locus est. *G.*

— *Theatra ipsa.* Vt supra Ep. III, 18, 9: *Theatra male musicos canere docuerunt.* G.

te scenae silebunt. Sed quid ego istud admiror, quum
eos quoque honores, qui tibi a nobis offeruntur, aut
delibare parcissime, aut omnino soleas recusare?
Nihil autem tam vulgare, tam parvum in senatu age-
batur, ut non laudibus principum immorarentur, qui-
buscunque censendi necessitas accidisset. De amplian- 4
do numero gladiatorum, aut de instituendo collegio
fabrorum consulebamur: et quasi prolatis imperii fi-
nibus nunc ingentes arcus, excessurosque templorum
fastigium titulos, nunc menses etiam, nec hos singu-
los, nomini Caesarum dicabamus. Patiebantur illi, et,
quasi meruissent, laetabantur. At nunc quis nostrum, 5
tanquam oblitus eius, de quo refertur, censendi offi-
cium principis honore consumit? Tuae moderationis
laus haec constantia nostra: tibi obsequimur, quod
in curiam, non ad certamen adulationum, sed ad

4. *Excessuros... titulos.* Titulos adeo longos, quos vix capiant *fastigia* (*frontispicia* aut *frontones* hodie vocant) locus illis destinatus et proprius: exemplo est prima illa in Gruteriano corpore Panthei inscriptio. Quam opus fuerit hac adnotatione, ostendit Arntzenii longa deliratio, qui Perizonii brevem adnotationem eiusdem sententiae non cepit. *G.* — *Menses .. nomini Caesarum.* Quod in *Iulio* et *Augusto* successerat, illud impari fortuna tentatum ab aliis. Caligula »in patris memoriam Septembrem Germanicum appellavit« Suet. XV. Nero eodem teste c. LV, »mensem Aprilem Neroneum appellavit.« Domitianus (Suet. XIII) »Septembrem mensem et Octobrem ex appellationibus suis Germanicum Domitianumque transnominavit.« Vtitur his nominibus Martialis, IX, »Sed ubi infaustum vocabulum (audis Macrob. Sat. I, 12 extr.) ex omni aere vel saxo placuit eradi, menses quoque usurpatione tyrannicae adpellationis exuti sunt.« *G.*

5. *Tuae moderationis laus.* Quod iam non leves adulatores, sed constantes et graves senatores sumus, ad moderationis tuae laudem pertinet, qua adulationis id genus respuis. Adhuc ita lectum, *tuae moderationis haec laus constantia nostra:* quae quum sana lectio mihi non videretur, ausus sum ante hos tres annos medicinam nimis, ut nunc videtur, vehementem adhibere. Legebam, *tuae moderationis haec laus, an constantiae nostrae?* quam iuvabat, quod *constantiae nostrae* iam legitur in quibusdam libris. Iam faciliorem longe, et, puto, veram rationem ingressus sum, transpositis modo duabus vocibus monosyllabis; quo quid potest esse blandius? *G.*

usum munusque iustitiae convenimus, hanc simplici-
tati tuae veritatique gratiam relaturi, ut te, quae vis,
velle, quae non vis, nolle credamus. Incipimus inde,
desinimus ibi, a quo incipi, in quo desini sub alio
principe non posset. Nam plerosque ex decretis hono-
ribus et alii non receperunt; nemo ante tantus fuit,
7 ut crederetur noluisse decerni: quod ego titulis om-
nibus speciosius reor, quando non trabibus aut saxis
nomen tuum, sed monumentis aeternae laudis inciditur.

LV. Ibit in saecula, fuisse principem, cui florenti
et incolumi, nunquam nisi modici honores, saepius
2 nulli decernerentur. Et sane, si velimus cum priorum
temporum necessitate certare, vincemur: ingeniosior
est enim ad excogitandum simulatio veritate, servitus
3 libertate, metus amore. Simul quum iampridem no-
vitas omnis adulatione consumpta sit, non alius erga
te novus honor superest, quam si aliquando de te ta-
4 cere audeamus. Age, si quando pietas nostra silentium
rupit, et verecundiam tuam vicit, quae qualiaque
decernimus nos, tu non recusas! ut appareat, non
superbia et fastidio te amplissimos honores repudiare,
5 qui minores non dedigneris. Pulchrius hoc, Caesar,
quam si recusares omnes: nam recusare omnes, am-

7. *Trabibus aut saxis* etc. Non distinguit, puto, materiam, quasi trabes tantum sint ligneae; sed *trabes*, hoc est, epistylia tectorum, moles transversas columnis impositas, quae excipiendis inscriptionibus ac titulis praesertim aptae sunt, ab alio genere saxorum, in basibus columnarum, altaribus, etc. distinguit. Sic Hor. Od. II, 18, 3, *Trabes Hymettiae* sunt marmoreae. *Argenteae autem trabes Salamis* Colchorum regis sunt Plin. XXXIII, 3, s. 15. Et Claudianus de nupt. Honorii LXXXVIII, « trabibus smaragdis Supposuit caesas hyacinthi rupe columnas. » G. — *Monumentis aeternae laudis. Monumenta aeternae laudis* sunt, quae ingeniis debentur. Vnde mox: *Ibit in saecula*, etc. E.

LV. 4. *Age, si... recusas.* Locus varie sollicitatus et editus. Gierigius verba, *quae qualiaque... non recusas*, parenthesi inclusit, et post ea asteriscos posuit, qui significent, hic excidisse sententiam aliquam, unde pendeat *ut appareat*. Gesneriana illa lectio idoneum sensum reddit. E.

bitionis; moderationis est, eligere parcissimos. Quo
temperamento et nobis et aerario consulis: nobis qui-
dem, quod omni liberas suspicione; aerario autem,
quod sumptibus eius adhibes modum, ut qui exhau-
stum non sis innocentium bonis repleturus. Stant igitur 6
effigies tuae, quales olim ob egregia in rempublicam
merita privatis dicabantur: visuntur eadem e materia
Caesaris statuae, qua Brutorum, qua Camillorum;
nec discrepat caussa: illi enim reges hostemque victo- 7
rem moenibus depulerunt: hic regnum ipsum, quae-
que alia captivitas gignit, arcet ac submovet; sedem-
que obtinet principis, ne sit domino locus. Ac mihi, 8
intuenti sapientiam tuam, minus mirum videtur, quod
mortales istos caducosque titulos, aut depreceris, aut
temperes. Scis enim, ubi vera principis, ubi sempi-
terna sit gloria: ubi sint honores, in quos nihil flam-
mis, nihil senectuti, nihil successoribus liceat. Arcus 9
enim et statuas, aras etiam templaque demolitur et
obscurat oblivio, negligit carpitque posteritas: contra,
contemptor ambitionis, et infinitae potestatis domitor

5. *Omni liberas suspicione.* Intelligo praesertim *suspicionem* senatus de superbia Imperatoris, si is nullum plane honorem reciperet: (vid. mox LIX, 1.) neque tamen praefracte exclusérim *suspicionem*, in quam incurrere senatus possit, rusticitatis cuiusdam et rigidae pervicaciae, si plane nullum Imperatori honorem haberet. Sine dubitatione recipiendum puto supplementum e Schwarzianis copiis suppeditatum. Adhuc omnes sic dabant hunc locum. *Quo temperamento et nobis et aerario prodes, quod sumptibus.* Solet Plinius exsequi divisiones a se propositas. *G.* — *Sumptibus .... modum.* Non sinis honoribus tuis, v. c. templis, statuis, arcubus tibi exstruendis, magnos sumptus ex aerario impendi, quia tu id, quum exhaustum fuerit, non iterum esses innocentium bonis repleturus, ut caeteri imperatores ante fecerunt. *E.*

6. *Brutorum.* M. Iunius Brutus qui reges eiecit, inter illos medios positus in Capitolio fuit, dextra gladium tenens. Plutarch. in Bruto. *L.*

7. *Quae... captivitas gignit.* Servitutem, ereptiones bonorum, iniusta supplicia. *Regnum* enim et *dominus* nunc invidiose, de tyrannide. *E.*

8. *Aut depreceris.... aut temperes.* Malim, si per libros liceret, *deprecaris, temperas;* in sententia definita ac certa. *G.*

— *Senectuti.* Exquisite pro *vetustati*,

ac frenator animus ipsa vetustate florescit, nec ab ul-
lis magis laudatur, quam quibus minime necesse est.
Praeterea, ut quisque factus est princeps, extemplo
fama eius, incertum bona an mala, caeterum aeterna
10 est. Non ergo perpetua principi fama quae invitum
manet, sed bona concupiscenda est: ea porro non
imaginibus et statuis, sed virtute ac meritis proroga-
11 tur. Quin etiam leviora haec, formam principis figu-
ramque, non aurum melius, vel argentum, quam fa-
vor hominum exprimat teneatque. Quod quidem pro-
lixe tibi cumulateque contingit, cuius laetissima facies
et amabilis vultus in omnium civium ore, oculis, ani-
mo sedet.

LVI. Annotasse vos credo, Patres conscripti, iamdudum me non eligere, quae referam: propositum est enim mihi, Principem laudare, non Principis facta:

qua templa, statuae, et similia honorum monumenta depravari ac deleri solent. *E.*

9. *Vt quisquis.* Sic omnes receotiores praeter Schwarzium, qui edidit *quisque*, quod Patruo meo probabatur. *Caeterum*, h. l. pro *tamen.* E.—*Quisque* etiam in Arntzeniana. An *ut quis?* S.

— *Praeterea, ut quisquis factus est Princeps...: aeterna est.* Haec particula, quam in nullo codice scripto reperit Schwarzius, etiam abest ab nostra vetere Germaoica s. l. et a. ortaque est a codice Cuspiniani. Genuinam credo cum Schwarzio, quod sine ea ratio subiecta intelligi non potest, nec habet, quo referatur. Caeterum male editur a recentioribus *quisquis*, rescribendumque *quisque*, ut dedit Schwarzius, quamquam nihil de eo admonens. *E.*

10. *Imaginibus;* in clypeis ex auro, argento, aere: quos solebant celeberrimis locis suspendere. *L.*

11. *Favor hominum.* Ita fere omnes, quibus *Pulchrorum* quasi solemnis appellatio haesit, hanc famam, hanc memoriam non imaginibus quibuscumque debent, sed benevola hominum praedicatione factum est, ut in cognomen abiret. *G.*

LVI. 1. *Eligere.* Praestantissima quaeque excerpere ex factis Traiani: nam laudo principem, qui totus bonus est, cuius omnia facta laudabilia sunt. *E.* — *Propositum mihi est Principem laudare, non Principis facta.* Est sententia acuta, sed oratorie acuta, et supra captum vitae communis, nam factis laudandis laudatur Princeps, et in iis laudandis oratio prope tota consumitur: quamquam et ea commemorantur, quae proprie non sunt in factis, sed tamen demonstrantur per facta. *E.*

nam laudabilia multa etiam mali faciunt: ipse laudari, nisi optimus, non potest. Quare non alia maior, imperator Auguste, gloria tua, quam quod agentibus tibi gratias nihil velandum est, nihil omittendum est. Quid est enim in principatu tuo, quod cuiusquam 2
praedicatio vel transilire, vel praetervehi debeat? quod momentum, quod immo temporis punctum, aut beneficio sterile, aut vacuum laude? Nonne omnia eiusmodi, ut is optime te laudasse videatur, qui narraverit fidelissime? Quo fit, ut prope in immensum diffundatur oratio mea: et necdum de biennio loquor. Quam multa dixi de moderatione, et quanto plura 3
adhuc restant! ut illud, quod secundum consulatum recepisti, quia princeps et pater deferebat. At postquam ad te imperii summam, et quum omnium rerum, tum etiam tui potestatem dii transtulerunt, tertium consulatum recusasti, quum agere tam bonum con-

2. *Cuiusquam praedicatio.* Debeo libris melioribus, a el. Schwarzio laudatis, hanc scripturam. Alioqui *cuiusque*, quod habent alii, idem posse significare, et *quisque*, *quandoque*, poni pro *quiscunque*, *quandocunque*, tralaticium est. Vid. v. g. LXII, 8. Par fere est ratio eius, quod mox pro, *Num omnia eiusmodi*, admisi *Nonne omnia*. Ipsum enim *num* pro *nonne* poni (ut LXXIV, 4, *Estne verum?* pro, *Nonne verum est*, ut LXXXVIII, 4, *Iustisne de caussis?* ut saepe apud alios *An* pro *Anne*) mihi non videtur inauditum; licet non statim ad manus sit exemplum. (Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola.) Illi enim, quod ex Cic. pro Ligar. X, profertur *Igitur num tibi videor, Caesar, in caussa Ligarii occupatus esse?* non multum tribuo: quum negationis vim habeat interrogatio. *G.*

— *Nonne omnia.* Arntz. *non omnia.* Sed *ne* ante vocalem facile inter dictantem et scribentem periit. *G.*

— *De biennio.* Tempus vel hinc liquet consulatus Plinii et editae orationis. *L.*

3. *Secundum.* Nam primum consulatum sub Domitiano gessit, collega M. Acilio Glabrione, anno urbis 843; et hunc secundum, adoptatus a Nerva, 850. *L.*

— *Quum agere.... posses.* Nervus sententiae, quae sine eo valde langueret, est in illo *posses*, hoc est, quum iam in tua potestate et arbitrio esset, tertio consulatu consulem agere, tamen recusasti. Hoc enim summae est moderationis, honorem et gloriam, qua frui possis, ultro recusare. Hoc statim Plinius addit: *Magnum est*, etc. *E.*

4 sulem posses. Magnum est, differre honorem; gloriam, maius. Gestum consulatum mirer, an non receptum? gestum non in hoc urbis otio, et intimo sinu pacis, sed iuxta barbaras gentes: ut illi solebant, quibus erat moris paludamento mutare praetextam, ignotasque
5 terras victoria sequi. Pulchrum imperio, gloriosum tibi, quum te socii atque amici, sua in patria, suis in
6 sedibus adierunt. Decora facies consulis: multa post saecula tribunal viridi cespite exstructum, nec fascium tantum, sed pilorum signorumque honore circumdatum. Augebant maiestatem praesidentis, diversi postulantium habitus, ac dissonae voces, raraque sine
7 interprete oratio. Magnificum est civibus iura; quid hostibus reddere? speciosum certam fori partem; quid immanes campos sella curuli victorisque vestigio premere? imminere minacibus ripis tutum quietumque;

4. *Gestum non in hoc.* Sic invenit in bonis libris celeb. Schwarzius: alii *gestus*. G.

— *Paludamento mutare praetextam.* Statim post *praetextam* consularem sumptam induere *paludamentum*, Imperatoriam vestem. *G.*

— *Ignotas terras.* Germaniam Italiae contiguam, diu ignotam. *L.*

6. *Decora facies*, etc. Al. *Decora facies! Consulis multa*, etc. Placebat id Ernestio. » Ita non dubitavi, inquit, cum Schwarzio et Gierigio refingere vulgatam lectionem quae coniungebat haec · *Decora facies consulis!* Caussas illius mutationis adferunt duas: 1.° quia *facies*, forma non consulis, sed totius loci describitur; 2.° quia non credibile est, multa post saecula nullum ducem Rom. e tribunali cespititio verba fecisse; sed *consulis* tribunal ex ea materia post multa saecula nemo viderat. » *S.*

— *Tribunal viridi cespite.* Illustrat Lips. ad Tac. Ann. I, 18. *G.*

— *Raraque sine interprete oratio.* quodque raro sine interprete postulantium oratio intelligeretur. Aliter Gierigius, Mithridatica bonum Imperatorem πολυγλωττίᾳ beans. *S.*

7. *Certam fori partem.* Ne totum quidem forum: sic opponitur *campis, immanibus*, id est, latissimis. Sed libri fere omnes *pacem*: sic opponetur *campis immanibus*, hoc est, infestis, et hoste oppletis. Et hoc prope malim. *G.* — Nempe Gesnerus recte vidit, *certam partem* male opponi *immanibus campis*, et illam sententiam valde languere. Ego puto vitium esse in *certam*; desidero *curtam*, vel similem vocem, quae illi *immanitati* contraria sit. Nam et illud quaeri potest, *immanes campos* utrum ingentes potius, an infestos interpretemur: si infestos, nec *certa* nec *curta* pars fori recte ponitur. *E.* — *Imminere... ripis.* Admovere castra ripis hostilibus, in qui-

quid spernere barbaros fremitus, hostilemque terro-
rem, non armorum magis, quam togarum ostentatione
compescere? Itaque non te apud imagines, sed ipsum 8
praesentem audientemque consalutabant Imperáto-
rem; nomenque, quod alii domitis hostibus, tu con-
temptis merebare.

LVII. Haec laus acti consulatus; illa dilati, quod
adhuc initio principatus, ut iam excusatus honoribus
et expletus, consulatum recusasti, quem novi Impera-
tores destinatum aliis, in se transferebant. Fuit etiam, 2
qui in principatus sui fine consulatum, quem dederat
ipse, magna ex parte iam gestum, extorqueret et ra-
peret. Hoc ergo honore, quem et incipientes princi-
pes, et desinentes adeo concupiscunt, ut auferant,
tu, otioso ac vacante, privatis cessisti. Invidiosusne 3
erat aut tibi tertius consulatus, aut principi primus?
nam secundum Imperator quidem, sub Imperatore
tamen, inisti: nihilque imputari in eo vel honori po-

bus hostes praelia minantur. Quare *ripas* potissimum commemoret, e cap. XVI, 2, patebit, ubi *stare in Danubii ripa* Traianus praedicatur. Mox *togarum ostentatio* est eius, qui inter negotia civilia versatur. Nam sic *toga* saepius dicitur. Laudant viri docti Liv. XXII, 26, Tac. Ann. XI, 7, et Plin. Epist. I, 22, ubi *in toga negotiisque versari* iungitur. *E.*

8. *Apud imagines.* In signis militaribus vulgo imagines Imperatorum: videatur Lipsius de militia Romana, IV, 5, sed etiam separatim *aurea statua in suggestu et sella collocata.* Videatur Tacitus ad Annales XV, 29, et H. I, 36, vid. supra X, 3. *G.*

LVII, 1. *Excusatus.* Al. *exsatiatus*, quod praefert Oudend. ad Suet. pag, 221. *S.* — *Novi Imperatores.* Refert huc Lipsius Othonem, qui Tacito teste, H. I, 77, « Consul cum Titiano fratre in Kalendas Martias ipse .... caeteri consulatus ex destinatione Neronis aut Galbae manserunt. » *G.*

2. *Fuit etiam.* Neronem esse docuit idem Lipsius, de quo Sueton. XLIII, in ultimis eius commemorandis, « Consules ante tempus privavit honore, atque in utriusque locum solus iniit Consulatum, quasi fatale esset, non posse Gallos debellari, nisi a Consule. » *G.*

— *Otioso ac vacante.* Qui nondum occupatus esset ab alio et vacaret, quia nullus alius Consul in istum annum designatus esset, hunc honorem tu privatis reliquisti. *E.*

3. *Tibi Tertius.* Quandoquidem ante adoptionem Consul fuerat, iterum adoptatus quidem, sed sub patre. *G.*

4 test, vel exemplo, nisi obsequium. Ita vero, quae civitas quinquies, atque etiam sexies, consules vidit, non illos, qui exspirante iam libertate per vim ac tumultum creabantur, sed quibus sepositis et absentibus, in rura sua consulatus ferebantur, in hac civitate tertium consulatum princeps generis humani, ut praegravem, recusasti? tantone Papyriis etiam et Quinctiis moderatior, Augustus, et Caesar, et Pater patriae? At illos respublica ciebat: quid? te non eadem respublica? non senatus? non consulatus ipse, qui sibi tuis humeris attolli et augescere videtur?

LVIII. Non te ad exemplar eius voco, qui continuis consulatibus fecerat longum quemdam et sine discrimine annum: his te confero, quos certum est, quoties consules fuerunt, non sibi praestitisse. Erat in senatu ter consul, quum tu tertium consulatum recusabas.
2 Onerosum nescio quid verecundiae tuae consensus

4. *Exspirante... libertate.* Vt C. Marius, ut Iulius Caesar. *G.* — Mox *sepositos et absentes* dicit, qui secesserant in villas adeoque absentes erant, ut C. Attilius Regulus, quem, Plinio, H. N. XVIII, 3, referente, *serentem invenerunt honores dati*; et L. Quinct. Cincinnatus, de quo v. Cic. Senect. XVI. *E.* — *Vt praegravem.* Firmat hanc lectionem Schwarzius et Arntzen. Al. *pergravem.* G. — *Papyriis.... et Quinctiis.* Illum quinquies, hunc sexies Consulem fuisse, fasti ostendunt. *G.*

LVIII, 1. *Continuis consulatibus.* Domitianus » Consulatus XVII cepit, quot ante eum nemo; ex quibus septem medios continuavit: omnes autem paene titulo tenus gessit; nec quemquam ultra Kalendas Maii: plures ad Idus usque Ianuarias. » Vid. Auson. Paneg. c. XI, 4. *G.* — *Longum.* Nam anni per consules distingui soliti: quum autem ille unus semper, videbatur et unus annus. *L.* — *Sibi praestitisse.* Vid. XLVIII, 2. *G.* — *Ter consul.* De C. Silio Italico suspicatur Lipsius: sed suspicatur, quia haec pars fastorum tenebrosa: et non satis convenit cum Nostri ep. III, 7, nisi *in senatu* tamen fuisse dicamus, qui propter valetudinem *in curiam* non venerit. *G.*

2. *Onerosum... tuus.* Haec ἐρωτηματικῶς intelligenda esse pulchre monuit I. A. Ernestius. *S.* — *Onerosum nescio quid... quoties senator tuus: nimia modestia istud etiam privatus recusasses.* In hac particula aliquid duri et scabri inesse videtur. Quidam molliendi caussa in altero membro addi volunt *cum*; nec id displicet Schwarzio: sed id libros auctores non habet. Nec profecto de Plinii more

noster indixerat, ut princeps toties consul esses, quo-
ties senator tuus: nimia modestia istud, etiam priva-
tus, recusasses. An consularis viri triumphalisque filius, 3
quum tertio consul creatur, adscendit? non debitum
hoc illi? non vel sola generis claritate promeritum?
Contigit ergo privatis aperire annum, fastosque re- 4
serare: et hoc quoque redditae libertatis indicium
fuit, quod consul alius, quam Caesar, esset. Sic exa-
ctis regibus coepit liber annus: sic olim servitus pulsa,
privata fastis nomina induxit. Miseros ambitionis, qui 5
ita consules semper, ut semper principes erant! quam-
quam non ambitio magis, quam livor et malignitas
videri potest, omnes annos possidere, summumque
illud purpurae decus non nisi praecerptum praeflora-
tumque transmittere. Tuam vero magnanimitatem, an 6
modestiam, an benignitatem prius mirer? magnani-
mitas fuit, expetito semper honore abstinere; mode-
stia, cedere; benignitas, per alios frui.

LIX. Sed iam tempus est, te ipsi consulatui prae-

necessarium est. Sed etiam in primo membro soleo haerere *Onerosum nescio quid*, extra contextum intelligo: nempe est illa formula rei minuendae. Ea quomodo hic apta sit, non satis video. Quanto facilior esset oratio, si esset: *onerosum quid... senator tuus? Nimia modestia*, etc. Si tamen *onerosum nescio quid* accipimus, *aliquid oneris*, quod ferri posse non omnino negaverim, tamen per interrogationem enuncianda est oratio. *E.*

3. *Adscendit.* Augetur dignitate et gloria. *E.*

4. *Aperire annum.* Kalendis Ianuariis consulatum gerere, annumque eo appellare: deponendo deinde, et mandando suffectis. Vid. ad s. 1. Hinc intelligimus, qui sit s. V, *praecerptum et praefloratum decus.* G. — Hoc sensu Domitianus omnes consulatus paene titulo tenus gessit, nec quemquam ultra Kalendas Maii: plures ad Idus usque Ianuarias. Suet. XIII. v. sup. c. LVIII, n. 4. *E.*

5. *Consules semper.* Vitellius comitia in decem annos ordinavit, seque perpetuum consulem fecit. Domitianus decem continuos consulatus gessit. *L.* — *Purpurae.* Quia consules toga praetexta, id est cui limbus purpureus adtextus esset, conspicui erant. *L.*

6. *Per alios frui.* Sic supra L, 6, *Habes per amicos. Fruitur* Imperator et gaudet honore amicorum. *G.*

LIX. 1. *Sed iam tempus.* Haec iam ad LX, 3, non ex sua persona dicit,

stare, ut maiorem eum suscipiendo, gerendoque augustiorem facias: nam saepius recusare, ambiguam ac potius illam interpretationem habet, tamquam minorem putes. Tu quidem ut maximum recusasti; sed hoc persuadere nemini poteris, nisi aliquando et non
2 recusaveris. Quum arcus, quum tropaea, quum statuas deprecaris, tribuenda est verecundiae tuae venia; illa enim sane tibi dicantur: nunc vero postulamus, ut futuros principes doceas inertiae renuntiare, paullisper delicias differre, paullisper et saltem ad brevissimum tempus, ex illo felicitatis somno velut excitatos, induere praetextam, quam quum dare possent,

et praesenti tempore, Plinius: sed fingit, quid respubl. quid quisque senator dicere potuerit ante susceptum a Caesare tertium Consulatum; quem haec agente Plinio iam gesserat. *G.*

— *Te... praestare* est, pati ut consulatus tibi iniungatur, consulatum suscipere. *E.* — *Ipsi consulatui*: quum tibi nolis; vid. LVIII, 1. Al. *ipsum cons.* perperam. *S.* — *Augustiorem.* Possunt haec duo distingui. *Maior* fit consulatus, quem Imperator dignatur suscipere: *augustior* fit, et plus reverentiae accipit, quem Traianus sancte adeo gerit. Est unius tantum parisiensis codicis apud Schwarzium lectio: Plinio tamen digna. *G.* — Conf. I. A. Ernestius ad h. l cuius tamen rationem equidem non sequar. *S.*

— *Vt maiorem eum suscipiendo, gerendoque augustiorem facias.* Verbum *augustiorem* in uno libro repertum est; idque recepit Gesnerus: quod ego non imiter: estque ab interpolatore, quamquam non absurdo. *E.*

— *Nam saepius recusare.* Videatur LV, 5. *G.*

2. *Tibi dicantur.* Bene Livineius: « Id est, meritis tuis, non ad exemplum, quod in consulatu rapiendo spectent atque imitentur futuri Principes, ut sequitur. » *S.* — *Nunc vero postulamus.* Recte obtemperatum Lipsio a posterioribus, qui monuit non *quum vero* hic legendum, sed *nunc vero.* Schwarzius supplet: *q. v. p.* (*ut suscipias gerasque consulatum; postulamus*) *ut* etc. Sed blandior argutiorque medela Lipsiana. *G.* — Cf. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Nunc vero postulamus.* Quia libri antiquiores editi et scripti habent *quum*, Schwarzius supplementum de coniectura addidit · *q. v. ut suscipias gerasque consulatum, postulamus*, quod tamen uncis inclusit. Non lenius est, *quum* mutare io *nunc*, ut alii fecere? Et id supplementum orationem reddit languidam. *E.* — *Dare possent, occuparint.* Haec tempora si servantur, legendum videtur, ut Gierigius volebat, *quam ut dare possent, occuparint*, ut sit in his verbis quaedam obiurgatio principum, qui aliquando consulatum rapuerint, non ut ipsi eo fungantur, sed ut aliis dare possint. Sed ne id quidem placet, et iam Schwarzius in illis temporibus haesit.

occuparint; adscendere curulem, quam detineant; esse denique, quod concupierunt, nec ideo tantum velle consules fieri, ut fuerint. Gessisti alterum con- 3
sulatum, scio: illum exercitibus, illum provinciis, illum etiam caeteris gentibus poteris imputare, non potes nobis. Audivimus quidem, te omne munus consulis obiisse; sed audivimus: diceris iustissimus, humanissimus, patientissimus fuisse; sed diceris. Aequum est 4
aliquando nos iudicio nostro, nostris oculis, non famae semper et rumoribus credere. Quousque absentes de absente gaudebimus? liceat experiri, an aliquid superbiae tibi ille ipse secundus consulatus attulerit. Multum in commutandis moribus hominum medius annus valet, in principum plus. Didicimus quidem, 5
cui virtus aliqua contingat, omnes inesse: cupimus tamen experiri, an nunc quoque una eademque res sit, bonus consul, et bonus princeps: nam praeter

Totius orationis Plinianae nexus postulat, ut legatur, *quam, quum dare possint, occupent*, hoc sensu: discant tuo exemplo futuri principes, consulatum, quem aliis dare, ad alios transmittere possint, ipsi occupare, hoc est, totum et integrum gerere. Hunc sensum iam variatis verbis et rebus repetit; discant *ascendere curulem, quam detineant*, hoc est, non post paucos dies, more superiorum Impp. deserant; *esse denique* etc., quae omnia unam eamdemque sententiam variant. *E.* — Vix haec satisfaciunt. In aliis libris non *possent* legitur, sed *possint*. Suspicor igitur scribendum esse: *quam dare possint, quum occuparunt*. Supra c. X, 2, *ille tantum... occupavit, primusque fecit* etc. H. l. videtur esse priorem induere praetextam. *S.* — *Ascendere curulem, quam detineant. Quam detineant*, id est obtineant, nec ad alium pervenire sinant. *E.*

3. *Caeteris*. Al. *exteris*, quod praestat. *S.*

4. *Liceat experiri*. Monebunt magistri tirones suos, quam inepte Plinius se in hoc loco gesserit. — *Medium annum* mox dicit medium tempus vitae et imperii. *E.* — Non ausim Plinium h. l. ineptiarum arguere. Etsi enim consulatus sub Caesaribus vere σκιᾶς ὄναρ erat, Traiano tamen non poterat non placere orator, qui temporum felicitate ad id quoque uteretur, ut sui saeculi consulem priscis consulibus certe tantisper comparare non dubitaret. *S.*

6. *Nam praeter id, quod... tum...* Notanda constructio. Poterat ratione usitatiori: *Quum enim arduum sit...*

id, quod est arduum, duas easque summas simul capere potestates, tum inest utrique nonnulla diversitas. quum principem quam simillimum esse privato, consulem quam dissimillimum, deceat.

LX. Atque ego video, proximo anno consulatus recusandi hanc praecipuam fuisse rationem, quod eum absens gerere non poteras: sed iam urbi votisque publicis redditus, quid est, in quo magis sis approbaturus, quae quantaque fuerint, quae desiderabamus? Parum est, ut in curiam venias, nisi et convocas; ut intersis senatui, nisi et praesides; ut censentes audias,
2 nisi et perrogas. Vis illud augustissimum consulum aliquando tribunal maiestati suae reddere? adscende. Vis constare reverentiam magistratibus, legibus au-
3 ctoritatem, modestiam, postulantibus? adi. Quod enim

sum inest etc. *S.* — *Principem quam simillimum. Principem*, qui extra humilitatis metum positus est, *decet* comitate sua *quam simillimum esse privato:* contra *consulem*, vim et auctoritatem sui muneris intelligere, dignamque persona illa gravitatem praestare. Nimirum recipimus commendatam optimis auctoribus a Schwarzio lectionem. Vulg. *quum principem quam dissimillimum consuli deceat.* G. — Ipsa autem omnis sententia quam arguta, quam parum vera sit, in oculos incurrit. *E.*

LX. 2. *Postulantibus.* Iuris sui obtinendi caussa ad consulare tribunal venientibus LVI, 6. Hoc quum non observarent quidam, *petulantibus* temere reposuerunt. Pro *adi*, reponi vult Lipsius, *audi*, ut ad postulantes referatur. *G.* — Cf. I. A. Ernestius ad h. l. *S.*

— *Adi.* Quidquid dicatur huius verbi defendendi caussa, vere iudicavit Lipsius, esse frigidum et alienum. Quare adeat et quorsum, si iam sedet in tribunali? Tum illud *adi* ad proxime praecedens debet necessario referri, ut *ascende* ad praecedens tribunal. Quo igitur referemus? ad postulantes profecto inprimis et totum iurisdictionis actum, ut eius exemplo discant alii bene ius dicere, et modeste petere ac postulare? Hoc fit, non adeundo, sed cognoscendo. Hoc commode exprimitur per *audi*, praesertim saeculo Pliniano, quo verbum audiendi, auditorii, in iure frequentari coepit. In editione vetere Germanica s. l. et a. est *adire.* Si pro imperativo passivo accipiamus, id est, sine te adiri, pro tribunali sc. non opus esset correctione ista. *E.*

3. *Quod enim interesset* etc. Bene docuit ad h. l. Gierigius, hanc similitudinem valde claudicare. Nam 1.° consul unius anni comparatur cum principe perpetuo, et senator perpetuus cum consule unius anni: 2.° quamdiu senator consulatu funge-

interesset reipublicae, si privatus esses, consulem te haberet tantum, an et senatorem; hoc nunc scito interesse, principem te habeat tantum an et consulem. His tot tantisque rationibus, quamquam multum re- 4
luctata verecundia Principis nostri, tandem tamen cessit. At quemadmodum cessit? non se ut privatis, sed ut privatos pares sibi faceret: recepit enim tertium consulatum, ut daret. Noverat moderationem 5
hominum, noverat pudorem, qui non sustinerent tertio consules esse, nisi cum ter consule. Bellorum istud sociis olim, periculorum consortibus, parce tamen tribuebatur; quod tu singularibus viris, ac de te qui-

batur, non peculiaria senatoris munia obibat: at Traianus princeps tempore consulatus sui duplicem sustinebat persooam, suscipiebatque ea, quae alio tempore consulibus relinqueret. *E.* — Duabus vocibus transpositis scribendum videtur: *senatorem te haberet tantum, an et consulem.* S.

4. *Pares sibi.* Al. *sibi pares*, qui verborum urdo praefereodus. Caeterum Traianus privatos sibi pares fecit, quod collegas adsumeret eos, qui et ipsi iam bis consules fuisseot: alioqui se privatis aequasset. *S.*

5. *Singularibus viris.* In fastis, ut ab Ameloveenio editi sunt, a V. C. 852, post N. C. 100, Consules hi adscripti: « Imp. Vlpius Traianus III, M. Cornelius Fronto III Suff. Ex Kal. Mart. Sextus Pomponius Collega III. Ex Kal. Sept. C. Plinius Secundus, Sp. Cornelius Tertullus. Ex Kal. Nov. Iulius Ferox, Acatius Nerva. » Haec esse satis accurata, ostendit cap. LXI, 6, unde colligas, Traianum primis duobus mensibus cum Frontone, alteris duobus cum Collega consulem fuisse. *G.* — Conf. I. A. Ernestius ad h. l. *S.*

— *Singularibus viris.* Ad h. l. Gesnerus e Fastis Consul. Almeloveenianis ponit Consules a. C. 100: et in notula, quae nunc accessit, addit, recte positos in Fastis illis consules esse, patere e cap. LXI, 6, uode colligi possit, Traianum primis duobus mensibus cum Frontone, alteris cum Collega consulem fuisse. Id ambigue dictum: nam in illo capite nulla coosulum nomina. Res sic habet: Almeloveenii in Fastis suot Coosules cum Traiano, primum *M. Cornelius Fronto* III. Ex Kal. Mart. *Sextus Pomponius Collega* III etc. Sed in nominibus his nihil certi est. Nam pro *M. Corn. Frontone* accuratiores Fasti, *Norisius* et *Blanchinus* (T. II Anastasii) dant *S. Iulium Frontinum* III. *Frontonem* autem suffectum facit Stampa (in Fastis Sigon.) *S. Pomponius Collega* est e coniectura Panvinii, quem Almeloveenius sine iudicio sequitur, incerta, immo falsa. Omnino illis Fastis ad Panvinianos factis fides haberi tuto non potest: quos ex omnibus recentiorum observatis, numis, inscriptionibus etc. correximus et locupletavimus, praeser-

dem bene ac fortiter meritis praestitisti, sed in toga
meritis. Vtriusque cura, utriusque vigilantia obstrictus
6 es, Caesar, sed in principe rarum, ac prope insoli-
tum est, ut se putet obligatum, aut, si putet, amet.
Debes ergo, Caesar, et solvis: sed quum ter consules
facis, non tibi magnus princeps, sed non ingratus
7 amicus videris. Quinetiam perquam modica quaedam
civium merita fortunae tuae viribus in maius extollis.
Efficis enim, ut tantum tibi quisque praestitisse vi-
deatur, quantum a te recepit. Quid isti benignitati
precer? nisi ut semper obligeris, incertumque facias,
utrum magis expediat civibus tuis debere tibi, an
praestitisse.

LXI. Equidem illum antiquum senatum contueri
videbar, quum ter consule assidente, tertio consulem
2 designatum rogari sententiam cernerem. Quanti tunc
illi, quantusque tu! Accidit quidem, ut corpora quam-
libet ardua et excelsa, procerioribus admota, decre-
scant; item, ut altissimae civium dignitates collatione
fastigii tui quasi deprimantur, quantoque propius ad
magnitudinem tuam adscenderint, tantum etiam a sua
3 descendisse videantur. Illos tamen tu, quamquam non
potuisti tibi aequare, quum velles, adeo in edito col-

tum saeculis Caesareis, per multos deinceps annos: sed absolvendi et edendi tempus nos habituros, vix audemus sperare. *E.*

6. *Si putet, amet* Cui enim quis obligatum se sentit, illum ea parte maiorem se agnoscit. Itaque beneficio vinci quidam adeo nolunt, ut etiam oderint bene de se meritum. Contra ea Cicero Fam. V, 7: *Facile patior apud me plus officii residere*, me officiosiorem fuisse. *G.*

7. *Civium merita fortunae tuae viribus in maius extollis* praemiis principalibus, quibus illorum merita ornas. *E.*

LXI. 2. *Accidit quidem, ut* etc. Vid. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola, ipseque I. A. Ernest. *S.* — *Vt corpora... decrescant.* Gesnerus in ed. min. II, edidit *decrescunt*, et *decrescant* locum habere negavit. Recte. *Vt* in hoc membro est comparantis. Schwarzii defensio non placet. Librarii putavere, *ut* pendere ab *accidit.* Ern. — *Tantum.* Sic boni libri apud Schwarzium; sic sermonis ratio postulat. *Tanto* al. *G.*

locasti, ut tantum super caeteros, quantum infra te cernerentur. Si unius tertium consulatum eumdem in annum, in quem tuum, contulisses: ingentis animi specimen haberetur: ut enim felicitatis est, quantum velis, posse; sic magnitudinis, velle, quantum possis.
Laudandus quidem et ille, qui tertium consulatum 5
meruit; sed magis, sub quo meruit: magnus memorandusque, qui tantum praemium cepit; sed maior, qui capienti dedit. Quid, quod duos pariter tertio con- 6
sulatu collegas tui sanctitate decorasti? ut sit nemini dubium, hanc tibi praecipuam caussam fuisse extendendi consulatus tui, ut duorum consulatus amplecteretur, et collegam te non uni daret. Vterque nu- 7
per consulatum alterum gesserat a patre tuo, id est, quanto minus quam a te? datum: utriusque adhuc

4. *Vt enim felicitatis.* Avunculus Nostri in praefat ad Titum: »Nec quidquam mutavit in te fortunae amplitudo, nisi ut prodesse tantumdem posses ut (f. ac) velles.« *G.*

5. *Sub quo meruit.* Imperator, non invideus virtuti, non metuens sibi a virtute honorata, ut superiores, sed eam provehens. *Praemium capere* non est simpliciter accipere, sed accipere dignum et parem. Cic. Fam. II, 6: »Quum praesertim considerem, nullam esse gratiam, quam non vel *capere* animus meus in *accipiendo*, vel in remunerando accumulare atque illustrare posset.« *G.*

6. *Collegas tui sanctitate. Tui sanctitate* pro *tua*, ut LXXVI, 4, *sub exemplo tui*, id est, *tuo*. Forte *tui* positum tanto magis, ut sanctitatem intelligamus, qua aliis sanctus est Imperator et inviolatus. Hanc constantem librorum lectionem, quam servat etiam Arntzenius, utcuoque explicari hoc modo posse, fateor. Sed non nego, magis mihi placere Lipsii coniecturam, quam in priore editione receperam, quod codicis etiam alicuius praesidio munitam putarem, *collegii tui sanctitate. Collegium* non modo pro ipsis collegis pluribus sumi, sed pro muneris societate, satis docet locus Tac. Ann. III, 31: »Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii collegio insignis.« *G.* — Illam Lipsii coniecturam in testum recepit Gierigius, itaque edidit: »Quid? quod duos pariter tertio consulatu, duos collegii tui sanctitate decorasti?« laudavitque, ut doceret *collegium* illa aetate etiam pro muneris societate dictum, haec loca, Vellei. II, 8, 2, et II, 90, 1. *E.* — *Non uni daret.* Illud *non*, quod male plerique omittunt, recte e pluribus MSS. revocandum ostendit Schwarzius, et probat Arntzenius. *G.*

7. *Quanto minus* etc. Hoc est, fere perinde, quam a te ipso datum, sive, parum abest, quin consulatus ille a

oculis paullo ante dimissi fasces oberrabant: utriusque
solennis ille lictorum et praenuntius clamor auribus
insederat; quum rursus curulis, rursusque purpura:
ut olim, quum hostis in proximo, et in summum di-
scrimen adducta respublica, expertum honoribus
virum posceret, non consulatus hominibus iisdem,
8 sed iidem homines consulatibus reddebantur: tanta
tibi benefaciendi vis, ut indulgentia tua necessita-
tes aemuletur. Modo praetextas exuerant; resumant:
modo lictores abire iusserant; revocent: modo gra-
9 tulantes amici recesserant; revertantur. Hominisne
istud ingenium est? hominis potestas? renovare gau-
dia, redintegrare laetitiam, nullam requiem gratula-
tionibus dare, neque alia repetendis consulatibus in-
10 tervalla permittere, nisi dum finiuntur? Facias ista

te ipso datus videatur. Nempe uterque (Fronto, et Pomponius, s. Acutius, de quibus cap. LX, 5), secundum consulatum gesserant a Nerva ipsis delatum; itaque Traianus, et filius et collega Nervae, merito in societatem paternae laudis veniebat. Hoc certe modo Plinius Traiani beneficium exaggerat. In loco sequenti usque ad §. 9, oratorie, hoc est, nunc paullo argutius atque obscurius declarat, illos post alterum consulatum statim tertium consequutos esse. *E.* — De formula *quanto minus quam* vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Quanto minus quam a te datum.* Quia in huius formae sensu interpretes aberraverunt, brevi notula erat explicandus. *Quanto minus* in interrogando idem est, quod extra interrogationem, apud eiusdem aetatis scriptores, *paullo minus*, id est, propemodum. Sensus ergo est: pater quidem dedit, sed id non multo secus est, quam si tu ipse dedisses, quia scil. patri et filio communia sunt omnia. Schwarzius bene assequutus est, sed eius verbositas implicet magis studiosos, quam explicet. Ern. — *Praenuntius clamor (animadvertentium)*, quod proprium ea in re verbum, et honorem haberi consuli iubentium. *G.* — *Non consulatus hominibus iisdem, sed iidem* etc. Quam arguta haec! Nempe quum *munus homini* datur, fit honoris caussa, ut ille honoretur; quum autem *homo* denuo *muneri* redditur et praeficitur, ideo fit, quod salus publica hunc ipsum hominem flagitat, ut qui solus opem ei ferre possit. *E.*

8. *Indulgentia tua necessitates.* Indulgentia tua, bene merendi de bene meritis cupiditas, ea praestat, quae alias imperabant necessitates publicae. Lectio e Parisiensi codice a Schwarzio restituta. Alii immutant sic, *indulgentiam tuam necessitas aemuletur.* G.

9. *Nullam requiem gratulationibus.* Sic ex MSS. Schwarzius. Al. *nullamque requiem gratulationis dare,* quos sequitur Arntzenius. *G.* — *Dum finiuntur.* Annum tamen, amplius, in-

semper, nec unquam in hoc opere aut animus tuus, aut fortuna lassetur: des quam plurimis tertios consulatus, et, quum plurimis tertios consulatus dederis, semper tamen plures, quibus debeas dare, supersint.

LXII. Omnium quidem beneficiorum, quae merentibus tribuuntur, non ad ipsos gaudium magis, quam ad similes redundat: praecipue tamen ex horum consulatu, non ad partem aliquam senatus, sed ad totum senatum tanta laetitia pervenit, ut eumdem honorem
omnes sibi et dedisse et accepisse videantur: nempe 2
enim hi sunt, quos senatus, quum publicis sumptibus
minuendis optimum quemque praeficeret, elegit, et
quidem primos: hoc est igitur, hoc est, quod penitus
illos animo Caesaris insinuavit. An parum saepe ex- 3
perti sumus, hanc esse rerum conditionem, ut senatus favor apud principem aut prosit, aut noceat? nonne paullo ante nihil magis exitiale erat, quam illa principis cogitatio? *Hunc senatus probat, hic senatui carus est.* Oderat, quos nos amaremus; sed et nos,
quos ille. Nunc inter principem senatumque dignissimi 4
cuiusque caritate certatur: demonstramus invicem, credimus invicem, quodque maximum amoris mutui signum est, eosdem amamus. Proinde, P. C., favete

tercessisse, e fastis apparet. Observavit iam Lipsius, haec oratorie magis, quam vere dici. *G.* — Nempe illae exaggerationes, illi orationis luxuriantis fluxus et anfractus sine illo mendacio locum habere non potuissent. *E.*

LXII. 1. *Quam ad similes.* Quos alacres facit nimirum spes similia consequendi, quum videant, non hominibus honores, sed virtuti ac meritis, dari. *G.*

2. *Nempe enim.* Epist. III, 16, 8: *Nempe enim ... daturi estis* etc. *S.* — *Sumptibus minuendis.* Iam a Nerva hoc collegium institutum videtur, recreandae, quae a Domitiano exhausta fuerat, reipublicae caussa. V. Dione Xiphilinus L. 68, p. 770, B: *Πολλὰς μὲν θυσίας, πολλὰς δὲ ἱπποδρομίας, ἄλλας τε τινὰς θέας, κατέλυσε, συστέλλων ὡς οἷόν τε τὰ δαπανήματα.* *Quinque viros minuendis sumptibus iudicio senatus constitutos* vocat ipse Noster Epist. II, 1, 9. *G.*

aperte, diligite constanter: non iam dissimulandus
est amor, ne noceat; non premendum odium, ne prosit:
eadem Caesar, quae senatus, probat improbatque:
vos ille praesentes, vos etiam absentes in consilio
habet. Tertio consules fecit, quos vos elegeratis; et
6 fecit hoc ordine, quo electi a vobis erant. Magnus
uterque honor vester, sive eosdem maxime diligit,
quos scit vobis esse carissimos; sive illis neminem
7 praefert, quamvis aliquem magis amet. Proposita sunt
senioribus praemia, iuvenibus exempla: adeant, frequentent
securas tandem ac patentes domos: quisquis
probatos senatui viros suspicit, hic maxime principem
promeretur: sibi enim accrescere putat, quod cuique
8 adstruatur: nullamque in eo gloriam ponit, quod sit
omnibus maior, nisi maximi fuerint, quibus maior est.
9 Persta, Caesar, in ista ratione propositi, talesque nos
crede, qualis fama cuiusque est: huic aures, huic
oculos intende: ne respexeris clandestinas existimationes,
nullisque magis quam audientibus insidiantes
susurros. Melius omnibus, quam singulis creditur:

5. *Elegeratis.* Minuendis sumptibus publicis §. 2. *S.*

6. *Honor vester... vobis.* Alloquitur adhuc Patres Conscriptos, iisque ait honori esse hanc rationem Imperatoris, sive suo amore eosdem, qui illis cari essent, complectatur maxime, atque ideo ornet: sive alios habeat cariores, et tamen non praeferat his, quos senatus probet, cuius adeo iudicio plus quam suo tribuat. Lectionem hic alias fluctuantem damus, qualis e manuscriptis extra dubitationem a Schwarzio constituta est. *G.* — Mox tamen Schwarzius *suscipit*, quod et recepit Gierigius, multis ex locis docens, *suscipere hominem* dici, qui eius existimationem tuetur et vindicat a malevolorum hominum calumniis. *E.*

7. *Suscipit.* Probo *suspicit.* Agitur de salutationibus et frequentationibus. Quae officia qui alteri praestat, eum non suscipit, sed suspicit. *S.*

8. *Quibus maior est.* Nempe quo quis maioribus praeest, eo ipse maior est. *G.*

9. *Fama cuiusque.* Publici et constantes hominum sermones: quamquam definire hoc, et ostendere, ubi susurri desinant, ubi incipiat fama, difficile: et quoties fama a susurris oritur? Nimirum prudentia hic etiam opus est. *G.*

singuli enim decipere et decipi possunt; nemo omnes,
neminem omnes fefellerunt.

LXIII. Revertor iam ad consulatum tuum: etsi sunt
quaedam ad consulatum quidem pertinentia, ante
consulatum tamen. In primis quod comitiis tuis inter-
fuisti, candidatus, non consulatus tantum, sed im-
mortalitatis, et gloriae, et exempli, quod sequerentur
boni principes, mali mirarentur. Vidit te populus ro- 2
manus in illa vetere potestatis suae sede: perpessus
es longum illud carmen comitiorum, nec iam irriden-
dam moram: consulque es, ut unus ex nobis, quos
facis consules. Quotusquisque principum anteceden- 3
tium honorem istum aut consulatui habuit, aut po-
pulo? Non alii marcidii somno hesternaque coena
redundantes, comitiorum suorum nuntios opperie-
bantur? Alii sane pervigiles et insomnes, sed intra
cubilia sua illis ipsis consulibus, a quibus consules
renuntiabantur, exsilia et caedem machinabantur.
O prava et inscia verae maiestatis ambitio, concupi- 4
scere honorem, quem dedigneris, dedignari, quem
concupieris: quumque ex proximis hortis campum et
comitia prospectes, sic ab illis abesse, tanquam Da-

— *Neminem omnes.* *Κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοί.* Multitudo melius iudicat: Aristot. *L.*

LXIII. 2. *In illa vetere... sede.* In campo Martio. *E.* — *Carmen comitiorum.* Non preces modo intelligo et deos rogandi formulas, quas tangit deinde LXXII, 1, et de quibus copiose Brisson. de Form. I, 109: sed quidquid est publicorum et solennium verborum, quibus constarent comitia. Quamquam enim tum nullae populi partes in designandis consulibus, quod totum principes invaserant, tamen solennia quaedam observata, vel ex hoc ipso loco discimus *G.* — Mox *moram* dicit, quam priscarum ceremoniarum observatio faciebat. Haec erat *irridenda* ante Traianum, quum comitia tantum dieis caussa haberentur, et iam ante comitia constaret, neminem alium, nisi Principem, consulem fore: nunc autem, sub Traiano, haec mora non erat irridenda aut inanis. *E.*

4. *Hortis.* Horti Agrippinae, quos Caligula item coluit, vicini campo Martio. *L.*

5 nubio Rhenoque dirimare! Averseris tu honori tuo
sperata suffragia, renuntiarique te consulem iussisse contentus, liberae civitatis ne simulationem quidem serves? Abstineas denique comitiis, abstrusus atque abditus, quasi illic tibi non consulatus detur, sed ab-
6 rogetur imperium? Haec persuasio superbissimis dominis erat, ut sibi viderentur principes esse desinere, si quid facerent tanquam senatores: plerique tamen non tam superbia, quam metu quodam submoveban-
7 tur. An stuprorum sibi incestarumque noctium conscii, auspicia polluere, sacratumque campum nefario auderent contaminare vestigio? Non adeo deos hominesque contempserant, ut in illa spatiosissima sede hominum deorumque coniectos in se oculos ferre ac
8 perpeti possent. Tibi contra et moderatio tua suasit et sanctitas, ut te et religioni deorum et iudiciis hominum exhiberes.

5. *Averseris tu.* Pergit expostulare cum malo aliquo principe. *G.* — *Civitatis ... simulationem.* Hoc est, simulacrum, similitudinem. *Civitatis* pro *civitati* e MSS. restituit Schwarzius. *G.*

6. *Tanquam senatores.* Vt venirent ad comitia, iisque vel praesiderent tanquam consules, vel praesentes fieri de se solennia paterentur. *G.*

7. *Sacratumque campum.* Marti patri gentis Romuleae, et templis pluribus aliorum quoque deorum ornatum. *G.*

— *Spatiosissima sede.* Ita nunc campum Martium dixit, ut multitudo deorum et hominum, quorum oculis et iudiciis illi principes expositi essent, significaretur. Quare hanc lectionem praefero alteri *speciosissima*, quam Schwarzius et Arntzenius ediderunt, et ipse Gesnerus probaverat. Nam hoc epitheton nunc prorsus otiosum foret. Non enim species aut dignitas loci, sed multitudo testium *metum* illum facit, quo *submoveri* illos stuprorum conscios dixerat. *E.* — Bene Ernestius. Probaverat autem Gesnerus alteram illam lectionem in epistola ad I. A. Ernestium, cui et ipsi *speciosissima* placebat. *S.* — *In illa spatiosissima sede* etc. Semper in voce *spatiosissima* haesi; quam haud satis aptam sententiae Plinianae sentiebam. Melius est *speciosissima*, quod in Codd. repertum dedere Arntzenius et Schwarzius, per coniecturam viderat Gesnerus, vid. Epist. Sed tamen nescio quid residet dubitationis. Esn.

8. *Religioni deorum.* Vt in illum te locum conferres, ubi dii religiose culti possunt aut amoris in te sui, aut aversationis, significationem luculentam edere.

LXIV. Alii consulatum ante quam acciperent, tu
et dum accipis, meruisti. Peracta erant solennia co-
mitiorum, si principem cogitares, iamque se omnis
turba commoverat, quum tu, mirantibus cunctis,
accedis ad consulis sellam: adigendum te praebes in
verba principibus ignota, nisi quum iurare cogerent
alios. Vides, quam necessarium fuerit consulatum non
recusare? non putassemus istud facturum te fuisse,
si recusasses. Stupeo, P. C., nec dum satis aut oculis 2
meis aut auribus credo; atque identidem me, an au-
dierim, an viderim, interrogo. Imperator ergo, et
Caesar, et Augustus, Pontifex maximus, stetit ante
gremium consulis? seditque consul principe ante se
stante? et sedit inturbatus, interritus, et tanquam
ita fieri soleret? quin etiam sedens stanti praeivit ius- 3
iurandum, et ille iuravit, expressit, explanavitque
verba, quibus caput suum, domum suam, si sciens
fefellisset, deorum irae consecraret. Ingens, Caesar,

LXIV. 1. *Comitiorum*. Comitia calata, centuriata, tribula, curiata. Quum ex generibus omnium suffragium fertur, *curiata*, id est, κατὰ φύλας. *Centuriata* quum ex censu et aetate; quum ex regionibus et locis, tribula. *L.* — *Commoverat*. Ad discedendum, quae putaret, quum essent transacta iam omnia. *G.*

2. *Pontifex maximus*. Al. *et Pontifex maximus*, bene. *S.* — *Sedit consul*. Mos Romae sequentis anni consules designatos a cos. renuntiari. *L.*

3. *Stanti praeivit iusiurand.* Solemne verbum tum aliis scriptoribus, tum nostro praesertim, quod Index docet. Scilicet adeo mihi liquidae videbantur rationes I. F. Gronov. quibus Obs. IV, 16, p. 261 sqq. ita hunc locum, uti dedimus, constituit, ut dare locum illis quasi cogerer. Effecit tamen cl. Schwarzius, uti altera lectio, *sedens praebuit iusiurandum*, tolerabilis videatur. Nimirum *praebere iusiurandum* idem ait significare posse quod *praeire*: quum Cic. Verr. V, 52, *exempla praebere* dixerit, et Ovid. Art. I, 112, de tibicine, *praebere modum saltantibus*. Caeterum *sedens praeivit iusiurandum*, omissa voce *stanti*, dedit Arntzenius. *G.*

— *Sciens fefellisset*. Solennis formula, si *sciens fallo*, nota omnibus vel ex Cic. Fam. VII, 1. Quare hic etiam positam a Plinio, *scienterque* illud, quod habent plerique libri, librario deberi, post viros summos arbitror. *G.* — Conf. I. A. Ernestius ad h. l. *S.*

— *Si sciens fefellisset*. Sic contra libros omnes rescripserat Gesnerus, quum crederet, ita in nonnullis re-

et par gloria tua, sive fecerint istud postea principes,
2 sive non fecerint. Vllane satis praedicatio digna est, idem tertio consulem fecisse, quod primo? idem principem, quod privatum? idem Imperatorem, quod sub Imperatore? nescio iam, nescio, pulchriusne sit istud, quod praeeunte nullo, an hoc, quod alio praeeunte iurasti.

LXV. In rostris quoque simili religione ipse te legibus subiecisti: legibus, Caesar, quas nemo principi scripsit: sed tu nihil amplius vis tibi licere, quam nobis: sic fit, ut nos tibi plus velimus. Quod ergo nunc primum audio, nunc primum disco, non est princeps supra leges, sed leges supra principem: idem
2 Caesari consuli, quod caeteris, non licet. Iurat in legem attendentibus diis; nam cui magis quam Caesari attendant? iurat observantibus his, quibus idem iu-

periri. At in ed. II min. restituit *scienter*, quod et *A.* et *S.* servassent, etsi exemplum verbi sic dicti apud veteres nullum extet. Ego tamen certum puto, Plinium dixisse, *si sciens fefellisset*. *Scienter* est a scriba germanizante, qui *wissentlich* exprimeret. Et sunt plura talia in codicibus reperta, quae ferri non debent. *E.*

4. *Tertio consulem ... primo.* Non habuit ergo rationem Plinius Varroniani praecepti apud Gell. X, 1, ex quo *primum*, *tertium*, dicendum erat. Scilicet dubitabat, quod ibidem docet Gellius, iam Cicero. Forte Plinius eadem sapientia usus erat, quae ibi commendatur, scripseratque *I*, vel *prim. III*, vel *tert.* ac debetur terminatio addita librariis. *G.*

— *Praeeunte nullo.* Captare videtur, quod hoc saeculo primum in re seria fieri coepit, acumen in verbo ambiguo: *praeeunte nullo*, sine exemplo: nam Augusti nimis remotum est: *praeeunte alio*, hoc est, dictante. Erudite Gronovius l. c. duplex significari iusiurandum putat, quorum alterum *praeeunte alio* dedit, sub auspicia muneris, alterum *nullo praeeunte*, quum deponeret. Sed ita priore loco, et obscuriuscule, commemoraret iusiurandum posterius, de quo deinde, cap. LXV, 2, Gronoviana placent Arntzenio. *G.*

LXV. 1. *In rostris.* In quibus forte denuo populo fidem suam solenniter adstringere solebant, adito magistratu. *G.*

— *Quod ergo.* Sic legendum pro *ego* docet e MSS. Schwarzius.. *G.* — Schwarzius e MSS. edidit *Quid ergo nunc primum audio? nunc primum disco?* Gierigius *Quid ego* etc. Vegetiorem sic esse orationem dicunt. *E.*

2. *In legem.* Opinor legendum *in leges.* *S.*

randum est: non ignarus alioqui, nemini religiosius,
quod iuraverit, custodiendum, quam cuius maxime
interest, non peierari: itaque et abiturus consulatu
iurasti, te nihil contra leges fecisse: magnum hoc erat,
quum promitteres: maius, postquam praestitisti. Iam 3
toties procedere in rostra, inadscensumque illum su-
perbiae principum locum terere, hic suscipere, hic
ponere magistratus, quam dignum te, quamque di-
versum consuetudine illorum, qui pauculis diebus
gestum consulatum, immo non gestum, abiiciebant
per edictum! Hoc pro concione, pro rostris, pro iu- 4
reiurando: scilicet ut primis extrema congruerent;
utque hoc solo intelligerentur ipsi consules fuisse,
quod alii non fuissent.

LXVI. Non transilivi, Patres conscripti, principis
nostri consulatum; sed eumdem in locum contuli,
quidquid de iureiurando dicendum erat: neque enim,
ut in sterili ieiunaque materia, eamdem speciem laudis
diducere ac spargere, atque identidem tractare debe
mus. Illuxerat primus consulatus tui dies, quo tu cu- 2
riam ingressus, nunc singulos, nunc universos adhor-
tatus es resumere libertatem, capessere quasi com-
munis imperii curas, invigilare publicis utilitatibus

— *Cuius maxime interest.* Comparare iuvat hoc *interest* cum loco Taciti, quem laudavimus ad Annal. XI, 3. *G.*

3. *Immo non gestum.* Vt in quo nihil memorabile fecerant; *abiiciebant*, edicto declarabant, se abire consulatu; sed bene *abiecisse* illos magistratum dixit, quem contemnebant, quem non tanti habebant, ut diutius gererent. *E.*

4. *Hoc pro concione.* Hoc solum edictum vicem praestare debebat in illis Imperatoribus omnium reliquorum solennium. *G.*

LXVI. 1. *Non transilivi.* Parat sibi auctor transitum, s. reditum potius ad acta tertii consulatus Traiani hoc modo. Dixi de iureiurando principis, quo consulatum deposuit, invitante me iureiurando, quo illum suscepit: sed *non* ideo silentio praeterii et *transilivi* ipsum *consulatum*: quin nunc acta illius percensebo. *G.*

— *Speciem laudis diducere.* Laudes eiusdem generis diversis locis tractare, quum possint uno loco comprehendi. *E.*

3 et insurgere. Omnes ante te eadem ista dixerunt, nemini tamen ante te creditum est. Erant sub oculis naufragia multorum, quos insidiosa tranquillitate provectos improvisus turbo perculerat: quod enim tam infidum mare, quam blanditiae principum illorum, quibus tanta levitas, tanta fraus, ut facilius esset ira-
4 tos, quam propitios habere? Te vero securi et alacres, quo vocas, sequimur: iubes esse liberos; erimus: iubes, quae sentimus, promere in medium; proferemus: neque enim adhuc ignavia quadam et insito torpore cessavimus; terror, et metus, et misera illa ex periculis facta prudentia monebat, ut a republica (erat autem

2. *Insurgere.* Pulchre hic Lipsius, animis iterum erectis, quos servitus oppresserat. Puto autem iunctum hoc verbum dativo, *publicis utilitatibus*, et sumi ea metaphora, quae respondeat propriae dictioni, ut illam posuit v. g. Virg. Aen. V, 189, *nunc nunc insurgite remis. Insurgere remis* est elato corpore impetum capere, ut eo fortius possis *incumbere*. G.

3. *Eadem ista dixerunt.* Verbi gratia Tiberius apud Tac. Ann. I, 11, sed *plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat.* Quam pulchra Neronis oratio apud eumd. Annal. XIII, 4. Sed *nec defuit fides*: initio nimirum. G.

— *Insidiosa.* Incerta, fallaci; unde mox *infidum mare*, cui blanditias principum comparat. *E.*

— *Facilius esset.* Facilius, ad evitandum malum, ad ferendum. Domitiani praesertim nota perfidia. *Erat enim*, teste Suetonio XI, *non solum magnae, sed et callidae inopinataeque saevitiae.* Subiicit exempla. Non est opus *facilius* cum Lipsio mutare in *felicius*. G.

4. *Proferemus.* Gierigius e Rittershusii coniectura edidit *promemus*, ut concinnius respondeat antecedenti *promere*. Schwarzius coniecit pro hoc *proferre* legendum. Vtrumque, si concinnitatem spectes, verum esse potest; sed tamen incertum, an Plinius ita concinnus nunc esse voluerit. *E.* — Noli dubitare, legendum esse aut, *promere in medium; promemus*, aut, *proferre in medium; proferemus.* Quis credet, Secundum, talis repetitionis omninoque concinnitatis κατακόρως studiosum, eam hic neglexisse, ubi ipsae aures verbi iterationem poscere videntur. *S.*

— *Facta.* Glossatori acceptum refert I. A. Ern., ut abhorrens a brevitate Plin. bonaeque latinitati absonum. Non assentior. Quam enim dicat brevitatem vir egregius in Panegyrico Plinii, nescio. De latinitate autem, vide mihi Livium XXXV, 45, 4: « Adventum eius et maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim maiorem habituram, quam arma. » *S.* — *Misera illa ex periculis facta prudentia. Facta* sine dubio est a glossatore. Nec Plinianae brevitati consentit, nec exemplum antiquitatis habet *prudentia facta ex periculis*. E.

omnino nulla respublica) oculos, aures, animos averteremus. At nunc tua dextera tuisque promissis freti et innixi. obsepta diutina servitute ora reseramus, frenatamque tot malis linguam resolvimus. Vis enim tales esse nos, quales iubes, nihilque exhortationibus tuis fucatum, nihil subdolum denique, quod credentem fallere paret, non sine periculo fallentis: neque enim unquam deceptus est princeps, nisi qui prius ipse decepit.

LXVII. Equidem hunc parentis publici sensum, quum ex oratione eius, tum pronuntiatione ipsa perspexisse videor: quae enim illa gravitas sententiarum! quam inaffectata veritas verborum! quae asseveratio in voce! quae affirmatio in vultu! quanta in oculis,

5. *Obsepta.* Omnino clausa. Nihil, opinor, caussae erat, cur haec voa N. Heinsio et I. A. Ernestio corrupta videretur. *S.* — *Obsepta diutina servitute ora reseramus.* Nemo interpretum hic haesit. Me offendit semper *obsepta.* Reperi deinde, etiam N. Heinsium offensum esse illo verbo. Sed correctio eius *obsuta* (ad Virg. G. IV, 301, ubi verbum *obsuere* de ore bene restituit Virgilio), mihi non placuit Nam quid commune habent ac simile *obsuere* et *reserare?* *Obsepta* bene dicuntur, quae munita sunt; sed adversus vim externam, ut *obsepta pudicitia*, et similia. Lenissimum foret *obserata.* E.

— *Non sine periculo fallentis.* Lacinia I. A. Ernestio videtur inepta manu adsuta, quam resectam velit. Voluit ergo reseeta etiam quae sequuntur, *Neque enim... decepit.* Id ego non imiter. Totus locus genuinus. Iam video, idem sensisse alterum Ernestium. « Patruus meus, inquit, hanc appendiculam, ut ineptam hoc loco resectam volebat. Quid enim opus erat, inquit, dicere Traiano, Principes, si fallant, non sine periculo suo fallere, et quam absurdum, ei obiter minari! Haec ille. At enimvero ab illa appendicula sequens omnis sententia: *Neque enim unquam... decepit*, pendet, neque haec sine illa stare potest. ». *S.* — *Non sine periculo fallentis.* Haec appendicula sententiae superioris semper mihi inepta visa est: adeo aliena a re praesenti est, adeo absona a concinnitate reliqua. Quid enim opus erat dicere Traiano, Principes, si fallant, non sine periculo suo fallere, et quam absurdum, ei obiter minari? Hic una laus Traiani agitur, quae est h. l. in eius fide et integritate. Ego hanc laciniam resectam vellem. *E.*

LXVII. 1. *Ex oratione.* Sic pro *exhortatione* scribendum suaserat Lipsius: nunc firmatum est libro Schwarzii. *G.* — Mox malim, *tum e pronuntiatione ipsa.* S.

2 habitu, gestu, toto denique corpore fides! Tenebit
ergo semper, quod suaserit: scietque nos, quoties
3 libertatem, quam dedit, experiemur, sibi parere: nec
verendum est, ne incautos putet, si fidelitate temporum constanter utamur, quos meminit sub malo principe aliter vixisse. Nuncupare vota et pro aeternitate imperii, et pro salute civium; immo pro salute principum, ac propter illos pro aeternitate imperii sole-
4 bamus. Haec pro imperio nostro, in quae sint verba suscepta, operae pretium est annotare: SI BENE REMPVBLICAM ET EX VTILITATE OMNIVM REXERIS: digna vota,
5 quae semper suscipiantur, semperque solvantur. Egit cum diis, ipso te auctore, Caesar, respublica, ut te sospitem incolumemque praestarent, si tu caeteros praestitisses: si contra, illi quoque a custodia tui capitis oculos dimoverent, teque relinquerent votis,
6 quae non palam susciperentur. Alii se superstites reipublicae optabant, faciebantque: tibi salus tua invisa est, si non sit cum reipublicae salute coniuncta: nihil pro te pateris optari, nisi expediat optantibus: om-

2. *Quod suaserit*. Schwarzius edidit, *quid suaserit*, e MSS. Tum *tenebit* est, memoria tenebit, non obliviscetur. *E.*

3. *Nuncupare vota*. Dies solennis huic publicae cerimoniae dictus III Non. Ianuar. Vid. de tota re copiose Lipsium ad Tac. Ann. XVI, 22 s. Exc. B; et Casaubonium ad Spartian. Adr. cap. XXIV, pag. 205; Hack. de memoria eorum in nummis Spanh. diss. XIII, p. 525. *G.* — *Et pro salute civium?* Puto per interrogationem prolata haec verba, quasi dicat *Solebamus vota nuncupare* primo *pro aeternitate imperii*, an exspectas, qui legis, *et pro salute civium?* Sic non opus coniectura eorum, qui pro *civium* reponi volunt *principum*. Immo aliter se res habet: *pro salute principum, et propter illos* demum *pro aeternitate imperii*, quasi non ipsi propter imperium essent, sed imperium propter ipsos. *G.*

4. *Pro imperio nostro.* Pro Traiani nostri imperio. Neque tamen dissimulo, me multo malle, *pro Imperatore nostro:* ad hunc enim pertinet formula, *Si bene ... rexeris.* Et quam facilis hic error? Aliquis per compendium scripsit *Imp.* ultimas literas infeliciter alter supplevit. Vid. de ista confusione, quos laudat Arntzenius ad LXXXII, 3. *G.*

5. *Tui capitis.* Sic pro *corporis* MSS. plures apud Schwarz. *G.*

nibusque annis in consilium de te deos mittis: exigisque, ut sententiam suam mutent, si talis esse desieris, qualis electus es. Sed ingenti conscientia, Caesar, 7
pacisceris cum diis, ut te, si mereberis, servent: quum scias, an merearis, neminem magis, quam deos scire.
Nonne vobis, P. C., haec diebus ac noctibus agitare 8
secum videtur? «Ego quidem in me, si omnium utilitas ita posceret, etiam Praefecti manum armavi: sed ne deorum quidem aut iram, aut negligentiam deprecor: quaeso immo et obtestor, ne unquam pro me vota respublica invita suscipiat; aut, si susceperit invita, ne debeat. »

LXVIII. Capis ergo, Caesar, salutis tuae gloriosissimum fructum ex consensu deorum: nam quum excipias, ut ITA DEMVM TE DII SERVENT, SI BENE REMPVBLI-

7. *Si mereberis.* Ex lege latinitatis debebat esse *si merearis*, et sic habent editt. Gryph. et Sichard. Aliae *si mereris.* Sed vulg. omnes MSS. tenere Schwarzius affirmat. *E.* — Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.*

— *Vt te, si mereberis, servent.* In oratione hac obliqua *mereberis* locum non habet, auresque latinae *merearis* desiderant, quod Sicardus et Gryphius edidere: ex ingenio, ut opinor, sed recte. Sic mox cap. LXVIII, ubi non est, *si bene remp... reges*, sed *rexeris.* Ern.

— *An merearis.* Rob. Stephanus Thes. v. *mittere in consilium* ait, praepostere quosdam legere *ne merearis.* Quid si haec vera est lectio pro *an merearis?* Sed nihil Arntzenius. *G.*

8. *Praefecti manum.* Dignissimum factum, quod proponamus ipsis verbis, quae habet e Dione Xiphilin. p. 778, A. Ότε πρῶτον τῷ μέλλοντι τῶν δορυφόρων ἐπάρξειν τὸ ξίφος, ὃ παραζώννυσθαι αὐτὸν ἐχρῆν, ὤρεξεν, ἐγύμνωσέ τε αὐτὸ, καὶ ἀνατείνας ἔφη, Λαβὲ τοῦτο τὸ ξίφος, ἵνα, ἂν μὲν καλῶς ἄρχω, ὑπὲρ ἐμοῦ, ἂν δὲ κακῶς, κατ' ἐμοῦ χρήσῃ. *Praefectus* igitur, de quo hic sermo est, est *praetoriarum cohortium s. Praetorii.* G.

— *Ne debeat.* Videatur I. A. Ernestius. *S.*

— *Aut si susceperit invita, ne debeat.* Hoc *debeat* sic explicari debebat: si invita resp. suscepit, tum, quamvis laeto eventu, liber esto a solvendi necessitate. Sed alias *debere vota* est, quum sit, quod erat in votis, cuius caussa vota facta sunt: quod est etiam *damnari voti* etc. Hoc tamen optabit Traianus, ne eveniant, quorum caussa vota facta sint: nec hoc sensit Plinius. Est ergo *ne debeat* h. l. nove dictum, et in eo aliquid acuminis quaesitum. *E.*

LXVIII. 1. *Quum excipias.* Huic verbo locum esse, quoties conditio ponitur, aut nominatim aliquid cavetur, alias ostendimus. Vid. avun-

CAM ET EX VTILITATE OMNIVM REXERIS: certus es, te bene
2 rempublicam gerere, quum servent. Itaque securus
tibi et laetus dies exit, qui principes alios cura et metu
distinebat: quum suspensi et attoniti, parumque con-
fisi patientia nostra, hinc atque inde publicae servi-
3 tutis nuntios exspectarent. Ac si forte aliquos flumina,
nives, venti praepedissent, statim hoc illud esse cre-
debant, quod merebantur; nec erat discrimen ullum
pavoris: propterea quod, quum a malo principe tan-
quam successor timeatur, quisquis est dignior, quum
4 sit nemo non dignior, omnes timentur. Tuam securi-
tatem non mora nuntiorum, non literarum tarditas
differt: scis tibi ubique iurari, quum ipse iuraveris
5 omnibus: nemo hoc sibi non praestat. Amamus qui-
dem te, in quantum mereris; istud tamen non tui fa-
cimus amore, sed nostri: nec unquam illucescat dies,

culus Nostri XXIX, 1, s. 8: *Quum Graecos Italia pellerent* (Schwarzius putat excidisse *nec*) *excepisse medicos*, hoc est, nominatim illos inclusisse, et, ne quis eximios illos haberet, cavisse. *G.* — Hanc Gesneri interpretationem Gierigius confirmavit his exemplis, Plin. H. N. XIV, 1, 3: « Vt vindemiator auctoratus rogum ac tumulum excipiat. » Senec. Ep. VI: « Si, cum hac exceptione, sapientia detur, ut eam inclusam teneam, reiiciam. » *E.* — *Te bene* Scribendum cum al. *bene te*. Verbum gravius praecedere debet. Mox malim *regere*, ut haec carmini ipsi melius respondeant. Saepissime commutata a librariis *gerere* et *regere*, vid. Drakenb. ad Liv. XXVII, 40, 2, ubi de his ipsis formulis, *gerere rempublicam*, *regere remp.* S.

2. *Laetus dies.* Ipse dies votorum III Non. Ian. de quo ad LXVII, 3. *G.*

— *Servitutis nuntios.* Literas Praesidum de votis solutis et nuncupatis, quales ad ipsum Traianum Plinii X, 41, quamquam non nuntiae servitutis. *G.*

5. *Sibi non praestat.* Vid. XLVIII, 2. *G.* — *Nemo hoc sibi non praestat.* Recte monet Schwarzius, nimis hic argutari Plinium, idque ad totum reliquum locum pertinet: sunt enim ista contra sensum communem et παράδοξα. Imprimis durius est verbum *tutelae*, cum tota illa sententia: unde et in ea interpretanda non consentiunt viri docti: Schwarzius etiam tentabat corrigere, rescripto pro *eu*, *Principi*. Quid si: *turpis tutela principi*, *cui potest imputari*. Sensus est: turpe est principi, si ei tutela, id est, fides civium, in qua est securitas eius, pro beneficio praestetur et propter

quo pro te nuncupet vota non utilitas nostra, sed
fides, Caesar: turpis tutela principis, cui potest im-
putari. Queri libet, quod in secreta nostra non inqui- 6
rant principes, nisi quos odimus: nam si eadem cura
bonis, quae malis esset, quam ubique admirationem 7
tui, quod gaudium exsultationemque deprehenderes!
quos omnium cum coniugibus ac liberis, quos etiam cum domesticis aris focisque sermones! Scires mollissimis illis auribus parci: et alioqui, quum sint odium amorque contraria, hoc perquam simile habent, quod ibi intemperantius amamus bonos principes, ubi liberius malos odimus.

LXIX. Cepisti tamen et affectus nostri et iudicii experimentum, quantum maximum praesens capere potuisti, illo die, quo solicitudini pudorique candidatorum ita consuluisti, ne ullius gaudium alterius tristitia turbaret: alii cum laetitia, alii cum spe recesserunt: multis gratulandum, nemo consolandus fuit.
Nec ideo segnius iuvenes nostros exortatus es, senatum 2

utilitatem civium. *E.* — *Sed fides.* Omnino etiam *fides*, verum non sola. Ita saepe loquimur. *G.*

6. *Tutela principis.* Hoc est, tutela civium, qui amore et obedientia sua principem tuentur. Haec ergo *turpis est, si principi imputari potest*, si cives principi illam tutelam tanquam beneficium collatum adscribere possunt. *E.*

7. *Scires .... parci.* Quum audires in privatis nostris sermonibus te tantis laudibus praedicari, iam scires nos te praesente et audiente ab illis laudibus ideo abstinere, quod auribus tuis verecundis parcere velimus. Ex istis laudibus nostris secretis tu tibi silentium nostrum publicum interpretari possis. *E.* — Conf. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Scires mollissimis illis auribus parci.* Nimis hoc loco argutatur Schwarzius, et difficultates nectit. Mihi cum Gesnero omnia plana sunt: Si secreta nostra cerneres et audires, videres, illam parcimoniam laudum tuarum hanc habere caussam, quod tuis auribus parcimus. Nam *molles aures* sunt, quae acrem sensum habent in utramque partem: sentiunt bona et mala, quae aliae non sentiunt. *E.*

LXIX. 1. *Solicitudini pudorique. Solicitudini* eorum, qui designationem consulatus exspectabant et sperabant; *pudori* eorum, qui repulsam tulissent. *E.*

2. *Senatum circumirent.* Rogandi et prensandi caussa, ut Cic. Att. XIV,

circumirent, senatui supplicarent, atque ita a prin-
3 cipe sperarent honores, si a senatu petissent. Quo quidem in loco, si quibus opus exemplo, adiecisti, ut te imitarentur. Arduum, Caesar, exemplum, et quod imitari non magis quisque candidatorum, quam principum possit. Quis enim vel uno die reverentior senatus candidatus, quam tu, quum omni vita, tum
4 illo ipso tempore, quo iudicas de candidatis? An aliud a te, quam senatus reverentia obtinuit, ut iuvenibus clarissimae gentis debitum generi honorem, sed ante-
5 quam deberetur, offerres? Tandem ergo nobilitas non obscuratur, sed illustratur a principe: tandem illos ingentium virorum nepotes, illos posteros libertatis, nec terret Caesar, nec pavet: quin immo festinatis honoribus amplificat atque auget, et maioribus suis reddit. Si quid usquam stirpis antiquae, si quid residuae claritatis; hoc amplexatur, et refovet. et in usum
6 reipublicae promit. Sunt in honore hominum, et in honore famae magna nomina ex tenebris oblivionis, indulgentia Caesaris, cuius est, ut nobiles et conservet, et efficiat.

21: *Antonium circumire veteranos*. Sic Liv. I, 47, ubi *circumire* et *prensare* coniunguntur. Magno MStorum consensu probata vox, et apprime ad h. l. conveniens recte restituta a Schwarzio pro *Consulatum*. G.

4. *Senatus reverentia obtinuit*. Sola reverentia senatus permotus es, ut iuvenibus honorem offerres, et quidem *antequam deberetur*, hoc est, ante annum legibus annalibus constitutum. Quare eos paullo post *festinatos honores* dicit. *E*. — *Debitum generi honorem, sed ante, quam deberetur, offerres*. Acumen quaerit in verbo debendi: et, ut magis acutum esset, *deberetur* posuit simpliciter, intelligendum est *ipsis*. E.

5. *Promit*. Ex obscuritate protrahit et ad honores promovet. *E*.

6. *In honore famae*. Elegantius longe nobis quoque, ut iam Lipsio, ad Tac. Hist. III, 36, videtur, si esset, *in ore famae*. Post verba *indulgentia Caesaris* deesse *extracta*, vel simile quid, idem notat Lipsius. Sed potest tamen *ex tenebris* significare post tenebras; et ablativus *indulgentia* ad ipsum *sunt* referri. *G*. — *Cuius est, ut*, etc. Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S*. — *Cuius est, ut*. Schwarzius e vestigiis librorum addit *hoc: cuius hoc est*; quod sane

LXX. Praefuerat provinciae quaestor unus ex candidatis, inque ea civitatis amplissimae reditus egregia constitutione fundaverat: hoc senatui allegandum putasti. Cur enim te principe, qui generis tui claritatem 2
virtute superasti, deterior esset conditio eorum, qui posteros habere nobiles mererentur, quam eorum, qui parentes habuissent? O te dignum, qui de magistratibus nostris semper haec nunties, nec poenis malorum, sed bonorum praemiis bonos facias! Accensa 3
est iuventus, erexitque animos ad aemulandum, quod laudari videbat: nec fuit quisquam, quem non haec cogitatio subiret, quum sciret, quidquid a quoque in provinciis bene fieret, omnia te scire. Vtile est, 4
Caesar, et salutare praesidibus provinciarum, hanc habere fiduciam: paratum esse sanctitati, industriae suae maximum praemium, iudicium principis, suffragium principis. Adhuc autem quamlibet sincera re- 5
ctaque ingenia, etsi non detorquebat, hebetabat ta-

est latinius, nam sine *hoc*, debebat esse, *nobiles efficere*. Sed aetas Plinii iam discesserat paullum a vera ratione: supra cap. LX, *parum est, ut in curiam venias*, pro *in curiam venire*. E. — *Efficiat*. Iure annulorum dato, ingenuos facit; cumulatis honoribus, nobiles. *L.*

LXX. 1. *Provinciae quaestor*. Fuerunt etiam *quaestoriae provinciae* s. procurationes per Italiam, de quibus laudati Schwarzio Lips. ad Tac. Ann. IV, 27, et Noris. ad Cenot. Pisan. I, 36. Nihil tamen impedit, quo minus potuerit etiam quaestorem Plinius intelligere Proconsularis vel alterius provinciae, qui vel sub maiore magistratu, vel, commendatam sibi ab eo absente, provinciam dum curat, *reditus amplissimae civitatis fundarit*, id est, constituerit. *G.* — De provincia quaestoria sermonem esse, docent quae postea s. 4 leguntur. Monuit item I. A. Ernestius. *S.*

. — *Praefuerat provinciae quaestor*. Bene Schwarzius docet e contextu, de provincia quaestoria intelligi debere, secus ac Gesnero visum, qui et de quaestore provinciae consularis intelligi posse putabat. *E.*

4. *Praesidibus provinciarum*. Solisne *praesidibus?* quin vel maxime provinciis. Nimirum de his deinde, s. 8, *Provinciis quoque*, etc. Alias pronum fuerit cum cl. Schwarzio legere *praesides*. G. — Aut, quod lenius, corrigere *hanc haerere fiduciam*. « Solent autem *habere* et *haerere* in MStis confundi. » Drakenb. ad Liv. XXIX, 4,

6 men misera, sed vera reputatio: Vides enim; si quid bene fecero, nesciet Caesar; aut si scierit, testimonium
7 non reddet. Ita eadem illa seu negligentia, seu malignitas principum, quum male consultis impunitatem, recte factis nullum praemium polliceretur, nec illos
8 a crimine, et hos deterrebat a laude. At nunc, si bene aliquis provinciam rexerit, huic quaesita virtute dignitas offertur; patet enim omnibus honoris et gloriae campus: ex hoc quisque, quod cupit, petat, et assequutus, sibi debeat. Provinciis quoque in posterum, et iniuriarum metum, et accusandi necessitatem remisisti: nam si profuerint, quibus gratias egerint, de

8. Mox legendum cum aliis *sanctitati et industriae.* S.

5. *Reputatio.* Cogitatio, deliberatio apud animum, cuius sententia statim sequitur: *Vides enim*, etc. *E.*

6. *Vides enim.* Incipit hic ἠθοποιΐα magistratus alicuius provincialis, animum suum alloquentis, *Vides enim*, etc. Sed fateor, me nondum concoquere illud *vides enim* posse, et suspicari, primo post nomen *reputatio* positum esse ab aliquo, quin ab ipso forte auctore, *videlicet*: illud deinde ita corruptum. Sed neque sic mihi satisfacio. *G.* — Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola ipseque I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Vides enim.* Torsere se in hoc viri docti. Putem rectum esse. *Enim* est dubitantis et obiicientis aliquid vel sibi vel aliis. Inducitur veluti disputans iuvenis cum alio, ad laudem hortante, et ei hoc obiiciente, quod praemia a Principe sperare non possit. Caeterum sequentia ita incerta sunt in libris, ut nihil supra. Interea teneamus, quod est in hac editione; nam id saltem intelligi potest, et aptum est rei. Schwarzius dedit: *si quid* bene fecero; *scietne* Caesar? aut, si scierit, testimonium reddet? Haec magis consentiunt libris scriptis, et similiora acrius disputanti: illa quaerenti et desperanti. *E.* — Schwarzius ita edidit: » Vides enim. si quid bene fecero, scietne Caesar? aut si scierit, testimonium reddet? » Sic et Gierigius, nisi quod pro *scietne*, *sciet* reposuit. Sensus idem est: nam et illae interrogationes nunc negant. *E.*

8. *Si profuerint.* Si provinciae his, *quibus* bene de se meritis *gratias egerint*, illo ipso suo testimonio apud Imperatorem *profuerint*; incitabuntur ad similem gloriam alii, eaque caussa ita se gerent, ut *de nullo queri cogantur* in posterum provinciae. Servavi igitur *profuerint*, quod habent antiquae editiones. *Praefuerint* praefert ex manuscriptis cl. Schwarzius, quem alioquin in hoc loco constituendo libenter sequutus sum. *G.*

— *Nam si profuerint.* Probo hic Gesneri iudicium, praeferentis alteri, quod sequitur Schwarzius, *praefuerint.* Illud quidem, quod et veterrima mea Germ. ed. habet, contextui aptius: si laudes et gratiae provincia-

nullo queri cogentur; et alioqui liquet, nihil magis
prodesse candidato ad sequentes honores, quam per-
actos: optime magistratus magistratu, honore honor
petitur. Volo ego, qui provinciam rexerit, non tan- 9
tum codicillos amicorum, nec urbana coniuratione
eblanditas preces, sed decreta colonarium, decreta
civitatum alleget: bene suffragiis consularium viro-
rum urbes, populi, gentes inseruntur: efficacissimum
pro candidato genus est rogandi, gratias agere.

LXXI. Iam quo assensu senatus, quo gaudio exce-
ptum est, quum candidatis, ut quemque nominaveras,
osculo occurreres! devexus quidem in planum et
quasi unus ex gratulantibus. Te mirer magis an im- 2
probem illos, qui effecerunt, ut istud magnum vide-
retur? quum velut affixi curulibus suis manum tantum,

lium profuerint magistratibus apud Caesarem, sicut profuere illi quaestori; nemo post magistratus committet, ut querantur. *E.* — Mox: « Efficacissimum pro candidato genus est rogandi, gratias agere. Prodesse candidato i. q. efficaciter pro candidato rogare ». *S.*

— *Liquet.* Verbum loco manco sanando insertum a Lipsio: cui substituere eodem iure licebit *debet*, quod sententiae magis convenire videtur. Nihil audet Arntzenius, qui absurde huc refert infinitivum illum historic. *G.* — Lipsius coniecerat *Liquebit.* Hoc expressit Gierigius: *et liquebit, nihil magis*, etc., quia Plinius de futuro tempore loquatur, et de vi, quam illud exemplum in posterum sit habiturum. *E.*

9. *Bene suffragiis.* Inter suffragia senatus, in quo principem locum habent viri consulares, bene et decore inseruntur urbes, populi, gentes, suum praesidem laudantes. Fuisse autem tum in magistratibus eligendis maiores partes senatus, nullas, si a solemnibus quibusdam umbris discesseris, populi, vel ex hoc ipso libello satis constat. Hanc Lipsii coniecturam, comprobatam Schwarzin, praeferendam ego quoque arbitror lectioni librorum *Ne* (vel *Nae*)... *inserantur* (quam retinet, sed dubitanter, Artnzenius), etiamsi *Ne* ,illud vel *Nae* asseverandi sensu sumas. *G.*

LXXI. 1. *Devexus in planum.* Descendes e tribunali ad planum solum. Hic sensus huic loco aptissimus videtur: nam 1°, sic demum recte dici potest *osculo occurrere*; 2° sic demum memoranda comitas erat Traiani; 3° sic demum *unus e gratulantibus* dici poterat. *E.* — Omnem de sensu loci dubitationem tollit, quod sequitur, *principis aequati candidatis et simul stantis.* S.

et hanc cunctanter et pigre, et imputantibus similes,
3 promerent. Contigit ergo oculis nostris insolita facies,
principis aequati candidatis et simul stantis: contigit
4 intueri parem accipientibus, honorem qui dabat. Quod
factum tuum a cuncto senatu quam vera acclamatione
celebratum est, TANTO MAIOR, TANTO AVGVSTIOR! nam
cui nihil ad augendum fastigium superest, hic uno
modo crescere potest, si se ipse submittat, securus
5 magnitudinis suae, neque enim ab ullo periculo for-
tuna principum longius abest, quam ab humilitatis:
mihi quidem non tam humanitas tua, quam intentio
6 eius admirabilis videbatur. Quippe quum orationi ocu-
los, vocem, manum commodares; ut si alii eadem
ista mandasses, omnes comitatis numeros obibas: at-

3. *Principis aequati.* Nihil melius factu occurrebat, quam dare hunc locum, qualem ex libris, vitiosis quidem omnibus, sed tamen concinnavit commode cl. Schwarzius: a quo varietatem omnem, et rationes lectionis huius licet repetere. *G.* —Gierigius ex illa varietate et vestigiis MSS. sic edidit: « Contigit ergo oculis nostris insolita ante facies: princeps et candidatus aequati, et simul stantes! » *E.* — Add. Gesneri ad I. A. Ernestium epistola. I. Fr. Gronovii coniecturam in diatribe ad Statium expromptam, de qua Schwarzius p. 566. b., probat Cuningamius Animadv. in Horatium Bentl. c. XIII. pag. 235, addens et *simul* ex interpretatione vocabuli *aequitus* in contextum irrepsisse sibi videri. De ἅπαξ λεγομένοις, quale illud amabile scilicet *aequitus*, plane assentior Schwarzio. *S.*

5. *Intentio eius.* Gradus ille ingens diligentiae, quem in ea adhibuisti; qui etiam inter agendum, occupatis, in orationem de candidatorum commendatione habenda, cum voce, etiam oculis et manibus, tamen omnes illas comitatis et humanitatis demonstrationes ederes; quasi, mandato alii dicendi officio, nihil aliud iam quam privati gratulatoris officio fungereris: idque usque eo, ut, quum nominatis a te, qui unumquemque candidatum commendassent, acclamationis solitae honor a senatoribus reliquis haberetur, VIR OPTIMVS EST, etc., eoque interpellaretur tua actio, ipse quoque vocis tuae eumdem honorem adderes, plaususque et assensum senatorium orationi tuae intersereres. *G.* —Nescio quo modo haec explicatio Gesneri mihi ad intelligendum hunc locum non satisfacit. Haereo in illis verbis: *ut si alii eadem ista mandasses,* quae etiamnum non satis emendata esse arbitror. *E.*

6. *Mandasses,* [omnes. Post *mandasses* interpungit Schwarz. Ego puto

que etiam, quum suffragatorum nomina honore, quo
solent, exciperentur, tu quoque inter excipientes
eras, et ex ore principis ille senatorius assensus au-
diebatur; quodque apud principem perhibere testi- 7
monium merentibus gaudebamus, perhibebatur a prin-
cipe. Faciebas ergo, quum diceres, OPTIMOS: nec ip-
sorum modo vita a te, sed iudicium senatus compro-
babatur, ornarique se, non illos magis quos laudabas,
laetabatur.

LXXII. Nam quod precatus es, ut illa ipsa ordinatio comitiorum bene ac feliciter eveniret NOBIS, REI-

cohaerere. *G.—Quum suffragatorum*, etc. I. A. Ern. unice probat *quum suffragatores nomina......exciperent.* Gierigiana habet *quum suffragatores candidatorum nomina.....exciperent.* Idem daturus erat noster Ernestius. » Sic, inquit, e Lipsii coniectura cum Schwarzio, quem et Gierigius sequutus est, edere non dubitavi. Gesnerus, nullam varietatis mentionem faciens, ediderat: *quum suffragatorum*, etc. Verum, ut Gierigius notavit, non suffragatorum nomina plausu excipiebantur, sed candidatorum. *Suffragatores* autem sunt senatores, qui candidatos illos Principi commendarent. » Quid si, duabus transpositis vocibus, refingamus: » quum nomina (scil. candidatorum) suffragatorum honore, quo solent, exciperentur. » Suffragatorum honor, id est, honor a suffragatoribus habitus, neminem, opinor, offendet: hoc enim, ut multa alia id genus, utroqueversum dici potuit. S. — *Quum suffragatorum nomina...exciperentur.* Bene Schwarzius *suffragatores* et *exciperent* correxit; sed quod *candidatorum* inseruit ante *nomina*, non probo. Nam intelligi potest, de candidatorum nominibus sermonem esse, ex contextu, et vero vel *suffragatorum* verbo. *E.*

7. *Optimos.* In senatu candidati producti dicebantur *boni* vel *optimi* viri. *L.* — *Ornarique se. Se* est ablativus casus pendens a *magis.* Senatus laetabatur, candidatos, quos laudabat Traianus, *non magis se*, vel quam se, ornari: hoc est, se aeque atque illos, illis laudibus, illa iudicii sui comprobatione ornari. Itaque nihil ex recepta lectione iam muto, nec mutavit Arntzenius. Cl. Schwarzius malit, *qui ornari se, non illos magis, quos laudabas, laetabatur.* G. — Editurus erat Ernestius cum Gierigio *ornari qui se, non illos magis*, etc., inque locum notae Gesneri suffecturus hanc: » Etiam ordo et constructio orationis flagitare videbatur, ut ita cum Schwarzio poneretur pro vulg. quod Gesnerus ediderat: *ornarique se*, etc., qui paullo contortius statuebat *se* esse ablativum casum pendentem a *magis*, hoc sensu: senatus laetabatur candidatos, quos laudabat Traianus, *non magis se*, vel quam se, ornari. » *S.*

LXXII. 1. *Quod precatus es.* Precationis eiusmodi formulam s. *sollennem comitiorum precationem*, ut ibi vo-

PVBLICAE, TIBI; nonne talc est, ut nos hunc ordinem votorum convertere debeamus? deos denique obsecrare, ut omnia, quae facis, quaeque facies, prospere cedant TIBI, REIPVBLICAE, NOBIS? vel, si brevius sit
2 optandum, ut VNI TIBI? in quo et res publica et nos sumus. Fuit tempus, ac nimium diu fuit, quo alia adversa, alia secunda, principi et nobis; nunc communia tibi nobiscum tam laeta quam tristia; nec magis
3 sine te nos esse felices, quam tu sine nobis potes. An, si posses, in fine votorum adiecisses, VT ITA PRECIBVS TVIS DII ANNVERENT, SI IVDICIVM NOSTRVM MERERI PERSEVERASSES? Adeo nihil tibi amore civium antiquius, ut ante a nobis, deinde a diis, atque ita ab illis amari
4 velis, si a nobis ameris. Et sane priorum principum exitus docuit, ne a diis quidem amari, nisi quos homines ament: arduum erat, has precationes tuas lau-
5 dibus adaequare; adaequavimus tamen. Qui amoris ardor, qui stimuli, quae faces illas nobis acclamationes subiecerunt! non nostri, Caesar, ingenii, sed tuae virtutis tuorumque meritorum voces fuerunt: quas nulla unquam adulatio invenit, nullus cuius-
6 quam terror expressit. Quem sic timuimus, ut haec fingeremus? quem sic amavimus, ut haec fateremur? Nosti necessitatem servitutis: quando simile aliquid
7 audisti, et quando dixisti? Multa quidem excogitat

catur, habemus io priocipio orationis pro Murena. *G.* — *Ordinatio comitiorum* est creatio magistratuum, et omnis celebratio comitiorum. Ita illam tempore Caesarum dictam ostendit I. A. Ernesti ad Suet. Vesp. XXIII. *E.* — *Vel, si brevius sit optandum, ut uni tibi*, etc. Haerere soleo in *uni*: quod non aptum formulae precandi; sed si haec oratio narrantis est, *uni* locum iure tenet. *E.*

3. *Ita ab illis amari velis* Refertur ad *diis*; debebatque esse *his*. Sed et de proximo illud pronomen interdum usurpatur. *E.*

4. *Exitus.* Caii, Claudii, Neronis, Galbae, Vitellii, Domitiani. *L.*

6. *Vt haec fateremur.* Exquisite pro *diceremus*: ut responderet magis τῷ *fingeremus* e contrario. *E.*

7. *Multa quidem excogitat metus. Non fidendum*, inquit Plutarchus in

metus, sed quae appareat quaesita ab invitis; aliud solicitudinis, aliud securitatis ingenium est; alia tristium inventio, alia gaudentium; neutrum simulationes expresserint. Habent sua verba miseri, sua verba felices: utque maxime eadem ab utrisque dicantur, aliter dicuntur.

LXXIII. Testis ipse es, quae in omnium ore laetitia. Non amictus cuiquam, non habitus, quem modo extulerat: inde resultantia vocibus tecta, nihilque tantis clamoribus satis clausum. Quis tunc non e ve- 2
stigio suo exsiluit? quis exsiluisse sensit? Multa feci-

vita Demetrii, *honoribus istis qui decernuntur sic vulgo*; τὰ γὰρ αὐτὰ καὶ δεδιότες ψηφίζονται, καὶ φιλοῦντες, hoc est, *eadem enim et timentes decernunt et amantes*. L. — *Vtque maxime eadem ab utrisque*, etc. Licet eadem verba dicantur a felicibus, quae a miseris; tamen *aliter*, alio vultu, sono, spiritu, dicuntur. Lipsii coniectura firmata a Schwarzio. Al. *utque iam maxime ab utrisque dicantur*, omissis reliquis: quae si plane testimonio veteris libri careant (sed habet tamen Cuspinianus), legere forte ita praestiterit: *ut quam maxime eadem ab utrisque dicantur*. Sic in praecedenti membro in primis elevanda pronuntiando fuerit vox *sua*, id est, propria, diversa ab aliis. *G.*

LXXIII. 1. *Non amictus*. Brachiis prae gaudio iactatis toga defluit. *G.* — Aliter Schwarzius, qui docet, Romanos ad affectus suos ostendendos togas iactare solitos esse, diversoque earum iactandarum modo diversos affectus indicasse. Magis tamen nunc illa Gesneri explicatio placet. Nam haud dubie maior affectus est eius, cui exsultanti toga defluit, quam eius, qui hoc agit, ut toga iactanda effectum suum ostendat et commendet. Caeterum *habitus*, non necesse est, ut ab *amictu* subtiliter distinguatur. Inest universa notio eius modi, quo quis togam vel amictum gestat, continet, tractat. E.

— *Resultantia vocibus tecta*. Hypallage, pro *resultantes tectis voces*. Sic Virg. Aen. V, 150; *Pulsati colles clamore resultant*. Proprie et ordinate avunculus Nostri XI, 19. s. 21: Apibus *inimica est et echo resultante sono*. G.

— *Tantis clamoribus*. Pone sexcentos una clamantes: et adde Actuarios, et Laticlavios, quibus ius veniendi in senatum. *L.*

2. *Quis.....sensit?* Nimis tenuia haec I. A. Ernestio videntur: mihi non item.....*Quis exsiluisse sensit?* scil. *se*: quod si desideres, inserendum est, non post *exsiluisse*, sed ante. Sed abesse potest. S. — *Quis tunc non....sensit*. Haec mihi nimis tenuia videntur: nec apta magnificentiae orationis praecedentis. Nec vero placent ista: *tantumque sanguinis in ore, quantum in animo pudoris*. E.

mus sponte, plura instinctu quodam et imperio; nam
gaudio quoque cogendi vis inest. Num ergo modum
ei tua saltem modestia imposuit? nam quanto magis
a te reprimebatur, exarsimus, non contumacia, Cae-
sar: sed ut in tua potestate est, an gaudeamus; ita
4 in quantum, nec in nostra. Comprobasti et ipse ac-
clamationum nostrarum fidem lacrymarum tuarum
veritate: vidimus humescentes oculos tuos, demis-
sumque gaudio vultum, tantumque sanguinis in ore,
5 quantum in animo pudoris. Atque hoc magis incensi
sumus, ut precaremur, ne quando tibi non eadem
caussa lacrymarum, utque nunquam frontem tuam
abstergeres. Hoc ipsum templum, has sedes nobis

— *Imperio.* Imperiosa quadam vi gaudii. Nempe *sponte* significat hic lene quiddam et blandum; *instinctus*, *imperium*, vehementiorem motum, et cui resisti non potest. Hinc statim *cogendi vim* tribuit gaudio. Itaque non est opus, quod aliquando putabam, legere *impetu*: ut *impetus* et *instinctus* copulantur Tac. Ann. XIV, 16. *G.*

4. *Demissumque gaudio vultum.* Habitus modestorum, qui gaudium suum demisso vultu celare student, ne videantur aperte laudibus suis delectari. E. — *Tantumque sanguinis in ore... pudoris.* Displicent I. A. Ernestio, quo iure quave de caussa, quum ipse non dixerit, ignoro. *S.*

5. *Frontem tuam abstergeres.* Nunquam perfricares frontem, pudorem poneres. Dixit de lacrymis, dixit de pudore: infert de utroque. Sententia igitur satis commoda. Vnde verbum *abstergeres*, quod per duo saecula hic legitur in MSS. autem non comparet, pedem intulerit, non dixerim. *G.* — Haec est vulgata loci lectio, quae unde profecta fuerit, dici non potest, quum verbum *abstergeres* nec in manuscriptis nec editis libris veteribus compareat. Gesnerus *frontem abstergere* censebat dictum pro *perfricare frontem*, pudorem ponere. Sed bene monuit Gierigius, hoc semper malo sensu dici de homine omnis pudoris experte, aut certe, etiamsi in bonam partem dicatur, ineptum esse optare, ut Traianus per omnem vitam os tali pudore suffusum gereret. Itaque de suo inseruit *contraheres*, ut optet Plinius, ut Traiani gaudium nulla unquam calamitate interrumpatur. Sententia non absurda, sed universalior, quam ut huic loco apta esse possit, in quo aliquam sententiarum concinnitatem ex *lacrymarum* et *pudoris* mentione desidero, v. c. *utque nunquam frontem tuam alio sensu demittas (demittere)*, scil. quam gaudii sensu. Nam prior sententia, *ne quando... caussa lacrymarum*, respondet illis: *vidimus humescentes oculos tuos*; haec autem posterior illis: *demissumque gaudio vultum.* Sic omnia concinnius caderent. *E.*

quasi responsuras interrogemus, viderintne unquam principis lacrymas; at senatus saepe viderunt: onerasti futuros principes; sed et posteros nostros: nam et hi a principibus suis exigent, ut eadem audire mereantur: et illi, quod non audiant, indignabuntur.

LXXIV. Nihil magis possum proprie dicere, quam
quod dictum est a cuncto senatu: O TE FELICEM! quod
quum diceremus, non opes tuas, sed animum mira-
bamur: est enim demum vera felicitas, felicitate di-
gnum videri. Sed quum multa illo die dicta sunt sa- 2
pienter et graviter, tum vel imprimis hoc, CREDE NOBIS,
CREDE TIBI. Magna hoc fiducia nostri, maiore tamen
tui diximus: alius enim fortasse alium, ipsum se nemo
deceperit: introspiciat modo vitam, seque, quid me-
reatur, interroget. Proinde dabat vocibus nostris fi- 3
dem apud optimum principem, quod apud malos
detrahebat: quamvis enim faceremus, quae amantes
solent, illi tamen, non amari se, credebant sibi. Su-

6. *Viderintne unquam principis lacrymas*, etc. Bona I. A. Ernestii adnotatio ad hunc locum. Similiter de multis aliis locis statuendum, ne Plinium, ut saepius fit, temere reprehendas. *S.* — *Viderintne unquam Principis lacrymas?* Viderat sane curia lacrymas Augusti, quum pater patriae appellabatur, Sueton. Aug. LVIII; sed talia non ad veritatem historicam nimis severe exigenda sunt *E.*

— *Onerasti.* Vid. ad XXIV, 4. *G.* — *Posteros.* Non omnino *posteros*, sed *senatores temporum futurorum.* Vid. Perizon. Anim. Histor. p. 254. s. ubi de hoc ipso Plinii loco agit. *S.*

LXXIV. 4. *Diceremus.* Bene habet, nec opus cum I. A. Ernestio corrigere *dicebamus.* S. — *Quod quum diceremus*, etc. Debet esse *dicebamus*. Caetera elegantissima: *non opes tuas, sed animum mirabamur*, pro non dicebamus propter opes tuas, etc. *E.*—*Animum mirabamur.* Felicitate dignum, felicitatis capacem: huc referuntur proxima, *est enim... videri.* G.

3. *Dabat... fidem.* Id est, faciebat rara significatione: loquitur autem de conscientia principis: Divine Plutarchus de discr. adulat. num. 429. Η οἴκοθεν κρίσις ἀντιμαρτυροῦσα, καὶ μὴ προσδεχομένη τὸν ἔπαινον, ἀπαθής ἐστι, καὶ ἄθικτος, καὶ ὑπὸ τοῦ κολακεύοντος ἀνάλωτος. G.

— *Credebant sibi.* Ita sibi suae indignitatis conscii erant, ut intelligerent, se, quamvis nobis amorem nostrum iis offerentibus, tamen non amari. Sic conscientia *fidem vocibus nostris apud eos detrahebat.* E.

per haec precati sumus, ut SIC TE AMARENT DII, QVEMADMODVM TV NOS. Quis hoc aut de se, aut principi diceret mediocriter amanti? pro nobis ipsis quidem haec fuit summa votorum, ut NOS SIC AMARENT DII, QVOMODO TV: estne verum, quod inter ista clamavimus, O NOS FELICES! Quid enim felicius nobis, quibus non iam illud optandum est, ut nos diligat princeps, sed
5 dii quemadmodum princeps? Civitas religionibus dedita, semperque deorum indulgentiam pietate merita, nihil felicitati suae putat adstrui posse, nisi ut dii Caesarem imitentur.

LXXV. Sed quid singula consector et colligo? quasi vero aut oratione complecti, aut memoria consequi possim, quae vos, P. C., ne qua intercipere oblivio, et in publica acta mittenda, et incidenda in
2 aere censuistis. Ante, orationes principum tantum

1. *Quis hoc... amanti?* Hoc membrum non loco positum tenebrarum aliquid orationi offudisse puto: reponendum post alteram formulam, *Nos sic amarent Dii, quomodo tu*, scil. nos amas. Nam sic demum recte infertur, *Quis hoc* posterius *de se, aut* utrumque hoc *principi diceret mediocriter amanti*? Dicas, quidni? Habeat sibi, si mediocriter amat: sciat ad se non pertinere vota nostra. At periculosum est ita agere cum principe, ut cum mustela in farina latente mus ille apud Phaedrum IV, 1, retorridus, *Sic valeas, ut farina es, quae iaces.* G.

— *Estne verum.* Nonne est verum? Vid. ad LVI, 2. *G.*

5. *Religionibus dedita.* Dicitur h. l. in partem meliorem, quod alias fere in deteriorem dicitur, ut apud Cicer. pro Domo, XLIX, *homo religionibus deditus.* E. — *Dii Caesarem imitentur.* Haec et similiter absurda quomodo idem Plinius, qui epistolas scripsit, in Panegyrico dicere potuerit, ego vix intelligo. *E.* — Bona verba quaeso. Miserabiles deos Gierigius dicit, quibus hominum exempla proponenda. Recte; sed alios non norat pietas Romanorum, quibus hic liber scriptus. *S.*

LXXV. 1. *Oblivio*: hic fructus annalium, ne virtutes sileantur, utque pravis factis a posteritate metus sit. Historia vita memoriae. *L.*

— *In publica acta mittenda.* Ab eo tempore non minima pars historiae Augustae illis in senatu acclamationibus continetur. Vid. v. g. Vopisci Tacitus cap. V, ubi inter illas acclamationes etiam interiectum, *dixerunt decies, dixerunt vicies, dixerunt tricies.* G.

2. *Orationes principum.* Adhuc superest, superfuit certe Brissonii aetate, qui eam retulit Form. II, 170, p. 250,

eiusmodi genere monumentorum mandari aeternitati
solebant: acclamationes quidem nostrae parietibus
curiae claudebantur: erant enim, quibus nec senatus
gloriari, nec princeps possent. Has vero et in vulgus 3
exire, et posteris prodi, quum ex utilitate, tum ex
dignitate publica fuit; primum, ut orbis terrarum
pietatis nostrae adhiberetur testis et conscius; deinde,
ut manifestum esset, audere nos de bonis malisque
principibus, non tantum post ipsos iudicare: postre-
mo, ut experimento cognosceretur, et ante nos gratos,
sed miseros fuisse; quibus esse nos gratos probare
antea non licuit. At qua contentione, quo nisu, qui- 4
bus clamoribus expostulatum est, ne affectus nostros,
ne tua merita supprimeres! denique, ut in posterum
exemplo provideres! Discant et principes acclama- 5

Conr. tabulae aeneae bona pars, in qua incisa oratio Claudii Caesaris in senatu: habetur eadem Grut. p. 502. *G.* — *Princeps possent.* Al. *principes*; al. *posset:* neutrum recte. Offendit usus verbi pluralis numeri cum duobus nominibus numeri singularis, quae duplex *nec* dirimit. Is autem usus non magis vitiosus, quam verbi item pluralis, si duo nomina singularia particula *aut* disiungantur. Livius V, 8, 13: « Pauci reipublicae, huic atque illi, ut quosque studium privatim aut gratia occupaverant, adsunt »; ubi al. perperam *occupaverat.* Cicero de Orat. II, 4: « Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius..... aut Cotta plus quam ego apud te valere videantur. » Haec enim lectio revocanda. Male Pearcius invexit *videatur*, quem temere secutus est Ernestius. Sic et in Graeca lingua. Euripides Alcest. 367 sq. Musgr. καί μ' οὔθ' ὁ Πλούτωνος κύων, Οὔθ' οὑπὶ κώπῃ ψυχοπομπὸς ἂν Χάρων Ἔσχον.... ubi cave ἔσχεν legendum suspiceris. Lucianus Ver. Hist. II, 19. t. II, p. 116. πολλάκις γοῦν ὁ μὲν Ὑάκινθος ἢ ὁ Νάρκισσος ὡμολογοῦν Eustathius ad Hom. Od. K, 492, pag. 407, 26. Bas. τοῦτον (Τειρεσίαν) Ζεὺς καὶ Ἥρα διαφερόμενοι κριτὴν εἵλοντο, οἷα πεπειραμένον ἑκατέρας φύσεως, εἰ ἄρα μᾶλλον τὸ ἄῤῥεν ἢ τὸ θῆλυ ἐνεργοῦντα γέγηθεν. Fallitur Valckenarius ἐνεργοῦν corrigens ad Theocr. Decem Eidyllia p. 91. b. De Graecis vid. etiam Porson. ad Euripid. Hecub. LXXXVIII. ed. sec. *S.*

3. *Non tantum post ipsos.* Parum hoc validum: adhuc enim de solo Traiano acclamationes publicatae, bono principe, et ad laudem eius pertineotes. Parum postea quoque ausus est in hoc genere senatus, contra vivos quidem et florentes. *G.* — *Gratos, sed miseros.* Hoc ad principes referri non potest, sed ad alios bene de senatu meritos. Sed tamen fortasse hoc vult: non habuimus oc-

tiones veras falsasque discernere, habeantque muneris
tui, quod iam decipi non poterunt. Non instruendum
illis iter ad bonam famam, sed non deserendum; non
submovenda adulatio, sed non reducenda est: certum
est, et quae facere, et quae debeant audire, si faciant.
6 Quid nunc ego super ea, quae sum cum toto senatu
precatus, pro senatu precer, nisi ut haereat animo
tuo gaudium, quod tunc oculis protulisti? ames illum
diem, et tamen vincas: nova merearis, nova audias;
eadem enim dici, nisi ob eadem facta, non possunt.

LXXVI. Iam quam antiquum, quam consulare,
quod triduum totum senatus sub exemplo tui sedit,
2 quum interea nihil praeter consulem ageres! Inter-
rogavit quisque, quod placuit: dissentire, discedere,
et copiam iudicii sui reipublicae facere, tutum fuit:
consulti omnes, atque etiam dinumerati sumus: vicit-
3 que sententia non prima, sed melior. At quis antea
loqui, quis hiscere audebat, praeter miseros illos,
qui primi interrogabantur? caeteri quidem defixi et
attoniti ipsam illam mutam ac sedentariam assentiendi
necessitatem, quo cum dolore animi, quo cum totius
4 corporis horrore perpetiebantur! Vnus solusque cen-
sebat, quod sequerentur omnes, et omnes improba-
rent, in primis, ipse, qui censuerat: adeo nulla magis
omnibus displicent, quam quae sic fiunt, tanquam om-

casionem ostendendi nos gratos. *G.*

5. *Habeantque muneris tui, quod iam*, etc. Tibi hoc debeant, tibi acceptum ferant. *E.*

6. *Oculis protulisti.* Ostendisti, declarasti lacrymis. *E.*

— *Ames.....vincas.* Cum iucunditate recorderis honoris tibi habiti, et ampliores, si fieri possit, mereare: hoc enim est *vincere illum diem*, etc. *G.*

LXXVI. 1. *Triduum totum.* In caussa Marii Prisci. vid. Ep. II, 11, 18. *G.* — *Sub exemplo tui.* Al *tuo*, quod praetulit Gierigius. Non imiter. *S.*

2. *Discedere.* Non quidem e curia: sed pedibus ire in hanc illamve sententiam. Cui libertati mox opponit *sedentariam* assentiendi necessitatem. *L.* — *Dinumerati sumus.* Numerati, ut intelligeretur, non ad arbitrium

nibus placeant! Fortasse Imperator in senatu ad reve- 5
rentiam eius componebatur: caeterum egressus, statim
se recipiebat in principem, omniaque consularia officia
abiicere, negligere, contemnere solebat. Ille vero ita 6
consul, ut si tantum consul foret; nihil infra se puta-
bat, nisi quod infra consulem esset. Ac primum, ita 7
domo progrediebatur, ut illum nullus apparatus arro-
gantiae principalis, nullus praecursorum tumultus de-
tineret: una erat in limine mora, consultare aves, reve-
rerique numinum monitus. Nemo proturbabatur, ne- 8
mo submovebatur: tanta viatoribus quies, tantus pu-
dor fascibus, ut plerumque aliena turba subsistere et
consulem et principem cogeret. Ipsius quidem officium 9
tam modicum, tam temperatum, ut antiquus aliquis
magnusque consul sub bono principe incedere vide-
retur: iter illi saepius in forum, frequenter tamen et
in campum.

LXXVII. Nam comitia consulum obibat ipse; tan-
tum ex renuntiatione eorum voluptatis, quantum
prius ex destinatione capiebat. Stabant candidati ante 2
curulem principis, ut ipse ante consulis steterat; adi-
gebanturque in verba, in quae paullo ante ipse iura-
verat princeps; qui tantum putat esse in iure iurando,
ut illud et ab aliis exigat. Reliqua pars diei tribunali 3
dabatur: ibi vero quanta religio aequitatis! quanta
legum reverentia! adibat aliquis ut principem: re-
spondebat, se consulem esse. Nullius ab eo magistratus 4

Caesaris, sed ex plurimorum sententia caussam iudicari. *E.*

5. *Componebatur.* Se componebat, simulabat voce, vultu, corporisque habitu reverentiam quamdam. *E.* — *Abigere.* Immo *abicere*, id est, *abiicere.* Vidit iam Livineius, qui debebat audiri. *Negligere, contemnere,* post *abigere* misere frigent. *S.*

7. *Praecursorum.* Apparitorum, et anteambulonum. *L.*

9. *Officium tam modicum.* Turba comitantium omnis generis. Sueton. Claud. II: *Sine solemni officio lectica in Capitolium latus est.* G.

ius, nullius auctoritas imminuta est; aucta etiam:
siquidem pleraque ad praetores remittebat: atque
ita, ut collegas vocaret; non quia populare gratumque
5 audientibus, sed quia ita sentiebat. Tantum digna-
tionis in ipso honore ponebat, ut non amplius esse
censeret, quod aliquis collega appellaretur a principe,
quam quod praetor esset: ad haec tam assiduus in
6 tribunali, ut labore refici ac reparari videretur. Quis
nostrum idem curae, idem sudoris sumit? quis adeo
7 expetitis honoribus aut deservit, aut sufficit? Et sane
aequum est, tantum caeteris praestare consulibus
ipsum, qui consules facit: quippe etiam Fortunae
videbatur indignum, si posset honores dare, qui ge-
8 rere non posset. Facturus consules doceat, acceptu-
risque amplissimum honorem persuadeat, scire se,
quid sit, quod daturus sit: sic fit, ut illi quoque sciant,
quid acceperint.

LXXVIII. Quo iustius senatus, ut susciperes quar-
tum consulatum, et rogavit, et iussit: imperii hoc
verbum, non adulationis esse, obsequio tuo crede:
quod non alia in re magis aut senatus exigere a te,
2 aut tu praestare senatui debes. Vt enim caeterorum
hominum, ita principum, illorum etiam, qui dii sibi

LXXVII. 4. *Collegas.* Sic enim antiquitus institutum, ut collegae consulum essent vocarenturque praetores. Vid. Liv. VII, 1. Cic. Att. IX, 9. Locus classicus est Gell. XIII, 15. *G.*

7. *Fortunae videbatur iudicium.* Illi *Fortunae Pop. Rom.* gubernatrici magnorum eventum: verius Providentiae divinae. MS. Parisien. apud Schwarzium, *fortuna videbatur indignus*: non male, si intelligas *aliquis*. G.

LXXVIII. 1. *Iussit: imperi.* Itaque *iubere* libera republica maxime dicebatur populus: senatus tantum *volebat*, *aequum censebat*, *arbitrabatur*, *existimabat*, *iudicabat*; *senatui placebat*, *videbatur*. Vid. Brisson. Form. II, 73, p. 178, Conr. sqq. et add. supra 1, 2. *G.*

— *Obsequio tuo credo.* Arguta est propter brevitatem forma dicendi. Sensus est, nisi fallor: id credere te, ostende obsequio tuo, consulatum suscipias. *E.*

videntur, aevum omne et breve et fragile est. Itaque
optimum quemque niti et contendere decet, ut post
se quoque reipublicae prosit, moderationis scilicet
iustitiaeque monumentis, quae plurima statuere con-
sul potest. Haec nempe intentio tua, ut libertatem 3
revoces ac reducas: quem ergo honorem magis amare,
quod nomen usurpare saepius debes, quam quod
primum invenit recuperata libertas? Non est minus 4
civile, et principem esse pariter, et consulem, quam
tantum consulem. Habe etiam rationem verecundiae 5
collegarum tuorum; collegarum inquam: ita enim et
ipse loqueris, et nos loqui vis. Onerosa erit modestiae 6
illorum tertii consulatus sui recordatio, donec te con-
sulem videant: neque enim potest non nimium esse
privatis, quod principi satis est. Annuas, Caesar,
optantibus, quibusque apud deos adesse consuesti,
quorum potens es ipse, votorum compotes facias.

LXXIX. Fortasse sufficiat tibi tertius consulatus; sed nobis tanto minus sufficit: ille nos instituit et induxit, ut te iterum iterumque consulem habere

2. *Plurima.* Quidam *prima*, hoc est, praecipua. *G.* — Praetulit *prima* Gierigius. Non imiter. Vnde natum sit docet Drakenb. ad Livium, V. 37, 6. *S.*

4. *Minus civile.* Aeque indicat animum aequalitatis illius inter cives studiosum et inimicum tyrannidis sive regni, si is, qui primum in republica locum habet, non dedignetur consulatum, quam si illum gerat quivis alius. *G.*

6. *Apud deos adesse.* Sic pro *esse* aliorum e MSS. restituit, et coniecturas aliorum firmavit Schwarzius. Idem etiam observat, esse in bonis libris pro *potens es* brevius *potes*: quod eamdem hic vim habet. *G.* — Adscivit hoc Gierigius. Vid. I. A. Ernestium ad h. l. *S.* — *Quorum potens se ipse, votorum compotes facias. Potes* e libris scr. et edd. dedit Schwarzius. Recte. *potens es* plane alienum est, nec habet eumdem, quem *potes*, sensum. Sensus est, compotes redde votorum nos, quia est in tua potestate, nos compotes reddere. At *potens es ipse votorum*, significat, quorum votorum ipse compos factus es. Nam hoc est *potens voti*, nihil aliud. Vid. Ovid. Met. VIII, 80, 409. *E.* — Caeterum *alicui apud deos adesse* nunc dixit pro, alterius preces suis adiuvare. *E.*

2 cupiamus. Remissius istud contenderemus, si adhuc
non sciremus, qualis esses futurus: tolerabilius fuit,
3 experimentum tui nobis, quam usum negari. Dabi-
turne rursus videre consulem illum? audiet et reddet,
quas proxime, voces? praestabitque gaudium, quan-
tum ipse percipiet? praesidebit laetitiae publicae,
auctor eius et caussa? tentabitque affectus nostros,
4 ut solet, cohibere, nec poterit? Erit pietati senatus
cum modestia principis felix speciosumque certamen,
seu fuerit victa, seu vicerit? equidem incognitam
quamdam, proximaque maiorem praesumo laetitiam:
quis enim est tam imbecilli ingenio, qui non tanto
meliorem consulem speret, quanto saepius fuerit?
5 Alius labores, si non continuo se desidiae ac volu-
ptati dedisset, otio tamen et quiete recreasset: hic
consularibus curis exsolutus, principales resumpsit;
tam diligens temperamenti, ut nec consulis officium
6 princeps, nec principis consul appeteret. Videmus,
ut provinciarum desideriis, ut singularum etiam civi-
tatum precibus occurrat. Nulla in audiendo difficul-
tas, nulla in respondendo mora: adeunt statim, di-
mittuntur statim; tandemque principis fores exclusa
legationum turba non obsidet.

LXXX. Quid? in omnibus cognitionibus, quam
mitis severitas, quam non dissoluta clementia! non
locupletando fisco sedes, nec aliud tibi sententiae
2 tuae pretium, quam bene iudicasse. Stant ante te
litigatores, non de fortunis suis, sed de tua existi-
matione soliciti; nec tam verentur, quid de caussa

LXX!X. 6. *In audiendo.* Lipsius suspicatur *adeundo*: cui respondeat illud, *adeunt statim*: sed nec *audiendo* damnat. *G.*

— *Audiendo* unice verum arbitror: namque opponitur *in respondendo*. S

LXXX. 2. *De tua existimatione.* Res ipsa loquitur, non quid alii de Caesare, sed de se quid Caesar existimet, hos litigatores solicitos esse. *G.*

sua, quam quid de moribus sentias. O vere principis, 3
atque etiam consulis, reconciliare aemulas civitates,
tumentesque populos non imperio magis, quam ra-
tione compescere: intercedere iniquitatibus magi- 4
stratuum, infectumque reddere, quidquid fieri non
oportuerit: postremo, velocissimi sideris more, omnia
invisere, omnia audire, et undecunque invocatum
statim, velut numen, adesse et adsistere! Talia esse 5
crediderim, quae ipse mundi parens temperat nutu,
si quando oculos demisit in terras et facta mortalium
inter divina opera numerare dignatus est: qua nunc 6
parte curarum liber solutusque, caelo tantum vacat,
postquam te dedit, qui erga omne hominum genus
vice sua fungereris: fungeris enim, sufficisque man-

4. *Infectum reddere.* Vid. ad XL, 3. Pro *oportuerit* legendum videtur *oportuerat*. G. — Non puto. Est epiphonema generale. *S.* — *Velocissimi sideris.* Solis, cuius celeritas saepe celebrata scriptoribus. vid. Cic. Acad. IV, 26. Ad sequentia bene interpretes attulerunt Homer. Il. γ, 277: Sol, ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις. Plin. H. N. II, 6: *Sol omnia intuens, omnia etiam exaudiens.* E.

— *Invocatum.* Difficile est hic statuere, utrum *invocatum* adiective sumere debeamus pro non vocato, an participii more, precibus advocatum. Vtrumque pulchrum, et ad hunc locum aptum. *G.* — Miror Gesneri haesitationem. Adiective sumi non posse, clarissime demonstrat additum *undecunque*. S.

5. *Facta mortalium.* Qualia sunt, quae §. III et IV continentur. Nondum igitur necessarium puto, *fata*, quamquam e bonis libris, cum cl. Schwarzio reponere. *G.* — *Facta mortalium inter divina opera numerare.* Recte *facta* retinet et explicat Gesnerus: mirorque Schwarzium recepisse *fata*, quae hic sensum commodum habere non possunt. Plinius dicit, Traianum facere, quae Deus, quum per curam rerum humanarum (*oculos demittens in terras*), id est, fatorum humanorum, faciat, quae homines facere possunt ac debent: haec sunt facta mortalium, quae fiunt facta vel opera divina, quum ea Deus ipse peragit. *E.*

6. *Qua nunc parte.* Laudares, Secunde, Traianum tuum, sine deorum iniuria. Sed nimirum iam inoleverat Romae hoc impietatis genus, e quo tempore placuit hominibus Virgilianum, modo verum est, carmen, *Divisum imperium cum Iove Caesar habet.* Sed hic poëta fuit. conf. supra ad XL, 3, et mox Martialis votum ad LXXXXIV, 2. Recipimus hic lectionem a Schwarzio erutam e MSS. pro vulgato, *quibus nunc per te liber*, etc. *Per te* si posuisset Plinius, non subiunxisset, *postquam te dedit.* G.

danti, quum tibi dies omnis summa cum utilitate nostra, cum tua laude, condatur.

LXXXI. Quod si quando cum influentibus negotiis paria fecisti, instar refectionis existimas mutationem laboris: quae enim remissio tibi, nisi lustrare saltus, excutere cubilibus feras, superare immensa montium iuga, et horrentibus scopulis gradum inferre, nullius manu, nullius vestigio adiutum; atque inter haec pia
2 mente adire lucos, et occursare numinibus? Olim haec experientia iuventutis, haec voluptas erat, his artibus futuri duces imbuebantur: certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu: nec mediocre pacis decus habebatur, submota campis irruptio ferarum, et obsidione quadam libe-
3 ratus agrestium labor. Vsurpabant gloriam istam illi

— *Cum tua laude.* Al. *summa cum tua laude*, bene. *S.*

LXXXI. 1. *Cum influentibus negotiis.* Instar torrentis, ut Cic. Prov. consular. cap. XIII: *C. Marius..... influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit.* Non igitur opus est, ut de mutatione in *adfluentibus*, vel *instantibus*, cogitemus. *G.*

— *Paria fecisti.* Hoc est, negotiis satisfecisti, ut nullum non peractum relinqueretur. *E.* — Hoc venationis studium ab Hispaniis suis traxit Traianus. Ab eo Hadrianus, qui usque ad insaniam et periculum eo detentus scribitur. Sed et M. Antoninus, piscando et venando multum se oblectavit *L.*

— *Occursare numinibus.* Non Dianae modo et eius Nymphis, quae faciles deae, vid. Ep. I, 6, 3, sed gravioribus etiam, ut *Matri Magnae deum quam accepimus*, ait Cicero de Harusp. resp. cap. XI, *agros et nemora cum quodam strepitu fremituque peragrare.* G.

2. *Experientia.* Exercitatio et praeparatio quaedam ad munera bellica. Hoc optimum videtur: alii aliter. *E.* — Est Graecorum μελέτη. *S.*

— *Obsidione. Obsidere* non ii modo dicuntur, qui castris circum positis urbem capere student: sed etiam qui insidiantur ex proximo, et nocendi occasionibus intenti sunt. Itaque iungo cum participio *liberatus.* G. — *Agrestium labor.* Sic Mysi legatos apud Herod. I, 36, ad Croesum mittunt, contra ὗς μέγιστον χρῆμα, ὃς τὰ ἔργα διαφθείρει. De Persarum et Cyri venatu res e Cyropaedia notissima. Verum Roma libera ea res fere pastoribus, id est servis, relinquebatur. Venationes amphitheatri etiam per servos fere aut damnatos exerceri solitae, etc. *G.*

3. *Vsurpabant.... poterant. Vsurpat gloriam*, qui fraude, malis artibus

quoque principes, qui obire non poterant: usurpabant autem, ut domitas fractasque claustris feras, ac deinde in ipsorum quidem ludibrium emissas, mentita sagacitate colligerent: nunc par capiendi quaerendique sudor, summusque et idem gratissimus labor,
invenire. Enimvero, si quando placuit idem corporis 4
robur in maria proferre, non ille fluitantia vela, aut oculis sequitur, aut manibus: sed nunc gubernaculis assidet, nunc cum valentissimo quoque sodalium certat frangere fluctus, domitare ventos reluctantes, remisque transire obstantia freta

LXXXII. Quantum dissimilis illi, qui non Albani lacus otium, Baianique torporem et silentium ferre, non pulsum saltem fragoremque remorum perpeti po-

et simulatione illam sibi tribui affectat: *obit gloriam*, qui eam factis, virtute meretur. Huc ergo et *mentita sagacitas* pertinet. *E.* — *Vt.* Al. *ita*, *ut*. Bene. *S.* — *Claustris.* Arntzenii *clathris* praefert Gesnerus in epistola ad I. A. Ernestium. *S.*

— *Feras..... colligerent.* Sueton. XIX, *sagittis confectas* narrat a Domitiano: *collectas*, id est, captas *mentita sagacitate*, non narrat. *G.* — Vid. I. A. Ernestius ad h. locum. *S.*

— *Mentita sagacitate colligerent.* Pronum est coniicere cum Gesnero et aliis *conficerent*, quod est verbum proprium rei venatoriae, etiam in amphitheatro. Nec Suetonius et alii spectaculo *collectas*, sed *confectas* feras memorant. Nam in conficiendo nulla est sagacitas, sed artificium bene feriendi; at in colligendo et cogendo. Tum in sequentibus tantum sermo est de quaerendo et inveniendo. Colligendi, saltem in unum locum cogendi in ludicris venationibus feras, exemplum habet Plinius H. N. de elephantis, in munere Pompeii VIII, 6. *E.*

— *Nunc.* In multis libris est *Huic*, scil. Traiano. *E.* — *Invenire.* Vestigia persequi, deprehendere in lustro, assequi fugientem et consistere. *G.*

4. *Aut manibus.* Quibus demonstret, quid agendum sit. Lipsius malit *navibus*; deligatis nempe ad aliam, velis vel remis actam, et modo fluitantem motu languido, ne turbet mollis vectoris somnum vel delicias ministerium nauticum, remorum pulsus, stridorque rudentum: qua de re statim. *G.* — Obscurius haec dicta sunt ob argutam brevitatem. Describitur ignavia eius, qui non ipse manus admovet operi, sed otiosus vel spectat aliorum labores, *oculis sequitur vela*, vel inani gesticulatione aliquid agere simulat, quum re ipsa nihil agat, *manibus sequitur*. E.

LXXXII. 1. *Dissimilis illi.* Domitiano, de quo vid. Sueton. cap. IV, et 19. *E.* — *Baiani.* Baiae nomen sumpserunt a Baiu Vlyssis socio. *L.*

terat, quin ad singulos ictus turpi formidine horre-
2 sceret. Itaque procul ab omni sono inconcussus ipse
et immotus, religato revinctoque navigio, non secus
ac piaculum aliquod, trahebatur. Foeda facies, quum
3 Pop. Rom. Imperator alienum cursum, alienumque
rectorem, velut capta nave, sequeretur, nec defor-
4 mitate ista saltem flumina carebant atque amnes.
Danubius ac Rhenus tantum illud nostri dedecoris
vehere gaudebant, non minore cum pudore imperii,
quod haec Romanae aquilae, Romana signa, Romana
denique ripa, quam quod hostium prospectarent:
5 hostium, quibus moris est, eadem illa nunc rigentia
gelu flumina, aut campis superflua, nunc liquida ac
6 deferentia, lustrare navigiis, nandoque superare. Nec
vero laudaverim per se magnopere duritiem corporis
ac lacertorum: sed si his validior toto corpore animus
imperitet, quem non fortunae indulgentiae molliant,
non copiae principales ad segnitiem luxumque detor-

2. *Piaculum aliquod.* Piacularis hostia, quam contingere nemo vult, quae e longinquo proinde trahitur; et in mare denique, ubi potest, abiicitur, monstri instar vel prodigiosi partus. Sic XXXIV, 4, *delatores in navigia congesti piacularibus victimis* comparantur. *G.*

4. *Gaudebant.* Inimici nempe amnes, dedecore nostro laeti, poëtica metonymia pro accolis. Contra puduit Romanos talia fieri in conspectu hinc hostium, hinc sui exercitus. Genitivus *hostium* retro spectat ad *signa* et *ripam*. Gudianus liber apud Schwarzium, qui supplet ita, *quod hostium exercitus prospectaret*, interpolatus videtur. *G.* — *Quam quod hostium prospectarent. Hostium*, etc. Corrigenda est interpunctio ed. Gesneri sic: *hostium prospectarent: hostium* etc. Sic Schwarzius recte, ut edd. vett. *E.*

5. *Liquida ac deferentia. Liquida* opponuntur *rigentibus gelu*; *deferentia* his, quae sunt *campis superflua*, nec ferendis apta navigiis. *Venti ferentes* sunt XXXI, 4. *Deserentia*, id est, campos, aut *defervientia*, coniecturae non necessariae. *G.*—*Campis superfusa* cum Schwarzio Gierigius edidit: ita plures libri scripti. *E.*

6. *Toto corpore.* Illud *toto* nescio quam vim, quam elegantiam hic habere possit: *tanta* si legamus, aliquid dixisse Plinium se dignum sentio. *G.* — *Indulgentiae molliant. Indulgentia molliat* cum Schwarzio ex aliquot scriptis libris dedit Gierigius. *E.* — Fallitur Gierigius huius nominis pluralem occurrere negans. Ex Capitolino et Ausonio Forcellinus enotavit. *S.*

queant; tunc ego, seu montibus, seu mari exerceatur,
et laetum opere corpus, et crescentia laboribus membra mirabor. Video enim, iam inde antiquitus, mari- 7
tos dearum, ac deorum liberos, nec dignitate nuptiarum magis quam his artibus inclaruisse. Simul cogito, 8
quum sint ista ludus et avocamentum huius, quae quantaeque sint illae seriae et intentae, et a quibus se in tale otium recipit, voluptates: sunt enim voluptates, quibus optime de cuiusque gravitate, sanctitate, temperantia creditur. Nam quis adeo dissolutus, cuius non occupationibus aliqua species severitatis incidat? Otio prodimur. An non plerique principes hoc idem tempus in aleam, stupra, luxum conferebant? quum seriarum laxamenta curarum, vitiorum contentione supplerent.

7. *Maritos.* Peleus Achillis pater, Thetidis maritus; Cephalus Aurorae; Hippolytus Dianae. *L.* — *Liberos.* Theseum, Castorem, Pollucem, aliosque plures. *L.*

— *Nuptiarum.* Hic deesse alterum membrum, respondens *deorum liberis*, v. g. *nec generis praestantia*, vel tale quiddam, recte suspicatur Lipsius, qui etiam observat, quod in pluribus libellis veterum videas, sub finem saepius corruptum aliquid esse. Apparet etiam Schwarzianas observationes hinc esse paullo rariores, non puto quod viri diligentia defecerit, sed quod subsidia librorum. *G.* — Membrum illud non post *nuptiarum* est inserendum, sed post *liberos*, ut chiasmus sit, a Plinio saepe usurpatus. Duplex *nec* oculos librariorum fefellit. *S.*

8. *Voluptates: sunt,* etc. *Voluptates seriae et intentae* sunt ipsae occupationes Traiani, in quantum etiam has lubenter et cum προθυμίᾳ quadam obit. Interim nimis velim, ut inveniatur liber antiquus, in quo hic sint *occupationes*. Aliud remedium escogitavit Lipsius, si sic legamus: « quae quantaque sint illa seria et intenta... recipit. Voluptates sunt enim, voluptates! quibus optime, etc. » *G.* — Praefero Lipsii rationem. Hanc etiam Gierigius ex parte sequitur, sed ordine alio verborum: *Voluptates enim sunt.* Perperam; vid. Add. ad I, 8, 2. *S.*

9. *Incidat? Otio...* Quid si *insit? At otio*, etc. Certe illud *incidat* mihi hic non satisfacit: sed mea forte culpa. *G.* — Schwarzius et Arntzenius ex aliquot MSS. et edd. dederunt *insideat;* et sic Gierigius quoque expressit. Tamen mihi *incidat* magis placet. Hoc verbum enim subindicat, in hominibus dissolutis *non semper*, sed *nonnunquam* et *casu quodam* accidere, ut in occupationibus graves et severi esse videantur. Itaque hominis gravitas non tum, quum occupatus est negotiis, sed potius in otio et in ve-

LXXXIII. Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: principum vero non modo domos, sed cubicula ipsa intimosque secessus recludit, omniaque arcana noscenda famae proponit atque explicat: sed tibi, Caesar, nihil accommodatius fuerit ad gloriam, quam penitus inspici.
2 Sunt quidem praeclara, quae in publicum profers; sed non minora ea, quae limine tenes; est magnificum, quod te ab omni contagione vitiorum reprimis
3 ac revocas; sed magnificentius, quod tuos. Quanto enim magis arduum est, alios praestare, quam se; tanto laudabilius, quod, quum ipse sis optimus, om-
4 nes circa te similes tui effecisti. Multis illustribus dedecori fuit, aut inconsultius uxor assumpta, aut retenta patientius: ita foris claros domestica destruebat infamia: et ne maximi cives haberentur, hoc efficiebat,
5 quod mariti minores erant. Tibi uxor in decus et gloriam cedit: quid enim illa sanctius? quid antiquius? nonne, si Pontifici Maximo deligenda sit coniux, aut

luptatum usu aestimari debet: *otio prodimur*. Si praeferas *insideat*, vel *insit*, illa *raritatis* notio tollitur, et sententia *dissolutis* minus apta est. *E.* — Conf. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — Alteram partem capitis parum integram esse, video. Nec sine melioribus libris restitui potest. N. 8, pro *voluptates* esse debere *occupationes*, facile largior Gesnero. n. 9, autem servanda est cum Schwarzio librorum veterum lectio, *insideat*, quod pro *insit* dixit, ut esset exquisitius verbum. *Incidat* esset, interdum et velut casu adhaerescat et contingat; quod est h. l. alienum. Tum *otio prodimur*, ut abruptius, ita efficacius est, quam, *at otio pr.* E.

LXXXIII. 4. *Dedecori*. Antonino philosopho, quum suos mores semper retineret, non abfuit gladiator filius, uxor infamis. *L.*

5. *Vxor*. Plotina. Vel uno facto integritas et modestia comprobetur. Nam primo palatium ingressura, convertit se ad populum, Καὶ τοιαύτη, inquit, δεῦρο εἰσέρχομαι, οἵαπερ καὶ ἐξελθεῖν ἂν εὐχοίμην: *Talis huc ingredior, qualem et exire me optaverim*. Liberos non peperit. Ab Adriano consecrata est. *L.*

— *Pontifici Maximo*. Pontifici Maximo semel tantum uxorem ducere licebat, si credimus Tertull. exhortatio ad castitatem cap. VII, de monogamia cap. XVI, ad uxorem cap. I, 5. Sic de Diali Flamine Masurius Sabinus apud Gellium, X, 15: »Vxorem si amisit, flaminio decedit. Ma-

hanc, aut similem (ubi est autem similis?) elegerit?
Quam illa nihil sibi ex fortuna tua, nisi gaudium vin- 6
dicat! quam constanter, non potentiam tuam, sed
ipsum te revereturl idem estis invicem, quod fuistis:
probati ex aequo; nihilque vobis felicitas addidit,
nisi quod scire coepistis, quam bene uterque vestrum
felicitatem ferat. Eadem quam modica cultu! quam 7
parca comitatu! quam civilis incessu! mariti hoc opus,
qui ita imbuit, ita instituit: nam uxori sufficit obsequii
gloria. An, quum videat, quam te nullus terror, nulla 8
comitetur ambitio, non et ipsa cum silentio incedat?
ingredientemque pedibus maritum, in quantum patitur sexus, imitetur? decuerit hoc illam, etiamsi diversa tu facias. Sub hac vero modestia viri, quantam debet verecundiam uxor marito! femina sibi!

LXXXIV. Soror autem tua, ut se sororem esse meminit! ut in illa tua simplicitas, tua veritas, tuus candor agnoscitur! ut, si quis eam uxori tuae conferat, dubitare cogatur, utrum sit efficacius ad recte

trimonium Flaminis nisi morte dirimi non est ius.» His igitur, castam et virtutibus omnibus ornatam nancisci, optabile praeter caeteros erat. *G.* — Videatur I. A. Ernestius ad hunc locum. *S.*

— *Si Pontifici Max. deligenda sit coniux.* Schwarzius hic, ut opinor, difficultates sibi ipse finxit, existimans, haec non apta Traiano, qui tum Pontifex fuerit. Est sententia generalis, comparata ad exprimendam magnitudinem castitatis et modestiae in uxore Traiani: si ei, ut Pontifici Maximo, nunc demum eligenda sit uxor nondum marito, hanc delegerit utique, sive similem, etc. Itaque *Flamini Maximo* Schwarzii non opus. Nec Flamen Maximus ausus sit Traiani uxorem sibi deligere. *E.*

6. *Probatis ex aequo.* Ante *probatis* Gierigius inseruit *idem*, quod contextus ei flagitare videbatur. *E.* — Sed sic *ex aequo* abundat languetque. Melius alii, *probati*. S. — *Probatis ex aequo.* Semper iudicavi *probati* legendum esse, quod et Perizonio placuisse e Schwarzio didici; qui recte in textum, etiam sine libris, quorum alias tenacissimus est, recepit. *E.*

8. *Nulla ambitio,* Est h. l. quae σεμνότης Graecis dicitur, et φιλοτιμία, quae est in magnificentia externa vitae ad captandam admirationem, etc. *E.*

LXXXIV. 1. *Soror.* Martiana, a senatu consecrata ante sextum Traiani consulatum. *L.*

2 vivendum, bene institui, aut feliciter nasci. Nihil est tam pronum ad simultates, quam aemulatio, in feminis praesertim: ea porro maxime nascitur ex coniunctione, alitur aequalitate, exardescit invidia, cuius
3 finis est odium. Quo quidem admirabilius existimandum est, quod mulieribus duabus in una domo, parique fortuna, nullum certamen, nulla contentio est.
4 Suspiciunt invicem, invicem cedunt: cumque te utraque effusissime diligat, nihil sua putant interesse, utram tu magis ames: idem utrique propositum, idem tenor vitae, nihilque, ex quo sentias duas esse: te
5 enim imitari, te subsequi student. Ideo utraque mores eosdem, quia utraque tuos, habet: inde moderatio, inde etiam perpetua securitas: neque enim unquam periclitabuntur esse privatae, quae non desie-
6 runt. Obtulerat illis senatus cognomen Augustarum, quod certatim deprecatae sunt, quam diu appellationem patris patriae tu recusasses: seu quod plus esse

— *Bene institui.* Hoc ad uxorem Traiani refertur, ut *feliciter nasci* ad sororem. *G.* — *Aut feliciter nasci.* Pecavitne Noster adversus magistri sui, Fabii, praeceptum? qui, I, 5, 49, *Nam et an et* aut *coniunctiones sunt*, inquit, *male tamen interroges*, Hic aut ille sit? Vid. ad X, 48, 2, Certe omnes libri *aut* hic habent, quos inspexit Schwarzius. — Postea tamen *an* in uno Cod. Vatic. repertum edidit. *E.*—Idque a Plinio profectum puto. *S.*

4. *Duas esse.* Diceres in duabus animam unam vivere, *μίαν ψυχὴν δυσὶ σώμασιν ἐνοικοῦσαν.* *L.*

5. *Quae non desierunt.* Nunquam modestiam privatarum feminarum exuerunt: itaque etsi redigantur ad privatam conditionem, nihil ipsis asperum accidat. *G.*

6. *Cognomen Augustarum.* Videntur tamen post recepisse, ut apparet ex inscr. apud Gruterum p. 247, 6; ubi in arcu Traiani, VI illius consulatu posito, hinc honor habetur PLOTINAE AVG. CONIVGI AVG. hinc DIVAE MARCIANAE AVG. SORORI AVG. Nimirum hic ipse etiam *pater patriae* appellatur. De nummis videatur Spanh. diss. XI. p. 274 et 288. *G.*—*Seu.* Alterum *seu* in priore membro latet. vid. I. A. Ernestium. *S.* — *Seu quod plus esse.* Alterum *seu* intellige in praecedente membro, quamquam alius figurae; quamdiu appellationem, patris patriae, etc. In scriptoribus huius aetatis frequens est, ex particulis talibus priorem omittere. *E.*

in co iudicabant, si uxor et soror tua, quam si Au-
gustae dicerentur. Sed quaecunque illis ratio tantam 7
modestiam suasit, hoc magis dignae sunt, quae in
animis nostris et sint et habeantur Augustae, quia
non vocantur. Quid enim laudabilius feminis, quam 8
si verum honorem non in splendore titulorum, sed
in iudiciis hominum reponant, magnisque nominibus
pares se faciant, etiam dum recusant?

LXXXV. Iam et in privatorum animis exole-
verat priscum mortalium bonum, amicitia, cuius in
locum migraverant assentationes, blanditiae, et peior
odio amoris simulatio. Etenim in principum domo no- 2
men tantum amicitiae, inane scilicet irrisumque, mane-
bat: nam quae poterat esse inter eos amicitia, quorum
sibi alii domini, alii servi videbantur? Tu hanc pulsam
et errantem reduxisti: habes amicos, quia amicus ipse
es. Neque enim, ut alia subiectis, ita amor imperatur; 3
neque est ullus affectus tam erectus, et liber, et do-
minationis impatiens, nec qui magis vices exigat. Po- 4
test fortasse princeps inique, potest tamen odio esse
nonnullis, etiamsi ipse non oderit; amari, nisi ipse
amet, non potest. Diligis ergo, quum diligaris, et in 5
eo, quod utrinque honestissimum est, tota gloria tua
est; qui superior factus, descendis in omnia familia-

LXXXV. 1. *Iam etiam et.* Duae particulae ab negligente librario iteratae: quod non vidisse viros doctos mireris. Scribe: *Iam et in privatorum*, etc. Hoc *et* respicit sententiam a Plinio non expressam: »Io principum animis exolevisse non mirum; etenim in principum domo, nomen tantum, etc.« S.

— *Manebat.* In aliis libris scriptis et editis legebatur *remanebat*, quod Gierigius recepit. *E.*

3. *Vllus.* Suspicor *ullus alius.* S.

5. *Vtrinque.* Hinc amantibus te, hinc tibi, qui amaris. Sic rescripsimus pro *utrique*, bonis apud Schwarzium auctoribus. *G.* — *Familiaritatis officia.* Xiphil. e Dion. lib. LXVIII, pag. 772, C. Καὶ γὰρ θήρας καὶ συμποσίων, ἔργων τε καὶ βουλευμάτων, σκωμμάτων δὲ μετεῖχε σφίσι (τοῖς φίλοις) καὶ πολλάκις καὶ τέταρτος ὠχεῖτο (quartus ipse in eodem vehiculo comes vectus est) ἔς τε τὰς οἰκίας αὐτῶν καὶ ἄνευ γε φρουρᾶς ἔστιν ὧν εἰσιὼν εὐθυμεῖτο. Similia Eutrop. VIII, 4. *G.*

ritatis officia, et in amicum ex imperatore submitteris:
immo tunc maxime Imperator, quum amicum ex im-
6 peratore agis. Etenim quum plurimis amicitiis fortuna
principum indigeat, praecipuum est principis opus,
7 amicos parare. Placeat tibi semper haec secta, et
quum alias virtutes tuas, tum hanc constantissime
teneas; nec unquam persuadeatur, humile esse prin-
cipi, nisi odisse; iucundissimum est in rebus humanis
amari, sed non minus amare: quorum utroque ita
frueris, ut, quum ipse ardentissime diligas, adhuc
8 tamen ardentius diligaris. Primum, quia facilius est,
unum amare, quam multos: deinde, quia tibi amicos
tuos obligandi adest facultas tanta, ut nemo possit te,
nisi ingratus, non magis amare.

LXXXVI. Operae pretium est referre, quod tor-
mentum tibi iniunxeris, ne quid amico negares: dimi-
sisti optimum virum, tibi carissimum, invitus et tristis,
et quasi retinere non posses: quantum amares eum,
desiderio expertus es; distractus separatusque, dum
2 cedis et vinceris. Ita, quod fando inauditum, quum
princeps et principis amicus diversa velletis, id po-
tius factum est, quod amicus volebat. O rem memo-
riae literisque mandandam! Praefectum praetorii non
ex ingerentibus, sed ex subtrahentibus legere; eum-

7. *Humile... odisse.* Quum non oderimus fere nisi unde malum metuimus; metus autem humilem animum arguat, etc. *G.* — Immo sensus, opinor: amicitiam principem dedecere, decere odium. *S.*

— *Nec unquam persuadeatur, humile esse Principi, nisi odisse.* Ordinem et sensum faciunt hunc: nec credas aliquid tibi humile esse, praeter unum odium. Sed potest etiam hic esse; noli credere iis, qui tibi dicunt, amicitias et familiaritates esse humiles et parum decoras Principi: odium esse generosum et regium. Id saltem melius est. *E.*

LXXXVI. 1. *Tibi carissimum.* Al. *tibique carissimum*, quod est praeferendum. *S.*

2. *Ex ingerentibus.* Addendum videtur se, quod ob sequens *sed* facile potuit excidere. *S.* — *Praefectum praetorii non ex ingerentibus, sed ex subtrahentibus legere.* Credo, post *in-*

demque otio, quod pertinaciter amet, reddere: quumque sis ipse distentus imperii curis, non quietis gloriam cuiquam invidere. Intelligimus, Caesar, quan- 3
tum tibi pro laboriosa ista statione et exercita debeamus, quum otium a te, tanquam res optima, et petatur, et detur. Quam ego audio confusionem tuam fuisse, quum digredientem prosequereris! prosequutus enim nec temperasti tibi, quominus exeunti in litore amplexus osculum ferres. Stetit Caesar in illa amici- 4
tiae specula, precatusque maria, celeremque (si tamen ipse voluisset) recursum, nec sustinuit recedentem non etiam atque etiam votis, lacrymis, sequi. Nam de liberalitate taceo: quibus enim muneribus 5
aequari haec cura principis, haec patientia potest, qua meruisti, ut ille sibi nimium fortis, ac prope

gerentibus excidisse *se*, per occasionem sequentis particulae *sed*. Id iam vidit Schwarzius. *E.* — *Ex subtrahentibus.* Vid. V, 5. *G.* — *Gloriam.* Al. *gloria*, quod vel solae aures commendant; vid. ad Epist. I, 10, 12. Caeterum frustra tentarunt viri docti lectionem vulgatam: maius quiddam est, quiete gloriosa alicui non invidere, quam simpliciter quiete. *S.* — *Non quietis gloriam cuiquam invidere.* Schwarzius vellet in libris esse *gratiam*, quam ait esse aptiorem *gloria*. Ego autem legerim *copiam*; id arbitror esse et rei et sententiae exadversum respondenti: *quum sis ipse distentus imperii curis*, id est, careas quiete, aptius. *E.*

3. *Laboriosa... exercita.* Bene Heumannus componit cum Cic. pro Milon. II: *Quid nobis* laboriosius, *quid magis* exercitum *dici aut fingi potest?* *G.*

— *Otium res optima.* Σχολὴ κάλλιστον κτημάτων, *quies optima rerum*, inquit Socrates. *L.*

— *Prosequutus enim.* Baunius: *Prosequutus es enim.* Bene. *S.* — *Amplexus osculum.* Miras hic locus turbas dedit, quod viri docti *amplexus* pro substantivo haberent. Immo participium est, ad quod subaudi *eum*. Valet enim in Latinam linguam, quod de Graeca pulchre monuit Porsonus ad Euripid. Med. 734. »Graeci scilicet, inquit, quum verba duo, diversos casus regentia, ad idem nomen aeque referuntur, ne nomen aut pronomen minus suaviter repetatur, in utrovis regimine semel ponunt, altero omisso.« *S.*

4. *Precatusque maria.* Vid. I. A. Ernestium ad h. l. *S.* — *Precatusque maria.* Hic desidero epitheton, ut placata, tranquilla; nam *maria precari* simpliciter, sensum definitum non habet; itaque non displicet coniectura Schwarzii, e vestigiis Cod. in quibus est *spectausque maria*, legentis: *spectans maria, precatusque c. r.* E.

durus videretur? Nec dubito, quin agitaverit secum,
an gubernacula retorqueret: et fecisset, nisi quod
paene ipso contubernio principis felicius iucundius-
6 que est, desiderare principem desiderantem. Et ille
quidem, ut maximo fructu suscepti, ita maiore depo-
siti officii gloria fruitur: tu autem facilitate ista con-
sequutus es, ne quem retinere videaris invitum.

LXXXVII. Civile hoc erat, et parenti publico con-
venientissimum, nihil cogere, semperque meminisse,
nullam tantam potestatem cuiquam dari posse, ut non
2 sit gratior potestate libertas. Dignus es, Caesar, qui
officia mandes deponere optantibus; qui petentibus
vacationem invitus quidem, sed tamen tribuas; qui
ab amicis orantibus requiem non te relinqui putes;
qui semper invenias, et quos ex otio revoces, et quos
3 otio reddas. Vos quoque, quos parens noster familia-
riter inspicere dignatur, fovete sancte iudicium eius,
quod de vobis habet: hic vester labor est. Princeps

5. *Desiderare.* Vide, an non ordinatius fluat oratio sic, *nisi, quod....est, desideraret principem desiderantem.* G. — Non tamen opus est quicquam mutare, si modo cum Schwarzio ita explices: *nisi*, hoc est, verum ideo non fecit, *quod*, quia, *paene ipso*, etc. *E.*

— *Desiderantem.* Hoc verbum e bonis libris revocavit Schwarzius, qui etiam sequentia restituit, sic tamen ut suspicetur legendum, *ut maxima suscepti, ita maiore depositi officii gloria fruitur.* Offendit nempe virum formula *fructu fruitur*: licet non ignoret Incertum Auctorem Paneg. VIII, 7, 5 dixisse: « Quum duplici fructu fruebantur (matres et virgines), quum pulcherrimi imperatoris formam viderent, et licentiam non timerent ». *G.*

— *Nisi quod, iucundiusque est, desiderare principem desiderantem.* Sic locum dedit Schwarzius, restituto e MSS. *desiderantem.* Atque hanc lectionem tentant et explicant varie. Gesnerus coniicit *desideraret. Nisi, quod ..... est, desideraret*: quae est sane mollis correctio. Ego arbitror, vitium loci ortum esse ex *est*, quod irrepsit pro *esset*: ad id iuvandum insertum « quod: nisi paene ipso contubernio principis felicius iucundiusque esset, desiderare principem desiderantem ». Schwarzii interpretatio durior est, nec apta sunt loca allata defendendi caussa, praeter unum fortasse locum Ovidii ex Her. XVIII, 41: « Ascensurus eram, nisi quod, quum vincula navis solveret, in speculis omnis Abydos erat ». *E.*

enim, quum in uno probavit amare se scire, vacat
culpa, si alios minus amat. Ipsum quidem quis me- 4
diocriter diligat, quum leges amandi non det, sed
accipiat? hic praesens, ille mavult absens amari: uter-
que amatur, ut mavult; nemo in taedium praesentia,
nemo in oblivionem absentia venit. Tenet quisque
locum, quem semel meruit; faciliusque est, ut oculis
eius vultus absentis, quam ut animo caritas excidat. 5

LXXXVIII. Plerique principes, quum essent civium
domini, libertorum erant servi: horum consiliis, ho-
rum nutu regebantur: per hos audiebant, per hos
loquebantur: per hos praeturae etiam, et sacerdotia
et consulatus, immo et ab his petebantur. Tu libertis
tuis summum quidem honorem, sed tanquam libertis
habes, abundeque sufficere his credis, si probi et frugi 2
existimentur: scis enim, praecipuum esse indicium
non magni principis magnos libertos. Ac primum ne-
minem in usu habes, nisi aut tibi, aut patri tuo, aut
optimo cuique dilectum; statimque hos ipsos quotidie 3

LXXXVII. 4. *Veniat*. Al. *venit*. quod verum. Corrigendum item antea *amatur*. Docet Plinius, quid faciat Traianus legibus amandi obsequium praestans. *S.*

— *Absentia veniat*. Recte Schwarzius a Codd. duobus recepit *venit*: quod et sequentibus aptius. *E.*

5. *Semel meruit*, hoc est, consequutus est, non esclusa licet dignitate. Credo, ad hunc intellectum verbi, consuetum sane Plinio, non attendisse, qui *semper* substituerunt. *Semel* ex MSS. reponit Schwarzius. *G.*

LXXXVIII. 1. *Libertorum .... servi*. Vt Claudius Narcissi, Pallantis, de cuius opibus, ne longe abeamus, vid. Ep. VII, 29, et VIII, 6. *G.* — Conf. Sueton. Claud. XXIX, et Galb. XIV, *E.*

2. *Summum quidem honorem*. *Summum*, si cogitemus te, qui habes; ut paullo post, *honor omnis* illis praestatur. Et tamen durinsculum est *summum*: itaque fere est, ut malim cum Lipsio *suum*. Sed non addicunt libri. Vid. Schwarzius. *G.* — Vulgata non sollicitanda. Summus autem ille honor, libertis habitus a Traiano, fuit, quod probi et frugi esistimarentur. *S.*

3. *Optimo cuique dilectum*. Recte, nec sine suffragio MS. *Principum* post *cuique* omitti iubet Schwarzius. Pro *statimque*, quod incommodum sane est, quum *quotidie* ac *deinde* sequantur, Lipsius legendum suspicatur, *dilectum aestimatumque*. *Hos ipsos*. Cui catenus subscribo, ut certe

[deinde] ita formas, ut se non tua fortuna, sed sua
metiantur: et tanto magis digni, quibus honor omnis
4 praestetur a nobis, quia non est necesse. Iustisne de
caussis S. P. Q. R. OPTIMI tibi cognomen adiecit? pa-
ratum id quidem, et in medio positum, novum tamen.
Scias neminem ante meruisse, quod non erat excogi-
5 tandum, si quis meruisset. An satius fuit, FELICEM VO-
CARE? quod non moribus, sed fortunae datum est:
satius, MAGNVM? cui plus invidiae, quam pulchritu-
dinis inest. Adoptavit te optimus princeps in suum,
6 senatus in OPTIMI nomen. Hoc tibi tam proprium, quam
paternum; nec magis definite distincteque designat,
qui TRAIANVM, quam qui OPTIMVM appellat: ut olim
frugalitate Pisones, sapientia Laelii, pietate Metelli
monstrabantur. Quae simul omnia uno isto nomine
continentur: nec videri potest optimus, nisi qui est
omnibus [optimis] in sua cuiusque laude praestantior.
7 Merito tibi ergo post caeteras appellationes haec est
addita, ut maior: minus est enim Imperatorem, et
Caesarem, et Augustum, quam omnibus Imperatori-
8 bus, et Caesaribus, et Augustis esse meliorem. Ideo-
que ille parens hominum deorumque OPTIMI prius,

statimque corruptum ex nomine ad *dilectum* adiuncto arbitrer: fuitne *spectatumque?* G.

4. *Iustisne de caussis.* Videatur ad LVI, 2. *G.* — OPTIMI. Id cognomen maxime Traianum oblectavit. Idem ad saecula inter acclamationes principum mansit: sis *felicior Augusto*, *melior Traiano.* L.

— *Non excogitandum.* Non opus erat, ut tanquam novum, quo te afficeremus, honorem excogitaremus. *G.*

6. *Omnibus* (*optimis*). Includendum curavi *optimis*, ut nimis luxurians, et forte imprudenter tantum hic relatum ex praecedentibus. *G.* — Omisit adeo Gierigius. Mihi satis commodum atque vere Plinianum videtur. Sensus: non potest optimus videri, nisi qui vincit omnes, qui in sua quisque laude maxime excellunt. Cap. LXXXIX, 1, « optimus ipse non limuisti eligere meliorem ». Cap. XCII, 4, « meliorem optimo genuit ». Supra cap. LXII, 8, « nullamque in eo gloriam ponit, quod sit omnibus maior, nisi maximi fuerint, quibus maior est ». *S.*

deinde MAXIMI nomine colitur: quo praeclarior laus tua, quem non minus constat optimum esse, quam maximum. Adsequutus es nomen, quod ad alium tran- 9
sire non possit, nisi ut appareat in bono principe alienum, in malo falsum: quod licet omnes postea usurpent, semper tamen agnoscetur ut tuum. Etenim, 10
ut nomine AVGVSTI admonemur eius, cui primum dicatum est, ita haec OPTIMI appellatio nunquam memoriae hominum sine te recurret, quotiesque posteri nostri OPTIMVM aliquem vocare cogentur, toties recordabuntur, quis meruerit vocari.

LXXXIX. Quanto nunc, dive Nerva, gaudio frueris, quum vides et esse OPTIMVM, et dici, quem tamquam optimum elegisti! quam laetum tibi, quod comparatus filio tuo vinceris! neque enim alio magis approbatur animi tui magnitudo, quam quod optimus ipse non timuisti eligere meliorem. Sed et tu, pater 2
Traiane (nam tu quoque, si non sidera, proximam tamen sideribus obtines sedem), quantam percipis voluptatem, quum illum tribunum, illum militem

9. *In bono principe alienum.* Quia alius iam occupavit, ut adeo non iam valeat ad distinctionem: nisi forte placeat *Optimum secundum*, et deinceps, vocare. *G.* — Gierigius explicat *alienum*, ad alium quasi per metaphoram modo translatum, quod in Traiano proprium nomen esset. *E.*

10. AVGVSTI. Quod cognomen Munatii Planci sententia assumpsit, quum alii Romulum vocandum censerent. *L.*

LXXXIX. 1. *Non timuisti.* Contra quam Augustus fecisse accusatur apud Tac. Ann. I, 10: « Quoniam arrogantiam saevitiamque Tiberii introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam peperisse ». *G.*

2. *Si non sidera.* Nimirum *sidera* Deorum sedes. In his *quatuordecim* non licet sedere nisi consecratis Augustis. Conf. XI, 2. Sed, si Lucanum audimus, IX, 6: « Quod patet terras inter, lunaeque meatus, Semidei manes habitant ». Laudavit Lipsius: Cellarius autem Manil. I, 761 et 800. Caeterum non passus est Traianus patrem suum semper exsulare caelo ipso. Exstat enim nummus sexto illius consulatu percussus, in quo DIVI NERVA ET TRAIANVS PAT. adversis vultibus proponuntur. vid. Spanh. diss. XI, p. 328. *G.* — *Tribunum .... militem.* De Tribunatu Traiani dictum cap. XV, 1. — Nonne melius erat sic, *illum militem, illum tribunum tuum?*

tuum, tantum imperatorem, tantum principem cernis! cumque eo, qui adoptavit, amicissime contendis, pul-
3 chrius fuisse genuisse talem, an elegisse! Macte uterque ingenti in rempublicam merito, cui hoc tantum boni contulistis! Licet alteri vestrum filii virtus triumphalia, caelum alteri dederit, non minor tamen vestra laus, quod ista per filium, quam si ipsi meruissetis.

XC. Scio, P. C., quum caeteros cives, tum praecipue consules, oportere sic affici, ut se publice ma-
2 gis, quam privatim obligatos putent. Vt enim malos principes rectius pulchriusque est ex communibus iniuriis odisse, quam propriis; ita boni speciosius amantur ob ea, quae generi humano, quam quae ho-
3 minibus praestant. Quia tamen in consuetudinem venit, ut consules, publica gratiarum actione perlata,

G. — Immo Schwarzius alterum ordinem aptiorem consilio oratoris docet. Traianus pater filium miratur e *tribuno*, et e gregario adeo *milite* ad imperatoriam dignitatem evectum. *E.* — *An elegisse!* Haec constructio laborare videtur. Nam debebat ita connecti oratio, « pulchrius fuisse genuisse talem, quam elegisse »; vel ita, « pulchriusne fuerit, genuisse talem, an elegisse? » *G.* — *An elegisse.* Prius daturus erat Ernestius. « Ita, inquit, non dubitavi cum Gierigio ponere pro vulg. *an elegisse*, quae constructio corrupta est: Gesnerus iam monuerat debere ita connecti orationem: *pulchrius fuisse genuisse talem, quam elegisse*; vel ita, *pulchriusne fuerit, genuisse talem, an elegisse*. Haec posterior constructio mihi etiam aptior videtur verbo *contendere*, quod sequentem comparationem aliquam postulare videtur ». Verissimum hoc. Vitium est, non in *an*, sed in *fuisse*: nisi quid excidisse dicamus. *S.*

3. *Triumphalia.* De illa Parthica lauro loquitur, quam declaratum ivimus ad XIV, 1. Sed sine dubio etiam *triumphalem statuam* patri posuit, vel positam instauravit: ornamentaque illi triumphalia conservavit. De *caelo Nervae dato* vid. supra cap. XI. *G.*

XC. 3. *In consuetudinem venit. In consuetudinem vertit* MSS. impressique plures apud Schwarz. Haeret ipse: dubito ego quoque, nisi quod ad *vertit* propendit animus, quia hoc paullo abstrusius, quod proinde librariis minus placuit. *G.* — *Perlata.* Vid. I. A. Ern. ad h. l. *S.* — *Gratiarum actione perlata.* Semper credidi hic legendum esse *peracta*, quod Schwarzius sibi aliquando in mentem venisse dicit. *Perlata* male ab eo defenditur formulis, « legationem perferre, perferre quod susceptum est, impositam personam perferre, » scil. ad finem usque. *E.*

suo quoque nomine, quantum debeant principi, pro-
fiteantur: concedite, me non pro me magis munere
isto, quam pro collega meo, Cornuto Tertullo, C. V.,
fungi. Cur enim non pro illo quoque gratias agam, 4
pro quo non minus debeo? praesertim quum indul-
gentissimus imperator in concordia nostra ea praesti-
terit ambobus, quae si tantum in alterum contulisset,
ambos tamen aequaliter obligasset. Vtrumque nostrum 5
ille optimi cuiusque spoliator et carnifex stragibus
amicorum, et in proximum iacto fulmine afflaverat:
iisdem enim amicis gloriabamur, eosdem amissos lu-
gebamus: ac sicut nunc spes gaudiumque, ita nunc
communis nobis dolor et metus erat. Habuerat tunc 6
honorem periculis nostris divus Nerva, ut nos, etsi
minus notos, ut bonos tamen, promovere vellet: quia
mutati saeculi signum et hoc esset, quod florerent,
quorum praecipuum votum ante fuerat, ut memoriae
principis elaberentur.

XCI. Nondum biennium compleramus in officio

— *C. V.* Hoc est, *clarissimo viro*, ne putes illas siglas *consularem virum* significare. Nam Tertullum antea non fuisse consulem, Schwarzius monuit. *E.*

5. *Amicorum, Helvidii, Rustici, Senecionis, Maurici, plurium*: quos in epistolis ipse nominat, caesos aut pulsos a Domitiano. *L.*

Fulmine afflaverat. Compara Ep. III, 11, 3: *Tot circa me iactis fulminibus quasi ambustus.* G.

6. *Minus notos.* *Notos* non habent, quos Schwarzius adhibuit, libri antiqui. Postulat autem, quod Lipsius monuit, vel hoc vel simile nomen sententia. Schwarzius servat lectionem vulgatam et interpretatur: *etsi minus promoverit*, morte praeventus, *tamen promovere* ad praefecturam aerarii *vellet*. Syllepseos talis exempla Pliniana profert. *G.* — Vid. I. A. Ernestius ad h. l. *S.* — *Vt nos, etsi minus totos, ut bonos tamen promovere vellet.* *Notos* e coniectura Lipsii addidit Gesnerus. Male et contorte vulgatum *etsi minus, ut bonos t.*, etc. defendunt Arntzenius et Schwarzius, alter ad *bonos*, alter ad *promovere* referens. Nam *minus bonos* non habet, quo vel quibus minus boni sint: nec magis *minus promovere*. Si esset, *etsi minus bonos, at bonos tamen*; bene haberet: nisi quod ambiguitas esset in *bonos*. E.

XCI. 1. *In officio laboriosissimo.* Praefectura aerarii. Vid V, 15, 5, quae tota epistola de hac necessitudine agit. Add. X, 20, 1. *G.*

laboriosissimo et maximo, quum tu nobis, optime
Principum, fortissime Imperatorum, consulatum ob-
tulisti, ut ad summum honorem gloria celeritatis acce-
2 deret. Tantum inter te et illos principes interest, qui
beneficiis suis commendationem ex difficultate capta-
bant, gratioresque accipientibus honores arbitraban-
tur, si prius illos desperatio, et taedium, et similis
repulsae mora, in notam quamdam pudoremque ver-
3 tissent. Obstat verecundia, quominus percenseamus,
quo utrumque nostrum testimonio ornaris: ut amore
recti, amore reipublicae, priscis illis consulibus ae-
4 quaveris. Merito necne, neutram in partem decernere
audeamus; quia nec fas est, affirmationi tuae dero-
gare, et onerosum confiteri, vera esse, quae de nobis,
5 praesertim tam magnifica, dixisti. Tu tamen dignus
es, qui eos consules facias, de quibus possis ista prae-
dicare. Tribuas veniam, quod inter haec beneficia tua
gratissimum est nobis, quod nos rursus collegas esse
6 voluisti. Ita caritas mutua, ita congruens tenor vitae,
ita una eademque ratio propositi postulabat: cuius
ea vis, ut morum similitudo concordiae nostrae glo-
riam minuat, ac perinde sit mirum, si alter nostrum
7 a collega, ac si a seipso dissentiat. Non ergo tempo-
rarium et subitum est, quod uterque collegae consu-
latu, tamquam iterum suo gaudet; nisi quod tamen,

2. *Si prius illos.* Intelligo *honores. Honores* nomen suum fere amittunt, in *notam* et contumeliam mutantur, si differantur per repulsa, etc. *G.*

4. *Onerosum.* Pudorem nostrum onerat. Sic LXXVIII, 6, *onerosa erit modestiae*, etc. *G.* — *Vera esse, quae de nobis, praesertim tam magnifica, dixisti.* Tentor legere *magnifice*: quod esset latinius. *E.*

6. *Gloriam minuat.* Mirum enim non est, si homines simillimis moribus et consiliis inter se concordant. *E.*

7. *Temporarium et subitum.* Non casu quodam et fortuito factum est, ut uterque iterum collegae essemus, sed scil. tuo, Traiane, consilio, et praevia deliberatione ita institutum. In sequentibus documenta sunt aetatis Plinianae, quae ingenii laudem habebat, ex rebus utcumque miris aut repugnantibus acumina et argutias captare. *E.*

qui rursus consules fiunt, bis quidem, sed temporibus diversis obligantur: nos duos consulatus accipimus simul, simul gerimus, alterque in altero consules, sed iterum et pariter sumus.

XCII. Illud vero quam insigne, quod nobis praefectis aerario consulatum ante, quam successorem dedisti! Aucta est dignitas dignitate: neque continuatus tantum, sed geminatus est honor, finemque potestatis alterius, tamquam parum esset excipere, praevenit. Tanta tibi integritatis nostrae fiducia fuit, 2
ut non dubitares, te salva diligentiae tuae ratione esse facturum, si nos post maximum officium privatos esse non sineres. Quid, quod eumdem in annum consulatum nostrum contulisti? Ergo non alia nos pagina, quam quae tu consulem accipiet, et nostra quoque nomina addentur fastis, quibus ipse praescriberis. Tu comitiis nostris praesidere, tu nobis sanctissimum 3
illud carmen praeire dignatus es, tuo iudicio consules facti, tua voce renuntiati sumus: ut idem honoribus nostris suffragator in curia, in campo declarator exsisteres. Nam quod eum potissimum mensem attri- 4
buisti, quem tuus natalis exornat, quam pulchrum

XCII, 1. *Praefectis aerario.* Ii erant primo quaestores, deinde aediles, tertio praetores. *L.*

— *Potestatis alterius.* Suspicor *potestatis altera alterius.* Quam facile potuerit *altera* excidere, nemo non videt. *S.*

2. *Privatos esse.* Vt ad rationem reddendam superioris muneris vocari possemus. *G.*

— *Eumdem in annum.* Quo tu consulatum geris nimirum, quod ea, quae sequuntur, satis declarant. Onuphrius Panvin. quod monet Schwarzius, in Fastis h. l. ita refert, » eumdem in annum consulatus tui consulatum nostrum contulisti ». Si e MSS. bene. *G.*

— *Quam quae te.* Illud *quae* e Cod. Paris. inserit Schwarzius. Abesse quidem poterat, sed auget claritatem. *G*

3. *Carmen praeire.* Vid. ad LXIV, 3. *G.* — *Renuntiati.* Primo vocantur tribus, deinde fertur suffragium, post describuntur, tandem renunciantur. *L.*

4. *Eum potissimum mensem.* Septembrem. Nam XIV Octobr. interfectum Domitianum refert Sueton.

nobis! quibus edicto, quibus spectaculo celebrare continget diem illum, triplici gaudio laetum: qui principem abstulit pessimum, dedit optimum, meliorem optimo genuit. Nos sub oculis tuis augustior solito currus accipiet: nos inter secunda omina, et vota certantia, quae praesenti tibi conferentur, vehemur alacres, et incerti, ex utra parte maior auribus nostris accidat clamor.

XCIII. Super omnia tamen praedicandum videtur, quod pateris consules esse, quos fecisti: quippe nullum periculum, nullus ex principe metus consulares animos debilitat et frangit: nihil invitis audiendum, nihil
2 coactis decernendum erit. Manet manebitque honori veneratio sua, nec securitatem auctoritate perdemus; ac si quid forte ex consulatus fastigio fuerit diminutum, nostra haec erit culpa, non saeculi: licet enim, quantum ad principem, licet tales consules agere, quales
3 ante principes erant. Vllamne tibi pro beneficiis referre gratiam parem possumus? nisi tantum illam, ut semper nos meminerimus consules fuisse, et consules tuos; ea sentiamus, ea censeamus, quae consularibus digna sunt; ita versemur in republica, ut credamus
4 esse rempublicam; non consilium nostrum, non operam subtrahamus; nec disiunctos nos et quasi dimissos

XVII. *G.* — *Spectacula celebrare.* Antiquum hoc; itaque singulare illud Tiberii Sueton. XXVI, quod « natalem suum plebeiis incurrentem Circensibus vix unius bigae adiectione honorari passus est ». *G.*

5. *Currus accipiet.* Quo per circum vehebantur. Iam laudatus Iuven. X, 36: « Quid si vidisset praetorem curribus altis Exstantem, et medio sublimem in pulvere circi, etc. » Add. XI, 191, sqq. *G.*

XCIII. 1. *Auctoritate.* Dum auctoritate nostra consulari utemur. *E.*

3. *Rempublicam.* Minus recte post haoc vocem plene interpungitur. Sequentia enim item a superiore *ut* pendent. *S.* — 4. *Nec disiunctos nos et quasi dimissos consulatu, sed quasi adstrictos et devinctos putemus.* Haeserunt quidam in *disiunctos*. Sed male facere tentarunt *defunctos*, quod non aptum caeteris est. Ego non dubito, Plinium dedisse *diiunctos*; quod ver-

consulatu, sed quasi adstrictos et devinctos putemus; eumdemque locum laboris et curae, quam reverentiae dignitatisque, teneamus.

XCIV. In fine orationis praesides custodesque imperii deos, ego consul pro rebus humanis, ac te praecipue, Capitoline Iupiter, precor, ut beneficiis tuis faveas, tantisque muneribus addas perpetuitatem. Au- 2
disti, quae malo principi precabamur; exaudi, quae
pro dissimillimo optamus. Non te distringimus votis;
non enim pacem, non concordiam, non securitatem,
non opes oramus, non honores: simplex cunctaque
ista complexum unum omnium votum est, SALVS PRIN-
CIPIS. Nec vero nova tibi iniungimus; tu enim iam tunc 3
illum in tutelam recepisti, quum praedonis avidissimi
faucibus eripuisti: neque enim sine auxilio tuo, quum
altissima quaeque quaterentur, hic, qui omnibus excelsior, inconcussus stetit. Praeteritus est a pessimo
principe, qui praeteriri ab optimo non potuit. Tu 4
clara iudicii tui signa misisti, quum proficiscenti ad
exercitum tuo nomine, tuo honore cessisti. Tu voce 5

bum saepe in libris mutatum est in *disiunctos*. Equus dicitur *diiungi* a iugo, curru. *Diiunctus ab exercitu* et similia sunt apud Livium. Sic hi *diiuncti consulatu*: idque adeo bene opponitur *adstricto*. E.

XCIV. 2. *Precabamur*. Hoc est imprecabamur. Sic in Graeca lingua saepissime ἀραὶ, ἀρᾶσθαι. *S.*

Non te distringimus. Non quasi fatigamus et obtundimus te votorum multitudine. *E.*

— *Simplex cunctaque ista complexum .... votum*. Compara XXIII, 5. it. LXXII, 1. Lepidus est Martialis VII, 59: « Nil pro me mihi Iuppiter, petenti Ne succensueris, velut superbo; Te pro Caesare debeo rogare: Pro me debeo Caesarem rogare ». Vid. ad LXXX, 6. *G.* — *Vnum*. Alii omittunt; male: vim enim sententiae auget. Quod autem Gierigius eo sublato minui cacophoniam opinatur, non meminit, huic vitio pronuntiationem per ecthlipsin mederi potuisse. *S.*

3. *Praedonis avidissimi*. Domitiani bonis omnibus insidiantis. Vid. Ep. IV, 24, 4. *G.* — *Altissima quaeque*. Viri summi a Domitiano suppliciis affecti, exsilio mulctati. Itaque mox *praeteritus* ab eodem Domitiano, hoc est, supplicio non affectus. E.

4. *Tuo nomine*. Imperatoris. Vid. V, 3. *G.*

Imperatoris quid sentires loquutus, filium illi, nobis parentem, tibi Pontificem Maximum elegisti. Quo maiore fiducia iisdem illis votis, quae ipse pro se nuncupari iubet, oro et obtestor, si bene rempublicam, si ex utilitate omnium regit, primum, ut illum nepotibus nostris ac pronepotibus serves; deinde, ut quandoque successorem ei tribuas, quem genuerit, quem formaverit, similemque fecerit adoptato; aut, si hoc fato negatur, in consilio sis eligenti, monstresque aliquem, quem adoptari in Capitolio deceat.

XCV. Vobis, Patres Conscripti, quantum debeam, publicis etiam monumentis continetur. Vos mihi in tribunatu quietis, in praetura modestiae; vos in istis officiis etiam, quae e studiis nostris circa tuendos socios iniunxeratis, cuncti constantiae antiquissimum
2 testimonium perhibuistis. Vos proxime destinationem consulatus mei his acclamationibus approbavistis, ut intelligam, etiam atque etiam enitendum mihi, ut hunc consensum vestrum complectar, et teneam, et
3 in dies augeam. Etenim memini tunc verissime iudicari, meruerit quis honorem, nec ne, quum adeptus
4 est. Vos modo favete huic proposito, et credite, si cursu quodam provectus ab illo insidiosissimo prin-

5 *Tibi Pontificem Maximum* Quod Pontificis Maximi dignitas imperio tum coniuncta, quod nummi omnes et inscriptiones loquuntur. *G.*

—*Si bene rempublicam.* Vid. LXVIII, 4. *G.* — *Fato negatur*. Sterile, quod scitur, Traiani cum Plotina coniugium. *G.*

XCV. 1. *Publicis ..... monumentis.* Credo, quae senatus Plinio statuit: in actis certe senatus. *G.*

— *E studiis nostris.* Pro facultate dicendi: v. g. ut Baeticis adessem, de qua re Ep. III, 9, 4. *G.*

2. *His acclamationibus.* Malim *iis acclamationibus.* S. — *Complectar et teneam.* Tuear omni modo, conservem. *E.*

3. *Adeptus est.* Veteri dicto, ἡ ἀρχὴ τὸν ἄνδρα δεικνύει: magistratus virum probat. *L.*

4. *Et credite.* Intell. *proposito*: credite verum, constans, perpetuum illud fore, si, etc. *G.* — *Quodam.* Al. *quondam*, quod melius. Mox Gierigius pro *ab* probabiliter coniicit *sub.* S. — *Insidiosissimo.* Scilicet Domitiano. *L.*

cipe, antequam profiteretur odium bonorum, postquam professus est, substiti; quum viderem, quae 5
ad honores compendia paterent, longius iter malui; si malis temporibus inter moestos et paventes, bonis inter securos gaudentesque numeror; si denique in tantum diligo optimum principem, in quantum invisus pessimo fui. Ego reverentiae vestrae sic semper 6
inserviam, non ut me consulem, et mox consularem, sed ut candidatum consulatus putem.

5. *Viderem*. Re iterum considerata non puto opus esse, ut contra libros omnes *si* praeponamus: quod Plinius ad propositionem modo capitalem adiecit; haec *quum viderem ..... malui*, incidens modo est, qua interpretatur illud *substiti*. G. — Ineptissime hic parenthesis interponeretur, ut quae vim impetumque orationis misere sufflaminaret. Itaque nullus dubito *si* inserendum esse, quod cur exciderit, facile patet. *S.* — *Quae ad honores compendia*. Per malas artes et delationes. *L.*

— *Diligo optimum*. Acuta et elegans oppositio. Duae notae boni civis, una, *diligere optimum principem*; altera, *invisum esse pessimo*. G.

6. *Candidatum*. « Quo quidem tempore omnia non modo, quae reprehendi palam, sed etiam, quae obscure cogitari possunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falsam perhorrescimus: ora omnium atque oculos intuemur, etc. » Cicero pro Milone XVI. *G.*

ANNOTATIONES
IN PLINII PANEGYRICVM

Loca quaedam, quae clarissimus Panegyrici Pliniani editor, Christianus Gottl. Schwarzius *maiore medela opus habere, neque nisi ope vetustioris et integrioris Codicis, quam quibus ipse usus sit, luculentius explanari posse, sub finem praefationis suae ad lectorem monet, sic restitui posse censet Georgius Christianus* Crollius:

Cap. LII, *sect.* 2. Sic lege, *tibi maximus honor, excubare pro templis, postibusque praetexi. Sic fit ut Dei summum inter homines fastigium serves*, otium *Deorum nondum adeptus.* Praeivit nobis Codex Patavinus optimus, si quis alius, cuius lectionem refert Schwarzius Obs. XLVI, p. 551, qui sic habet, sed fracte *cum*, ex quo reperimus * *ocium*, h. e. tranquillitatem Deorum s. beatitatem, cuius participes demum fiuot principes boni, curas mortalium supergressi. Nondum in caelum profecti, si quidem modesti sunt, excubias agant in vestibulo templi s. pro templo tamquam Dii mortales, serventque summom Dei inter homioes fastiginm, suaque simulacra non statuis Deorum in ipsis templis permisceri cupiant. Qui Codd. et edd. priscarum et ipsius lectionis pro erroribus editorum recentiorum vulgatae varietatem noscere gestiunt, illi conferant Arntzenii, Lallemandii, Schwarzii et Gesneri editiones.

Cap. LVI, sect. 7. Turbata ex eo est lectio, quod vox *speciosum* in Codd. locum mutavit suum: quod saepius accidit, si, quae librariorum oscitantia forte praetermissa fueraot, manus correctoris in margine adscripsisset, indeque inscius librarius in alienum locum reposuisset. Itaqoe leges iam rectius: *Magnificum est, civibus iura; quid hostibus? reddere certam fori pacem; quid immanes campos sella curuli victorisque vestigio premere?* Speciosum, *imminere minacibus ripis tutum quietumque; quid spernere*, etc. Iam vide, quam sint omnia plana, et quas turbas moverit *speciosum*, quod irrepserat inter verba *reddere* et *certam fori pacem*; ex qua coniectores fecere *partem*.

Cap. LXVIII, sect. 7. Argutari nimis Schwarzium in h. l. et difficultates nectere ex voce *mollissimis*, recte existimat Eruestius cum Gesnero iu ep. illius ad hunc praemissa ed. 1770, p. XLIX. Recte iam locum istum explicaverat Cellarius.

Cap. LXXI, sect. 6, sed addimus etiam s. 5, ubi Puteolanus, ed. principis Panegg. auctor et Beroaldus haud inutiliter, quod Schwarzius ait, sed veris-

sime dederant: *Neque enim ab ullo periculo fortuna principum longius abest, quam humilitas.* Scil. *humilitas* h. l. refertur non ad animum, sed ad fortunam et conditionem, et opponitur *fortunae principum*; quae quidem non longius, quam *humilitas* seu humilis conditio, abest ab ullo periculo. Scilicet securus est seque princeps humanus seque submittens, ut humilis fortuna; et principum fortunam et humilitatem modestia regit ad securitatem. Caveamus igitur priscam lectionem mutare in illam *humilitatis*, quam corrupte babent membranae plures, etiam Livineii, et receperat Lallemandius et Schwarzius, vel quam a Catsneo et Aldo invaluisse videmus *ab humilitate*, vel quam ex Plantiniana recepit Berneggerus seu Hackiana, indeque Gesnerus praetulit *ab humilitatis*.

Sect. 6. Vulgatam, quae in omnibus scriptis et impressis bene se habebat, *quum suffragatorum nomina honore, quo solent, exciperentur; tu quoque inter excipientes eras: et ex....* Schwarzius immutando et interpolando corrupit in haec verba: *quum suffragatores* candidatorum *nomina honore, quo solent, exciperent; tu quoque inter excipientes eras, et ex....* Ergo etiam Traianus princeps, qui ipse Candidatos commendaverat, denuo post suffragatores, commendabat illos, quum Senatorium assensum significaret! Intelligo suffratorum nomina, ut clarissima, s. ipsos suffragatores, qui ipsi suffragati erant primi, a caeteris Senatoribus honorifice assentientibus, tandem ab ipso Principe assensum Senatorium declarante exceptos esse. Sic probamus, Gesnerum a vulgata non descivisse. Ernestium, qui accedit inversis Schwarzii verbis, neque tamen vocem insertam *candidatorum*, quippe ex nexu sermonis intelligendam, admittit, ego quidem non assequor.

Cap. LXXIII, sect. 5. *Atque hoc magis incensi sumus, ut precaremur, ne quando tibi non eadem causa lacrimarum, utque nunquam* (al. *nonnunquam*) *frontem tuam abstergeres. Hoc ipsum,* etc. Lectionem hanc mire corruptam, et interpolatam ob MSS. dissensum et edd. varietatem, Arntzenius et Schwarzius expedire se non posse fassi sunt. Verbum quidem *abstergeres* neque in ullo MS. codice, neque in impressis sec. XV et XVI reperitur, sed Livineius G. (credo Gryphium) secutus margini adscripsit, unde in edd. Lipsii, Gruteri, P. Stephani, Elzevirii etc. textus ipse contaminatus est. At vox *nunquam* in MSS. et edd. variat; Cuspinianus dedit *nonnunquam*, alii scripti habent *non unquam*, et quae praecedit vox *utque*, s. uti Codex Patav. habet, *ut quae*, fracta nobis videtur. Si quidem abstergas insitivum verbum *abstergeres*, quod prorsus h. l. alienum dixit Lipsius, et voces *utque* s. *ut quae* et *nunquam* l. *non unquam* per inscitos librarios et diversos errores, dein coniunctos ea uno verbo *aequet*, ortas putes ob notarum scribendi aliquam similitudinem: lectio prodit *ne quando tibi* (h. e. animo tuo, pudoris pleno) *non eadem causa lacrimarum aequet frontem tuam.* Accedit, quod demissus gaudio vultus facilius *aequet* frontem.

Hoc ipsum has sedes nos quasi responsuras interrogemus, viderintne unquam Principum lacrimas? At senatus saepe viderunt. — Nodum hic in scirpo quaerit Schwarzius, dum *nos*, quod scripti Codd. habent, superstitiose contra vulgatam inde ab Aldo, etiam Gesnero receptam *nobis*, defendit aeque ut Lallemandius. Qui quidem notas scribendi τοῦ *nobis* et *nos* in Codd. vetustioribus vidit, is intelliget, quam facile rudes librarii iique transcriptores confuderint istas. Et sane iniquo loco *nos* ita poni, quis non sentit? *Hoc ipsum* ten-

taverat Lipsius ut corruptum; ipse tamen mox rectius explicat: *Hoc ipsum rogemus has sedes: quid hoc ipsum?* nempe quod dico de lacrimis. » Referas igitur nobiscum *hoc ipsum* ad interrogationem *viderintne* — uti *responsuras* ad illud, *at Senatus* s. v.

Cap. LXXVI, sect. 1 et 2. *Iam quam antiquum, quam consulare, quod triduum totum Senatus sub exemplo tui sedit! quum interea nihil praeter consulem ageres. Interrogavit quisque, quod placuit: dissentire, discedere et copiam iudicii reipublicae facere, tutum fuit. Consulti omnes, atque etiam dinumerati sumus: vicitque sententia non prima, sed mitior.* Sic vulgata, quam reddidit Schwarzius, quamvis ipse testetur, verba *tutum fuit* ab omnibus, quos consuluit, Codicibus, et ab editt. Puteolani, Beroaldi et Rhenani abesse. Sed ea tamen retinuit, quod ad explendam sententiam necessaria videbantur, uti primo interpolatori in modum Plinii, cap. XVIII, 2, et LIII, 3, huc assuta et a sequentibus editoribus excepta. Nobis quidem prorsus aliena videntur, si quidem priora rectiori interpunctione mecum corrigas hunc in modum: *quum interea nihil praeter consulem ageres. Interrogavit* (int. Consul s. ipse Princeps s. collega Fronto): *Quisque, quod placuit, dissentire, discedere* (int. in partes) *et copiam sui iudicii reipublicae facere. Consulti omnes* — Cf. Plinii ipsius Ep. XI, L. II, et Lipsium cum Berneggero ad verba *discedere* et *dinumerati*. Sic sanis verbis non opus fuit nova medicina, quam volebat Schwarzius, sed regimine.

Cap. LXXXII, sect. 5. Doctissimus Schwarzius nimie anxius videtur in tranandis fluminibus congelatis, credo quod Plinius sellas tractorias soleasve, quibus illa superentur, pro navigiis dare oblitus esset. Cur non potius grallatorio gradu superemus hunc locum, ne Aristarchi fiamus?

Cap. LXXXIII, sect. 5. Et h. l. Schwarzius, existimante Ernestio ad Gesnerum, p. LII, difficultates sibi fingit, quod Traianum Pontificem Maximum iubeat esse flaminem Dialem, qui in uxore simili gaudeat. Atque Traianus castissimam sibi elegerat, antequam Princeps fieret et pontifex maximus, in cuius gloriam talis uxor cederet. Sic et Lipsius.

Cap. LXXXV, sect. 5. *Et in eo . . . tota gloria Tua est, qui superior factus descendis in omnia familiaritatis officia.* Sic vulgata, cuius quum iusto retinentior sit Arntzenius, ab ea quoque discedere veritus est Schwarzius; quamvis ipso teste Codices melioris notae, ut Parisiensis, uterque Venetus, quin et Patavinus, liber Vossianus legant *fatis*, et Vaticanus integerrimus ac Guelferbytanus *facis*, pro *fatis*; neque neget *factus* h. l. otiosum videri. Quidni igitur dubitemus obsequi *fatis*, haud quidem eo sensu, quem Schwarzius innuit, ut *fata* sint pro *casu, calamitate* et *periculo*, quibus superior sit Traianus princeps optimus, sed quomodo Cicero in Verrem, I, cap. X, sect. 29, ait Verrem dixisse, Metellum non *fato*, ut caeteros ex ipsius familia, sed opera sua, consulem factum. *Fato* h. l. idem est ac *nutu divino et favore* s. *Diis sic volentibus*. Caveas igitur, ne cum Schwarzio velis *superiorem fatis* dictum pro *superiore* quam *fata*, h. e. *casum et pericula*; quod quam indignum Plinio fuisset dictu, quivis sentiat.

Cap. LXXXVIII, sect. 3. *Ac primum neminem in usu habes, nisi aut Tibi aut patri tuo, aut optimo cuique principum dilectum: statimque hos ipsos quotidie deinde ita formas, ut se non tua fortuna, sed sua metiantur, et tanto magis digni, quibus honor omnis praestetur a nobis.* Vulgata haec lectio nititur omnium

Codicum consensu, nisi quod Vaticanus princeps et Guelferbytanus *statimque ut hos ipsos cotidie, deinde ita formas.* Sed nec sic emendatior fit textus. Displicuit primum illud *optimo cuique principum dilectum M. Gudio*, nulla credo auctoritate MS. munito: eiusque fide Schwarzio et Gesnero eliminanda vox *principum* videbatur, ita ut Schwarzius eam ut dubiam uncinis includeret, Gesnerus delere non dubitaret, quod cum Traiano, cognomine *optimo*, etiam alios optimos Principes, ut Vespasianum et Titum componere noluisset Plinius. At sic vox *principum* leniori mutatione emendari potuit in *praecipue*, quod et aptum est sequentibus *praecipue dilectum statimque*. Nimirum *statim*, priorem syllabam habens longam, *Nonio* L. IV, 423 et Donato ad Terentii Phorm. V, 3, 7, est *perpetuo, aequaliter et quasi uno statu*. Quam vim vocis *statim* etiam adhibuimus ad locum Taciti Annal. IV, 38, p. 216, ed. Bip. vindicandum, et subodoratus est Livineius ad h. l. Plinii, in cuius Paneg. c. XV extr. eamdem significationem admittit Schwarzius in supplem. not. p. 593. Non vidit haec Lipsius, qui ex *statimque* frigide fecit *sumptumque*, dein *aestimatumque*, quod Gruterus etiam hariolatus est. Dein Arntzenius ausus est conjicere *probatumque*; quasi aestimatio et probatio sequatur dilectionem. Mittamus igitur hos hariolos et legamus: *optimo cuique praecipue dilectum statimque.* Iam existimemus, *statim* a glossatore redditum esse per *quotidie* s. *cotidie*: quod cum in textum irrepserit, novam ex adverbiis cumulatis creavit difficultatem; adeoque in textu obliterandum venit. Quod autem Vaticanus Codex et Guelferbyt. habent *ut*, muto in *tum*, quod optimi scriptores etiam τῷ *primum* opponunt, et coniungunt τῷ *deinde*; ita Columella L. II, 18 et Celsus III, 6 construunt *primum ... tum, deinde*. Commodius quidem sic legi videntur verba: *optimo cuique praecipue dilectum statimque: tum hos ipsos deinde ita formas*. Verum si cui displicet h. l. illud *statim* pro *perseveranter* dici, omissumque *cotidie*, is videat, num melius legatur *praecipue dilectum: statimque ut hos ipsos convenis, deinde ita formas*. — Vtrais certe lectio propius abest a ratione et ordine verborum in Codd. quem Schwarzius ita immutat: *aut optimo cuique* (principum) *dilectum: deinde statim hos ipsos quotidie ita formas*. Tandem accedimus Schwarzio, *et tanto* emendare cupienti in *at tanto*.

Cap. XC, sect 6. Lege mecum: *ut nos, etsi* minores, *ut bonos tamen, promovere vellet*. Sic certe lenius τὸ *minus*, quod habet vulgata ex Codicum consensu, emendes, quam si cum Lipsio augeas *minus notos*, aut cum Arntzenio sensum verborum detorqueamus in alienum.

Brevis esse studui ob otii penuriam in exponendis his locis; si autem sunt, quos offendat mea lenociniorum parcitas, ii forte mihi irascentur. Neque tamen sic mihi iratos manes puto viri, cuius doctrinam et virtutem summam semper suspexi et suspiciam, ut quisque maxime. Is vero nunc immortalis mortalia haec superavit. Nos etiamnum cum iis conflictamur, minime in otio viventes.

INDICES PLINIANI

INDEX PRIMVS,

VEL

INDEX AVCTORVM

A PLINIO IVNIORE

IN EPISTOLIS LAVDATORVM

T.

V.

X.

INDEX SECVNDVS,

VEL

INDEX EORVM

AD QVOS EPISTOLAS SCRIPSIT

PLINIVS IVNIOR

A.

B.

C.

E.

INDEX TERTIVS,

VEL

HOMINVM ILLVSTRIVM

In quo ii, ad quos scribit Plinius, dativo casu, scriptores antiqui Italicis, *qui, ubi ad eosdem scripsit Plinius, asteriseo praefixo notantur.*

A.

B.

C.

G.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

X.

Z.

INDEX QVARTVS,

VEL

VERBORVM ET RERVM

Quae literis exprimuntur Italicis, *non ipsius Plinii verba esse intelligentur.*

A

B.

I.

M.

O.

Q.

R.

V.

X.

Z.

INDEX QVINTVS,

VEL

INDEX VOCABVLORVM GRAECORVM.

Loca maiora ex libro IX, 26, huc referre omnia supervacuum visum est.

TABVLA

RERVM QVAE IN HOC POSTERIORI VOLVMINE CONTINENTVR.

FINIS POSTERIORIS VOLVMINIS.

N. B. Nostra haec Plinii editio haud mera repetitio est, sed aliquid ex sententia Schefferi passim in textu mutavimus, vel potius correximus; vulgata enim lectio vel vitiosa, vel deterior aliquoties nobis visa est. Recte, necne, Eruditorum esto iudicium. Typ. T.

